

ВУКОВИ ЗАПИСИ

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

основана 1892. године

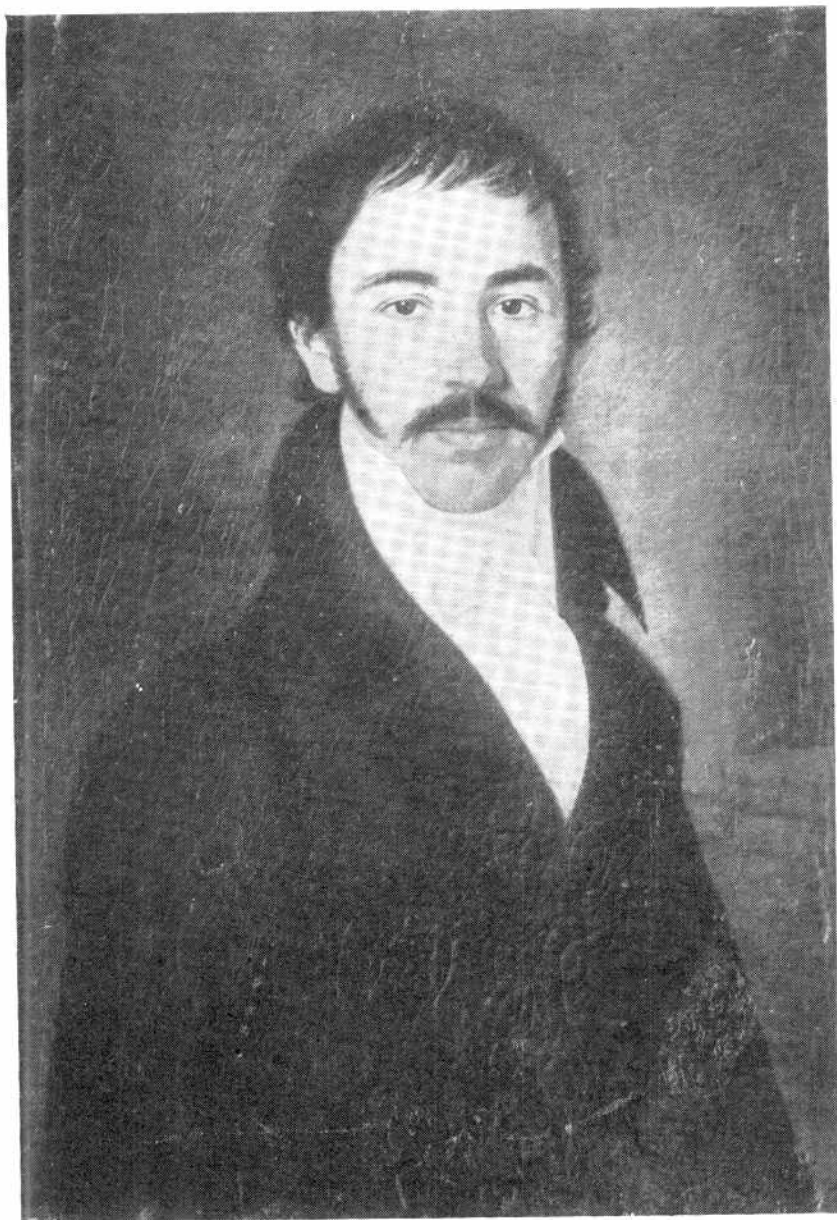
ИНИЦИЈАЛ СКЗ НАЦРТАО ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ

ВУКОВИ ЗАПИСИ

ПРИРЕДИО

ВОЈИСЛАВ ЂУРИЋ

БЕОГРАД
1964

Павел Ђурковић, ВУК КАРАЏИЋ
(Народни музеј у Београду)

ПРЕДГОВОР

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ

Пре устанака на почетку деветнаестог века и пре Вука, у очима Европе и у сопственим очима, били смо несрећни бунтовници, туђи војници, хајдуци, пандури и чифчије, одметнути или мирни турски поданици, који су се тужно поносили некадашњим својим царевима и краљевима, њиховом слободом и њиховим задужбинама — манастирима. Устанци су нас представили Европи и нама самима као ратнике кадре да извојују националну слободу. Вук нас је представио Европи и нама самима као народ од духа и дара. Устанци и Вук дали су нам име, свест, самопоуздање, достојанство, и отворили нам будућност. Вођени за сву слободу, колико за националну толико и за социјалну, устанци су непрекидно надањивали против сваког поробљавања — под Обреновићима и Карађорђевићима као и под ћесарима и султанима, до наших дана. Утврдивши нашу особеност у језику, умотворинама, материјалном и духовном животу, Вук нас је из таме турске провинције увео у круг европских народа — оспособљене за преображавање не само из других него и из себе.

Дубока је веза између Вука и устаника. Рођен у Тршићу 1787, пред Кочину крајину, Вук је имао седамнаест година кад је први устанак почео (1804) и двадесет шест кад се завршио (1813). Пре устанка научио је да чита и пише употребљавајући фишкеке уместо хартије и барут размућен у води уместо мастила. У току устанка изгорело му је „око 10 кућа; отац их је у јесен правио, а Турци у пролеће палили“. До 1808. био је писар код Ђурчије, ђак у Карловцима, писар код Јакова Ненадовића и у Совјету и ђак Велике школе у Београду. Затим је боловао у Тршићу, Новом Саду и Будиму, одакле се 1810. са згрченом ногом и ходиљом (штулом) вратио у Србију. После је био учитељ основне школе у Београду, цариник у Кладову, старешина брзопаланачког среза. До године 1813, кад се Србија поново подала турској сабљи и кад је он — „негђе око половине јесени“ — дошао у Беч, стекао је невелику школску спрему (из славенског, латинског, немачког)

и огромно животно искуство. Запамтио је стање пре дахија, под дахијама и за време устанка. „Готово све знатније поглаваре“ — записао је у једном писму — „познавао сам лично, а с многима сам разговарао и у друштву јео и пио“. Видео је велике и мале људе, и велике као мале и мале као велике. А с народним обичајима, веровањима, умотворинама и језиком био је тако срастао да их није ни осећао као знање. Но то несвесно знање било је пресудно: из њега су се родили језички списи, дело српског народа и дело о српском народу.

Други пресудни чинилац који је Вуку омогућио да постане вожд српског културног устанка било је познанство с ученим Словенцем Јернејем Копитаром крајем 1813, после Вуковог чланка о паду Србије у *Српским новинама*. „Што се тиче првога узрока и почетка мога скупљања нашијех народнијех *пјесама, ријечи и правила у језику*, то је једина заслуга г. Копитара“ — забележио је Вук 1842. Копитар је увео Вука у рад пруживши му драгоцену стручну помоћ. Али и Вук се одмах показао као „најбоља глава“ међу Србима, „граматички геније“, велики устанички дух. Устаници су ушли у буну не предвиђајући њене размере, Вук је започео своје дело не схватајући сав његов значај. Али убрзо су и они и он постали свесни величине подухвата, и код њих и код њега уз непогрешиву интуицију убрзо је стао бистри разум. Вук је убрзо разумео да је перо ново оружје у борби за ослобођење народа, да без културе нема ни слободе ни напретка, и да то мора бити нова култура: на народном језику и из европских и народних извора.

Основна обележја нове културе утврдио је Доситеј Обрадовић: демократски дух, критички принцип, усвајање европских тековина, употребу народног језика у књижевности. Али употребу народног језика у књижевности Доситеј није изборио, а без тога све друге ознаке нове културе остале би мртва слова. Сувише, Доситеј није видео да су народне умотворине не само јемство победе народног језика него и величанствени зборник уметничких лепота и моралних прописа и једино тле на коме страни утицаји могу да израсту у националне вредности. Вук је све то видео, и све изборио, и зато је он прави вожд српског културног устанка. Без Вука, Доситејев рад у култури не би превазишао значај Кочине крајине у борби за национално ослобођење. Нити би без Вука било читавог потоњег развитка наше културе, који још траје и који ће увек — док буде било нашег језика и наше крви — почивати на Вуковим темељима.

Ако не знањем, Вук је интуицијом одмах нашао прави пут. Већ 1814, у *Писменици*, изјашњава се за нови правопис — најједноставнији и најсавршенији на свету („пиши као што говорим, а читај као што је написано“) — и истиче да је матерњи језик „најдрагоценије благо народа“, „ступ и необорима потпора једног

народа и цијене његове“. Године 1816, у првој објави *Српског рјечника*, још јасније одређује улогу народног језика: он „нам је једино средство којим лакше, извесније и скорије к нашем уопштем просвештенију и нравственом усовершенију доћи можемо“. „Докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, дотле живи народ: може се међу собом разумијевати и умно саједињавати; не прелива се у други, не пропада.“ А годину дана касније, 1817, у рецензији I и II књиге Видаковићевог *Љубомира у Елисиуму*, формулише језгровито и јасно обим и смисао целокупног свог рада — познатим речима: „Код свакога су народа најсветије ове три ствари: закон, језик и обичаји; тим се народи један с другим рођакају и један од другог разликују“. И све те три ствари, односно целокупно Вуково дело у маломе, у синтези без такмаца, садржи прво издање *Српског рјечника* (из 1818).

То су били први и најважнији темељи нове српске културе, али њих је требало утврдити у неравној борби против многих и моћних противника. Вук је дуго био и вожд и једини војник српског културног устанка. Кад су му притекли у помоћ Бранко Радичевић песмама на народном језику и Ђуро Даничић *Ратом за српски језик и правопис* (1847), битка је већ била при крају. Дотле је он издржао сам — уз подршку странаца (Копитара, Грима, Гетеа и руских научника) — небројене јурише учених Срба, српске цркве и српске државе. Учени Срби писали су „по правилима бабе Смиљане“, и српски и славенски, и ни српски ни славенски, и тај грдни језик претпостављали народном и ругали се Вуку што скупља слепачке песме. Митрополит Стратимировић је свим средствима бранио црквени језик, знајући да тиме брани утицај цркве на народ. Неписмени кнез Милош нудио је Вуку новац да не пише, издавао му подругљиве пасоше („у младости козар, а сада писатељ српске граматике; уста су му — као чарапин почетак“), и забранио (1832) употребу његовог правописа у Србији. У Русији и Србији сумњичили су га као аустријског шпијуна, а у Аустрији као руског. Уз то је Вук био и сиромас: пуки до руске пензије (1826) и мало мањи до српске (1835), а тек се после 1844 — кад му је враћена српска пензија која му је била одузета 1841 — нашао у срећеним материјалним приликама. У немаштини и љутом рату познао је и тренутке очајања, кад је плакао „као лудо дијете“ што му деца на Божић гладују или кад је желео да побегне из српског народа због незаслужених увреда. Али Вук није узалуд назван „бодрим“ и „крилатим“. Свестан да ће његов рад бити слава а његова мука срамота народу српском, не збуњујући се што у сваком паметном почетку има више лудих него паметних људи, помирен с тим да његов нараштај неће или не може да га разуме, уверен да сметње увеличавају дело, он је непоколебљиво ишао напред, држећи се савета који је 1820. сам

дао Мушицком: „Ту сад нема милости, нити помаже ваше мољење и ласкање, него ваља зубе показати, да се они вас уплаше, и да се почну стидјети прескочити вас; а то можете учинити само књижевним ствар’ма. Само вас молим (ваше чести и славе ради) да не гледате на којекакве магарце, него да радите онако као што би се допало ученим људ’ма (нпр. *Ајхорну* и *Хердеру* и осталима онаковим)“, и за педесет година — од 1814, кад је објавио *Песнарицу* и *Писменицу*, до 1864, кад је умро — написао је толико и таквих књижевних ствари да се обележио као најзаслужнији човек у историји српске културе поред св. Саве.

Вук је скупио и делимично објавио или спремио за објављивање дело српског народа стварано у току векова: *Српске народне пјесме* (1814, 1815, 1823, 1833, 1841, 1845, 1846, 1862, 1865, 1866), *Српске народне приповијетке* (1821, 1853), *Српске народне пословице и друге као и оне у обичај узете ријечи* (1836, 1849). Он је овај посао обавио тако темељно, савесно и лепо да све што је после њега урађено у области прикупљања народних умотворина не прелази значај мале допуне. Сам је био свестан да се намерио на изузетно даровите песнике (Тешана Подруговића, старца Милију, Филипа Вишњића и др.) и приповедача, али све би то било узалуд без његове истрајности и без његовог смисла за лепоту. Само око неких малих приповедака у *Српском рјечнику* он се „толико мучио да би ђекоји наши списатељи могли готово читав роман написати или све идиле Геснерове на српски превести“.

Вук је написао огромно дело о српском народу. То су радови из области језика: *Српски рјечник* (1818, 1852), *Српска граматика* (1814, 1818, на немачком 1824), *Први српски буквар* (1827), *Одговор на ситнице језикословне г. Ј. Хаџића — М. Светића* (1839), *Вуков одговор на Утук г. М. Светића* (1843), *Вуков одговор на лажи и опадања у „Србском улаку“* (1844), превод *Новога завјета* (1847) и многи други језички, граматички и полемички списи; етнографски радови: *Црна Гора и Црногорци* (1837, на немачком), *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона* (1849), *Живот и обичаји народа српскога* (1867); историјски списи: *Житије Ајдук-Велка Петровића* (1826), *Прва година српског војевања на даије* (1828), *Милош Обреновић* (1828), *Друга година српског војевања на даије* (1834), *Правитељствујушчи совјет* (1860), више биографија знаменитих људи, грађа за Ранкеову књигу о српском устанку. Вуково дело о српском народу, у које спада и обимна Вукова преписка, јесте први и досад најпотпунији преглед живота српског народа: језика, веровања, обичаја, земље, установа, снаге и слабости, напредних и назадних стремљења, и зато је не само најсјајнији коментар народних умотворина него и незаменљиви извор сазнања и надахнућа.

И једно и друго дело, целокупно Вуково дело, могао је да створи само такав усталац какав је био Вук. Каквог је бесног терача он имао у себи, најбоље показују бескрајни путеви које је прешао згрченом ногом и дрвеном ходиљом. Био је у Срему (1815), у Русији (1819), у Србији (1820), у Немачкој (1823), у Србији (1828—1831, као члан и председник „Законодателне комисије“ у Крагујевцу и затим као председник „Магистрата и нахије вароши београдске“), у Трсту (1834), у Црној Гори (1834—1835), у Трсту и Вуковару (1837), у Хрватској и Далмацији (1838), у Далмацији, Црној Гори и Србији (1841), у Берлину (1843), у Тршићу (1846), у Прагу (1848), у Тршићу (1849, 1850, 1855), у Београду, Врднику, Вуковару, Цетињу (1852), у Србији (1855), у Берлину, Београду, Карловцима, Вуковару и Трсту (1856), у Београду (1858. и 1859), у Цетињу, Лозници, Рогашкој Слатини и Загребу (1860—1861), у Србији и Црној Гори (1862). Ишао је, гледао, слушао, бележио, писао, спремао за штампу, штампао, скупљао претплатнике и присталице, организовао сарадњу слепаца и светских писаца, примао наук од неучених и немоћних и давао наук ученима и силнима, соколио савезнике и тукао противнике. Одиста, био је вожд и његова вера у себе била је вождовска: „Вођ не треба да слуша слијепца куд он казује да је пут љепши, него он треба да иде онуда куда види да је боље и љепше; зато је вођ“. „Што их више“ — записао је 1820 — „сад пристане са мнош, то ћемо прије поставити темељ српској литератури; а што их мање пристаје, то је мени већа слава што нијесу сви људи кадри мислити као и ја“.

Вук је био уверен да пише истину српског народа, и веровао је да само он може да је напише, и хитао је да га смрт не претекне („да не би по смрти мојој овакве драгоцености народа нашега пропале сасвим“). И хтео је да напише сву истину, лепу и ружну, какву савременици обично не трпе а потомци траже. Ради тога је себи (још 1822) поставио закон, кога се најчешће и држао: да нити кога хвали ни куди, нити да се чему подсмева ни чуди, него само да каже „како је било, па читатељи сами нека суде што је за хвалу, што ли за куђење, што ли је за чудо, што ли за подсмех“. То је исти онај закон који влада и у народним умотворинама. И слика створена по том закону — у народним умотворинама и у многим Вуковим списима — приказује српски народ у току векова на ивици између светлости и таме. Има — у овој великој визији — добрих и злих људи, поштених и неваљалих, паметних и лудих, јунака и кукавица, оданих и неверних, али једни вуку на једну страну а други на другу, и народ се не миче са ивице. Не миче се, много пута, ни појединац, јер је и добар и зао: цар Душан и кнез Лазар као и Карађорђе и кнез Милош. Исте грешке и неправде понављају се вековима: Карађорђе и војводе отимају се око власти као и стари „честити цареви и краљи“ — Немањићи и Мрњавчевићи; гори претичу боље у новој држави

као и у старој; кнез Милош, дојучерашњи слуга, удара намет на народ као какав султан. И — у народним умотворинама — исте племените поруке племенитих духова понављају се вековима, с колена на колена, као завети и заповести: „Ни по бабу ни по стричевима“, „Морава нас вода одранила, нек Морава вода и сарани“, „Сиротиња те је поздравила: више теби давати не може“, итд. итд.

Из ових порука и из примера прегалаштва и самопрегора (старих и нових), из тога пре свега, искована је Вукова вера у народну будућност, у потомство и у себе. То је једна иста вера и зато је тако огромна Вукова спремност на подвиг и жртву — као да су у њему сабране све вековне воље за светлошћу и сви јунаци који су сами ударали „војсци по сриједи“. Као некакав бог Вук хоће да покрене српски народ из заосталости, из понижења, да га удаљи од робља у ланцима, од главарина, одрина, мртвина, жвакалица, и да га изведе на пут достојан људи. „Мене је“ — записао је на самом почетку своје делатности, 1814 — „истинита ревност к роду моме ободрила, и принудила ме, да зажмурим и да једанпут тумарим главом кроз ово терње, макар на ону страну сав подеран и крвав изишао; само нека се зна стаза којом би се други могао лакше усудити да пође“. И прошао је кроз трње и није се огребао — као сунце. За њим су се усудили најсмелији, а он их је храбрио (1820): „Почиње се, почиње!“ „Партија наша свуда расте и напредује“. Али да би на стазу напретка што пре ступио читав народ, Вук се залагао да се „школе уреде према данашњем вијеку“ и да се у њих — уместо часловца и псалтира — уведу књиге које одговарају новим временима, књиге „из којих дјеца учећи се читати уче се јоште чему“. Сажалевајући оне који „вичу да се ништа не поправља, него све да остаје по старом обичају“, Вук је наглашавао просту — Доситејеву — истину, која ни онда (1827) ни много касније ипак у многе главе није могла да уђе: „То је највећа разлика између човека паметна и између простака, што паметан човек једнако жели и труди се да што боље научи или измисли и да он буде паметнији од својије стари, а његова ђеца од њега; простак пак све је рад да остане као што су му и стари били, а његова ђеца као и он што је“. Вук није случајно рекао да „паметан човек једнако жели и труди се да што боље научи или измисли“. Вукова је стална мисао била — поновљена много пута у преписци и у другим списима — да европска знања не треба слепо усвајати, да од Немаца, Француза и других треба учити, али својом главом и према својим потребама мислити. Наше књижевнике — „дилетанте“ и „фушере“, како их је назвао 1834 — упућивао је не само на европске узоре него и на народне песме. „Ја мислим“ — рекао је 1815 — „да Срби не морају довијека погрјешке других народа примати . . . , него да им је слободно једанпут и штогод добро начинити, макар да су

други народи у томе погријешили“. „Учите ви“ — световао је једног писца 1816 — „наш наковањ и наше домаће гвожђе ковати“. Да се наш наковањ оспособи за ковање домаћег гвожђа — то је била стална Вукова мисао, рођена из сазнања да многе ствари морамо сами и на свој начин да уредимо. Народни обичаји и веровања, на пример, нису се могли напречац укинути, како је хтео Доситеј држећи се европске филозофије просвећености, и Вук, који је исто тако добро као и Доситеј знао да су сујеверје и стари обичаји ствар „простака“, бранио их је не само као једну заштиту од турчења, германизације и мађаризације него и као појаву која може да нестане или да буде смењена само у историјском развоју. Или други пример: епохални договор о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата 1850, можда најважнији догађај у историји зближавања југословенских народа, могли смо да смислимо само својом главом.

Али „простака“ је било много и међу ученим Србима у царству аустријскоме и међу највиђенијим људима у Милошевој Србији (где је један — после Ђакове буне — захтевао да се и оно мало писмених људи побије). А око њих су се купили „чанколизи“, „лаже и варалице који Србију љубе као свиња поток у коме има доста жира и воде“ и који иду „на звеку од талира као скакавци што иду по свијету за травом и лишћем“. Између таквих људи Вук је крчио крваву стазу и одступао — нарочито у преписци и полемичким списима — од закона да се не чуди и не подсмева. Не штедећи никога, ни самог кнеза Милоша, кога је упоредио с Турцима, изнео је на видело све што је било назадно, мрачно и срамно у његовом времену. Тако је први књижевни критичар постао и први велики социјални критичар. На његове мисли о друштву, о неопходности да се народу зајемчи правда, особито на његове мисли из писма кнезу Милошу из 1832, и посебно на ову мисао из тога писма: „Што се год на силу узме и држи, то свако има право на силу и преузети“ — могли су се надовезати сви који су у Србији честито и револуционарно мислили: и Светозар Марковић, и Димитрије Туцовић, поред осталих.

Али Вук није велики само у идејама, он је и изврстан писац. „Ти ваљада знаш“ — рекао је у писму Сими Милутиновићу 1826 — „да сам ја у том данас мајстор бољи од свију Срба“. Он је то, по много чему, и данас, 1964. Што је тражио од других писаца: да никад не изневеравају истину, да једнако имају „пред очима савршенство у своме дјелу“ и да пазе „на најмање танкости језика, граматику, штила и материје“, — то је тражио у првом реду од себе и постизао у високој мери остављајући ненадмашне узорке прозе. Он је изванредан у изради слике догађаја или личности или ствари, у избору и распореду појединости, у равнотежи и складу делова у целини, у одржавању мере и тона, у стварању јединственог утиска. Његова реченица, пуна најћудљивијих обрта,

и данас је најразвијенија реченица у нашој књижевности. Његов језик је и данас најбогатији и најсликовитији језик наш: код њега метафора цвета и тамо где је данас више нема (он, на пример, не каже: ратник је издржао тешку борбу, него: „изео ватру“); код њега пословица или изрека, које данас нема, живи пуним животом и, мајсторски употребљавана, ствара изванредне уметничке ефекте (чак и у неважним списима, као у овом случају: „Ми оно нијесмо споменули да срамотимо ондашње писаре српске, него што је нама требало; а г. Грујовић није нам онда био ни крај памети; али кад му је чела за клобуком, нека се пипне мало“). И зато су многи написи Вукови — на пример, о вукодлаку или краљицама у етнографским списима, о Хајдук-Вељку или Милошу Обреновићу у историјским списима — тако пластични као да су рађени на платну или у камену. Таква су и многа писма његова. Такав је, рецимо, опис аудијенције код аустријског цара у једном писму (из 1818): „Кад дођем ујутру у 7 сати у кабинет, а то у једној соби чекају више од 100 људи и жена. Помислим у себи: кад ћемо ми сви добити ред да говоримо с царем, зашто сам мислио да ћемо ићи к њему један по један, као духовнику на исповијед. Кад уђемо у једну велику салу па станемо у ред унаоколо, док једанпут почеше њекоји шаптати: „Је ли то цар?“ Кад ја погледам, а то он зашао редом од једнога до другог те узима прошенија и пита шта је. Онда ја већ виђех каква ће бити аудијенција, и одмах се почех кајати што сам се мучио и толико пута пењао у трећи кат зашто сам мислио да ћу доћи цару у собу, па да говорим с њим насамом као с човеком а не као с царем, и да сам био близу врата, одмах бих изишао напоље, али будући да сам био чак на другом крају сале, помислим у себи: кад је дошло дотле, ајде већ сад што му драго. Кад дође до мене, дам му и ја моје прошеније, а шта сам му могао рећи кад слуша толики свијет? (Ваљда је то зато и измишљено тако да људи не могу моли-ти и откривати своје невоље)“. Ту се, очевидно, не може ништа ни одузети ни додати: слика је цела савршена, сваки детаљ је на месту, чак ни примедба на крају у загради не нарушава меру и тон. Вук је био мајстор. И кад вам се учини да претерује, — у опису Хајдук-Вељка, на пример — погледајте боље и видећете да — једном вешто затуреном реченицом — своди Вељково јунаштво на праву меру: Вељко је био добар само кад је радио по туђим упутствима.

Вук је — бар што се језика и правописа тиче — видео своју велику победу и славу за живота. У знак признања Универзитет у Јени доделио му је титулу доктора филозофије (1823, поводом чега је Вук једно писмо завршио кратким и многозначајним: „Дакле, Doctor“), а у многим књижевним и ученим друштвима и академијама или универзитетима изабран је за члана (у Кракову, Москви, Харкову, Бечу, Петрограду, Берлину, Загребу). Дожи-

вео је и ту част да га озбиљно узимају највећи европски духови, и један Гете и један Енгелс. И с правом је записао већ 1843, двадесет година пре смрти: „И с поносом бих могао казати да је готово све, што свијет има достојно знања о данашњему народу нашем, од мене или чрез мене“. Од њега или „чрез“ њега је и много шта што ми имамо и што ће будући нараштаји имати. Он се с разлогом надао „да ће потомство казати да је Вук знао шта је желео и говорио, али га његов нараштај није могао или није хтео да разуме“.

Војислав ЂУРИЋ

ВУКОВИ СПИСИ

О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ

МИСЛИ О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ

*

Језик је хранитељ народа. Докле год живи језик, докле га, љубимо и почитујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умножавамо и украшавамо, дотле живи и народ: може се међу собом разумијевати и умно саједињавати; не прелива се у други, не пропада.

*

Тек 1783. године први је Доситеј Обрадовић казао да треба писати српским језиком као што народ говори, и сам је почео, колико је знао, тако писати. За њим су пошли многи учени Србљи, и за ово 35 година написали различне (тобоже српске) књиге; али (за превелико чудо!) до данас још немамо ниједне књиге да је управо написана по српској граматизи, као што народ говори! Ниједном списатељу није пало на ум да барем за себе постави каква год правила у језику, и њих да се држи, него је писао сваки по својој вољи (како му се кад навр пера десило), тако као да наш језик (осим свију језика на овоме свијету) никакви правила нема! Ово је од учени Србаља први опазио г. архимандрит *Кенгелац*, као што каже у преговору својега *Јестествословија*: „Вси народи, и сами јязычници, книги своя по грамматійскимъ правиламъ списаша, у насъ по правиламъ бабы Смиляны пишѣтсѧ“. Истину овијех ријечи г. Кенгелца посвједочиће све српске досадашње књиге.

*

Ко је год рад да се мијеша међу књижевнике свога народа, ваљало би да зна како се управо говори, и како писати ваља по својству народнога језика; а *зашто је онако, и откуда је што по-*

стало, то је посао другијех људи, од којијех је један у сто година доста за сав народ наш од све три вјере.

Што наши књижевници не знаду свога народнога језика, то је несрећа која би се могла изговорити, и против које би се човек помоћи могао надати; али што слабо који може да призна своје незнање, него сваки готово, и највећа незналица, мисли да зна управо као што треба, и хоће друге да учи и епоху да чини, то колико је тешко изговорити толико убија надежду да ће се од те несреће наскоро моћи излијечити.

*

Има у народу нашему богатији људи од Тирке, који по каванама и за постављеним столовима тако уздишу кад се што о народу говори, да би човек рекао и крви би испод грла дали за народ и за његову срећу и славу; али да им дође народ у кућу, па да заиште, не *пет иљада форинти* (колико је дао Тирка на *Српски рјечник*), него *пет иљада новчића*, одма би се згрозили као да је смрт дошла преда њи, и почели би се тужити на зла времена и на рђаве пазаре, и драговољно би се отресли од свога народа, само да ништа не иште и да им се прије кине с очију.

*

Данас нема на овоме свијету ниједнога језика (ни старога ни новога) у коме нема туђи ријечи (и у самим славенским класическим књигама много заслуженога Рајића има туђи ријечи (готово) колико и у српском језику, нпр. *акциденција, арест, армија, лагер, караул, команда, кондиција, атестација, линија, казна, пункт, комендант, колегија, трактат, дистрикт, потенција, епистолија, циркул, фамилија, квартир, конак, сандук* итд. Али зато опет ја туђе ријечи не браним, него и ја кажем да се треба трудити и чистити језик од туђи ријечи (не само од турскије него и од сваки други чије му драго биле; зашто нпр. латинске или њемачке ријечи нијесу нама нимало љепше од турскије) колико се може; али што се не може, не треба за оно мрзити на језик. — Ми друкчије не можемо почети наш језик чистити од туђи ријечи, док најприје не познамо све *наше* ријечи, које се по народу говоре; па и онда опет је боље узети туђу ријеч која је позната у народу неголи *наопако* нову градити, зашто то није за свакога *ученог* човека (а за *простака* јест: зашто су сви језици постали од простака, тј. од пастира и од тежака; и простак никакву ријеч не може друкчије начинити него управо онако као што су и остале начињене).

*

Што год ми више ову разлику и границу између славенскога и српскога језика ушчувамо, то ће бити боље за обадва ова је-

зика; а докле је год не признамо и не станемо чувати, дотле нећемо управо моћи знати ни српски ни славенски.

*

... прављење је новијех ријечи тежак посао за свакога човека, а особито у нас, гдје књижевници нити свога народнога језика управо знаду нити хоће да га уче, него га окрећући сваки по својој вољи, једнако кваре и грде. Да ко изиђе на пазар, па да стане куповати за кућу своју различне ствари не знајући шта у кући има шта ли нема, томе би се сви људи смијали, а то нимало не би смјешније било него кад књижевник хоће да измишљава нове ријечи за какав језик не знајући које ријечи у језику имају које ли немају. Нпр. шта ћемо ми да тражимо *причину* кад имамо *узрок*? Шта ћемо да правимо *безумство* кад имамо *безумље*? Што ће нам *слово* („поборно“) кад имамо *ријеч* и *бесједа*, и кад *слово* у језику нашем значи сасвијем друго? Што ће нам *началник* кад, осим многијех другијех ријечи тога значења, имамо *начелник* (према својству језика нашега)? Па и кад буде потреба нове ријечи правити, ваља их правити од народнијех ријечи и по својству народнога језика, према осталијем ријечима... Ја не велим да ми у писању књига можемо сасвијем бити без славенскијех и без новијех ријечи, него бих рад да се ријечи таке не узимају и не измишљавају без невоље; а признајем и то да је данас тешко и претешко писати чисто српски, и да је сто пута лакше писати по својој вољи какогод него ли народни језик учити и његовијем се правилима и својствима покоравати; али ваља помислити које је од овога двога паметније и за народ боље.

*

Само се за старе Грке не зна да су од кога примили науке и уза њих гдјекоје ријечи и начине говора, а остали сви народи, који су послје примали науке један од другога, попримали су и њешто од обога тога. Тако су нпр. Латини примили од Грка, Нијемци од Латина, Руси од Нијемаца; тако ћемо и ми *морати* којешта примити из другијех језика (и већ смо гдјешто и примили), само се треба старати и чувати да не примамо ништа без невоље.

*

... ја мислим да је боље својој ријечи повратити изгубљену важност неголи је себи тражити под туђом ријечи.

*

Пиши као што говориш, а читај као што је написано.

*

Правопис није најмања ствар у писању никаквога језика, и који говоре да јест, они највећу вриједност у њему налазе, па онако само говоре да би се остало при староме макар како био рђав, тежак и несавршен. Дужност је дакле свију списатеља и књижевника, особито у почетку књижевности, и за то старати се да се начини и прими правопис што је могуће лакши и савршенији или, најкраће рећи, према својству језика којијем се пише. Али говорећи да је правопис овако велика ствар, ја не мислим нити кажем да је он једина потребност у књижевности, или да је он и језик све једно; правопис је друго, а језик је друго. И најгорим се правописом може за невољу лијепо писати (што се тиче знања језика и његове чистоте и љепоте), а тако се и у најбољему правопису познаје незнање и грђење језика.

*

... За данашње наше списатеље најважније је и најнужније оно што каже Виланд, да списатељ не треба да гледа како ће угодити *вкусу* простоте (која ни сама не зна шта хоће, ни шта јој треба); него треба да пише онако као што налази по своме уму да је право и потребно, и као што може пред ученијем свијетом бранити и одговарати. Које исто и Јунг потврђује говорећи: „Сви списатељи стоје пред судилиштем, које нити се чега боји нити се чим подмитити да. *Вријеме је судија*. Вријеме нити има пријатеља ни непријатеља. *Лажна слава мора увенути, а права слава цвати и расте без престанка*. Овом истином наоружан, све рецензенте на мејдан позивам; зашто ако паднем моје ће ме исто перо оборити, и од њега ћу умријети; а ове гуске нека се међутијем напињу, и узалуд муче, да бесмртне наједају и мртве убијају“. — Зато велимо да је ово за данашње наше списатеље најважније и најпотребније, зашто ми данас немамо (готово) ниједнога списатеља који би писао управо онако као што мисли да је право и да треба, него пишу као што мисле да ће се допасти њиховијем *познатијем* читатељима, па, што је још најсмјешније, ради би да нико не смије рећи да није све добро како они пишу!

... Истина да се наши списатељи још не могу у свачему судити по овијем Виландовијем и Јунговијем правилима, али им

опет нијесу на одмет, нити сувише. И наши списатељи морају се трудити да пишу *најбоље*, како год и њемачки; а што је у Није-маца више списатеља него у нас читатеља, то је боље и лакше за наше списатеље, нпр. међу *десет хиљада* списатеља тешко је бити *најбољи* или *између најбољих* (за то се хоће Виланд или Јунг); али међу неколико списатеља, који се за један час могу у прсте избројити, ласно је бити *најбољи*.

... Ко се боји врабаца, нек не сије проје. Који се списатељ боји и плаши рецензента, он слободно нека не узима пера у руке, нити ће литература у њему изгубити каква добра, зашто он сам свједочи не само да не зна него и да није рад знати. А правога списатеља рецензенти и законодавци доводе у веће савршенство, зашто зна да ће пред свијетом давати одговор за сваку ријеч своју, па се пишући стара да може за сваку ријеч казати *зашто* је онако уписао, а не друкчије. Такови списатељ ако и погријеши, он с вољом и мислећи погријеши, а не случајно. Он не само што се не боји рецензента, него му се још радује, и жели га, да му се дјело окуша као злато у ватри, и ако што буде погријешо, да поправи још док је жив. Зато се обично познаје цијена списатеља по мислима о рецензијама и о рецензентима: *прави* списатељ, који свој посао разумије и жели научити ако што не зна, каже у предговору да ће њему бити мила *свака* рецензија, била *груба* или *учтивва*, само да се може из ње што научити и поправити; а *средњи* списатељ каже да ће му свака *учтивва* рецензија бити мила; *рђив* списатељ неће никакве рецензије, него виче у предговору своје на рецензенте, и каже да их се не боји, да они из зависти и из пакости рецензирају.

... И Виланд је писао као што је *умио*, и сваки пише као што *умије*; али који добро не умије, он не треба да се срди кад му кажемо да не умије, *већ* нека учи, или нек престане друге учити онемо што ни сам добро не умије. Ако ли станемо сви свакоме говорити да је онако као што он *умије* и каже, онда нећемо никад, ни ми ни он, боље научити (него ће се још и други једнако од њих кварити и наопако учити).

... Истина да је наша литература мало дијете у колијевци, које ваља пустити да протепе; али мало дијете међу тепавцима може остати тепаво довијека. Већ нашој литератури има 37 година, па још у колијевци, и тепа једнако!

... За чудо нам је како може рећи г. Живковић да код нас још не може списатељ *савршенство* у своје дјелу пред очима имати, нити на најмање танкости *језика, граматике, штила и материје* пазити! А ми мислимо не само да *може* него да *мора* то чинити *сваки* списатељ (био чији му драго). Он мора једнако имати пред очима *савршенство* у своје дјелу, то јест, мора се старати и трудити да оно буде *сасвијем савршено*, а оно ће и онако бити *савршено* *колико је могуће*. Он мора пазити и на најмање танкости

језика, граматике и штила, па ће се и онако у том сачувати од погрјешака колико буде могуће...

Никакав мајстор не ради свога заната *не знајући* шта гради ни како гради, нпр. никакав кројач не узме ножице у руке, па да комада чоху *не знајући* или ће од онијех комада бити чакшире или долама; него најприје узме мјеру, или представи у уму своје какву ће хаљину да кроји и каква ће да буде (хоће ли бити уска или широка, кратка или дугачка), па онда узме креду (или угљен) и конач и аршин, те измјери и назначи куда ваља сјећи, па онда сијече. Па последице кад стане шити, не шије концима какве руком напипа, нпр. сад црвенијем, сад жутијем, сад бијелијем, сад зеленијем; нити шије један рукав споља, а други изнутра; нити изврне један комад чохе на лице, а други на различје; нити удара пуца каква напипа, нпр. с једне стране бијела, а с друге жута, а око једнога џепа црвена, а око другог црна: него гледа да је све једнако, једно према другоме. Тако сваки мајстор свој занат ради, тако треба и списатељи да пишу. Како год што списатељ најприје ваља да представи у уму своје *шта ће писати*, тако ваља да представи и *како ће писати*...

... Ми у том мислимо као и Виланд: списатељ не треба да угађа *којекаквијем* читатељима (које не знаду ни колико списатељ), него треба да пише како ће се допасти људ'ма који ствар управо познају и разумију, па макар таковијех *данас* не било у народу нашем ни по један на *сто хиљада*: доћи ће вријеме кад ће их бити више; треба писати за потомство које ће бити чисто од свију данашњијех будалаштина нашијех, и које неће толико питати *ко је написао и шта вели о њему овај и онај*, него ће гледати оно *шта је написано*, и по оном ће судити о уму и о срцу списатељевоу.

*

У свакој се књизи гледа на двије ствари: 1) на *ствар о којој се пише*, 2) на *језик којим се пише*. Свака се ствар може представити различним начинима, нити се у том може гледати од свакога (особито сад код нас) да буде класически списатељ...

*

Ми мислимо да се о свакој материји може писати добро и лијепо: молеру се не гледа *шта* је намоловао, него *како* је намоловао. Тако списатеља има сила који су у цијелом свијету бесмртно име задобили писањем о *ружнијем* материјама.

*

Важност књиге не цијени се по њезиној величини, него по ономе што је у њој и од кога је.

*

Колико због мојијех очију толико и што мислим да тако ваља, ја се старам да све што год пишем напишем колико се више може о мање ријечи . . .

*

. . . сваки човек може своје ријечи толковати како оће, премда читатељима не може нико забранити да не разумију онако као што је написано.

*

Већ има око 40 година како смо почели српски писати, и за то вријеме не само што нијесмо у језику пошли унапредак него смо толико ударили натраг да би нам требало јошт 40 година да дођемо на оно мјесто гдје смо прије били. До данас се готово ниједан списатељ код нас не нађе да постави себи правила по којима ће писати, него како му кад падне у памет. Како који зареже перо да пише, он већ одма почне мислити како ће *језик поправљати*, а не како ће *га учити*: зато је готово свакога нашег списатеља *прва књига боља од друге, друга од треће* итд. И ово се зло код нас тако упутило и увело у обичај да не може друкчије престати, док не почнемо један другога, јавно пред свијетом, непријатељски рецензирати и критизирати. Истина да ће се тим начином осрамотити кад списатељ, кад рецензент, а кадшто и обојица; али народ и литература свагда ће добити (а који се труде за народ, зашто би се жалили и осрамотити кадшто његове ползе ради?). Тим ће начином почети једанпут и наши списатељи мислити и сумњати о ономе што пишу: знајући да ће за сваку ријеч одговарати пред свијетом. Тако су Нијемци, Французи, Талијани и Енглези своју литературу довели у данашње савршенство (и сад има у самој Њемачкој близу 10 новина које само књиге рецензирају). И данашњи дан, по свој Њемачкој, списатељи више пазе (кад пишу књиге) на рецензенте него на све друге читатеље: зашто већа част читатеља тражи у књизи увеселеније и забаву (или науку, ако је књига зато писана), не сумњајући да би оно друкчије могло бити него што је написано. И то је познато: да се рђави и слаби списатељи свагда боје рецензената, и туже се на њи у својим предисловијама; а добри не само што ји се не боје него ји јошт зазивају (као нпр. *Шлецер*) да ји рецензирају како гођ који оће; па ако који што паметније и боље докаже, они приме с радости, — ако ли почне лудовати, а они му се сити насмију, па мир.

*

Истина да многи људи, не само у нас него и у другијех народа, вичу на рецензије; али сви прави књижевници признају да су оне литератури од велике користи. Опомињем се да сам, доста подавно, читао у некаквоме руском журналу да су узрок томе што се на рецензије виче њешто рецензенти, који доста пута у рецензирању не разликују књиге од списатеља, а њешто и списатељи, који се стиде и најмању погрјешку своју признати. Дакле је рецензентско главно правило: да се здраво разликује књига од списатеља, тј. спомињући и поправљајући погрјешке у књизи да се не дира у личност списатељевоу, која с књигом и с њезиним погрјешкама нема никакве свезе; а за списатеље у поменутоме руском журналу стоји: зашто би се они стидјели признати гдјекоје погрјешке, кад се таковијех налази у књигама најславнијих, и старијех и новијех списатеља свију народа, па се тиме нимало не умаљује њихова слава и заслуга. А најпослије нека списатељи у овоме догађају мисле шта им драго: књига се ни једна не рецензира ради њезина списатеља, него ради користи и напретка литературе.

*

У превођењу различнијех ствари с једнога језика на други, па и самога *Св. писма* из оригинала на друге језике, ја мислим да се не морају свуда *ријечи* преводити. На многијем мјестима свашто се може с једнога језика на други превести од ријечи до ријечи, али на многијем мјестима не може, него се гледа на смисао. И ја мислим да је најбоље кад би се свашто, а особито *Св. писмо* свуда могло превести од ријечи до ријечи, и да ниједна ријеч у пријеводу не значи ни мање ни више него у ономе језику с којег се преводи; али то не може бити. Кад у језику на који се што преводи имају ријечи само налик на оне које се преводе, ја мислим да је за невољу боље њи узети него нове измишљавати; тако је Лутер нпр. ријеч синагога превео са *Schule* (школа). Као што г. Грујић критизира мој пријевод на много мјеста, могао би и против Лутерова пријевода сватко рећи да школа није синагога, јер се у школи само учи а у синагози се и Богу моли и проповиједа; али су Нијемци ту ријеч тако примили те им у *Св. писму* значи синагога. Ја сам мјесто синагога начинио ријеч зборница: г. Грујић по начину свога критизирања могао би рећи да зборница значи оно гдје се људи сабирају макар чега ради, а у синагогу се сабирају ради одређенијех послова.

*

У нашијем је народнијем пјесмама за нас најдрагоцјенија *чистота* и *сладост* нашега језика: кад би књижевници наши то

познавали, онда они не би кварили и грдили највећу драгоценост свога народа, свој народни језик, него би се трудили научити га из народнијех пјесама.

ТЕШАН ПОДРУГОВИЋ

Он се по оцу звао *Гавриловић*, па су га *Подругом* и *Подруговићем* зато прозвали што је био врло велики, тј. по *другога* човека. Ја га у почетку 1815. године нађем у Карловцима (у Срему) у највећем сиромаштву, где у риту сече трску и на леђима доноси у варош, те продаје и тако се рани; и кад дознам колико и какови зна песама, дам му на дан колико му треба да може живети, и почнем од њега песме слушати и преписивати... Но кад се онда испред Васкрсенија у Србији подигне буна на Турке, и њему као да уђе сто шиљака лод кожу. Једва га којекако задржим око Васкрсенија, те препишем неколике од они песама које ми је путем идући из Карловаца на колима казивао, па га одма по Васкрсенију узмем на кола и одведем у Митровицу, те оданде пређе у Србију, да се наново бије с Турцима. Пошто се оне јесени Срби умире с Турцима, он отиде у Босну, и проврљавши којекуда по своме пређашњем обичају, састави неколико коња и намести се негде у најији сребрничкој да живи као кириција; но наскоро потом испребијају га некаки Турци, па умре од убоја. Кад сам ја од њега песме преписивао, не знам је ли био што старији од 40 година. Био је паметан и, као ајдук, поштен човек; врло је радо којешта весело и шаљиво приповедао, али се притом нигда није смејао, него је све био мало као намрштен. Он је знао још најмање сто јуначки песама, све оваки као што су ове које сам од њега преписао, а особито од којекаки приморски и босански и ерцеговачки ајдука и четобаше (15 песама од самога Мијата арамбаше). Никога ја до данас нисам нашао да онако песме зна као он што је знао. Његова је свака песма била добра, јер је он (особито како није певао, него само *казивао*) песме разумевао и осећао, и мислио је шта говори.

ФИЛИП ВИШЊИЋ

Филип је Вишњић прешао у Србију 1809. године, кад се српска војска онога лета испреко Дрине натраг вратила, и после тога до 1813. године једнако је живео по српским логорима око Дрине

(1810. године био је у Лозници у муасери, кад су *Богићевић Анто* и *Милош Поцерац* и *Бакал Милосав* бранили Лозницу од Турака . . .). Кад Турци 1813. године опет обладају Србијом, и он с фамилијом својом пребегне у Срем, и намести се у селу Грку. Чујући ја да он зна лепа песама, особито од Карађорђина времена, додам га у Шишатовац 1815. године (пошто ме Подруговић остави), те онде од њега препишем како ове песме које су штампате тако и још три од Карађорђина времена, које сам оставио да њима, ако бог да здравље, зачиним *пету* књигу. Ја зацело мислим да је ове све нове песме, од Карађорђина времена, Филип *сам* *певао*. Како ми је казивао, он је ослепио у младости од богиња, и потом је ишао не само по целој босанској пашалуку него и у Скадар, те просио певајући уз гусле. Ја сам га онда наговарао да иде опет у Србију, желећи да би онамо још коју песму певао; но никако га на то нисам могао наговорити, јер му је било врло добро у Срему: где је год дошао, људи су га због његови песама частили и даривали; сина је свога био дао у Грку у *школу*; имао је свога коња и таљиге, и чисто се био погосподио. Пре неколике године чуо сам да је умро у Грку. Кад сам ја од њега песме преписивао, било му је око 50 година.

СТАРАЦ МИЛИЈА

Чувши ја 1820. године у Крагујевцу да Милија особито зна песму о женидби *Максима Црнојевића*, и о *Бановићу Страњи* (које сам ја обе песме још од детињства којекато знао и потом од много људи слушао и преписане имао, али ми ни једна није била сасвим по вољи), замолим се неколико пута Њивој Светлости, господару *Милошу Обреновићу*, да би ми га у Крагујевац додонио, или мене у најју пожелску к њему послао; но при свему обећавању Њиве Светлости некако ми ова молба остане онда неиспуњена. Вративши се ја у пролеће 1821. године из Србије у Беч, молио сам писмено како Њиву Светлост тако и покојнога *Васу Поповића*, бившег онда главнога кнеза у најји пожелској, да би ми се те две песме од Милије преписале и послале; но ни то ми се не могне учинити. Кад у јесен 1822. године, на позивање Њиве Светлости, дођем опет у Крагујевац, Њива Светлост, опоменувши се моји усмени и писмени молби, у онај исти час кад на диванани преда Њи изиђем и пољубивши Им skut станем се с Њима поздрављати, дозову из канцеларије свога писара, *Лазара Теодоровића* (садашњег старешину Српске депутације у Цариграду), и смејући се кажу му: „Лазо, пиши кнезу Васу да је дошао Вук, него и он одма нек иде амо, и старца Милију жива

нека доведе или мртва нека донесе, а нека уреди ко ће му код куће место њега радити док се он одовуд врати“. После неколико дана дође кнез Васа и доведе старца Милију. Али кад се с Милијом састанем, онда ми се тек радост окрене на нову тегобу и муку: не само што он, као и остали готово сви певачи (који су само певачи), није знао песме казивати редом, до само певати; него без ракије¹ није тео ни запевати, а како мало сркне ракије, он се, и онако, које од старости, које од рана (јер му је сва глава била исечена тукући се негда с некаквим Турцима из Колашина), слаб будући, тако забуни да није свагда редом знао ни певати! Видећи ја то, ништа друго нисам знао чинити, него сам гледао да ми сваку песму пева по неколико пута, док је нисам толико упамтио да сам могао познати кад се што прескочи, па сам га онда молио те ми је певао полако (растежући речи), а ја сам за њим писао што сам брже могао; а кад сам коју песму тако написао, онда ми је он опет морао певати, а ја сам гледао у мој рукопис, да видим је ли све добро написано.² Тако сам око ове четири песме провео више од петнаест дана. — Милија је знао још много онаки песама . . . али ми се није дало да још коју препишем. Њему се већ било мало досадило онде беспослену седећи и мени певајући, а уз то још нађе се људи (какови се обично код многи дворова налази), који се највише о том брину како ће од свачега шалу и смеј заметнути, те му кажу: „Куд си ти, стар и паметан човек, пристао за будалом? Зар не видиш да је Вук луд и беспослен човек, којему је само до песама и до беспослица којекаки? Ако ти њега узаслушаш, теби ће читава јесен овде пропасти; него иди кући, те гледај свој посао“. И тако га подговоре, те једно јутро, примивши од Њиове Светлости пристојни поклон за дојакошњу дангубу, отиде из Крагујевца кријући од мене. — Кад сам прошавши година питао за њ, казали су ми да је умро.

¹ Он није имао обичаја пити ракију из онога суда у коме му се донесе, него је саспе у чутуру, коју је у јанцику носио, па после певајући припија сваки час помало. Ко се год деси код њега, он му наздрави кад оће да пије, а пошто се напије, остави чутуру опет у јанцик, не пруживши је никоме. Кад би га ко онда запитао каква је ракија, он је имао обичај, стресавши се и намргдивши, одговорити: „Зла, синко, и грдна, не море грђа бити; не дао ти је бог пити!“

² Како старац Милија тако и други гдекоји певачи молили су ме у оваким догађајима да им прочитам песму, и колико су се радовали, слушајући је онако као што је они знаду, толико су се чудили како сам ја све тако могао написати.

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА

ЈАБЛАН

Јаблан, топола, јагњед и јасика, све је налик једно на друго, али се опет једно од другог разликује које мање, које више: на јаблану гране расту уз дебло у висину и овога дрвета ја у Србији нијесам видио прије док нијесам дошао у Биоград; топола и јагњед може бити да је једно; јасике дебеле као што су тополе и јагњеде ја нигда нијесам видио, премда их у Тршићкој планини има сила божја.

МРАЗОВНИК

(У Барањи) трава која цвати у јесен (пред мразовима) по ливадама. Цвијет јој је као у лала или у љиљана, плаветникаст и црквенкаст, а коријен као главица лука, црном кором обрастао, а изнутра као пријесан кестен. Гдјекоји овај коријен сух и утучен пију у црном вину од срдоболе.

СТИДАК

Ова трава има бијел цвијет, у сриједи мало црвен. Србљи приповиједају да је оно црвено отприје веће било, па сад сваки дан бива мање: јер већ нестаје стида међу људима.

ГОЛУБ

Дивљи су голубови двојаки: једни су већи и зову се *гривњаш* и *грљаш*, и ови се легу у гнијезду на дрвету као и грлице, а други су мањи, који се зову *дупљаш*, јер се легу у дупљама.

Они се и по гукању разликују; кад гривњаш гуче, људи кажу да говори: „Шта ти ту чиниш, проклети попе, код туђе жене, код туђе ћеце?“ а дупљаш кажу да говори: „Сиј лук, сиј лук, сиј лук“, тј. да је већ вријеме сијати лук кад он у прољеће долети и стане гукати.

МРАВАР

Зелена тица, као средњи голуб велика, која једе мраве пруживши свој дуги језик у мравињак па на њега накупивши пуно мрави.

ОКО

У језеру Скадарскоме крај бријега црногорскога онако мјесто гдје се вода чини друкчија него у осталоме језеру. По свој прилици на онијем мјестима у дубини извире вода, зато у њих, као у млачу воду, како настане јесен, навале укљеве, те их Црногорци хватају у мреже, од којијех се највећа зове *гриб*, у који се уједанпут може ухватити по двеста хиљада ока укљеве. Овоме ће се човјек мало мање чудити кад чује да гдјекојијех година толико мноштво ове рибе навали у ока да међу њом весло у води може стајати управо! Црногорци код овијех ока имају своје куће, у које излазе о Крстову дне јесењему и ондје сједе хватајући и сушећи укљеву до часнога поста. Оваковијех је ока ондје познато пет, која се зову: *Волач*, *Каруч*, *Бозагур*, *Рањ* и *Плоча*; прва су два владичанска, а потоња три цеклинска.

ВУЧИТРН

Варош у Косову код воде Ситнице. Приповиједају да је некакав војвода Вук из Ерцеговине ишао с војском на Косово, у помоћ кнезу Лазару, па га ту срели војници и казали му да је војска разбијена и кнез Лазар погинуо. Онда он извади свој мач, па оно ће се држи руком набије на некакав *трн*, а оштрице опре себи у трбу те се тако прободу и убије, и од тога се назове *Вучитрн*.

ДВОРИШТЕ

У Поцерини, у шабачкој нахији, има село *Двориште* и код њега близу зидине које се зову *Милошева коњушница*. Срби онуда приповиједају да су ондје били двори Милоша Обилића. Они то потврђују и другијем свјedoцбама да је Милош из Поцерине, нпр. у Дворишту има један стари гроб с великијем каменом чело главе: онуда Срби говоре да је то гроб Милошове сестре, и приповиједају да је ондје плијевила шеницу, па је убио Милош с Тројанова града (то је готово као с Герзелеза у Шорокшар, или с Банстола у намастир Ковиље) буздованом, јер је мислио да је кошута. — У Поцерини има једна ријека која се зове *Нечаја*, и близу ње поље које се зове *Пустопоље*. Сад они доказују да је послије косовске битке дошао гласоноша с Косова и нашао Милошеву мајку на тој ријеци код оваца, па јој рекао:

Не чај више, Милошева мајко!
Одбиј овце у то пусто поље:
Милош ти је јуче погинуо.

И отада је остало Пустопоље и ријека Нечаја.

ДЕБРЦ

Село у шабачкој Посавини од Саве код Малог Дубокога, мало унутра у земљу. Око двјеста корака од моста, гдје је сриједа Малог Дубокога, пошав низа Саву познају се остаци од великога шанца из Саве па у земљу око једне четврти сахата до у *Дубоки поток* (од којег се и зове *Дубоко*). Према овоме је мјесту из Сриједа *Купински кут*. Овдје Сава своју десну обалу (из српске стране) једнако рони, а лијеву (на Купинскоме куту) наставља. Гдје се обала рони, виде се у земљи многе људске кости, а у самоме шанцу, кад је прије неколико година грађен пут преко њега, налазили су различне старинске новце, комаде од земљанијех суда и друге ствари које се налазе по градиштима. Народ онуда приповиједа да је ондје (између шанца и Дубокога) био негда велики *Грчки град*. Јамачно је ово и онај *Дабрац* у коме је сједио краљ Драгутин... Кад видимо како Сава сад рони своју десну обалу, онда се мора узети да је у стара времена она са градом Дебрцем била најближе гдје јој је сад лијева, а може бити још и даље онамо у Купинскоме куту.

ЂЕРДАП

Срби познају два Ђердапа у Дунаву, тј. доњи и горњи. Доњи је између Кладова и Ршаве, а горњи код Пореча. Горњи је страшнији, али мање држи, а доњи више држи, али је мање страшан. На горњему Ђердапу слабо се кад види камење посред воде, него само кључеви и клобукови; али се на доњему преко цијелога Дунава, како вода мало опадне, тако види да се приповиједа да је некакав хајдук скачући с камена на камен утекао из Србије на ону страну. Онуда лађари одозго идући узимају обично корманоше из ондашњијех места (Срби преко горњегу Ђердапа из Добре, а преко доњегу из Текије, а Нијемци из Љупкове и из Ршаве); а одоздо лађе обично вуку волови. Али кад вода врло опадне, онда на Ђердапима лађе особито натоварене не могу пријећи никако.

КОВИЉАЧА

На дну тога села, под самијем брдом, има један округео бријег, обрастао грабићима и другом којекаквом шумом, и наврх њега налазе се некаке зидине у земљи, а ниже тога бријега извире у пољу *смордљива бара* . . . Срби онуда приповиједају да су некад биле двије сестре: *Вида* и *Ковиљка*; па *Вида* градила *Видојевицу*, а *Ковиљка* тај град *Ковиљачу*; па послејје кажу да су људи засули *Ковиљачу* у земљу, кад су полазили на некакву војску. Године 1804. био је наш логор баш под *Ковиљачом*, па једно јутро *Ђорђије Ђурчија* (који је онда заповиједао у *Јадру*) заповједи те сва војска стане у параду, па он изиђе пред њу и стане говорити: „Видите ли, људи, то брдо? — Ја сам чуо у *Њемачкој* да је то био већи град и од *Шапца* и од *Зворника*, па су људи, пред што ће *Турци* обладати овом земљом, натрпали у њега пушака и топова, и барута и олова, и сабаља и ножева, и осталогу свакојака оружја, па га засули земљом, па тако и остало и грабићи по њему порасли; него сад и онако смо беспослени, донесите трнокопе и лопате, да га откопамо, па ћемо имати и град, и оружја и цебане; јер, видите, она бара зато удара на барут што тече испод тог града, па ваљада је негдје залило у барут“. Потом буљубаше одмах пошљу у села, те се донесу трнокопи и мотике, и лопате и сјекире, и два-три дана почну с врха крчити и откопавати; но утом ударе *Турци*, и логор се проспе и премјести, и *Ковиљача* остане као што је и била. Ја зацијело мислим да је *Ђурчија* ово само зато хтио копати да људи не би бјежали из логора кућама.

МОЈАНКА

Долина између Дицма и Сиња. Приповиједа се да су негда хајдуци ондје дочекали и побили сватове, те остала само дјевојка Анка, и мати жалећи је викала: „Моја Анка“ и тако се оно мјесто назвало *Мојанка*. За свједочанство овога узима се још и то што се у Мојанци једно мјесто и сад зове *Женски кланац*; а кажу да се и „гребље“ од сватова још познаје (али ја бих опет прије рекао да је Мојанка постала од некога Мојана него од Анке). — Хајдуци су онуда доскора дочекивали путнике, зато се и сад виде двије стражаре крај пута око неко два пушкомета хода раздалеко. У Мојанци нема шуме, него је камење и рупчаге:

Дочекаће залци у *Мојанци*,
отеће ти коња и оружје.

МРДУЉА

Мало острвце од камена код Сплета крај Брача. Онуда се у шали приповиједа да су Брачани негда хтјели ово острвце да привуку крају, да начине пристаниште, па свезавши га великом дебелом личином дошли сви на бријег и стали га вући. Кад се личина стане отезати, они помисле да Мрдуља иде за њима, па повичу: „Гре, Мрдуља, гре!“ А кад личина пукне, и они нападају, онда реку: „Ако смо и попадали, ми смо и тебе покренули“.

МАЧВА

Једна кнежина шабачке нахије (између планине Цера и вода Саве и Дрине). Мачва је сва равна као и Бачка, само што је зарасла у шуму. У Мачви могу бити добре свиње, говеда, коњи, а особито шеница (нигдје се у Србији не једе шеничан хљеб тако у себицу као у Мачви); али нема текућијех вода, него људи пију све бунарску воду (осим онијех села која су поред Саве и поред Дрине). Приповиједају да је кнез Лазар питао Милоша Обилића (кад је дошао да иду на Косово): „Камо ти, Милошу, Мачвани?“ А он му одговорио: „Остали, честити кнеже, да крче и да сију шеницу“. Онда Лазар рекао: „Еда бог да, све крчили, а све Мачва у трњу лежала; а што год стекли, све Турцима у биједу дали!“ Мачва је била до 1804. године најбогатија кнежина у Србији, него је потом до године 1816. погажена и оплијењена, али се је сад опет опоравила...

КАКО ЈЕ ПОСТАЛО ИМЕ ОБИЛИЋ

Срби приповиједају да је Силни Стефан ловећи по Церу угледао на једном мјесту гдје се гране од дрвећа и доље савијају и горе узвијају. Кад дођу на оно мјесто, а то дијете код неколико оваца ударило своју сјекиру у кладу па легло на леђа те спава: кад дихне из себе, онда се гране узвијају, а кад повуче пару у се, онда се савијају к земљи. Кад то виде цар, зачуди се, па пружи руку с коња да му узме сјекиру, али хоћеш! — не може да је извади из клале. Брже-боље сјашу слуге и војводе с коња, огледају сви редом објема рукама да изваде сјекиру из клале, али је ниједан не може ни помаћи. Онда пробуде дијете и запита га цар: „Како ти је име?“ А оно одговори: „Милош“. — „Имаш ли оца и мајку?“ — „Мајку имам, а отац је умро.“ — „А гдје ти је мајка?“ — „Ето је тамо доље у селу код куће.“ — „Ајде да нас водиш кући.“ — „Не могу од оваца.“ — И тако га којекако намоле да потјера овце и да пође пред њима кући. Сад су они ради знати и видјети шта ће он радити са сјекиром, како ће је извадити из клале; или ће је онако оставити. Кад Милош крене овце, а он узме сјекиру једном руком и заметне на рамо. Како дођу кући, Милош одмах остави овце и непознате госте па замакне међу зграде да тражи мајку. Пошто цар сјаше с коња, пође и он за Милошем да гледа да му се гдје не сакрије, кад погледа кроз брвна у једну зграду, а то му мајка мјеси хљеб, а пребацила десну сису преко лијевог рамена и лијеву преко деснога, те он остраг сиса. Онда цар рече: „Међер обила мајка родила обила јунака!“ — Цар узме Милоша од мајке и одведе га своме двору, и од тога се назове Обилић.

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића. Ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у пјесмама налази, него се приповиједа. Приповиједа се да је Марко био много јачи од осталијех садашњијех, а јамачно и ондашњијех људи... ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо... За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кириција. Прије Шарца веле да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех кириција види шарено губаво мушко

ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га за реп да омахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириџија, излијечи га од губе и научи вино пити.

За смрт Марка Краљевића различито се приповиједа: једни велe да га је негдје у селу Ровинама убио некакав каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други кажу да му се у таквом боју заглибио Шарац у некакој бари код Дунава и да су ондје обојица пропали; у Крајини неготинској приповиједа се да је то било у једној бари ондје близу Неготина испод извора Царичине; ондје има и сад бара и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у такому боју толико људи изгинуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руке к небу и рекао: „Боже, што ћу ја сад!“ На то се бот смиловао и некакијем чуднијем начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он забодавши своју сабљу под греду, или је ударивши у камен, легао те заспао, па једнако спава; пред Шарцем стоји мало маховине од које помало једе, а сабља све помало излази испод греде или из камена, па кад Шарац маховину поједе и сабља испод греде или из камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту пећину побјегао кад је први пут видио пушку и, пошавши да је огледа (да ли је истина да је онака као што се приповиједа), пробио из ње сам себи длан, па онда рекао: „Сад не помаже јунаштво, јер најгора рђа може убити најбољег јунака“.

ВИСОКИ СТЕФАН

Тако се у народу зове син кнеза Лазара, који је послије косовског боја у Србији владао и који је зидао манастир Манасију. У народу се нашем приповиједа да је Високи Стефан по смрти оца својега побјегао у Московску, па послије неколико година одонуда с војском преко Маџарске дошао у Србију и с Турцима се био, и, надвладавши их и претјеравши их преко мора, бадио за њима свој буздован у море говорећи: „Кад овај буздован изишао на сухо, онда се и Турци вратили амо!“ Буздован одмах сам изиђе на бријег; утом му се анђео јави говорећи: „И ти можеш и коњ ти може, али ти бог не да“.

ЈАЊО КУЗИНОВИЋ

... у Биоград дошао некакав зао паша, па старац Јањо Кузиновић (или Кузун Јањо), кнез од Сријема, није отишао да га дочека и с „добро дошао“ поздрави, него послао свога сина с кметовима; но паша се на то расрди, па и Јањова сина и све кметове баца у кулу. Кад то чује старац Јањо, онда се он подигне к паши:

на дорату, коњу помамноме;
а кад буде близу Биограда,
угледа га паша са чардака
како јаше помамна дората,
а кроз браду токе сјају му се
као јарко кроз горицу сунце;
па запита око себе Турке

ко је оно, а они му кажу:

„Оно јесте старац Кузун Јањо,
ком си сина у кулу бацио;
кад он паши на диван изиђе,
пред њим паша на ноге устане.“

А паша рече да су оне паше биле луде које су пред њим на ноге устајале. Утом Јањо дојезди пред дворе пашине, и одсједнувши дората, изиђе паши на диван, па у чизмама сједне на сечаду. Кад га паша сагледа какав је, он се забуни, и, пошто обојица поћуте неко вријеме, почне паша говорити:

„Кнеже Јањо, од Сријема главо,
колико ти имаде година?
Какав ли си земан запамтио?“
„Што ме, пашо, за године питаш,
мене има стотина година,
баш стотина и још половина;
ја сам чудан земан запамтио:
знам, једанпут у вијеку моме
паде снијег о Митрову дану,
не окопње до Ђурђева дана;
други паде о дану Ђурђеву,
не окопње до Петрова дана:
погубисмо и козе и овце,
погубисмо краве и теоце,
погубисмо коње и волове,
баш волове, наше ранитеље.“

И то, пашо, Сријем не расели,
а ти ћеш га, пашо, раселити!
Али нећеш, пашо, ако бога да!“

Потом му приповједио како је била некака година сушна, те људи погубили сјеме од пшенице:

„Ни то, пашо, Сријем не расели,
а ти ћеш га, пашо, раселити!
Али нећеш, пашо, ако бог да!“

Па му најпослије каже како је некад био дошао некакав зао паша, као и он што је, па ударио на народ велику порезу:

„На сироту жену удовицу,
која ништа на свијету нема
до преслице и туђе куђеље,
на њу уд’ри по десет дуката.
Ни то, пашо, Сријем не расели,
а ти ћеш га, пашо, раселити!
Али нећеш, пашо, ако бог да!“

Уз то му још каже како је он ишао у Цариград, те оном злом паши донио катил-ферман, и погубио га:

„И тебе ћу, пашо, ако бог да!“

Онда се паша поплаши па му одма пусти сина и кметове, и поклањао му атове и ћуркове, но он тога ништа није ћео примити, говорећи да ни својије издерати не може (једни још приповиједају да му је паша давао и кћер за сина).

ВИЛА

Виле живе по великим планинама и по камењацима око воде. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле никоме неће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло или на вечеру или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или руку, у обје ноге или обје руке, или у срце, те одмах умре.

ВУКОДЛАК ИЛИ ВАМПИР

Вукодлак се зове човјек у кога (по приповијеткама народнијем) послије смрти 40 дана уђе некакав ђаволски дух, и оживи га (повампири се). Потом вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе по кућама и пије крв њихову. Поштен се човјек не може повампирити, већ ако да преко њега мртва прелети каква тица, или друго какво живинче пријеђе: зато свагда чувају мрца да преко њега што не пријеђе. Вукодлаци се највише појављују зими (од Божића тамо до Спасова дне). Како почну људи много умирати по селу, онда почну говорити да је вукодлак у гробљу (а гдјекоји почну казивати да су га гдје ноћу видјели с покровом на рамену), и стану погађати ко се повампирио. Кадшто узму врана ждријепца без биљега, па га одведу на гробље и преводе преко гробова у којима се боје да није вукодлак; јер кажу да такови ждријебац неће, нити смије, пријећи преко вукодлака. Ако се о ком увјере и догоди се да га ископавају, онда се скупе сви сељаци с слоговијем кољем (јер се он само глогова коца боји) . . . па раскопају гроб, и ако у њему нађу човјека да се није распао, а они га избоду онијем кољем па га баце на ватру те изгори. Кажу да таковога вукодлака нађу у гробу и он се угојио, надуо и поцрвенео од људске крви („црвен као вампир“). Вукодлак долази кадшто и својој жени (а особито ако му је лијепа и млада) те спава с њоме, и кажу да оно дијете нема костију које се роди с вукодлаком. А у вријеме глади често га привиђају око воденица, око амбара житнијех и око чардака и кошева кукурузнијех. Кажу да све иде са својијем покровом преко рамена. Он се може провући и кроз најмању рупицу, зато не помаже од њега врата затворити као ни од вјештица.

СВАТОВИ С МЛАДОМ

У Рисну на Бијеле покладе обуче се неколико момака у најљепше хаљине, а један се обуче у женске: они се зову сватови, а она је *невјеста*. Један од њих узме невјесту за руку као дјевер, па онако иду од куће до куће и просе јаја, а пред вече дођу на пијацу, гдје се готово сви варошани искупе. Дјевер се ондје с невјестом поклања пред старјешинама и с њоме поигра, па онда невјеста дохвати чешљем људе до косе и попа до браде, те је дарују новцима, и од овога свега они послије готове вечеру и чисте се.

У Дубровнику за време републике ишла су уз месојеђе по граду и по његовијем предграђима *чороје, вила* и *турица*. Чороје је имао хаљиницу чупаву, по којој су били испришивани које-какви репови, а највише лисичји, на лицу образину, а у руци зелену гранчицу или киту цвијећа. Вила је била обучена у бијелу женску хаљину по којој је опасана црвеном пантљиком, а таком су јој и рукави више лаката били свезани; на глави је имала бијело покривало и вијенац од цвијећа, а преко лица, на ком је била образина, црвеном пантљиком наоколо опшивен комад суре чохе, који је подизала кад је играла; а кад би пошла, опет би га спустила. У руци је носила као лук на три угла искићен сав цвијећем. У турице, која је била као најглавнија међу њима, није се људска глава ни видјела, него је више ње на дугачкоме чупавоме врату била коњска с великијем зубима, која је тако начињена да су се уста одоздо могла ласно отворити и затворити, те је све клоцала; а ноге је имала све чупаве и на дну као у тице. Уза њих је ишао човјек један с бубњем, те је у њ једнако ударао. Они су излазили први пут на Сретеније, и потом свакога свеца до часнога поста; први дан су пролазили кроз саборну цркву, а на Светога Влаха (3 февр.) излазили су и пред кнеза. Идући по улицама гдјешто би се устављали те су вила и чороје играли, а турица је једнако клоцала својијем зубима. Прости људи по Дубровнику приповиједају да је таква животиња као турица заиста негда била, па је ухватили и убили; књижевници пак њихови кажу да се то чинило за успомену негдашњему раг-номе богу *Туру*. Била је ријеч (као пословица):

Чороје, вила и турица,
машкарани сва тројица.

На туричину главу много је налик *клоцалица*, коју сам ја 1827. године уз месојеђе гледао у Пожаревцу у двору кнеза Милоша Обреновића: један се момак био обукао отприлике као турица, да му се људско ништа није видјело, па је горе клоцао клоцалицом те плашио жене и дјецу.

ДРУЖИЧАЛО, РУЖИЧАЛО И ПОБУШЕНИ ПОНЕДЈЕЉНИК

Тако се зове други понедељник по Ускрсу. На овај дан иду људи (а особито жене) послѣ латурђије на гробље те побушавају гробове од оне године, дијеле за душу, и попови чате молитве и спомињу мртве. На некијем мјестима (као нпр. у Него-

тину и у Ршави) скупе се момчад и дјевојке послје подне на једно мјесто, па играју и *дружичају се* (понајвише мушко с мушкијем, а женско са женскијем), тј. оплету вијенце од врбовијех младица, па се кроза њих љубе и мијењају јаја (шарена и црвена), па послје промијене и вијенце (метнувши их једно другом на главу) и зауну се да ће бити мушкарци *побратими* а женскиње *друге* (Власи кажу *кумача*) до оно доба године. Такви се побратими и друге потом пазе ону сву годину као браћа и сестре, и у различнијем играма и збиљскијем свађама помажу једно другоме; кад опет дође *дружичало*, онда се гдјекоји понове, а гдјекоји оставе.

КРАЉИЦЕ

О Тројицама иду од куће до куће те играју и пјевају *краљице*, које су састављене од 10 до 15 лијепо обученијех и накићенијех дјевојака. Једна се дјевојка (која ваља да је лијепа и средњега раста) међу њима зове *краљица*, друга *краљ*, трећа *барјактар*, а четврта *дворкиња*. Краљица се покрије бијелим пешкиром по глави и по лицу, краљ има на глави клобук искићен цвијећем и у руци мач, а барјактар носи на коњу барјачић бијел и црвен. Кад дођу пред чију кућу, онда краљица сједе на малу столицу (какове су обично по Србији и по Славонији), а дворкиња стане више ње, а остале дјевојке ухвате око ње коло као срп, па се окрећу налијево ступајући по двије стопе унапредак и пјевајући. Краљ стоји на лијевој крају кола, а барјактар на десној; али се они не хватају за коло, него краљ сам за себе (с лицем окренутим коловођи) једнако игра узмахујући и измичући се натрашке, а барјактар (с лицем окренутим заврћколи) с барјаком у руци игра пред колом. Поигравши тако мало, окрену се краљ и барјактар по једном сваки на своје мјесту, па онда оптрче око свега кола, и дођу опет сваки на своје мјесто, и почну наново играти. Најприје започну од краљеве куће; и прва пјесма што пред сваком кућом пјевају заповиједа домаћину или домаћици да изнесу краљици столицу, па онда започну пјевати редом свима (мушкоме и женском, маломе и великом) који се налазе у кући (ако ће их колико бити, оне ће свакоме особито и према њему припјевати). Краљичке су пјесме све од шест слогова, и у пјевању се свака врста (осим прве и пошљедње) по трипут говори, а други се пут додаје на крају *лељо!* Нпр:

(Дјевојци)

Овде нама кажу,
овде нама кажу, лељо!

мому неудату,
мому неудату,
мому неудату, лељо!
Јал' је ви удајте,
јал' је ви удајте,
јал' је ви удајте, лељо!
јал' је нама дајте,
јал' је нама дајте,
јал' је нама дајте, лељо!
да је ми удамо итд.

Будући да у сваком селу нема толико одабранијех дјевојака за то, оне иду и из једнога села у друго; и да би им слободније било, прате их два или три оружана момка. Краљице играју у данашње вријеме по Србији од Цера и од Међедника до Тимока, и по Славонији код Срба римскога закона; по Сријему, по Бачкој и по Банату играле су доскора, па су нови свештеници забранили и искоријенили говорећи да је то идолопоклонички обичај. Мени је у шишатовачком прњавору приповиједала једна баба како је некакав калуђер оданде из манастира с батином гонио и растјерао краљице међу којима је и она била. Краљице слабо ишту да се дарују, него овај посао чине само ради својега весеља, али ако им ко што поклони, не одбацују. Гдјешто млади људи узму сребрн новац по половини у зубе, па га краљица својијем зубима вуче и отима из његовијех зуба. Ову шалу млади људи чине само зато да би им уста дохватила до дјевојачких уста.

МОБА И ПРЕЛО

Код Срба је обичај да иду љети у неке свеце, кад не смију себи радити, газдама на мобу, тј. без плате, само за јело и за пиће. Највише иду на мобу те жању (ријетко косе, копају кукурузе, купе сијено или шљиве; кадшто се и преде на мобу); зато се жетелачке пјесме зову *мобарске пјесме*. На мобу највише иду млади момци, дјевојке и младе, и свако се обуче и накити, као на Васкрсеније или на Цвијети, кад иде цркви или манастиру, па цијели дан жањући пјевају, *чепају се*, шале се и веселе, а послуже вечере играју и пјевају до неко доба ноћи. На некијем мјестима (као у Сријему) кад дожању њиву па поћу кући на вечеру, онда дјевојке начине од марама барјаке, па онако с барјацима иду пјевајући, као какви сватови или војници; кад доћу пред кућу, онда пободу барјаке у земљу. Моба се обично купи на мрску, а

домаћин треба да је части као кад слави крсно име (зато свагда и зову газде на мобу, јер сиромаси немају чим да часте). На мобу дођу и пријатељи из другијех села, и сваки доведе са собом по неколико момчади, ђевојака и млади. На мобу се отимају које ће поћи.

ДОДОЛЕ

Неколико дјевојака, кад је суша, иду по селу од куће до куће, те пјевају и слуте да удари киша. Једна се дјевојка свуче до кошуље сасвијем, па се онако гола увеже и обложи различном травом и цвијећем, тако да јој се кожа нигдје не види нимало, и то се зове *додола*, па онда зађу од куће до куће. Кад дођу пред кућу, онда додола игра сама, а оне друге дјевојке стану у ред и пјевају различне пјесме; потом домаћица или друго какво чељаде узме пун котао или кабао воде, те излије на додолу, а она једнако игра и окреће се. У додолскијем се пјесмама припијева на крају уза сваку врсту: *ој додо! ој додо ле! нпр.:*

Наша дода бога моли, *ој додо! ој додо ле!*
да удари росна киша, *ој додо! ој додо ле!*

У Србији су отприје у додоле ишле по селима наше кућевне дјевојке, а сад онајвише иду Циганке, да би што испросиле. У Војводству нови свештеници забрањивали су додоле, као и краљице, али се опет могу још гдјешто видјети.

ПРПОРУШЕ

Као што у Србији иду додоле, тако у Далмацији (у Котарима) иду *прпоруше*, само што оне нијесу дјевојке него момци нежењени и иду са зеленијем гранама и с цвијећем од куће до куће те играју и пјевају. Њихов се старјешина или коловођа зове *прпац*, и он је увијен павитином и драчом. У пјевању и игрању жене их пољевају водом гледајући да би највећма полиле прпца; а пошто сврше пјесму и играње, домаћица ваља да их дарује вуном, сољу, сиром, скорупом, маслом, јајима итд., па овако што скупе онијем се увече часте, а што им претече оно подијеле. Прпоруше пјевају пред кућама:

Прпоруше ходиле,
терем бога молиле
да нам даде кишицу,

да нам роди година,
 и шеница бјелица
 и винова лозица
 и невјеста ђетића
 до првога Божића.
 Даруј нама, стрико наша,
 оку брашна, стрико наша,
 бублу масла, стрико наша,
 рунце вуне, стрико наша,
 један сирчић, стрико наша,
 шаку соли, стрико наша,
 два-три јајца, стрико наша.
 Остај збогом, стрико наша,
 која си нас даровала.

ПАУН ПАСЕ, ТРАВА РАСТЕ

Играчи и играчице ухвате се управо у коло, а једно метну у сриједу, и оно се зове *паун*. Кад играчи пјевају: *Паун пасе, трава расте*, онда се паун рукама маша за земљу, као да чупа траву; кад пјевају: *Пауна нам ноге боле*, он се хвата рукама за ноге, и нагиње се, као да храмље; кад се пјева: *Пауна нам глава боли*, он се ухвати руком за главу, као да га боли; кад пјевају: *Пауна нам леђа боле*, он се превија, као да га леђа боле; кад пјевају: *Паун нам се тимарује*, он прстима прихвата за своје хаљине, као да их од нешта чисти и оно баца на земљу; кад пјевају: *Паун трепти да полети*, он дигне руке и њима чини као тица летећи крилима; а кад запјевају: *На чије ће дворе пасти? Чију л' љубу обљубити?* он загрли у колу кога хоће, и пољуби се с њиме, па се онда он ухвати у коло, а оно друго остане паун итд. Ова је игра обична у Србији и у Босни по варошима као у Сријему, у Бачкој и у Банату *јастук*.

ХАЛКА

У Сињу. Игра у којој млади момци трчећи на коњима по-гађају копљем у халку, која је особито зато начињена, и то се каже *трчати халку*. Неколико момака, обученијех у народне своје хаљине (чакшире око растрижи везене златом, јечерма с илицама или токама, преко ње црвен појас, а по њој долама,

плаветна или од какве друге боје, са сребрнијем пуцима и шем-шетима и остраг са шеритима и китама, на глави у врху шири калпак од видре или каке друге fine коже с бијелом перјаницом) и са окованом у сребро сабљом, усједну на добре и што је могуће љепше накићене коње, на којима спријед и кубуре висе, па носећи сваки копље у десној руци, скупе се на мјесту одакле ће трчати халку; па станувши све по два и два у ред, отиду по свога старјешину, који се зове *maestro de campro*: кад се овако пође, напријед иду халкарски момци, за њима један пјешнице са округлијем штитом на прсима, а поред њега са сваке стране по један носећи уз прси у руци буздован, а за овима се води накићен и с кубурама и сабљом наоружан коњ. Старјешина, узјахавши на коња, намјести се са својим ађутантима, који поред њега јашу с голијем сабљама у рукама, и у ономе истоме реду као што су дошли одведе халкаре на биљегу, одакле они један по један трчећи на коњу погађају копљем у халку. Кажу да је ова игра ондје постала 1717. године, пошто су Турци разбијени и оданде истјерани.

ПОДРИЈЕТЛО

У Црној Гори и у Херцеговини народ наш има своја презимена којима се породице позивају од кољена на кољено као и у осталој Европи. У Србији пак тога обичаја до нашега времена није било, него се сваки позивао по своме оцу додавши очиноме крштеном имену *овић* или *евић*, код имена која се свршавају на *e* и *o* само *вић*, а код онијех која се свршавају на *a* само *ић*, нпр. *Милановић*, *Милошевић*, *Милојевић*, *Ранковић*, *Милетић* (и то је значило: син *Милованов*, *Милошев*, *Милојев*, *Ранков*, *Милетин*). Ако ли је коме отац умро прије матере, он се је позивао по матери додавши материном крштеном имену мјесто *a* *ић*, нпр. *Ружић*, *Смиљанић*, *Перуничкић*, *Станић*, *Недић*, *Вишњић*, *Бојанић* (и то је опет значило: син *Ружин*, *Смиљанин* итд.). Тако и кад су се који из Херцеговине или из Црне Горе саселили у Србију, они су, почевши се звати по овоме доњоземском обичају, презимена своја мало-помало поизостављали, гдјекоји и позаборављали, а гдјекојима ако се и спомињало старо презиме, највише су их као поруге ради њиме називали. Мени је приповједао знатни поглавица за Карађорђејева времена Младен да је он старином из Дробњака, из села Тушимље од *Церовића*, али се је звао по оцу *Миловановић*. Сад се тек од године 1804. почело и у Србији, особито код знатнијех људи, да се не пишу по очиноме крштеном имену, него или као што су слушали да су им се стари звали, или

онако како им се отац звао и писао. У царству аустријскоме у данашњему Војводству наши су се људи доскора звали и писали по очиноме или по материноме крштеном имену као и у Србији, докле им земаљске старјешине, особито видећи да у једној кући и у једној породици има по неколико различнијех презимена, нијесу то забраниле, те су она имена којима се ко по оцу или по матери звао остала унапредак презимена. Вршачки оборкнез Арсо, који је умро прије неколико година, звао се по своме оцу *Манојловић*, и кад је за заслуге свога оца Манојла постао мађарски племић, примио је његово крштено име *Емануел* за презиме. Може бити да је у Црној Гори и по њезинијем околинама освета највећи узрок што људи држе своја стара презимена, да би онај који би помислио кога да убије одмах знао с ким ће се завадити и коме ће крв дужан постати, и зато, кад се онамо о коме говори, каже му се не само чиј' је син и како се по презимену зове, или — као што они кажу — од кога је братства, него се још дода и из кога је племена, нпр. *Саво Марков Петровић Његуш*. Ако је племе раздијелено на какова особита имена као нпр. што је Цетиње на Бајице и на Доњи крај, онда се дода још и то, нпр. *Ђико Милов Мартиновић Бајица Цетињанин*. А у Србији онаке освете није било нити је могло бити, зато тога ради није требало држати се старога презимена, а ако је још ко био од каке знатне и Турцима мрске породице, прије му је ваљало да се крије него по њој да се позива, као што су јамачно у почетку владе турске многи чинили; зато кад су Турци купили харач, сваки се казивао по имену својега оца или матере, а у другијем догађајима слабо је ко кога и питао, а још мање писао како се ко зове; зато је у нас до данас још обичај да се многи људи позивају и зову више по крштеноме имену него и по какоме презимену. И Бошњаци турскога закона, особито господа, држе своја стара презимена, па још онака која показују да су њихови стари били хришћани и да се они по закону замо зову Турци, а по роду и по језику су прави Срби, а којијех би они по своме данашњему мишљењу ваљало да се стиде, нпр. *Филиповићи*, *Ђурђевићи*, *Тодоровићи* итд. Може бити да је код њих узрок што су ова презимена у старијем њиховијем бератима на спахилуке и на остала господства. У народу нашем има презимена која се не свршавају на *ић* и која нијесу постала од очинијех или материнијех крштенијех имена, него је неко од оне породице најприје онако прозван, нпр. *Кулиза*, *Бесара*, *Шакабент*, *Млатишума*, *Маленица*, *Паликућа*, *Рукавина*, *Мамула*, *Сочивица*, *Копривица*, *Ватрица*, *Халавања*, *Вурдела*, *Памучина*, *Комадина*, *Цода*, *Жежељ*, *Штуле*, *Витас*, *Бједов*, *Зец*, *Сламуша*, *Омчкус* итд. У Србији и овако очино презиме често се на сину окрене на *ић* (да би се показало да је он син онога), нпр. људи има и сад који се зову *Кулиза*, а за турскога времена у Шапцу је био један трговац *Јаков Кулизић*; тако је за Карађор-

ђијева времена у Црној ријеци био војвода Петар Цода, а његов син чини ми се да се зове сад Цодић; тако је у ужичкој нахији скоро био некакав старјешина Павле Штуле, а његов син сад зове се Штуловић итд. И овако су јамачно постала у народу нашем сва презимена која нијесу од крштенијех имена, нпр. Шереметовић, Гаговић, Зимоњић, Чарапић, Цукић итд. Од ових презимена ваља разликовати она која су постала од каке службе или од какога особитога посла, по чему су оца или матер звали више него крштенијем именом, нпр. Војводић, Кнежевић, Властелиновић, Писаровић, Барјактаровић, Лончаревић, Коларевић, Терзић, Кујунџић, Свирчевић, Вођевић, Слијепчевић, Овчаревић, Станаревић, Врачарић, Попадић итд. По овоме и Марко, син краља Вукашина, није се звао Вукашиновић, него Краљевић.

НАДИМАК

У Херцеговини и у Црној Гори много чељаде (и мушко и женско) има још по једно име осим крштенога; таково се име данас онамо зове *надимак*. Управо узевши, може се рећи да су надимци *двојаки*: једни се надјену дјетету *у кући* као од милости (може бити још прије крштења), а друго послѣ *изван куће*, по највише подсмјеха ради. Овијех другијех надимака, које њемачки зову *Spitznamen*, онамо слабо и има (јер нико не да да му се подсмјевају), а у Србији првијех готово нема никако. У Црној Гори и у Херцеговини људи се овијем првијем надимцима зову и пјевају и пишу, тако да се многима крштено име слабо и зна изван куће и родбине његове: ја сам с једнијем Цетињанином, којему је надимак *Шуто*, путовао неколико пута из Котора на Цетиње, с Цетиња на Стањевиће и у Котор, на Цетињу се и у Котору много пута с њиме састајао и разговарао, и не само што му нигда нијесам чуо крштенога имена, него ми га нијесу знали казати ни његови знанци с Цетиња и из Котора. Овакови надимци нијесу начињени од имена крштенога, као нпр. *Машо*, *Машко* и *Машан* од *Марко*; *Лако* и *Лакета* од *Лазар*; *Ико*, *Илча* и *Илчан* од *Илија*; него сасвијем од другога и често непознатог коријена. У Црној се Гори узимају и права турска имена за надимке, а и само име *Турчин*, нпр. *Мустафа Вуксановић*, *Мурат Вуковић*, *Рамо Лазаревић*, *Хасан Кезунов* (а и *Кезун* је јамачно надимак), *Турчин Перовић*, *Осман Турчинов* итд.

БЈЕЛОПАВЛИЋИ

Онамо се приповиједа да се земља она, у којој живе сада Бјелопавлићи, прије боја косовскога звала *горња Превала*¹ (а *доња* је била од Спужа доље к језеру Скадарскоме), људи пак, Срби, који су у њој били, да су се звали *Лужани*. Пошто дукађински капетан Лека погине на Косову и Турци му дворе похарају и разуре, син његов Павле добјежи преко Арбаније и Куча у горњу Превалу и ондје на селу Сретњи најми се у Лужанина Мрдака да му служи коња. Павле овај имао је на глави *бијелу* косу, и зато су га звали *Бијели Павле*. Кад су се једном код цркве светога Николе на пољу Јеленку били скупили сви знатнији Лужани на сабор, дође на коњу некаква госпођа Јелена од лозе Немањића са двоје момчади бјежећи од Турака, и назове им бога овијем ријечима: „Помози бог, господо и браћо Срби!“ Али јој слабо ко одговори. Онда их она замоли да би јој дали једнога човјека да јој покаже пут до херцеговачке границе, а она да ће му платити путнину; они јој на то одговоре: „Ето ти Бијелога Павла, који се доскитао из ваше земље, нека те води“. Павле пође с њоме радо, и кад је доведе до херцеговачке границе, она му са захвалношћу плати путнину и дигавши руке к небу рекне: „О боже, ти дај да се Лужани данас побију на сабору међу собом и да се род њихов затре сасвијем, а њихове земље и све остало имаће да остане Павлу и његовијем потомцима; и ако би гдје који Лужанин остао у животу, да буде подножник Павлову потомству!“ Они исти дан кад су Лужани око цркве по пољу сједили и пили и јели, затрчи однекуд зец у сабор, један од Лужана опали из пушке да га убије, али несрећом мјесто зеца погоди једнога од првијех лужанскијех главара, који је имао јаку породицу, и тако се заметне бој те сви изгину и ископају се. Кад ово чују чобани по планинама и људи који су били код кућа заостали, и они ударе један на другога, те се тако сви затру. Од тога се и данашњи дан онамо каже: „Да ћемо се поклат кâ Лужани“, а мраморје гдје се год налази, особито по планини, зове се *Лужанско мраморје*. Кад Бијели Павле види ту погибију, он отиде на Сретњу и послѣје плача заиште у Мрдакове кћери Видосаве да му плати најам, а она му рекне: „Узми мене за најам, и све што је било оца мојега да буде твоје, нема ми се ко брукати што сам узела скитача Павла Бијелога“. Павла то врло овесели, и сјутрадан одмах доведе однекуда попа и кума те се вјенчају. Бијели Павле с Лужанком Видосавом роди три сина: *Петушина*, *Павка* и *Петра*, од којијех се послѣје мало-помало изроде и распрострање сви данашњи Бјелопавлићи . . .

¹ Ја мислим да су је тако назвали ови Срби одовуда, са сјеверне стране, по томе што онамо кад се *превали* преко највишијех гора воде већ не теку у Црно море него у Јадранско.

ПИРИВАТРА

Потјера један старац (у Тршићу гдје сам се ја родио) послјије подне лисичји траг по снијегу. Кад одмакне далеко у планину и види да не може наћи лисице, а прикучи се ноћ, он се врати на-траг и пође кући; али утом стегне мраз а смркне се (а он је и онако слабо видио), и тако познавши да не може доћи кући, сврати се у винограде у једну пударску колибу, и онако без ватре (ваљада није имао кресива, или већ није могао од зиме да искреше ватру и да наложи) похода мало по њој па легне и обумре од зиме. Сјутрадан рано пукне глас по селу да је старац отишао у лов и да је негдје у планини умро од зиме; и сељаци се брже-боље скупе и пођу трагом да га траже. Кад дођу у колибу и нађу га гдје лежи као мртав, одмах наложе ватру, па га изују и почну га истиха одгријевати. Кад се старац мало поодгрије и дође к себи, он повиче: „Који оно јунака најприје дође? Однесе ми лисицу!“ (ваљада је ону ноћ снιο да је ухватио лисицу). Пошто га добро одгрију и напоје ракијом, метну га на носила (кажу да је повикао кад је видио гдје граде носила: „Шта ће то, људи, за-бога! Још сам ја жив“) и донесу у село; и од тадај га прозову *пириватра*.

ВУК

Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име Вук, јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на *вука* да неће смјети ударити (зато су и мени овако име надјели).

ЖЕНИДБА У СРБИЈИ

У Србији и данас доста пута испросе и доведу дјевојку а нити је момак видио њу ни она момка, него се родитељи гледају и договарају. Кад отац жени сина, он не гледа толико на дјевојку колико на људе од каквих је; нити дјевојка смије казати оцу, или брату, да неће поћи за онога за кога је он даје. Тамо се још не траже новци уз дјевојку, него се за њу дају, нпр. брату чизме или ћечерму, матери какву хаљину, тако сестри и свима оста-лима понешто, а особито новаца у *кућу*. У Србији су прије неколико година тако много искали за дјевојке да се сиромач чо-век није могао оженити: зато је *Црни Борђије* био издао запо-вијест да није слободно искати (ни узети) за дјевојку више од једног дуката.

На два, или на три, дана прије него ће поћи по дјевојку, зађе по селу *чауш*, или *дјевер*, с чутуром накићеном цвијећем и новцима сребрним (по варошима и златним), те зове у сватове; кад дође коме у кућу, а он пружи чутуру и каже: „Поздравио је (како му буде име) да му дођеш сјутра (или прекосјутра) у сватове“. Онај му каже да ће доћи, или да не може, па узме чутуру те се напије, и привеже на њу пару или грошић, или други какав новац. Ако онеме понестане ракије у чутури, а он заиште, гдје зна да има лијепе ракије, те доточи.

У сватовима мора бити *кум*, *дјевер*, *стари сват*, *прикумак*, *војвода*, *чауш*, и *гадљар*; а остали сви се зову *пустосватице* или (као у шали) *набигузице*. Кума треба да зовне жеников отац или брат, или сам женик. Који се год зовне на кумство, он треба да пође: ако је стари (крштени) кум, он већ зна да му ваља ићи; ако ли кога наново куме он треба да *прими Бога и светог Јована* и да пође; али крштенога кума није слободно мијењати, или га морају питати и опроштење искати: зашто он може уклету у таквом догађају. *Дјевер* (ручни) понајвише бива когод од рода (брат или братучед) женикова; ако ли није од рода, а оно је какав познаник његов, с којим се он пази. Дјевер може бити и дијете од 10 година, но обично бивају велики момци, а кадшто и људи ожењени. Дјевер иде кадшто и на просидбу. Он прими дјевојку од брата (обично је да брат, или братучед, ако нема брата, изведе дјевојку и да преда дјеверу) и доведе је те пољуби у руку кума и старог свата, и остале сватове и све људе који се ондје нађу; он путем држи под њом коња, и чува је да не би пала; код женикове куће, доклегод траје свадба, двори с њом кума и старог свата, срета и испраћа људе који долазе на свадбу, и спава с њоме и прије вјенчања (у Србији воде невјенчану дјевојку, па је вјенчају код женикове куће) и послѣ докле год не сведу момка и ђевојку. Стари је сват као старјешина у сватовима. Прикумак дође с кумом, и он носи барјак (у Србији и данас иду сватови с барјаком и под оружјем, као војници). Чауш виче да се сватови спремају, збија шалу (говори све што му на уста дође), *приказује* част и дијели дарове; он треба да је врло шалљив и смијешан: у рукама има наџак или буздован, те лупа које у што, за капом има по неколика лисичја, или вучја, репа прибодена, и кадшто и по неколике кашике задјевене. Гадљар свира у гадље. По неким мјестима (као у Србији и у Босни по варошима, а у Србији и у Бачкој по селима) иду и *јенђибуле* (тј. жене, да није дјевојка сама) са сватовима. Женик има за капом прибодену бијелу мараму (кад иду по дјевојку, једну, а кад иду с дјевојком, има и више: прибоде му пуница и којекакве нове пријатељице), те му виси низ леђа; а дјевер има за капом ружу (праву или начињену).

Кад дођу дјевојачкој кући, женик сједи ниже кума (кум сједи у горњем челу), но тај од стида нити смије шта проговорити нити може јести, него све гледа преда се, и пунице и пријатељице прибадају му мараме за капу. Међутим дјевојку облаче у вајату, и она једнако плаче и опрашта се с другарицама; прије него је изведу, завјесе је великом бијелом марамом (авлијом, авли-марамом), тако да је нико не може видети каква је у лицу, и тако завјешена стоји докле је год не сведу с момком.

Кога год сватови срету на путу (ишли с дјевојком или по дјевојку), они га чисте вином и ракијом; а гдјешто изиђу и сељаци пред њих, кад иду кроз село с дјевојком, и изнесу част (хљеба, печена меса, уштипака, пите, ракије и вина) те их понуде и чисте. Кад доведу дјевојку пред женикову кућу, онда изиђе јетрва носећи у десном наручју мушко дијете (*наконче*), а под лијевим пазухом трубу платна: дијете дода дјевојци, те га она опаше црвеним концем, или пантљиком, а платно простре за собом из куће до дјевојке; потом јој додаду решето са свакојаким житом, те заграби неколико пута руком и баци преко себе; кад је скину с коња, а она оним платном уђе у кућу. На некијем мјестима унесе дјевојка и *наконче* у кућу; а у Бачкој узме прикумак дјевојку с кола и унесе у кућу; у кући јој даду преслицу с кудјељом и с вретеном, те њом удари у сва четири зида кућна; потом јој метну под свако пазух по један хљеб, а у уста мало шећера, па јој даду у једну руку стакло вина а у другу воде, те унесе у собу и метне на сто.

Дјевојка се једнако (још откако је изведу) поклања до земље, кад хоће кога да пољуби у руку и пошто га пољуби, кад сватови пију и кад напијају, путем кад иду кроз село; и послије свадбе годину дана (или док не затрудни) мора се тако поклањати и љубити у руку свакога који дође кући.

Прије сватова дођу муштулугџије (двојица, и то понајвише зетови) на муштулук, и избаце по неколике пушке (у Србији пуцају пушке у сватовима и дан и ноћ, а особито кад сведу момка и дјевојку), и кажу да иду сватови и воде дјевојку. Муштулугџијама треба дати муштулук: по лијепу мараму или по кошуљу.

Сјутрадан, пошто доведу дјевојку, зађу на коњма сви сватови (осим кума, дјевера и старог свата) по селу од куће до куће, те зову на свадбу, и обично овако почињу: „Поздравио је кум и стари сват да дођете на весеље, али да понесете шта ћете јести и на што ћете сјести“. Код сваке куће дају им по повјесмо, или по какву мараму, и то привезују за узду коњма око главе (то је дјевојачко). Потом дођу сви сељаци на свадбу и сваки донесе част (нпр. јагње живо или печено, прасе печено или опаљено и испорено, ћурку, кокош, питу, или шта буде; али колач и чутуру вина, или ракије, треба сваки да донесе). Кад веће буде око пола ручка, онда чауш *приказује* част, тј. оно што је који донио; но

он то чини врло смијешно и шаљиво; нпр. ако је који донио прасе, а он каже: „Ево овај (како му буде име) живи близу воде па ува-тио воденога миша“. Ако ли је кокош, а он каже да је врана, или друга каква тица; ако ли је жив ован с роговима, а он, као плашећи се од њега, пита шта је то, или је јелен или во, или друго што итд. а уза сваку напослетку мора казати: „Себи на глас, а својој бра-ћи на част“ (тј. донио). Послије тога изнесу дарове, и то обично два момка међу собом на копљачи, или на другој каквој моци, па нарамују као да од теже не могу да иду. Свака дјевојка треба да донесе по кошуљу куму, дјеверу и старом свату, а осталим сватовима што коме допадне (ком мараму, ком пешкир, ком чара-пе итд.). Дарове чауш дијели тако смијешно као и част што при-казује, нпр.: „Ево наша снаша донијела куму кошуљу, каква је танка кроз прстен би прошла, да је прстен гужва орачица, па да два туку а четири вуку“. Дјевојка међутим стоји једнако па се поклања. Чауш свој дар свеже на наџак или на буздован, а гадљар свој на прдаљку.

Други дан ујутру узме млада воде и пешкир, те полева сва-товима редом, те се умивају над леђеном, или над каквом кар-лицом, а они (пошто се који умије) бацају новце у ону воду (ти се новци зову *пољевачина*). Сваки који дође на свадбу треба да дарује младу кад га сретете и пољуби у руку; осим тога и сватови измишљају свакојаке игре те купе новце млади, нпр. једни хоће да закољу цето ако га не откупе; једни ухвате прасе па га мет-ну под пазухо, мјесто гадљи, те га стоји цика; једни оседлају вола па га уведу у кућу те га дарују; једни се начине као калу-ђери па ишту милостињу, једни као дјевојке па љубе редом у образ да се дарују итд.

Сватови су тако немирни и безобразни да већ има ријеч: „Као српски сватови“. Побиију кокоши и прасце, покољу ћурке, гуске, патке; полупају судове; покраду (код дјевојачке куће) ка-шике и друго што се год може понијети; пећ собну (ако им по-влади кум) оборе па изнесу напоље; гдјешто (као у Бачкој) из-вуку кола наврх куће; сами точе, сами пију; вичу, лупају („Шта вичеш — шта лупаш — ти овдје? Нијеси ти дјевојку довео“) итд. Српска свадба траје готово недељу дана: на два дана прије него што ће поћи по дјевојку почне се пити, па једнако док не оде кум.

ОТМИЦА

У Србији су се отимале дјевојке до нашега времена. Млада су момчад врло рано ишла у отмицу, и често су нудили један другога: „Ајде, море, да ти отмемо ту или ону дјевојку“. У отми-цу се иде с оружјем какогод на војску. Кадшто отмичари довре-

бају дјевојку код стоке, или кад пођу на воду, па је ухвате и одведу; а кадшто ударе на кућу ноћу (као хајдуци), па обију кућу и свежу дјевојачкога оца и браћу, док нађу дјевојку и одведу. Кадшто се побију дјевојачка браћа и рођаци с отмичарима и буде меса доста: као што је у Јадру (у селу Клупцима) године 1805. погинуо дјевојчин брат и један отмичар; и дјевојку опет нијесу могли отети. Зато отмичари не смију ласно да ударе на кућу гдје знају да има много рода у дјевојке, а особито гдје је село сложено: јер и сељаци, како стану пушке пуцати и учини се буна, спопадне сваки своју пушку па трчи у помоћ. Свему је селу срамота кад се из села отме дјевојка, а отмичарима још већа кад се врате *јалови*. Кад отмичари докопају дјевојку у руке, онда је већ неће оставити, макар сви изгинули; ако ли се дјевојка стане затезати и неће да иде, онда је вуку за косе и деру штапом као вола у купусу. Отмичари не смију ићи с дјевојком момачкој кући: јер пођу кадшто сељаци с родом дјевојачкијем за њима у потјеру; него је одведу у шуму, и тамо је вјенчају у каквој колиби (пударској или пастирској), или гдје у шуми. Поп мора вјенчати ако му се и неће, јер хоће да га убију. Кад дође потјера у село, онда ови откуд су отмичари, изиђу пред њих лијепим начином и граде мир. Ако се тако помире, добро; ако ли род дјевојачки оде кадији на тужбу, онда морају доћи и отмичари с дјевојком. Кад угледа мати дјевојку на мешћема, а она се стане бусати рукама у прси и јаукати: „Куку мене! ево роба мога“. Кад се почну судити, кадија најприје пита дјевојку: „Или је сила, или драга воља?“ Ако рече дјевојка да је сила, и да она неће с онијем момком живљети ни данас ни сјутра, макар је сву исјекли на комаде, онда зло по отмичаре: морају лежати у апсу и плаћати глобу. Ако ли дјевојка рече (као што понајвише бива): „Није сила, веће драга воља: ја ћу за њим и у гору и у воду“, онда отмичари даду штогод кадији, па се помире с дјевојачкијем родом, и одведу дјевојку кући те чине свадбу. Кадшто потјера не нашавши отмичара с дјевојком у селу попали оном за кога је дјевојка отета и родбини његовој куће и остало све што изгорјети може, па се најпослије опет помире.

Највише се догоди те отимају дјевојке кад момак запроси дјевојку па му је не даду; а кадшто је и не просе (кад знаду да је неће дати), него управо отиду и отму, а момак је није ни видио. Дјевојку отимају понајвише момчад која немају родитеља, или ако их имају, а они их не слушају, него се скићу којекуда; а за поштена момка и од поштена рода слабо ће кад отети дјевојку, нити ће такови момак отићи у отмицу. Црни је Ђорђије био забранио отимати дјевојке: издао је заповијест да ће свакога момка за кога отму дјевојку погубити, попа који вјенча отету дјевојку обријати (распопити), кума, дјевера и старог свата ши-

бати, а осталијем отмичарима сваком по 50 батина ударити. Пошто Турци 1813. године владају Србијом, отмица се опет поврати, али је после кнез Милош Обреновић судивши неколицини по закону Карађорђевићу истријеби сасвијем у подручју својему, а под владом турском јамачно је и сад у обичају.

ПУСТИТИ

У Србији за владања турскога, кад је ко хтио жену пустити, није му требало ићи попу ни владици, него кадији и муселиму. Доста пута је онај који је хтио жену пустити осјекао јој перо од шамије на глави или рogaљ од скута на хаљини какој, па је од себе отјерао и на суду *распустио* се с њоме. У Боци жена мужу прекине гатњик а он њој ресу од прегаче, па престригу пару и — узевши свако по једну половину и пошавши једно на једну, друго да другу страну — повичу: „Бог дао и богородица да се више никад не видимо и не састанемо!“ А и за владања Милоша Обреновића свештенство се готово ништа није мијешало у пуштање жена, а готово је тако било и за времена Карађорђевића.

ПАШТРОВСКО НАРИЦАЊЕ ЗА МРТВИМА

По свему је народу нашем обичај да се нариче или тужи за мртвима; но нигдје на другоме мјесту, осим Паштровића, нијесам дознао да има *постојано* нарицање у *стиховима*, већ како осјећа и зна онако и нариче. У Кастелима, поред мора између Сплета и Трогира, имају *нарикаче* које пријатељи и познаници покојникови *наимљу* и шаљу му кући да га жале; но ни оне немају никаква постојаногa нарицања, него свака приступивши к мртвацу почне с тијем: да ју је послао тај и тај да поплаче тога и тога; па онда, како која зна, настави хвалу мртвоме, жалост родбине, и тако даље до поздрава пређашњима мртвима на онај свијет. Паштровићи дакле једини, колико је мени досад познато, имају нешто постојаногa нарицања у стиховима, које жене од рода покојникова ухвативши се за руке, као у колу, над њиме поклањајући се запијевају; сваки се стих запијева по двапут: једна жена као коловођа почиње, а остале јој помажу, изговарајући за њом кад по други пут стих запијева само пошљедњу стопу од стиха (као што се у Хрватској и у Далмацији и у колу пјева). На свршетку свакога стиха додаје се још први пут: *ајме*,

бане! или: *куку, бане!* или *леле, бане!* итд., а по други пут: *е јаок!* Да се и ово нарицање овако не може за свакога употребити (нпр. за дјецу, за жене итд.), то свако може дознати: овако се обично нариче за кућнијем старјешином, који је и у селу био знатан човјек.

ОДИЈЕЛО

Ношња је женска готово у свакој нахији друкчија, зато се о њој за сада не може ништа ни казати; а *мушка* је у Србији готово свуда једнака. Срби у себицу носе на ногама шарене чарапе (у Мачви обојке) до ниже кољена, и на њима опанке; преко чарапа од платна гаће, ни тијесне ни врло широке (горе к Херцеговини мјесто гаћа носе *пеленгаће* до кољена, а од кољена доље *докољенице*, и преко њих доље врло кратке чарапе); преко гаћа до кољена кошуљу везених рукава и колијера; по кошуљи вунен појас, понајвише црвен; за појасом ножић, дуваницје и лулу, а гдјекоји и свиралу; па онда кратак зубун (од бијела сукна), и по њему гуњ (од црна сукна) до ниже кољена; а на глави или црвену капу (ошиљату или фес), или (као по Браничеву и по Ресави) и црну капицу од абе, или кариклију (горе к Херцеговини), или црну шубару. Стајаће се хаљине понајвише састоје у угаситоплаветним (мор) чоханим чакширама, у ћечерми и у копорану од такве исте чохе, у новој капи и у лијепој кошуљи и обући. За појасом два пиштоља (или барем један) и велики нож, а око појаса барем двије кесе припојаснице и о њима огњило, мазалица и барутни рог или тиквица, а о лијевом рамену дуга пушка; то иде више у одијело него у обрану.

ТАРПОШ

Тарпоше су носиле жене отприје у Јадру и у Рађевини и то је може бити у свему свијету највећа женска капа. Она је округла као погача, и гдјекоја је шири од аршина, па се не носи одозго на глави, него састраг, те стоји од главе готово усправо, а испод грла је држи подбрадњик да не спадне натраг. Кад састраг духа вјетар, или кад хоће жена да се сагне, онда треба да држи спријед тарпош руком да не спадне преда њу; а кад вјетар духа спријед, онда треба да га држи руком састраг, јер хоће вјетар подбрадњиком да откине главу, или да завали жену натраг. Кад хоће жена

да уђе на каква врата, онда треба да се сagne и да укoси главу. Тарпош је оплетен од бијеле лозе, па је на лозу навучена велика капа од црвене чохе; по чoси је пришивена шамија (тако да се чоха и не види), а преко шамије прибодена иглама (трепчанима и колачарама) бијела марамица, која је спријед сва искићена парамa, трепчанијем иглама, смиљем и ружама (начињеним): гдје-које газдинске жене носе и *калицу* спријед; а младе начине наo-коло око свега тарпоша као вијенац од руже и од смиља; остраг виси низ леђа један крај од шамије (накићен парамa и осталијем бијелијем новцима) и зове се *перо*. Прошавшијех година (од 1803—1814) тарпоши су готово сасвијем укинути, и постале су мјесто њих мање капе, с којима је лакше бјежати по шуми.

ТАРПОШ
(Етнографски музеј у Београду)

РИСАНСКА НОШЊА

Ришњани имају своје особито одијело, које би може бити било најприличније за народно господско одијело свију Срба: они носе бијеле гаће и преко њих кошуљу до кољена (многи сад преко овога и бокелске гаће), по кошуљи ћечерму с токама, по њој тијесну зелену доламу до сниже кољена с великијем сребр- нијем пуцима низ прси, преко доламе црвен или шарен појас, а по долами опет ћечерму црвену (или од каке друге боје) са сребр- нијем, а и позлаћенијем токама и пуцима; на ногама су бијеле чарапе, преко њих доље црвене цревље, а горе црвене докољенице са сребр- нијем и позлаћенијем низ листове плочама и ковчама; на глави сад многи носе бокелске капе, а гдјекоји фесове (с плаветном свиленом или са златном китом), а гдјекоји још и шал око феса замотају; али кажу да је за времена мле- тачке владе, како у Рисну тако и доље свуда око залива (код Срба закона грчкога), стајаћа капа била од самура или од куне *калпак*. К цијеломе рисанском одијелу иду још за појас двије мале пушке и велики нож (или мјесто њега о бедрици сабља), све у сребро оковато и позлаћено, и у руку исто тако окован цефер- дан у босанскоме или у арнаутском кундаку. Јанковић је Стојан, кад га је нашао Лички Мустај-бег гдје спава под јелом, осим капе био одјевен управо као данашњи Ришњанин, а и други јунаци наши у народнијем пјесмама понајвише се у оваковоме одијелу пјевају.

СЕЛО

У Србији су велика села која имају око сто кућа, а има села и од 15 кућа, али их највише има од 30 до 50 кућа. По брдовити- јем мјестима тако су куће раздалеко да је село од 40 кућа веће од Беча; нпр. у једном потоку стоје неколике куће, па онда (гдје- што по сахата или читав сахат далеко) у другом неколике итд., па се све зове једно село (докле год његова земља држи, које се врло добро зна; тако људи из два села могу бити сусједи). А по равни (као нпр. по Мачви и по Браничеву) доста су честе куће по селима, али опет нијесу у реду, као нпр. по Сријему и по Ње- мачкој, него растркане (као и по варошима по Турској) по пољу. За владања кнеза Милоша у Србији брат његов Јефрем нагонио је Мачване, особито по селима око путова, да граде куће у ред, а то се потом почињало и у Шумадији, али сад о томе већ не ми- сли нико више. Онамо се човјек под владом турском могао пре-

селити из једног села у друго кад му је драго било, нити му се требало јавити ономе спахији из чијега је села полазио, ни ономе у чије је долазио; кућу своју могао је продати или раскопати, а вотњака и винограда могао је долазити те брати сваке године, а спахији давати десето; а у оном селу гдје је долазио могао је начинити кућу на пустој земљи гдје му је драго било, и себи крчити њиве и ливаде, и садити вотњаке и винограде колико му је драго било. Кад би спахија дошао у село да купи главницу, и стао из тефтера звати све сељаке редом по имену, онда би му сељаци казали: „тај се одселио“ или „овај се доселио“. По равни, особито по голетнијем мјестима, врло су куће рђаве: понајвише покривене су кровином или лубом; али по бреговитијем мјестима има кућа врло лијепијех и тврдијех: многе су подзидане каменом, а понајвише су покривене даском (шиндром). Соба нема свуда, него се зими понајвише грију код ватре, а спавају по вајатима, и онако у кући; димњака нема готово нигдје по селима (осим у Мачви поред Саве и у Браничеву гдјешто око Дунава и на влашкијем земуницама); зато се кадшто пуши у гдјекојијем кућама да хоће очи да испадну од дима. У Србији само око Сокола сједили су Турци у неколико села, а по осталој земљи сједили су по селима само Срби, а Турци по варошима; а у Босни има и турскијех и кршћанскијех села.

ЗАДРУГА

Срби живе понајвише у задрузи: у гдјекојијем кућама има по 4, по 5 ожењенијех људи, а једноглаваца је мало. Колико год има у кући ожењенијех људи, толико око куће има вајата, па у кући само једу заједно, и спавају у њој бабе и старци, а остали сваки са својом женом и дјецом спава у своме вајату без ватре и љети и зими. Око гдјекојијех газдинскијех кућа стоје вајати и остале зграде (нпр. амбари, чардаци, качаре) као мало сеоце.

У свакој кући има старјешина, који влада и управља кућом и свим имањем; он наређује дјетиће и момчад куда ће који ићи и шта ће радити; он иде Турцима и на сеоске и нахијске саборе и договоре; он, с договором кућана, продаје што је за продају и купује што треба купити; он држи кесу од новаца и брине се како ће платити харач, порезу и остале дације. Кад се моле Богу, он почиње и свршује; кад има у кући какијех гостију (без којијех се у великијем кућама слабо који дан проведе), он се с њима разговара, и с њима руча и вечера (у великијем кућама, гдје има много чељади, најприје поставе старјешини и гостима на једној софри, а на другој дјетићима и момчадма који раде у пољу, па

онда вечерају жене и дјеца). Старјешина није свагда годинама најстарији у кући: кад отац остари, он преда старјешинство нај-паметнијему сину (или брату или синовцу), ако ће бити и нај-млађи. Ако ли се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изберу другога. У задружним кућама свака жена преде, тка и спрема кошуље за себе и за свога мужа и дје-цу; а јело готове редом свака по недјељу дана. Кад која тако редује, она се зове *редара* или *редуша*. А *станарица* се одређује за цијело љето, и то понајвише бива старјешинина жена.

МОНАСТИР

*

Манастир има у свакој нахији најмање по један, а у гдјекојим нахијама имају и по три и по четири. Српски су манастири сви по шумама и по потоцима; не само што су им цркве (понајвише с једним кубетом) мајсторски сазидане од камена, него многи имају свуд наоколо зидове, као градићи. Они су до данас били прави и једини стубови и чувари закона ришћанскога и имена српскога. Не само што људи иду тамо те се исповиједају и причешћују и слушају часну летурђију; него се ту о многим празницима (нпр. о Благовијести, о Цвијетима, о Васкрсенију, о Тројицама, о Петрову дне, о Преображенију, о Госпођи малој и великој, о Ваведеденију, о Богојављенију) купи народ као на панађур. Код гдјекојих манастира, кад је лијепо вријеме, скупи се по неколико хиљада душа. Ту трговци продају различну робу; крчмари точе вино и ракију; месари пеку јагањце, овце, козе, и свиње, те продају месо; слијепци ударају у гусле, и пјевају пјесме јуначке, старе и нове; ту момци гледају дјевојака (дјевојке иду највише о Цвијетима, а младе о Васкрсенију); ту се састају кумови и пријатељи и познаници, и договарају се о свачему; ту се кадшто и народне старјешине (кнезови и кметови) договарају које о чему. Такови се сабори купе и код цркви, али не свагда као код манастира. Кад се иде цркви или манастиру, свако се обуче и накити што ко љепше може. Кома је близу, он пође ујутру, а многи, особито из даљнијех села, дођу уочи празника на конак. Истина да се највише иде у манастире ће је кома најближе; али се иде и у даљније, кадшто и по неколико дана, нпр. о Тројицама иду бога-тији људи у Студеницу из цијеле Србије и из Босне и Херце-говине.

Осим земље, винограда и шљивика, које им раде прњаворци, манастири у Србији имају и по неколико села своје нурије, која често позивају као на мобу, али поред свега тога манастири су отприје највише живљели од писаније и од прилога: гдјекоји су калуђери долазили манастиру готово као гости, него су све ишли по народу (по свој Турској, докле се српски језик говори), те писали (новце, стоку, жито, пиће, платно итд.), па што нијесу могли манастиру носити или гонити, оно су на мјесту продавали и чинили у новце, а многи су људи и сами о празницима доносили манастирима милостињу. Гдјекоји већи манастири слали су калуђере ради милостиње и у Каравлашку и Карабогданску и у саму Русију, и онамо су им владаоци кадшто одређивали милостињу на годину, која се и до данас даје ако манастири нијесу опустјели. Али је сад писанија у Србији забрањена: први је Карађорђе то почео забрањивати, и приповиједали су онда како је одговорио некоме манастирском старјешини (чини ми се, Методију Лазаревићу, архимандриту трношконе) кад му је, молећи се за допуштење да може ићи или послати какога калуђера у писанију, рекао да би му дао *пут* у вилајет: „Одавде до твога манастира има 77 путова; којијем год поћеш, ја ти стојим добар да ћеш доћи у манастир, али у народ нигдје да се нијеси свратио у име писаније, јер људи сад немају ни сами шта да једу, а камоли вама да дају, а ти кад доћеш човјеку на конак, домаћин ваља да тражи и теби и твоме коњу шта у кући нема: ти не можеш јести кукурузнице, него ти ваља тражити погаче, а твој коњ неће да једе кукуруз, него хоће јечма. А ако ти досађује гостиница, ти начини поред манастира механу, па ко ти год дође, покажи му прстом у њу, те ћеш тако госте дочекивати и јоште што добити“. Манастири су се у Сријему и у Бачкој и Банату с помоћу својих спахилука одржали досад прилично, али су у Србији врло посрнули: једно, што је забрањена писанија, а друго, што слабо који ваљан човјек (као и у Сријему и у Бачкој и Банату) хоће да иде у калуђере. Отприје су једини калуђери били народна господа, господски се хранили, у ћуркове одијевали, на добријем коњма јахали и добро оружје носили, а сад ко је ваљан и што зна, отворен му је пут к различнијем службама и господствима.

ШКОЛА

У данашњој Србији отприје до године 1804. ни у сто села није било свуда једне школе, него (који су мислили бити) попови и калуђери учили су по манастирима код калуђера или по селима

код попова. Код свакога намастира било је по неколико ђака, па који су мањи, они су љети чували козе, овце, јариће, свиње, садили и пљели лук, ишли уз плуг, купили сијено, шљиве итд., а већи су ишли с калуђерима по писанији; а зими пошто би сви ујутру донијели дрва, а потом већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у каку собу (која се у Троноши звала *цагара*), те би им какав калуђер или ђакон показивао да уче *читати*, или би сваки учио код свога *духовника*. Многи љети забораве што зими науче, и тако су гдјекоји учили по 4, по 5 година, па још нијесу знали читати. Попови су обично имали по једнога или два ђака, који су такођер чували стоку, радили све послове домаће и носили водицу по селима. Ако ли би гдје у нахији била (или постала) школа, онда људи из околнијех села воде дјецу *мађистору* и плате му на мјесец те их он учи. У школи су дјеца морала сједити и учити од јутра до мрака (само што отиду те ручају); а кад уче и чате, морала су сва у глас тако викати (чатећи свако своје) да се у школи ништа није могло разабрати. У школи се је учио помало и писати колико је учитељ знао, а остале су све науке биле као и по манастирима. Како по манастирима и код попова тако и по школама дјеца су почињала учити из рукописа (јер буквара није било), нпр. учитељ напише дјетету шта ће данас учити, па кад оно научи, а он му напише друго итд. Кад који ђак тако из рукописа изучи *бекавицу*, онда узме (славенски) *часловац*; кад изучи и пречита неколико пута часловац, онда узме *псалтир*; а који изучи и пречита неколико пута псалтир, онај је већ научио *сву књигу*; онда је могао бити, ако је хтио, поп, калуђер, мађистор, прота, архимандрит; ако је имао доста новаца, и владика. Како год што је учитељ по својој вољи школу отворао, тако ју је и затворао кад му је била воља, па је ишао на друго мјесто, или се примао какога сасвијем другога посла. Као што је ово овако било отприје у Србији, тако је и данас у Босни, у Херцеговини и по свему народу нашем под владом турском, а слабо је боље и у Црној Гори, а доскоро и у Далмацији и у Хрватској. За владања Црнога Борђија у Србији биле су постављене школе готово по свима варошицама и градовима, а и по гдјекојијем селима. У Биограду осим мале двије школе (једна за варошку дјецу, а друга за турску која су се била искрстила) била је *Велика школа*, какове Срби никад до онда нигдје нијесу имали. Она је постала 1806. године; у њој је први учитељ био Иван Југовић (или Јован Савић), последије њега Миљко Радоњић, Лазар Војиновић, Глиша (не знам како се звао) и Симо Милутиновић. У Велику су школу примали само момчад која су већ знала читати и помало писати, па су ондје учили на српском језику историју свију народа од постања света до данас, географију цијелог свијета и статистику свију држава, права (чини ми се римска), нешто мало из физике,

начин како се пишу писма (свакојака), рачун, њемачки језик и „правоучителна преподаванија“. За те све науке била су три учитеља, и раздијељене су биле на три године. Са владом Црнога Ђорђија пропала је 1813. године и ова школа, и учење књиге било се повратило сасвијем на старо.

С почетком владе Милоша Обреновића 1815. године почеле су се школе у земљи опет множити и подизати, тако да сад које по селима које по варошима има близу 300 малијех школа, осим овијех у Шапцу, у Крагујевцу и у Неготину *полугимназија*, и у Биограду *гимназија*, лицеум и трговачка и војничка школа и богословија. Трошак на мале школе и на учитеље плаћају општине, а на велике сав народ. За мале школе штампане су које-какве школске књиге, али су међу њима још једнако часловац и псалтир најглавније, и по њима се показује колико је дијете научило или шта учи, нпр. кад које ко запита: „Шта учиш?“ оно одговори: „часловац“ или „псалтир“ или „буквар“. У Сријему, у Бачкој и у Банату још одавно имају школе не само по варошима него и у свакоме селу, и учитељима свуда плаћају општине; али не само што су у њима часловац и псалтир главне науке, него и друге поред њих наштампане школске књиге тако су рђаве, особито што се језика тиче, да се не ваља чудити што књижевници наши свога матерњег језика не знаду и што су га за ово сто година овако искварили, него ваља хвалити Богу што је мало људи у школе ишло те није још много горе постало. У Карловцима је још одавно била богословија, а прије неколико година постала је и у другијем гдјекојијем епархијама, али се у тијем школама уче науке на данашњему славенском језику како који учитељ зна. Године 1810. постала је у Сентандрији школа за учитеље, која је послје пренесена у Сомбор; у овој се школи науке уче тобоже српски, опет како који учитељ зна; али ово све још очекује правога уредника и управитеља. У царству аустројскоме засад је најбоља српска школа у Трсту, и то је хвала и дика њезиноме учитељу Димитрију Владисављевићу.

ПРЕДГОВОР „ПРВОМ СРПСКОМ БУКВАРУ“

Што су гођ људи на овоме свијету измислили, ништа се не може испоредити с *писмом*. Пријатељу или знанцу своме који је надалеко преко бијелог свијета послати мисли своје на комаду артије, читати што су други писали прије двије иљаде година и написати да могу други послје неколико иљада година читати, то је наука која ум љуцки готово превазилази, и могло би се рећи да је онај који је први њу измислио био више бог него

Први Српски
Б У К В А Р.

Написао

Вук Стеф. Караџић,

Филозофије доцент, и учени друштва: Санктпетербургскога вољнога љубитеља Руске Словесности, Краковскога, Тирингско - Саксонскога за истраживање отач. старине, и Краљевско - Гетингскога член кореспонденциј.

У Бечу,

у штампарији Јерменскога наместика.

1 8 2 7.

НАСЛОВНА СТРАНА ВУКОВОГ БУКВАРА
(Народна библиотека у Београду)

човек. Писмо је отворило пут уму љуцкоме, да се приближи к богу по могућству своје. Оно је измишљено, отприлике, прије четири иљаде година; и послѣ свога тешкога и чуднога постања тако је ласно постало да данас на свијету нема никаква заната лакшега од њега; и тако се по свијету размложило да данас у Европи има народа у којима нема човека да не зна читати и писати. Срби су овај дар божиј примили тек са законом ришћанским, прије иљаду година; и премда се у нашим народним пјесмама врло често књиге пишу и уче, опет су у народу нашем још врло ријетки људи који знаду *читати и писати!* Што Срби још слабо почињу *књигу* учити, и што је још сва српска књига у читању часловца и псалтира, томе је криво много којешта; али што многи учи по двије и по три године *читати*, па опет не може да научи, него остане *сврзислово*, томе су само криви буквари и учитељи. Сваки прави и паметни родољубац мора желети да се и у нас буквари начине и школе уреде према данашњем вијеку; а онаке родољупце који, „имајући ревност, но не по разуму“, вичу да се ништа не поправља, него све да остаје по старом обичају, онаке, велим, ваља сажаљавати и молити се богу да би ји опаметио и на прави пут извео. То је највећа разлика између човека паметна и између простака, што паметан човек једнако жели и труди се да што боље научи или измисли, и да он буде паметнији од својије стари, а његова ђеца од њега; простак пак све је рад да остане као што су му и стари били, а његова ђеца као и он што је. Какав би јадан и жалостан род љуцки и овај свијет био да су сви људи остајали онаки као што су и њиови стари били! Бог је само безумним животињама усудио да остају довијека као што су им и стари били; а човека је одредио да се једнако учи, и све нараштај од нараштаја паметнији да постаје. Што се гођ људи по овој наредби божјој већма труде и напредују, то све срећнији и славнији постају; а што се гођ већма лијене и задржавају, то наличнији на звериње остају. Тако су пред нама измакли Енглези и Французи, и многи други народи европејски; тако су иза нас заостали многи дивљаци по Африци и по Америци, који и данас живе голи по шумама и једу љуцко месо сирово...

ШКОЛСКЕ КЊИГЕ

Педагогичко заведеније и његови кр. директори требало би сад најприје да начине (не смијем рећи да су већ досад начинили) *школске књиге на српском језику*, да и код нас већ једанпут престану дјеца учити читати из *часловца* и из *псалтира*, зашто су то књиге којијех не разумију сви ни кр. директори, а камоли сеоски и варошки учитељи, нити су писане за то да се

из њих учи читати, него се то из почетка чинило за невољу, кад другијех књига није било нити су требале (већ је то била *сва књига*, као што је још и данас код народа нашега); али су сад дошла друга времена, књига другијех и има и требају. Већ су сви народи, осим Срба, начинили за школе друге књиге мјесто часловца и псалтира: да не спомињемо Нијемаца ни Француза, ни осталијех народа који нијесу нашега закона, него ево *Руси*, наша јединовјерна и јединоплемена браћа, и они су (давно и давно) извадили псалтир и часловац из школа, и начинили школске књиге на руском језику, из којијех дјеца учећи читати уче се јоште чему. Псалтир да је и на српском језику писан, опет га дјеца не би резумјела, а камоли славенски! Нпр. кад чита дијете: „Помилѣй мя Боже по велицѣй милости“, оно мисли да то значи да га *помилује Бог (руком) по вилици*. — Ако тако узради Педагогичко заведеније с његовијем кр. директорима, онда ће се одмах, за неколико година, познати на литератури српској. Али би опет много лакше могао то учинити Господар *Милош Обреновић* у Србији, или *Петровић* у Црној Гори: зашто је овдје њива зарасла у коров па треба много труда и времена док се окрчи и очисти за право сјеме; а *онамо* је њива чиста, само потребује *мудријех* и *поштенијех* посленика да посију *чисто и здраво* сјеме.

ИЗ ПИСМА КНЕЗУ МИЛОШУ ОД 12. IV 1832.

... Ваљало би уредити *школе*. По моме мњењу, Србија данас нема ни у чему већег недостатка ни веће нужде и потребе него у људ'ма способним за народне службе. — Ја не презирем ни *Мићића*, ни *Вучића*, ни *Стојана Симића*, ни *Амице*, ни *Пере Цукића* и *Милосава Лаповца*: то су све људи који би се могли корисно употребити на послове пристојне њиховим способностима, и који, као и многа друга браћа, према њиховим заслугама заслужују част и поштење. Али се према данашњему веку с таким људ'ма не може (као што се није могло ни с чиком Радомиром ни с кнезом Васом) ни најуређенија држава управљати, а камоли неуређена уредити; а управљати онако као што су Турци управљали, или у нечему мало и погоре, то нити је за народ какав добитак, нити за управитеље част.

Србима рођеним и наученим изван Србије (у аустријским државама) овај недостатак не може се накнадити, осим осталих узрока, и зато што они у народу не могу имати правога поверења, а друго, што нису учили оно што за Србију у данашњем стању треба. — Зато сам ја 1820. године највише ради тога из Беча у Србију дошао да би се људи за службу преправили. Ја сам пред-

лагао, као што је Вашој Светлости врло добро познато, да скупи-мо по народу изабране момчади од 15 до 20 година која знаду помало читати и писати, па с њима да од почне Велика школа, у којој би три паметна и способна учитеља за три године предавали *општу историју свега света, географију, штатистику, српску граматику, мало већих рачуна, мало реторике, мало о законима, мало логике, мало историје јестаствене, мало физике* итд. Тако би она момчад после три године била способнија за сваку службу у Србији од многога који је у Пешти свршио 12 школа. А које би се од ове момчади показало да има особити дар и вољу к науци, она мислио сам да се о државном трошку пошаљу у Европу даље да уче науке и језике. За мање пак школе мислио сам да се мало-помало на српском језику начине школске књиге по најбољему европејском начину, које би потом могли примити сви остали Срби, како по турским тако и по аустријским државама.

А да би све ово лакше било учинити, и да би слава Ваше Светлости била сасвим савршена, мислио сам да најпре Вашу Светлост научим читати и писати, потом да начинимо неколике књиге за Вашу Светлост, па неке да вам се у одређено време читају, а неке сами на беспослици да читате. — Да овде не спомињем Карла Великог, који је као краљ и ожењен научио читати и писати, него кад је то могао Миленко у Одеси и Вујица у Цариграду, обојица старији од Ваше Светлости, заиста би и Ваша Светлост могла много лакше и брже од њих обојице. — Но како су се ови моји као и многи други родољубиви планови покварили, то је све Вашој Светлости познато, нити је овде сад место о том горити.

Године 1830. ја сам највише учинио, те смо г. Исаиловића довели у Србију, да би се Велика Школа почела, и тобоже се у почетку 1831. године почела (дакле на 10 година после мога плана). али до данас још никаква напретка у њој нема . . .

Сад пак, према данашњему стању Србије, ваљало би уредити таке три школе: једну у Шумадији, другу доле преко Мораве, а трећу горе преко Колубаре; а осим тога једну праву гимназију, а потом мало-помало и Лицеум и Универзитет.

Да учени људи буне подижу против правитељства, тога се нимало не треба бојати, ни зато школе презирати и њихову уредбу одлагати. Ја мислим да се учени (који морају бити и добри) људи мудрој и праведној власти најрадије покоравају, јер они знаду да друштво људско без власти бити не може, и да сви људи не могу бити ни цареви, ни краљеви, ни кнезови, ни чиновници, ни богати; а на неправедну власт устају и најпростији људи . . .

Тако, ако сте Ваша Светлост ради да вам се људи не буне, ја мислим да за то слабо помаже бојати се школе и науке, него би

требало: *прво*, дати свакоме пристојну правицу, и земљу тако уредити да паметан и поштен човек, по здравом разуму судећи, ништа боље желети не може; а *друго*, старати се, што је год више могуће, да се људи обогате, јер смо у почетку буне на дахије (1804 г.) видели да су буни најрадији били они који ништа нису имали, а који су иоле што имали, они су се (и у самом оном превеликом зулumu) из петних жила трудили да би буну смели и утишали. А по свој прилици тако бива свуда, јер који нема шта изгубити, онај се у свакој промени и буни нада зацело што добити, а који што има, без велике невоље није рад имање своје на коцку метнути.

ШЕГРТ

Шегрти су у нас, особито у Србији и у Босни, као прави робови. Они носе воду, цијепају дрва (код гдјекојијех мајстора иду с коњем у шуму те и сијеку и доносе кући), ложе ватру, готове јело, перу судове, мијесе хљеб, перу пошуље, носају и забављају дјецу и запирају их кад се које испогани, перу собе и басамаке, чисте харове и кошаре, тимаре и поје коње итд. Кад који овако неколике године послужи, па дође у кућу нов, онда онај нови овога замијени, а онај стане тобоже радити (као нпр. у Сарајеву). Замијењени шегрт иде пред њим пјешнице (макар било, као што и бива, из Сарајева у Цариград), па кад пред ханом мајстор сјаше с коња, шегрт ваља одмах да га извода, потом намири и надгледа као и код куће, па ујутру кад хоће да полазе, опремљена пред мајстора да га изведе. Кад шегрт дође на занат, мајстор му између осталог наука каже и то да није само занат, нпр. код терзије, кројити и сашити хаљину, него да је занат и ватру наложити и јело зготовити итд.

КНЕЗ

Под владом турском у Србији свака је кнежина имала свога кнеза, који се ради разлике од сеоскијех кнезова звао и *оборкнез*, *вилајетски кнез*, на некијем мјестима *башкнез* и *велики кнез*. Гдјекоји од оваковијех кнезова, особито по онијем мјестима куда се нијесу претресали због ратова, имали су и царске берате и звали су се *бератлије*. До нашијех времена највише су се налик

на старе кнезове одржали Рашковићи у Старом Влаху и Карапанџићи у Крајини неготинској. Кнештво Рашковића почело је пропадати како су два патријара наша из Пећи избјегла с народом у државу аустријску, и потом мало-помало до данас је пропало сасвијем. Карапанџићи су се одржали до времена Карађорђејева. Приповиједа се да су они имали такови ферман да на Крајину неготинску не смије Турчин наступити с поткованијем коњем. Да речемо да је ово само народна приповијетка, али је истина да у Крајини неготинској нијесу Турци судили ни управљали, него кнез, који је сједио у Неготину; он је купио и порезу и остале данке од народа, па новце колико је било одређено давао је бегу, који је долазио из Цариграда и сједио у Кладову, а бег их је слао у Цариград. Овакови кнежински кнезови по Херцеговини се данас зову *војводе*. Кнештво је ово остајало од оца сину, као војводство у Херцеговини данас што остаје, и баш кад би Турци какога кнеза окривили и погубили, опет су му сина (или, ако сина нема, брата) на његово мјесто постављали. Што је год везир хтио од народа да иште или народу што да јави, или је народ имао што од везира да иште, то је све било преко ових кнезова. Кад је долазио нови везир, ваљало је да га кнезови с кметовима дочекају с: „Добро дошао!“ (и у овакијем догађајима везири су им кадшто поклањали бињише). Порез је паша ударао на нахије, па су их кнезови између себе разрезивали на кнежине, а потом сваки кнез у својој кнежини с кметовима на села, а кметови са сељацима на људе. Кнезови су, понајвише с Турцима, порезу купили и паши предавали; кнез је имао уза се и по неколико пандура. Он је кадшто и судио људима за којекаке ситнице, али их није могао натјерати да пристану на његов суд; дужан је био кад је год требало за људе из своје кнежине молити се код Турака, и зато је ваљало да је рјечит и слободан. Сви су оваки кнезови били сељаци и у домаћем животу слабо су се разликовали од осталијех сељака. Колико сам ја за времена турскога виђао кнеза јадранскога и гдјекоје из нахије шабачке и испреко Дрине, носили су плаветне чохане чакшире и од такве чохе ђечерме, гдјекоји са сребрнијем пуцима, за појасом по два пиштоља и нож, сврх свега тога куповни гуњ, на ногама црвене чизме и на глави фес одоздо од зноја мало улијепљен. Само су Карапанџићи седјели у вароши и били прави варошани. Овакијех кнезова било је доскора и у Срему и у Банату и у Бачкој, особито како су Срби с патријарима из Србије амо пребјегли. Вршачки оборкнез Арса умро је нашега времена. И за времена Карађорђејева у свакој кнежини био је поред војводе оваки кнез, али је војвода био прави господар, и кнезовска је власт била готово још мања него под Турцима; али кад су се посланици слали у Цариград или на каке друге разговоре и договоре с великом турском господом, свагде су се кнезови звали, и још с додатком из које су

нахије. За времена Милоша Обреновића по кнежинама су били кнезови као и под Турцима, само што су не само порезе и остале данке купили, него и народу у свачему судили и заповиједали и народ им радио, и што им је мјесто паше Милош био господар; а и нахије су имале по главнога кнеза, који је био над свима кнежинским. Кад су се послѣје поставиле судије по нахијама, и они су се звали кнезови, нпр. кнезови Суда биоградскога, кнезови Великога суда итд. И сам Милош првијех година својега владања звао се и потписивао *врховни кнез*, докле га његови писари и друге удворице нијесу наговорили да се назове *књаз*. Милош готово на свршетку владе своје укине имена *кнез* и *кнежина* у Србији сасвијем, а кнежинске старјешине назове капетанима, нахијске сердарима или некако још друкчије, а кнежине срезовима, и тако овијех имена у народу онамо нестане сасвијем. — У Црној Гори у свакоме племену има кнез, за којег се може рећи да је по господству у земљи трећи; први је сердар, иза сердара је војвода, а иза војводе кнез. И онамо ово кнештво остаје од оца сину као и сердарство и војводство. Осим кнеза од кнежине свако је село у Србији имало свога сеоског кнеза за којег се може рећи да је био од данас до сјутра, и осим гола имена да више ништа није имао; у многијем селима само су онда постављали кнеза када је ваљало порезу купити, а послѣје га нико није кнезом ни звао. За времена Милошева укине се име и овијех кнезова и мјесто њих остану само кметови. У Сријему, у Бачкој и у Банату по паорији сеоски су кнезови још и данас: онамо обично села или општине (и по варошима, нпр. у Вуковару) избирају кнеза сваке године, па он у договору с кметовима управља сеоскијем пословима.

КМЕТ

У Србији су се кметови звали знатнији сељаци. Оваквога кмета отприје нити је могао ко закметити ни раскметити, него ко је био поштенији и паметнији а особито рјечитији од осталијех сељака, био је кмет. Кметови су се скупљали на различне договоре, како сеоске тако и кнежинске и нахијске, и на такове молбе и одговоре ишли су Турцима. Кадшто су сељацима и судили за којекаке распре кад би их парци позвали, као нпр. кад се породице дијеле, или кад стока једнога потре љетину другога. За владања кнеза Милоша Обреновића кметове стане постављати већа власт, и тако сад свака општина има око три кмета, међу којима је један најстарији, и који се старају о општинској кући, која се зове судница, и сељацима суде за којекаке ситнице, па које парце не

могу намирити, оне шаљу нахијскоме суду. Осим тога, они купе порезу и предају одређенијем старјешинама; објављују сељацима уредбе и заповијести од веће власти и пазе да се оне извршују, и могу кривцима, особито немирнима и који неће да раде него се скитају, ударити до десет батина; одређују људе на државни или општински посао итд. Они имају од пореске главе по цванцику плате на годину (али свака пореска глава не даје то свакоме кмету, него по толико за сву тројицу).

У Црној Гори кметови се зову судије које парци изберу да им што пресуде; оваковијех кметова бива обично по 12 са сваке стране, и свака страна своје избира, па докле кметују дотле се и зову кметови.

У Босни се зове кмет сељак који сједи на туђој земљи и у туђој кући. Онамо врло мало има људи по селима који имају своју земљу и своје куће, него су оваки кмети. Од ових кмета нијесу господари спахије, него читлуксахибије, које се онамо зову аге . . .

СПАХИЈА

У Србији су били, а у Босни и Херцеговини ваљада су и сад, спахије најбољи људи за народ. Босански су бегови готово сами спахије од свијех онијех земаља, и готово сви имају своје куле и дворове по селима у Босни и у Херцеговини, и тамо сједе. Гдје-који још имају стара српска подријетла, нпр. Љубовићи, Видајићи, Бранковићи, Вилиповићи, Тодоровићи итд., али опет не спомињу радо да су кад Србљи били, премда ни данас не зна турски ни од стотине један, него говоре српски као и остали Србљи. Спахије узимају десетак од жита и у новцима од ожењенијех глава (око два гроша) главницу (у име десетка од поврћа и од осталијех усјева и другијех ситница). Спахије обично иду у јесен и зими по својим селима, те купе главницу и десетак. Они немају нигдје својијех намјесника по селима, нити је обичај да им се што ради. Кад спахија дође у село, он одјаше код каквога газде, гдје је пространа и лијепа кућа, па му сви сељаци дају за јело што треба. Слабо који спахија иде по селу да гледа колико је који набрао, него пита нпр.: „Е Радојица, колико си ти ове године набрао кукуруза?“ Ако Радојица рече да је набрао 20 тавара, а он пита његова сусједа је ли то истина; ако сусјед каже да јест, а он онда рече: „Е, море, на твоју душу!“ Ако ли Радојица одговори да је посијао доцкан, па убила слана кукурузе, или да је поплавила вода, или побила туча, па није набрао ништа, онда спахија (тјешећи и себе и њега) каже: „Даће бог догодине“. Осим поменутога

десетка и главнице давала се спахијама на винограде *тулумина*, на свиње *жировница* (по коју пару од свакога свињчета по колико му се каже да их ко има), на кошнице, ко их је држао, од сваке по онолико пошто је онда ока меда, или десету кошницу ко их много има, понешто на воденице и на казане; али се на многијем мјестима и од овога понешто узимало у главницу, која зато није била свагда и свуда једнака. Многи се сељаци поводе са спахијама, па им плаћају осјеком на годину: тако су нпр. Тршићани (гдје сам се ја родио) плаћали своме спахији на годину 10 гроша од ожењене главе, па више ништа (ту му је и главница и десетак за све).

ЧИТЛУК-САХИБИЈА

Читлук се у Србији зове оно село које осим спахије има још једнога господара. Господар од читлука зове се турском ријечи *читлук-сахибија*; људи који седе на његову читлуку његове су *чифчије* или (као што се у Босни говори) *кмети*, а он је њихов *ага* или *господар*. Које село нема читлук-сахибије до само спахију, ондје је земља сељачка, од које су давали спахији десетак на оно што на њој роди; а које је имало читлук-сахибију, он је говорио да је земља његова, али се опет знала баштина свакога сељака и он по правди није могао ни од једнога узети ништа од ње, већ ако кад би каква породица замрла сасвијем. Куће пак и остале зграде све су биле сељачке, које су они сваки по својој вољи могли градити и премјештати, и ако би се из села иселили, продати, а и саму земљу, ако се је ко нашао, могли су продати са онијем теретом као што су је они држали. Читлук-сахибија је узимао од жита деветак, а у име деветка од поврћа и од сијена Тршићани (гдје сам се ја родио) давали су му на пореску главу по пет ока граха, по једну оку тежине и на кућу по југњу масла; осим тога беглучили су му љети у пољу, и то отприје највише у недјељу, а послије, кад је зулум већи настао, и у друге дане, па не само љети него и зими, кад би му што затребало, нпр. сјекли и носили дрва. Док се беглучило само у недјељу, читлук-сахибија је хранио сељаке, и то врло добро, и младеж је на беглук ишла радо као на мобу, а послије су му беглучили о својој храни и аратосиљали су се беглука. За чудо је да читлук-сахибија у Тршићу (а ваљада тако и по другијем мјестима) није узимао ништа од вина, ни од жира ни од воденица, ни од казана, као да су његове биле само њиве и ливаде. Гдјекоје су читлук-сахибије имале по селима и своје куће, у које су излазиле с породицом љети на теферич и зими у лов; а гдјекоје и онако без својијех кућа често су у село

долазиле, и свагда су их сељаци морали хранити. Гдјекоје су најпоследње биле почеле своје чифчије и бити и глобљавати. Читлук-сахибије су своје чифчије чувале и, колико је који могао, браниле од осталијех Турака; зато у чифчије великога господара није смео нико дарнути, баш и кад би који што скривио. Тако је нпр. у Рађевини у селу Брасини био неки поп Петар (од старине Гаговић из Пиве, али су га ондје због особите хитрине и плахости звали *фишеком* и *фишековићем*), који је једног Турчина на путу тукао нацаком а на једнога је код манастира Троноше пуцао из цевердана, па му опет нико ништа није смио учинити, јер је Брасина била читлук Ибрахим-аге Видајића. Приповиједа се да су отприје и хришћани многи, особито у Староме Влаху, имали своје читлуке, па им Турци на силу поузимали пошто-зашто, и у Херцеговини још се само гдјекоји налазе који су по коју кућу додржали којекако. Ја сам 1838. године био у Сплету с једнијем Херцеговцем из Мостара, по имену Христом Периновићем, који је од своје куће ондје био добјежао што је имао неколико кућа од свога читлука, па Турци хтјели да им прода на силу, а он није хтио, него је вољео оставити своју и кућу и баштину и побјећи у друго царство. Може бити да су гдјекоја села још од старине имала оваке своје господаре, али су их највише Турци на силу у различнијем невољама почитлучили, нпр. кад какав човјек што скриви или га Турци за што обиједи па хоће да га погубе, он припадне како турском главару: „Аман, ага, не дај ме, твој сам и божиј довијека“. Потом ага рекне те га пусте и он остане његов чифчија. Кад се овако у каквоме селу почитлуче неколике куће, остале сељаке ага нуди да му се продаду, па ако неће, он им затвора стоку кад наиђе на земљи онијех својијех чифчија, и глобљава их док му се најпоследње и они не продаду. Ја сам запамтио како је Али-паша Видајић 1803. године хватао Клупчане те везао и био док му се нијесу продали. Кад дахије у почетку овога вијека по смрти Хаџи-Мустајпашиној обладају биоградскијем пашалуком, они се са својијем другарима и помагачима наметну свијем селима и за спахије и за читлук-сахибије, не питајући је ли које село имало прије свога читлук-сахибију, већ ако да је био пристао с њима, и по селима пограде ханове и у њих намјесте субаше, које су од сељака чиниле што су хтјеле. За ово све што је овдје напоменуто како су у Србији читлуци постали и постајали, и влада је турска држала да су они против царске воље; тако кад Јадрани на свршетку 1804. и у почетку 1805. године стану с Турцима уговарати како ће унапредак под владом њиховом живљети, одмах повичу да неће читлука, и то им се приими, и за оне двије године (1805. и 1806), док је Јадар био под Турцима, ниједан читлук-сахибија није смио ни споменути да му је који пређашњи чифчија дужан што дати; тако и за владе кн. Милоша у биоградском пашалуку од самога почетка ниједан се чит-

лук-сахибија није смио показати, а спахије су узимале своје до године 1832. Читлук-сахибије су и у Србији народу биле горе и теже не само од спахија него и од свију осталијех Турака, али су опет оне према босанскијем читлук-сахибијама биле смиље и бо-сиље. Онамо селјаци немају ни кућа својијех, него сједе као за-купници у кућама својијех ага.

МАЗИЈА

У Србији су доскора кадшто вадили мазију, тј. кад на какво-га човјека реку да је што украо, а он се одговара да није, онда узваре пун казан (или велики котао) воде, па у ону врелу воду метну камен врућа усјала гвожђа (или камен), а онај на кога веле да је украо засуче рукаве, па објема рукама извади оно гвожђе из воде. Ако он не буде украо оно што на њега говоре, неће се ожећи нимало; ако ли буде украо, изгореће му руке (ја не знам ниједнога који је ваддио мазију да се није ожегао, а знам двојицу што су им руке изгореле: Панту Стаменићу из Јадра из села Тршића, а и Митру Туфекчији из Рађевине из села Мој-ковића).

ГЛОБА

Судије и управитељи у турском царству дојакко су живљели највише од глоба: кад је ко убио човјека, слабо се је тражио крв-ник, него се искала глоба (крвнина): отприје само од онога мјеста гдје је крв учињена, а послѣје, да би више изнијело, и од други-јех околнијех мјеста. Крвнина је ова била најмање хиљаду гроша; па се она није плаћала само кад је ко убио кога, него и кад је човјек пао с дрвета или с коња те се убио, или се утопио у воду или умро од зиме, или му макар шта било само кад се мртав на-шао. Од крвнине није била мања глоба кад би се догодило да дје-војка роди дијете. По свој прилици, ова је глоба постала што су се така дјеца највише мртва налазила, али се послѣје није пита-ло је ли дијете мртво или живо. Ово су биле као одређене глобе, које су се плаћале у друштву, али мањима, које су многи људи плаћали за себе, није било ни броја, нпр. кад ко што скриви или га обиједе да је скривио или што зло за Турке рекао; а оваке су се биједе често износиле на људе за које су Турци знали или

мислили да имају новаца. Кад оваковога окривљеника ухвате и затворе, они одмах или му кажу да ће га погубити или му толико и толико штапа ударити ако не да толико и толико, или му кажу само да ће га погубити, па он послѣје сам преко својијех ваља да се откупљује, или га само баце у тамницу и метну синџир на врат и ноге у класе, па још кадшто и воду подљевају пода њ, па кад му се то већ досади трпљети, он преко својијех обриче откуп и гледа да се избави.

ГЛАВАРИНА

(У Далм.) као главница што се држави плаћа од куће (од 25 крајцара до 6 форинти и 15 кр. — по имању). Приповиједали су ми у Далмацији да је у селу Бенковцу, кад је ондје 1817. године дошао ћесар Фрањо, некакав сиромах старац викао пристајући за њим: „Ћесаре, осијечи ми главу!“ Ћесареви су га млађи изнајприје гонили, а кад га ћесар опази, он рече: „Шта виче онај човјек? Пустите га амо“. Кад ћесар дозна шта старац виче, запита га зашто да му осијече главу, а он му одговори: „Јер не могу плаћати *главарине*“. Онда га ћесар опрости да не плаћа главарине док је год жив.

ЖВАКАЛИЦА

Приповиједа се да су некаки Турци, зликовци, пошто их људи почасте, искали још да им плате и *жвакалицу*, тј. што су се трудили и жватали. И сад кад ко којешта иште много, рече му се: „Још да ти платим и жвакалицу!“

МРТВИНА

(У Далм.) данак што се плаћа кад умре домаћин (у манастиру Крци приповиједа се да се ондје плаћала мртвина Турцима за свакога калуђера).

ОДРИНА

Приповиједа се да су ожењени људи у вријеме некакога зулума морали плаћати Турцима и *одрину*, тј. што спавају са својим женама (а једни још веле што су Турци спавали с њиховим женама, као и *жвакалицу*).

РОБ

Турци су досад, кад су с киме ратовали, водили у ропство дјецу и жене гдје су год које могли ухватити, а и људе које нијесу сјекли. Гдјекоји су ове робове држали те су их служили, а највише их је продавано и препродавано; зато је свагда уз војску ишло људи не само из Цариграда него и испреко мора (из Азије и из Африке) који су робље куповали и у своје земље водили. Рајетин није могао роба купити и држати, него га је могао откупити и пустити да иде куд хоће. Сви господари од робова навраћали су и нагонили робље да се турчи, особито дјецу и младе жене и дјевојке, и многи су се женили робињама, и тако је од робиња било (и сад још има) највећијех турскијех госпођа. Гдјекојијем су људима Турци осијецали откуп, па их на јемце или залогу пуштали да просе и откуп да састављају. Овакови је роб имао око врата гвоздену халку с катанцем под грлом, и понајвише се у народу нашем зове *туцак*. Послије пошљедњега мира између Нијемаца и Турака у Србију је долазило сила овакијех робова Грка из Мореје, који су казивали да су им жене и дјеца остале у Турака у залози; говорило се да је међу овим робовима било и такијех који нити су били робови нити су имали кога у ропству, него су сами себи метнули халку око врата и ишли те варали народ да би стекли новаца. И *сужањ* је налик на роба, али се сужњевини не продају, него се држе у тамници док се не откупе; кадшто се и они као и робови пуштају да састављају откуп, као што се пјева да је Јанковић Стојан варо Синан-агу:

Тавновџ сам у Задру бијелу
у онога Задранина бана,
осјекџ се хиљаду дуката;
девет стотин' јесам сакупио,
још ми ваља купити стотину,
да нијесам каурину дужан.

СЛАДУН

Приповиједа се да су некака човјека у ропству упрезали у плуг те орао, па послвије некога времена који га је гонио и ваља-да плужио каже увече господару да је већ сустао; онда господар рекне: „Ваља му сјутра дати мало *сладуна*“. Роб, чувши то, обрадује се, мислећи да ће му дати нешто слатко, али слуга понесе у штапу гвозден клин (као ба да љ) и стане га остраг њиме бости.

ХАЈДУЦИ

Народ наш мисли и пјева да су у нас хајуци постали од турске силе и неправде. Да речемо да гдјекоји отиде у хајдуке и без невоље, да се наноси хаљина и оружја по својој вољи, или коме да се освети, али је и то цијела истина да што је год влада турска боља и човјечнија, то је и хајдука у земљи мање, а што је гора и неправеднија, то их је више, и зато је међу хајдуцима бивало кадшто најпоштенијих људи, а у почетку владе турске јамачно их је било и од прве госпде и племића. Истина да многи људи не оду у хајдуке да чине зло, али кад се човјек (особито прост) једанпут отпади од људскога друштва и опрости се сваке власти, он почне, особито један уз другога, и зло чинити; тако хајдуци чине зло и народу своме, који их према Турцима љуби и жали, али се и данас чини хајдуку највећа срамота и поруга кад му се рече да је лопов и пржибаба.

У стара су времена хајдуци, као што се и у пјесмама пјева, најрадије дочекивали Турке кад носе новце од дације, али је то у наше вријеме слабо бивало, него дочекују трговце и друге путнике, а кадшто ударе и на кућу коме, за кога мисле да има новаца или лијепа руха и оружја, те га похарају. Кад коме ударе на кућу, па не нађу новаца, а мисле да их има, они га уцијене, па му одведу сина или брата, и воде га са собом докле им год он уцјену не однесе. Прави хајдук неће никад убити човјека који му ништа не чини, већ ако да га наговори какав пријатељ или јатак.

Макар била и само два хајдука, опет се зна који је од њих двојице харамбаша (старјешина). Хајдуци љети живе по шуми и долазе јатацима те се хране, нпр. дођу коме на вечеру, па им онај да што те понесу у торбама што ће јести до сјутра навече; а кадшто их јатак намјести гдје у шуми, па им носи и ручак и ужину. Кад дође зима, они се растану, и отиду сваки своме каком пријатељу на зимовник, али најприје уговоре кад ће се на прољеће и гдје састати. На зимовницима гдјекоји леже дању по

подрумима или по другијем зградама, а ноћу се чаште и пјевају уз гусле, а гдекоји преобучени у просте хаљине чувају стоку као слуге. Ако који у одређено вријеме на рочиште не би дошао, друштво иде те га тражи, па ако би се догодило да јатак хајдука на зимовнику изда или убије, то сваки хајдуци гледају да освете макар и послије педесет година. — Хајдуци у наше вријеме у Србији носили су највише чохане плаветне чакшире, доље на ногама чарапе и опанке, горе чохане ћечерме и копоран, гдјекоји и доламу, зелену или плаветну, а поврх свега куповни гуњ; на глави или ћелепоше или фесове или свилене капе кићенке, од којих су свилене ките висиле с једне стране низ прси, и које је осим њих слабо ко носио; врло су радо носили на прсима сребрне токе, а који их нијесу могли набавити, они су мјесто њих пришивали сребрне крупне новце. Од оружја имали су дугу пушку и по двије мале и велики нож.

У Србији је за владе турске готово у свакој кнежини био по један буљубаша (Турчин) са неколико пандура (међу којима је било и Срба и Турака), који су гонили хајдуке, а кадшто, кад би се хајдука много појавило и стали би често убијати и отимати, подизали су Турци и народ сав у потјеру, и премда су их гдјекоји људи у друштву тјерали и тражили, а код куће их по зградама и по шумама крили, опет се је кадшто догађало да су их хватали и убијали: кога убију, ономе пандури одсијеку главу и однесу је у град, те се на коцу метне на беден; а кога Турци жива у руке докопају, онога набију на колац. А кад ни потјера не може ништа да им учини, онда Турци изиђу на *тефтиши*, тј. какав велики старјешина турски изиђе с подоста момака у народ, па затвором, бојем и глобама нагони кметове и родбину хајдучку да се траже хајдучки јатаци и да се хватају хајдуци (а осим тефтиша у хајдукову родбину и у жену и дјецу, ако их има, није нико дирио, него су код својих кућа живљели на миру). Тефтиши су особито бивали послије ратова, кад многи људи од страха турскога побјегну у хајдуке. — Кад се хајдук насити хајдуковања, или га ко намоли и наговори да га се окани, он се преда, тј. поручи кметовима те му изваде од паше бурунтију, и онда опет изиђе међу људе, и послије тога нико му не смије споменути за оно што је хајдукујући учинио. Предани хајдуци највише бивају пандури, јер су се одучили од рада пољскога; само кнез не може бити онај који је био хајдук.

Хајдуци држе свој закон, посте и моле се богу као и остали људи, и кад кога поведу да набију на колац, па га Турци понуде да се потурчи — да му опросте живот, он псује Мухамеда додајући: „Па зар послије нећу умријети?“ Хајдуци се сви држе за велике јунаке, зато у хајдуке слабо смије и отићи онај који се у се не може поуздати. Кад кога ухвате и поведу да набију на колац, онајвише пјевају иза гласа, показујући да не маре за

ХАЈДУК СТАНИСЛАВ СОЧИВИЦА

(Прештампано из: И. Ловрић, Биљешке о путу у Далмацију од
Алберта Фортиса и живот Станислава Сочивице. Загреб, 1948.)

живот. И предани је хајдук свагда слободнији и отресенији од другижех људи; не да на се никоме и свак га се прибојава...

У Босни и у Херцеговини хајдуци се зову и Црногорци и њихови ускоци, који одонуд излазе те људе (понајвише Турке) харају и убијају, пак се опет враћају својим кућама. Тако су се звали и они јунаци нашијех пјесама, који су отприје, особито у XVI и XVII вијеку, излазили из млетачкога приморја те четовали по турској Крајини...

КУЛЕ

„Воли *Куле* на коцу чучати него зао ручак ручати“, казао с коца некакав Кулаш арамбаша кад су му Турци светећи се говорили: „Ори, Куле! Конај, Куле!“ Кулаш је арамбаша био у Босни. Још у дјетињству слушао сам пјесму како су га турски сватови из *П о д а ж е п љ а* затекли негдје у кући рањена, па га ухватили и поклонили некакоме Топал-паши; али га Топал-паша није смио погубити од његова друштва, од Кокора и од Јездимира, него га послао босанском везиру, а он га набио на колац.

ПЕЦИРЕП

Лазар Пециреп, о коме су и стари Тршићани приповиједали, био је родом однекуд из Херцеговине, па ускочио у Црну Гору, откуда је послје излазио те хајдуковао по Херцеговини, докле га најпослије некакав јатак није издао те га Турци ухватили и набили на колац. Приповиједа се да му је некакав Црногорац на мејдану осјекао шаку у лијеве руке, али је он и послје опет хајдуковао: кажу да је у једне ноге на опанку имао два врха, па кад је хтио пуцати из дуге пушке, он је дизао ногу те наслањао пушку међу оне врхове као на сошицу. Кад су га Турци повели да га набију на колац, нијесу га били везали, мислећи да им с једном руком ништа не може учинити, него га онако потјерали међу собом, давши му по обичају да носи на рамену колац на који ће га набити; али он уједанпут распали онијем коцем те убије једнога Турчина намјесто. Кад други навале да га ухвате, он убије још једнога ногом, докле га свладају и одведу те набију на колац.

Карл Гебел, НИШКЕ ДОДОЛЕ
(Етнографски музеј у Београду)

ПЛАЧ РАХИЛЕ
(Фреска из Марковог манастира)

Павле Васић, АЛКАР
(Приватно власништво)

Јарослав Чермак, ХЕРЦЕГОВАЧКО РОВЉЕ

ПРВИ И ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК

ПРВА ГОДИНА СРПСКОГА ВОЈЕВАЊА НА ДАИЈЕ

Кад су Нијемци, 1791. године у Свиштову, последњи мир чинили с Турцима, уговорено је и то да Турци Србима не спомињу ни за што што је било за оно вријеме док је рат трајао; и да би тај уговор тврђи остао, уреди се да се у Биоград не враћају *баше* или *јањичари*, који су и прије рата којекака насилија по Србији чинили и народ узнемиривали.

Пошто се већ мир сврши и Нијемци се спреме да излазе из Србије, пође Бећир-паша да прими градове, и дошавши у Ниш, распише по свим околинама да му онђе дођу све спаије које имају села у Србији и желе и у унапредак царев љеб јести. Кад се на тај глас скупе све спаије, онда он позове к себи и Дели-Амета, који је прије рата био као поглавар над башама биоградским, и убио Мемед-бега Али-Заимовића и још четрнаест спаија, пак му сад уз рат била дана два туга и команда на Ћуприји, да чува од Нијемаца. Кад Дели-Амет дође у Ниш и први пут изиђе паши са свима својим бимбашама и буљубашама и многим момцима, паша га дочека врло лијепо; а кад пође други пут, с мање пратње, он намјести своје кавазе те га убију кад се прими уз басамаке. Како Дели-Амет паде мртав, паша одма извади и прочати царев ферман да се башама није слободно враћати у Србију. Потом се паша крене са спаијама и с осталом својом војском, и дође те прими од Нијемаца Биоград и Смедерево, и остали се Турци стану враћати сваки својој кући, а баше остану по Босни и по другим мјестима око Србије. Бећир-паша по уговору заиста одржи у Србији праву амнистију (опште опроштење и заборав свега што је учињено), и тако тврдо да и они Срби који су уз рат били њемачки чиновници не само остану сасвим на миру него ђекоји остану и кнезови, као нпр. *Алекса Ненадовић*, из наије ваљевске из села Бранковине, који је у фрајкору био оберлејтнант.

Кад *Пасманџија (Пазван-оглу)*, наскоро потом, подигне буну против цара, онда ове све бивше биоградске баше отиду к Видину, и одведу са собом још много којекаки нови пријатеља и позна-

ника из Босне и из Арнаутске и из остали околни мјеста, куд су сједили, и с помоћу Пасманцином стану војевати на биоградски пашалук. У то је вријеме већ био у Биограду везир славни *Аци-Мустај-паша*, који је Србе тако пазио и чувао да га и данашњи дан жале и спомињу, и кажу да је он био *српска мајка*. Он је све народне послове био оставио на оборкнезове, с којима је живио у особитом пријатељству и за свашто се с њима разговарао и договарао; а Турчин Србина није смио погледати попріјеко, јер је он за једног Србина по неколико Турака давио. Он сам у овој невољи подигне и Србе против баша и Пасманције, и заповједи им да продају краве и волове, па пушке да купују, и да се бране, ако нијесу ради да баше њима обладају. Војску ову српску одређивали су кнезови из наија и кнежина, а на бој су је водиле одређене буљубаше, над којима је свима био бимбаша *Станко Арамбашкић*, из наије јагодинске из села Колара. Један се пут баше привуку и дођу у сами Биоград, но пашини Турци и Срби ишћерају ји опет; а око Пореча и потом око Ђуприје и око Пожаревца тукли су се много пута.

Кад цар 1796. године подигне на Пасманцију девет којекаки везира с војском, Пасманција остави сву земљу што је био отео, пак се с крџалијама и с осталом својом војском затвори у Видин, и стане тајно писати и поручивати везирима редом: „Ја би се теби предао, али је тај и тај везир мој непријатељ, пак не смијем од њега“. И тако превари све везире, те стану мрзити један на другога, мислећи сваки за другога: „Да овога није, ја би Пасманцију предао и код цара чест задобио“. Зато сваки стане оклијевати у послу, а кад Пасманција удари на једнога, други му не ћедне помагати; Пасманција пак, кад разбије једнога, удари на другога; а кад ји тако ослаби и уплаши, онда удари једанпут послѣје велике кише, те ји све разбије и рашћера, и отме им топове и све остале војничке потребе. Потом Капетан-паша, који је био главни управитељ над том војском, као царев зет, да би оправдао себе, посијече неколика од они везира који су се најприје разбили. И тако се Пасманција у овај ма отме, и да би цару мања срамота била, пошаље му три туга (као ћоја да се сам покорио и цар га помиловао) и постави га пашом видинским. Но поред тога двор турски не престане промишљати како би унапредак Пасманцију покорио; зато се овим бившим биоградским башама изда ферман „да је муфтија по закону нашао за право и да им цар допушта да се могу слободно вратити на њиову очевину“, да би тако баше оставиле Пасманцију, пак да га цар онда сама лакше може покорити. И тако се баше по овом ферману врате опет у Србију, и доведу са собом још двапут онолико којекаки пријатеља и познаника, и момака и беспослица. Али изнајпре не покажу њиова башалука, него стану живити мирно и поштено, и многи се код паше удворе, те и службе добију. Но одма потом један од они

дошљака уза старе биоградске баше, по имену *Бего Новљанин*, у Шапцу убије у по подне тамнавскога кнеза, *Ранка Лазаревића* из Свилеуве, и тако се мало покажу да су они опет они исти стари.

Кад чује кнез Алекса Ненадовић да је кнез Ранко, његов велики друг и пријатељ, тако погинуо, он одма напише књигу Аци-Мустај-паши, и јави му за Ранкову смрт, и каже му да више ниједан кнез не смије ићи ни у каку варош кад се тако почело чинити, него он нека гледа ко ће му унапредак кнезовати. Примивши Аци-Мустај-паша ову књигу и разумјевши све, одма пошаље у Шабац 600 крџалија да Бега жива доведу или му главу донесу. Кад крџалије дођу к Шапцу, Бего се с неколико момака и своји пријатеља затвори у камени град, а крџалије опколе град, и стану пуцати на њ и палити куле из пушака. Кад Бего види да су крџалије наумиле њега уватити, а он једну ноћ прокопа град, од Саве, откуда се нико није надао, пак се полако извуче с неколика момка, и утече у Босну, откуда је био и дошао. Сјутрадан уђу крџалије у град, и удаве 36 Турака, за које су им казали да су се с Бегом држали и пропустили га, пак се онда врате у Биоград; и то се потом заборави, као да није ништа ни било.

Кад Аци-Мустај-паша 1801. године по заповијести царској опет пошаље свога сина *Дервиш-бега* с војском турском и српском на Пасманцију, онда баше у Биограду, видећи да је паша остао само с неколико крџалија, подигну на њега буну, и обладају свом вароши, а он се с оно мало своји крџалија затвори у горњи град. Кад тај глас дође *Дервиш-бегу*, он брже-боље остави Пасманцију, пак са својом војском поити оцу у помоћ. Но и бунтовници, чујући да он иде с војском, и знајући да ће уза њга устати сав народ за свога доброга пашу и њи све побити, навале што прије да завладају и градом. И таман кад *Дервиш-бег* дође у Гроцку на конак, они, договоривши се с једним буљубашом од пашини крџалија, некаким подземним јазом, куд се помије сипају, уђу ноћу у град, и увативши пашу жива, одма му реку: „Ако си рад да останеш жив, сад пиши књигу твоме сину да Србе распусти, нека иду сваки својој кући, а с осталом војском нека иде из пашалука биоградскога; ако ли он то не учини, ми ћемо те одмах погубити“. Паша сиромом у њиовим рукама, видећи да је пропао свакојачко, а опет желећи и надајући се не би ли му се живот који дан продужио, није могао друго ништа чинити, него напише сину књигу да му отац који дан дуже поживи, нека Србље распусти, а са осталом војском нека се уклони из пашалука биоградскога. Примивши *Дервиш-бег* ову књигу, одма српску војску распусти, а са осталом се врати натраг и отиде у Ниш. Баше подрже неко вријеме пашу, као сужња, међу собом, па га онда погубе, и огласе њиов башалук наново; па онда спаије, и

остале Турке који нијесу ћели с њима пристати, побију и ишћерају из пашалука, и њи четворица: *Фочић Мемед-ага*, *Кучук Алија*, *Аганлија* и *Мула Јусуф*, који су као поглавари те буне били, назову се *даије*, и сав биоградски пашалук раздијели између себе на четири исета, а сваки опет своју четвртину подијели својим *кабадаијама*¹ и осталим којекаким мањим чиновницима. А да би мало и цару замазали очи, они му јаве да су Аци-Мустај-пашу зато убили што је био невјерник и вољео Србе него Турке; и замоле га да им пошаље другог везира у Биоград, као што цар и учини; али овај нови везир (*Ага Асан-паша*) није од њи смио писнути, него је само име везирско носио, а они су чинили што су ћели.

Бекоји од ови бјегунаца и проћераника, особито од спаија и од они који су за Аци-Мустај-паше били у господству, огледали су неколико пута да подигну народ српски на даије и да ји побију или проћерају; но некако им се није дало. Особито је о томе радио *Асан-бег*, бивши тефтерћаја, и некакав *Мемед-ага Коњалија*, који је у Њемачкој преправљао џбану за овај посао. Једанпут су се били договорили и кнезови с овим царским Турцима и одредили дан јамачно да устану на даије, и Коњалија претури у Србију подоста џбане, те се нешто по народу разда, а нешто се сакрије на Авали; но Асанбегов брат почне у Пожаревцу прије одређенога дана, и баше га онђе разбију и убију, а Асан-бег потом утече преко Каравлашке у Цариград; и тако се овај посао поквари сасвим, и даије остану господари од биоградскога пашалука.

Кад се огласи наоколо да су баше Аци-Мустај-пашу убиле и да су против цара, онда навале из околни крајева, особито из Босне и из Арнаутске, све беспослице и крвници и бескућаници у Биоград, као орлови на стрвину; и даије ји све радо попримају: једно, да би се могли бранити ако би цар и на њи војску подигао као на Пасманцију, а друго, да се и између себе један од другог чувају. Бошњаци су највише долазили на лађама под именом *чамџија*, и њи је највише примао *Фочић*, који је, можебити, и сам од старине био Бошњак или Ерцеговац (из *Фоче*?) и за оно вријеме док су из Биограда били ишћерани у Босни сједио. Многи су тада у Биоград дошли голи и боси, пак се онђе одма оковали у сребро и у злато, и обукли у свилу и у кадифу, и узјали на атове с ратовима.

Како су даије проћерале праве спаије, они сад постану и спаије и читлук-саибије (која су села била почитључена од старине, они су им читлук-саибије проћерали, ако нијесу били од њиова друштва, а осталим се селима сами начинили читлук-

¹ *Кабадаије* су се звале мање даије, које су биле под овима великим. За кабадаијама су ишле *бимбаше*, за бимбашама *буљубаше*, за буљубашама *субаше*, а за субашама прости *момџи*.

саибије), и по свим селима пограде анове и чардаке, и помећу своје *субаше*. Па ова уредба не остане само у Биоградском пашалуку, него се прими и Босне. Јер и *Али-бег Видајић*, брат Капетан-паше из Зворника, пристане с даијама, и отиде у Биоград те се *побаша*, пак, вративши се натраг, почне по наји зворничкој људе на силу читлучити и намјештати субаше по селима; за које и устану на њ његови рођаци (Ибраим-ага и Мемед-капетан, и Смаил-бег Бегзодић) још које с каким беговима босанским, и подигну сву Спречу, али њему даије пошаљу помоћ из Шапца и из Биограда, те Смаил-бега увате жива и удаве, а остале рашћерају и покоре, и Спречу поарају и попале.

Сад већ ни судија други није било у земљи осим даија и њиови кабадаија и субаша; кнезови су последије Аџи-Мустајпашине смрти одма изгубили власт у народу, а и кадија, ће се који налазио, није смио од њи ни помолити свога ћитана. Они су људ'ма судили и пресућивали по својој вољи, људе били и убијали, глобљавали, отимали (или узимали као своје) коње и оружје, и друго што им се гођ допало; најпослије стану силовати жене и девојке: изгонили су ји у коло, да играју пред њиовим ановима и чардацима, или пред чадорима, па које су им се допадале, оне су узимали к себи; тако данас једну, а сјутра другу: кадшто по једну, а кадшто и по двије и по три уједанпут.

На што је Асан-бег молећи кнезове српске узалуд наговарао, на то ји сад зулум и невоља стане *саме* нагонити и упућивати. У почетку 1803. године кнез Алекса Ненадовић напише књигу у Земун једноме пријатељу своме, и јави му како је у народу зулум додијао, и замоли га да разбере има ли когођ од они царски људи који су с Асан-бегом око онога посла радили да још мисли о оноем, и да гледа какогођ не би ли се Србима само помоћ у цибани дала, а они ће сами устати на даије, јер се више трпљети не може. — Ову књигу некаквом несрећом увати *Газија* субаша на скели, и о Илину дне донесе је кнезу Алекси у Бранковину, и показавши му је, рече му: „Снио сам, кнеже, ће ти јашеш на коњу, пак загази у једно велико блато и заглиби се, а ја се деси близу тебе, и ти ме побрати, те те извади из блата“. Алекса је једнако одрицао, да књига није његова, и да не зна ништа за њу, али опет рече Газији: „Кад сам те на сну побратио, а оно да си ми по богу брат и на јави! И одсад да смо побратими; него дај ми ту књигу, да познајем руку и да тражим ко је то писао радећи мени о глави; а твоја јабука код мене неће погинути“. Газија му одговори: „Вала, побратиме, ја би ти је сад дао, али је морам још једном човеку показати (тј. *Мус'-аги Фочићу*, који је као брат и кабадаија Мемед-аге Фочића, сједио у Шапцу а заповиједао и у наји ваљевској), него ћу ти је последије јамачно донијети“. И тако Газија отиде, и више Алекси не дође. Потом Алекса послаше свога брата *Јакова* к *Мус'-аги Фочићу* у Шабац, као да му

се потужи како се некака лажљива књига уватила под његовим именом; но Мус'-ага му одговори да он *још одавно* зна за ту књигу, но да је то ништа, јер они знаду да то није од њега.

Како гођ што су се под мудрим и праведним владањем Аци-Мустајпашиним слабо и гласили ајдуци у Србији, тако се сад од оваке силе и од зулума појдучи десетина народа: мало у којој кнежини није био по један арамбаша, најмање с десетак друга, а осим тога било је пет пута по толико људи који се нијесу били сасвим одвргли у ајдуке, него су само зазирали од Турака и крили се по шуми и по другим селима код своји пријатеља и познаника.

Кнезови и остали поглавари народни тужили су се изнај-прије тајно оним проћераним спаијама, и питали су ји шта ће бити од тога најпослије; а спаије то једва дочекају, и одговоре им: „Ми вам не можемо ништа помоћи, као ни себи, него се тужите управо цару; ми смо се тужили цару неколико пута, па цар нама не вјерује, да је вама таки зулум, а вама ће вјеровати прије“. Кад већ даије и њиови чиновници сваки дан више и више осиле, и зулум додија, онда се у некаком намастиру састане неколико кнезова, те у име свега народа напишу цару тужбу, у којој му кажу да је њима у његову здрављу зулум додијао, и више се не може трпљети: не само што су ји даије с њиовим кабадаијама и субашама до голе душе оглобиле, него им и рз (образ или женско поштење) и закон погазише: муж није господар од своје жене, ни отац од кћери, ни брат од сестре; нити је на миру поп ни калуђер, ни црква ни мастир: него он, ако је још цар њиов, нека им помогне и избави ји од тога зулума; ако ли им он више није цар, и неће им помоћи, а он нека им каже да бјеже у гору или да скачу у воду. — Па ову тужбу предаду спаијама, а спаије, додавши к њој још којешта своје, опреме је у Цариград, и онамо је преко своји пријатеља протолкују и посвједоче.

Цару је још отприје било познато из различни турски тужби шта раде даије по Србији; али кад му дође овака тужба од раје, особито му се ражали, и наново се расрди на даије, и пошаље им оваки ферман: „Већ су ми додијале тужбе на вас; и ја сам вам неколико пута писао и говорио да се умирите и зулума оканите, и ви ме до данас не послушасте. Ево вам сад посљедњи пут пишем: ако се не умирите и зулума не оканите, и не станете уна-предак живљети по мојој вољи и заповијести, ја ћу на вас дићи војску; али да знате и то да нећу на вас дићи војску турску (као на Пасманцију), јер Турчин Турчина жали, него су на вас дићи војску од другог народа и закона, која ће од вас учинити што нигда није било од Турчина“.

Кад овај ферман дође у Биоград, паша сазове даије те им га прочати. Потом даије узму ферман к себи, па кад изиђу од паше, они наново учине вијећу, и стану га сами читати и толковати

међу собом: „Каква то може бити војска од *другога народа и закона*, којом нам цар пријети? Да зове Нијемца у помоћ, не бива, то је за њега срамота; да зове Московца, ни то не бива, то је још већа срамота: да какву то војску мисли цар? — Вала, другу никакву, него да подигне на нас ево ову нашу рају, која се и онако спрема на нас (по оној Алексиној књизи). Да шта ћемо сад чинити? — Да зађемо по наијама, па све ове дојакошње кнезове и Аци-Мустајпашине пријатеље, и све остале поглавице и знатније људе по народу, који би могли што почети и народ за собом повести, да исијечемо, и друге мјесто њи да поставимо: па онда, ако цар ћедбуде чинити што против нас, ови ће нови наши кнезови, којима смо ми љеб дали, држати нашу страну, и тако нам цар неће моћи ништа учинити“. Па се онда одма спреме, и изиђу по Србији сваки на своју страну, и стану сјећи (у мјесецу фебруарију 1804. године). И у Гроцкој најприје посијеку кнеза *Стефана Палалију* из села Бегалице; за њим *Марка Чаранића* из Бијелог Потока; буљубашу *Јанка Гагића* из Болеча; кнеза *Станоја* из Зеока; кнеза *Теофана* из Орашја из смедеревске наије; буљубашу *Мату* из Липовца из крагујевачке наије; *Аци-Ђеру*, игумана из намастира Моравца; преко Мораве посијеку ресавскога кнеза *Петра* из Црквенца; у наији пожаревачкој кнеза *Рајицу* из Забрђа, и једнога попа из горње Млаве. А Фочић Мемед-ага отиде у Ваљево, и онђе посијече кнеза *Алексу Ненадовића* и кнеза *Илију Бирчанина*, а кнез *Грбовић* некако дочује шта се ради, па утече некуд и сакрије се. Кад чује *Аци-Рувим*, архимандрит боговађски, да је Фочић уватио кнеза Алексу, он одма дозна шта ће бити, па узјаше на коња и побјегне у Биоград, као да би га одбранио Кучук Алија, код кога је онда био његов синовац, *Петар Молер*, и шарао му дворе; но Кучук Алија га и не пусти преда се, него га пошаље Аганлији, а Аганлија заповједи те га баце у кулу, па га последије неколико дана изведу на поље, и, пошто га страшно измуче, посијеку га.

Како се разгласи по народу да Турци сијеку кнезове и све знатније људе, одма се људи поплаше, и стану се крити и бјежати од Турака. Тако Турци посијеку онога који им дође или га у кући затеку, а који се сакрије, онога, не имајући кад тражити, оставе, и отиду даље да ватају и да сијеку, док и други нијесу чули и побјегли. Тако пошаљу неколико момака у село Тополу, у крагујевачкој наији, да убију *Црнога* (или *Кара-*) *Ђорђија*, кога су познавали као старога ајдука и зла човека, а међу народом позната трговца. Ђорђије је у то исто вријеме био почео збијати свиње да ћера на скелу, но кад чује шта се ради, распусти скупљене свиње, пак с оним чобанима које је био најмио да свиње збијају и да ћерају стане се веркати, да и њега Турци не убију: тако Турци, који су били одређени и послани да га убију, дођу, и, не нашавши га код куће, врате се натраг.

Народ пак, коме је зулум и онако био додијао, стане се већма и већма бунити: не знајући нико зашто Турци сијеку, сваки се морао бојати да и на њега ред не дође. Кад се већ стане бројити: овога су посјекли, онога убили из пушке, онога затворили, онога нијесу нашли код куће, овај утекао а онај се сакрио, онда ови бјегунци стану тражити један другога. Тако се састану Црни Ђорђије и Јанко Катић (бивши буљубаша за времена Ади-Мустајпашина, из највеће биоградске из села Рогаче) и Васо Чарипић (коме су брата убили) са многима другим бјегунцима; пак још стану истраживати и прибирати к себи и ајдуке, који су у оно доба године били по јатацима, и стану се договарати шта ће сад радити: „Турци (веле) све зулуме измишљаше, пак сад нај-послије наумише да нас све исијеку и побију. Ту сад другога суда ни спасенија нема, него да се бранимо, и да бијемо и ми њи; кад ћемо везани женски мријети од њиови целата и сеиза, боље је да мремо јуначки, као људи, барем да замијенимо своје главе и да покајемо своју браћу; а жене и ђеца и куће ако нам пропадну, ни онако нијесмо господари од њи“. Овакови разговор никоме није био тако по вољи као ајдуцима и родбини оније што су ји Турци побили, а ни остали нијесу ништа могли рећи против њега. Сад, дакле, ништа више није требало него убити на *видику* само једнога Турчина, да људи виде. И тај се почетак учини у највишој биоградској, у селу *Сибници*. Дошавши та чета бјегунаца и ајдука, запали у по подне сибнички ан, и побије све Турке који се онђе затеку, и разграби им коње и руо и оружје. Сад се већ народ завадио с Турцима: ако је који досад и мислио да Турци бирају и сијеку само кнезове и знатније људе, и да неће зар све раје исјећи, али, вели, сад ће заћи па редом сјећи и палити и робити.

Бјегунци, или сад већ све ајдуци, узму из Сибнице што буде људи за оружје, па отиду даље да буне народ, палећи анове и бијући субаше по селима, и стану поручивати на све стране: „Ко може пушку понијети, нека иде у чету, да се пале анови и бију и ћерају субаше; а жене и ђеца нека бјеже у шуму и збјегове“. Тако мало-помало узбуни се за неколико дана готово сва Шумадија. Кад се мало чете поумноже, онда стану *нагонити* и оне људе, који не би ћели, да устају с њима, и стану им куће палити и бити ји и гонити као и Турке.

Кад ови гласови пукну по Србији, онда *Миленко Стојковић* из Кличевца и *Петар Теодоровић* из Добрање (по чему се и *Добрањац* звао) доље преко Мораве стану скупљати око себе бјегунце и ајдуке по оном крају и ударати на Турке по селима. Тако горе преко Колубаре састану се *Јаков Ненадовић* (брат кнеза Алексе) и његов синовац (син кнеза Алексе) *Матије Прото* с Грбовићем и с другим бјегунцима из онога краја, и стану се

купити ајдуци око Јакова, и зашавши по селима стану људе одметати.

Кад Турци виде да се раја почиње бунити, они одма ударе натраг, и даије се стану враћати у Биоград, а субаше, које онако изненада не побију Срби, побјегну из села све у вароши, ће се коме учини ближе. Таман кад Фочић Мемед-ага дође из Ваљева у Шабац, да посијече *Тому Тркића* и *Николу Чаркаџију* (два знатна свињска трговца) и кога од кнезова из шабачке наије, стигне му књига од оца из Биограда да се раја побунила, него да се свега окани и да иде што брже у Биоград, али да не иде сувом, јер га на Дубоком чекају ваљевски ајдуци, и да има крила, не може пролећети; него водом да иде. Он ту књигу прими увече, а ујутру прије зоре сједне на четобаик, и низа Саву отиде у Биоград.

Кад се даије сад састану у Биограду, онда се опет стану разговарати: „Шта ћемо сад, раја се буни и одмеће? — Ајде да пошљемо Аганлију (који је био за народ као понајбољи од њи четворице), нека иде те ји мири: нека ји свјетује да се окане буне и немира, већ нека иду сваки својој кући; и нека им зада вјеру да никога неће ни глава забољети (за то што су тако ко-јешта починили) и да ће се унапредак за њи друкчије и боље уредити и зулум укинути; и ако буде од потребе, нека да што и новаца оним арамбашама и четобашама, само да распусте људе“. Послије тога разговора и договора узме Аганлија неколико стотина Турака, па изиђе у наију биоградску, и преко они оближњи села, која се још нијесу била одметнула и разбјегла, накупи још неколике стотине Срба, па стане тражити српску чету, и нађе је у биоградској наији у селу Дрлупи; и задавши једни другима вјеру, састане се с поглаварима, и стану се разговарати. Док је Аганлија српским поглавицама говорио о миру, и они га корили на зулум и неправде, сваде се Срби по селу с Турцима Аганлиј-ним, и стану се бити. Како стану пушке пуцати, српске четобаше реку Аганлији: „Видиш да ни ми ни ти нијесмо кадри мира начинити: народу зулум додијао, пак сад не слуша никога, нити коме вјерује; а ваши Турци осилили, пак неће да сједе с миром од народа, нити слушају што ви говорите да се мири“. Па онда раставши се с Аганлијом, ударе сасвим на Турке, те ји разбију и ишћерају из села, и у оном боју ране Аганлију у ногу. Аганлија онако рањен дође у село Борак на конак, и оданде отиде у Биоград; а Срби из Дрлупе отиду у Губеревац, одмећући народ и умложавајући чете једнако.

Пошто Аганлија дође у Биоград и каже како је, онда изиђе Фочић Мемед-ага не би ли ји он како узео на вјеру и умирио, а кад ни он не могне ништа учинити, онда пошаљу биоградскога митрополита *Леонтија* не би ли ји он како с помоћу закона увјерио о бољем животу унапредак и наговорио да се умире и иду

сваки својој кући. Но и он се врати не учинивши ништа, колико ни Турци.

Кад даије сад виде да већ друго ништа не помаже, него да се ваља с рајом бити и од ње се бранити, онда одреде Кучук-Алију (као најгорега за народ) да узме неколико стотина Турака и подоста новаца, пак да гледа како да прође кроз Шумадију к Арнаутској, и тамо да купи војску под плату, и да доведе у Биоград, да се бране од раје. И тако се Кучук Алија опреми, и тукући се са српским четама прође до у Крагујевац.

Пошто се већ Срби одметну и подобро се заваде с Турцима, онда се ове шумадинске четашабе стану разговарати и договарати између себе: „Ко ће сад бити старјешина? Ниједна кућа не може бити без старјешине, а камоли толики народ? Ваља да се зна кога ћемо питати и слушати“. Многи повичу да буде старјешина арамбаша *Станоје Главаш* (из наије смедеревске из села Селевца), јер је он готово највише почео, и досад највише Турака побио, и ајдуци највише за њим иду и слушају га. На то Станоје одговори: „Добро, браћо! Ја сам ајдук, и мене ајдуци слушају, и слушаће ме; али сав народ нијесу ајдуци, пак ће људи сјутра рећи: куда ћемо ми за ајдуком? У ајдука нити има куће ни кућишта: сјутра кад Турци навале, он ће у шуму, а ми ћемо остати на мејдану, да нас Турци робе и арају. Него ви поставите старјешину какога човека између вас, који је и досад био с народом; а ја ћу чинити што могу, као и досад“. Онда стану претметати с једнога на другога, и сваки од кнезова и досадашњи поглавара стане отискивати од себе, изговарајући се како је који знао, док најпослије не навале сви на кнеза *Теодосију* из наије крагујевачке из села Орашца, те он, узевши на страну неколицину од кнезова, не покаже прави узрок зашто се сви одричу, говорећи: „Бог с вама, браћо! Како ћу ја, као кнез народни, бити старјешина ајдучки чета? Ако сјутра турска војска рупи у Србију, како ћу ја изићи пред Турке? Шта ли ћу им казати кад ме запитају: ко поби толике Турке (јер врана врани очију не вади) и попали турске куће и џамије? Ајдуке и ову момчад ми можемо ласно предати, али кад се ми назовемо поглавице ајдучке, нас не може предати нико. Него засад нека буде старјешина *Карађорђије*, који је код Турака и онако познат као ајдук; па ако турска војска одма стигне у Србију и Турци опет обладају, он с ајдуцима нека бјежи у шуму, а ми ћемо изићи пред Турке и баћићемо кривицу на њега и на остале ајдуке, пак ћемо ми послвије њему ласно извадити бурунтију и предати га, као ајдука; ако ли се што друкчије окрене и ово се протегне, ми ћемо владати и заповиједати, народ је нама свакојако у рукама“. Кад потом сви навале на Карађорђија да он буде старјешина, и он се стане изговарати да не умије управљати народом, и да је зао и љут, па оће одма да убије, онда му кнез Теодосије рече: „Што ти

не знаш, ми ћемо ти казати; а што велиш да си љут и зао, па оћеш одма да убијеш, баш такови сад и треба“. И тако се Карађорђије прими старјешинства, и почевши одма господарски судити и заповиједати, и мјесто пријетње из пиштоља гађати, огласи старјешинство своје по свој Србији.

Сад већ Срби, попаливши анове и турске чардаке по селима, и побивши и рашћеравши субаше и анџије, пођу на вароши, и најприје ударе на Рудник, и одма га запале, и Турке побију и рашћерају. Кад то чују Турци по осталим варошима и паланкама, одма, на врат на нос, побјегну у градове; тада и Кучук Алија побјегне из Крагујевца у Јагодину; а Срби зађу те све порају и попале, и ће кога Турчина стигну или сретну — све побију.

У то је вријеме био неђе у Маћедонији крџалински поглавица *Гушанц* (или, као што су га послје Срби звали, *Гушанац*) *Алија* с неко 900 крџалија, пак сад чујући да је у Србији немир, пође и он тамо, надајући се да ће себи и својим крџалијама наћи посла, или код Срба или код даија. Многи су га Турци на граници наговарали да иде к Србима; али кад дође на Мораву, Срби му се слабо покажу да се радују такој помоћи; Кучук Алија пак једва га дочека, и, бојећи се да га Срби не ујагме, брже-боље обрече му колико гођ он заиште на мјесец, и пошаље га у Биоград. Кад прође Јагодину, дочекају га српске мале чете на неколика мјеста, но он продре, и, изгубивши неколико момака и коња, дође у Биоград. Али даије, мјесто да му се обрадују, поплаше се од њега горе него од Срба и реку: „Та овај је гори ајдук од Карађорђија!“ Али не знајући шта ће с њим чинити („јер, веле, ако га сад не примимо, отићи ће к Србима, пак зло још веће“), приме га као што је с Кучук-Алијом уговорио, само то још додаду наново: да у вароши нема ће сједити, него му нареду конаке на пољу по Врачар-мали.

Срби пак, очистивши све паланке по Шумадији од Турака, дигну се на Јагодину, и како дођу, одма ударе на јуриш, као и на Рудник; али овђе Кучук Алија, надајући им се, био се добро утврдио, и тако они са великом својом штетом уступе натраг. Но то њи не поплаши, него прикупе још војске, пак се и они мало боље преправе, и опет ударе на јуриш, и проваливши унутра, запале варош, и онако љутити учине од Турака триста јада, и Кучук Алија једва умакне са својим момцима који му још нијесу били изгинули.

Тако Јаков, горе преко Колубаре, подигнувши наију ваљевску, пође управо к Шапцу, да покаје брата барем на Мус'-аги Фочићу, кад је Мемед-ага утекао у Биоград. А Мус'-ага је још прије, како је чуо шта се ради по Шумадији, писао књигу Али-бегу Видајићу у Зворник да се раја посилила и да се одмеће, него да им пошаље помоћ, као и они њему што су слали прошавше године против

босански бегова и Спречака. Како Али-бегу дође та књига, он одма скупи своје субаше, и накупи још неколике стотине други Турака по Зворнику и по паланкама зворничке наије, и прешавши у Лозницу, узме још неколике стотине Срба из Јадра, пак отиде у наију ваљевску. Његове субаше и сви остали Турци тако су сад, први пут, пошли на Србе, као у сватове. Сеидин, руњански субаша, вељаше у Лозници на пооду: „Јесу ли то ови Власи што ји ја по двадесет на коњма и под оружјем сретем ће воде девојку, па како ме угледају, а они сви посјаују с коња, па пиштоље и ножеве заклањају гуњевима? Ја ћу сам ударити на педесет“. А Мешан Авдурамановић, марвени трговац, одговори му: „Вала, јолдаш, ја ћу на двадесет и пет“. Тако се други радовау и разговарау како ће доћерати сивуља из Тамнаве и из Посавине или донијети котлова и осталогa плијена, као прешавше јесени из Спрече; и тако по овим разговорима пођу многи кусте нико није ни звао. Кад дођу к Ваљевоу, а то Ваљево готово пусто: Турци побјегли са женама и с ђецом у Босну; а буна отишла к наији шабачкој. Онда се Турци стану разговарати с Али-бегом: „На Влае идемо, а Влае водимо са собом! Сад, ако се ће побијемо, не знамо или ћемо се чувати од оније на које идемо или од овије с којима идемо: Вла је Вла; него ми ове наше све да оставимо овђе, нека чувају Ваљево“. Па онда реку Јадранима: „Рајо, куда ћете ви да идете с нама и да се мучите, него останите овђе, те чувајте Ваљево, да не ударе ајдуци и да га не запале, а ми идемо к Шапцу“. На то Јадрани сви углас повичу: „Нећемо ми сами, без вас, чувати Ваљева! Ми смо с вама пошли, с вама ћемо ићи куд гођ ви поћете, а иза вас нећемо сами ниђе остати. Како ћемо ми овђе чувати туђе куће, а ајдуци преко Цера да иду наше да пале?“ Онда им Али-бег рече: „Е, добро! Кад нећете, а ви се вратите натраг, па идите сваки својој кући“. Јадрани то једва дочекају и врате се натраг, а он с Турцима отиде у Шабац. У Шапцу саставши се Али-бег и Мус'-ага, разумију да су српске чете дошле у Свилеуви и онђе граде шарампов и купе се; зато пошаљу све њиове субаше и момке и осталу војску да ји рашће-рају или побију и поватају.

Срби су у Свилеуви били начинили мало шарампова од про-шћа, готово као обор, но кад опазе Турке, не ћедну, или не смједну, да се затворе у њега, него изиђу на поље и уклоне се на страну, те Турци уђу унутра. Како Турци уђу у шарампов, Срби одма окруже око шарампова, пак стану помало пуцати на Турке, а међутим чете једнако прикупљати. Кад Турци ноће двије-три ноћи у шарампову, и, поједавши оно што је који имао у биса-гама, огладне и они и коњи њиови, а особито видећи да се Срби једнако прикупљају и пуцајући бију по шарампову коње и људе, онда се поплаше и одмекну, пак стану довикивати Србе: „Еј, рајо! Бог с вама, шта вам је те сте полућели? Ми нијесмо дошли

да се с вама бијемо, него да вас питамо шта вам је, од кога вам је криво, те сте се подигли“. Онда од Срба један повиче: „Ми с Бошњацима немамо ништа: ви сви који сте из босанског пашалука, излазите напоље па идите својим путем откуда сте и дошли, а Биограчићи нека остану овђе, па ми с њима како разгрнемо; ми ћемо њима казати на кога смо се подигли, и они ће знати зашто смо се подигли“. Онда Бошњаци повичу између себе: „Зашто ми овђе да мремо од глади и да гинемо за другога? Ови како су рају зулумом својим побунили тако нека јој и одговор дају“; па спремивши се нагну напоље. А Биограчићи помисле у себи: „Ако ови сад измакоше и ми остадосмо сами, све ће нас ајдуци побити“; пак навале и они уз Бошњаке. Срби пак дочекају на засједама, које су већ били намјестили, па удри и оне и оне. И тако Бошњаци, мислећи да њи само зато бију што и Биограчићи бјеже уза њи, а Биограчићи бјежећи сами за Бошњацима, разбију ји Срби све, да није знао један за другога, него који продре жив, он нагне у Босну куд му се прече учини.

Кад овако разбијени Турци дођу у Лозницу, како гођ што су полазећи држали Србе за ништа тако сад стану о њима чудеса казивати. Један вели: „Вала, јолдаш, ја сам био на Москову и на Нијемцу, али овога боја и оваке војске нијесам виђео: свако носи подоштрен проштац пред собом, па ударивши га у земљу иза њега пуца; е, шта ћеш му чинити?“ Други казује како брзо пушке пуне: „Као да си, вели, пред свакога метнуо раскриљену врећу танета, пак да завата шакама и баца, тако честа лете танета“. Трећи казује како су обучени: све у бијелим гаћама и у црвеним ћурчићима. Четврти казује и приповиједа како је виђео *Ћурчију* и остале арамбаши и поглавице ће лете на бијелим атовима итд. Мешан Авдурамановић (онај што је полазећи казао да ће ударити на 25) дође *пјешнице* и донесе глас за Сеидина (што је казао да ће ударити на 50) да га је некакав ајдук још у шарампову погоди кроз прошће баш у чело и да није ни медет могао рећи. Кад оваки гласови стигну, одма Љешничани, Липничани и Лозничани навале на врат на нос са женама и с ђецом на Дрину; и испративши све у Босну, врате се само они који су за оружје.

Оно мало ђебане што је сваки Србин имао код куће, које лова ради, које ради обране од рђави људи, било је доста да се буна почне, али да се с Турцима бије, требало је тражити и набављати ђебану; зато Јаков још у почетку буне пошаље свога синовца Проту у Земун, те се с помоћу једног пријатеља позна са српским трговцем *Стефаном Живковићем*, који је из Биограда био утекао од зулума даинскога и живио у Земуну; и нађу онђе у Мемед-аге Коњалије млогу готову ђебану, коју је он био преправио да се бије с даијама, па је сад поклони Србима, само да они изваде допуштење и да је носе. Живковић се драговољно прими тога посла; а Прота му обрече да ће Срби платити све

трошкове. И Живковић одма стане око тога радити, а Проти засад даде пријатељ онако неколико ока барута и олова, и препоручи му царскога бимбашу *Дели-Амета*, који је од даија рањен утекао у Земун, те га Прота узме на вјеру и одведе у Србију. Овај је Дели-Амет био тада Србима од велике помоћи: једно, што је народ слободио да бију Турке, а друго, што је околним Турцима писао да је он царски бимбаша и да је дошао да цареву земљу очисти од даија, него и они да помогну, као што су многи и помагали, које шаљући помало џебане, које не помажући даијама.

Јаков, подигнувши наију шабачку, удари на Шабац и, побивши се с Турцима, запали варош и Турке саћера у град. Мачвани пак подигну се и ударе на Љешницу, но прије него што ће ударити поизопијају се, па ударе слијепо управо у варош, а Љешничани, који су и онако на гласу пушкари, а сад испративши жене и ђецу само војници остали и утврдили се, дочекају ји и многе побивши узбију натраг. И тако засад остану Турци у Љешници, а даље се учини међа Цером до наије зворничке. Видећи Јаков да му се Турци не даду близу граду прикучити, а издалека не могући им ништа из пушака учинити, он стане по Сријему својим и свога брата познаницима и пријатељима наручивати не би ли му како добавили који топ, макар пошто било; и тако он први добави у Србији топ (који је, истина, био преплаћен, као и све остале такове ствари које су се *кријући* морале продавати и куповати; али је послјије породило неколико стотина топова), и стане од збиље бити Шабац (или, као што се обично говорило, *зулум*, тј. Бега и Мус'-агу, а не царев град).

Још из почетка, како се почне буна у Србији, многи Турци из окола, које проћеране спаије, које остали непријатељи даински, стану се радовати и буну потпаљивати, поручујући Србима да раде што су почели, да се не боје ништа, и обрчујући да ће им они на то извадити ферман од цара, и шаљући им или пропуштајући помало џебане и оружја. А ћекоји Турци и из Србије пристану са Србима, и стану даије бити и Србе слободити. Спаије из окола *обреку* Србима на то од цара ферман извадити, а Срби с овим Турцима, који су били с њима, одма *начине* фермане, и стану ји преписивати и свуда по Србији слати и читати. Из Сријема пребјегну многи људи, особито бећари, у Србију, и стане се кријући преносити помало џебане и оружја. И тако се српски послови за један мјесец (или мало више) дана замрсе, и различни гласови о њима постану, да народ прости (ни српски, а још мање турски) ни у самој Србији није управо знао шта се ради, а камоли из окола. Чујући да се царски фермани чате и да су ђешто исприкивани по збјеговима и по засјекама, и видећи да са Србима има и Турака, многи су мислили и говорили да је цар послао у Србију Дервиш-бега, сина Аци-Мустај-

пашина, и да је он то подигао да покаје свога оца и земљу цару опет да поврати; а видећи опет по логорима људе у шеширима и у осталим њемачким аљинама и да се којешта ноћу преноси из Њемачке, многи су мислили и говорили да су то Нијемци подигли и да ће скоро они ударити на Турке, јер веле да је тако и прије било пред рат. А поглавари су српски казивали и разглашивали то обадвоје, ће је које било потребније.

У то вријеме застане се у Босни некакав *Ножин-ага* или *Мула Ножина*, родом из Босне из села Маоче, који је био отишао у Биоград и доље се побашео и постао господар, пак пред ову буну изишао у Босну у род. Чувши сад шта се ради око Биограда (ће му је била кућа и жена), он дође са својим момцима у Зворник, и које онђе, које по Јањи и по Бијељини, и по осталим онуда турским паланкама и селима, накупи до 1500 Турака, и прешавши с њима Дрину на Јањској скели, дође у Љешницу не би ли оданде како продро у Биоград својој кући, или барем да забуни Србе не би ли ји Биограци и Шапчани прије надвладали. Из Љешнице разбере он да до Шапца нема никакве веће српске војске, осим неколике стотине ајдука, који чувају страже око Цера и којије се највећа чета налази у намастиру Чокешини. Тако он, не смијући се упустити кроз Китог к Шапцу, а оставити ајдуке за леђима, намисли најприје ударити на Чокешину. Над овим је свима ајдуцима око Цера био главни управитељ *Ђорђеје Ђурчија*, који се родио у Сријему у селу Босуту, но у ђетињству прешао у Србију и изнајприје био у Крупњу мајстор (ђурчија), а потом ајдук и на свему ономе крају најславнији арамбаша свога времена. Како Ђурчија чује да Турци прелазе Дрину, он одма пише Јакову да иде што брже с војском у помоћ. Ова књига дође Јакову баш у оно вријеме кад је Турцима у Шапцу већ била досадила глад и остале невоље муасере и почели се разговарати о предаји. Сад се он нађе у највећој сметњи: војске много није имао, да одвоји што и да пошаље пред ове Турке, а оно што је било око града бојао се омалити да не би Турци из града познали и од предаје натраг ударили; ако ли ови Турци продру к Шапцу, зло још горе! Најпоследње смисли да Прота, његов синовац, остане код Шапца на његову мјесту и разговор о предаји с Турцима да поведе и да гледа што брже да сврши; а он с неколико момака отиде пред ове Турке не би ли ји како или разбио или барем обуставио док се Шапчани Проти предаду.

Кад Јаков тако без војске дође у Чокешину, Ђурчија га запита: „Камо ти војска?“ А кад му он каже да више војске неће доћи и да није ни потребно, онда Ђурчија стане казивати како је он тајно био у Љешници, и како Турака има много, и како су наумили да запале Чокешину итд. „Него, вели, ако сад више војске не може доћи, а ми да се уклонимо, да не гинемо лудо без невоље, па ако Турци запале намастир, народ ће га опет

начинити, као што је и досад градио; али ми кад изгинемо око тије зидина, нас не може нико повратити ни поградити. А Турци се не смију далеко одмакнути од Дрине, него ће се опет вратити у Љешницу на конак, утом ћемо и ми прикупити још војске, пак ћемо онда гледати да ји ће дочекамо и разбијемо“. Јаков није могао Ђурчију послушати, нити му је управо смио казати зашто га не може послушати; а друге арампаше које су онђе биле, можебити из зависти што је Ђурчија из друге земље пак тако први код Јакова и њима заповиједа, стану Јакову тајно говорити да се Ђурчија поплашио од Турака, или да је турска увода, па говори оно што је за Турке боље. И тако подговоре Јакова те Ђурчију јавно осрамоти и искира, говорећи му да се поплашио од Турака, и да с Турцима бој бити није бабе прљити по мраку, и ако се боји да се у њему љуцко сјеме не затре, а он нека бјежи: „Ја ћу, вели, у име бога, и без тебе Турке дочекати и разбићи“. Ђурчија се на то страшно расрди и рече: „Кад можете и без мене, то је још боље; да вам да бог срећу!“ Пак, приметивши пушку на раме, викне: „Јунаци, ко је мој, за мнош!“ Па окрене уз Цер, а за њим све његово друштво. Србаља ту ни с њиме свега није било триста људи, а сад, отишавши за њим једна добра четвртина, не остане ји много више од двјеста. Кад утом ударе бубњи и таламбаси од Љешнице, Јаков стане говорити да не излазе пред Турке, него око намастира да пограде бусије, и да испроваљују пушкарнице, па онђе да ји чекају; но *Недићи* (два брата, такођер ајдуци, из наије ваљевске из села Осјечне), који су сад остали мјесто Ђурчије, и тако се били изопијали да већ готово нијесу виђели један другог, повичу: „Ми нијесмо жене, да мремо овђе у затвору и да цркву крвљу поганимо, него идемо на мејдан, да сретамо Турке јуначки“. Па изиђу више намастира, те онако пијани срету Турке (на Лазареву суботу, уочи Цвијети). Турци, видећи да Срба нема много, опколе ји и навале на њи, а они, увативши бусије, стану се бранити. И тако су се били до мрака. Пред ноћ Турцима придође помоћ из Јање и из Бијељине, а Срба и од оно мало већ готово пола изгинуло и изранило се (оба два се *Недића* била ранила у ноге, пак сједећи онако рањени бранили се, као и многи други), а још на већу несрећу нестане им џебане, а у њекоји су пушке биле од многога пуцања позагоријевале, да већ танета нијесу могла ни силазити у њи. Опозивши то Турци, повичу: „Јуриш за вјеру Муамедову, да побиемо ове ајдуке, пак ће онда сва земља бити мирна“. Па учине јуриш. И тако послвије страшнога боја ножевима и празним пушкама, и послвије рвања и чупања за вратове надвладају Турци, и Срби изгину готово сви, само ји неколико мрак сакрије међу мртвацима. А Јаков још у почетку побјегне на коњу, и којеђе по оближњим селима накупивши мало војске, пође опет к овима у помоћ, но дође већ доцкан. И тако Чокешина у тај ма остане

незапаљена, јер премда Турци одрже мејдан, али и изгубе више од иљаде људи, и остали Бошњаци сви се врате у Љешницу и оданде сваки својој кући; а Ножин-ага са неко 50 људи пређе у Јадар на конак, пак сјутрадан, бојећи се и стидећи ићи у Зворник или Јању, окрене уз Јадар к Сребрници. Но сребрнички паша, који је са Србима био у пријатељству, пошаље своје момке те га дочекају негђе око Сокола, и тако га разбију да се на Велики петак врати кроз Лозницу само са пет људи и преко Смордана отиде опет у Босну.

Истина да у овом боју на Чокешини Срби изгубе језгру своји војника на ономе крају; али се Турци ови узбију и разбију, и Шабац се потом преда. Бего Мус'-ага са својима пређу у Њемачку и отиду у Босну, а остали Турци у Шапцу предаду се Јакову, и он, ушавши у град, посијече неколика од они зулумћара које му стари Шапчани одаду, а осталима, пошто га добро дарују, постави у граду новог старјешину (једног *Турчина* од стари Шапчана). Утом дође Јакову књига од Црнога Ђорђија да поведе нешто војске и да повуче топ, да иду на Пожаревац. И тако он, поставивши по скелама и по најји шабачкој нове српске старјешине и поглавице, отиде на Врачар, ће су се и остале чете већ одавно биле скупиле у логоре и поградиле шанчеве око Биограда.

Видећи сад Нијемци да то није шала, него да се читав рат отворио на граници, дође варадински генерал *Ценеј* у Земун, и поручи да дођу старјешине и турске и српске на састанак, не би ли ји како помирио, или барем да види управо што им је. И тако негђе око Ђурђева дне дође у Земун 30—40 Турака (али даија не дође ни један) и српске готово све поглавице. Српски је први и посљедњи уговор о миру био да им се даије предаду у руке. На таково њиово исцање није више разговора о миру ни бити могло; а даије утом изиђу на Врачар и ударе на Србе. И тако се договор прекине, и отиду сваки на своју страну.

Срби потом утврде шанчеве и страже око Биограда, па Ђорђије узме неколико старјешина с војском и отиде преко Мораве, те опколе Пожаревац. Пожаревчани се изнајприје стану бранити, али кад виде да Срби из топова обарају и пале куће, они се пети дан предаду на вјеру, и по уговору даду Србима 50 кеса и неколико атова и сребрни ножева и остали таки ствари, а Срби њи испрате на лађама низ Дунаво. С Пожаревца Срби ударе на Смедерево. И Смедеревце поплаши топ, те учине одма са Србима мир, по коме им и они даду нешто новаца и остали дарова, и проћерају између себе зликовце, и обећају се да ће они унапредак сједити с миром од Срба и да се у најју ништа неће мијешати нити излазити.

Кад први гласови од биоградскога наше дођу у Цариград да је раја устала на даије, онда се састану *Асан-бег*, као бивши теф-

терћаја у Србији, и *Вели-ефендија*, бивши ћаја-бег Аџи-Мустајпашин, и *Ибраим-ага Видајић*, који је из Зворника рањен онамо утекао, и старовлашки кнез *Јован Рашковић*, који се онђе десио својим послом, те сва четири заједно у име свију српски спаија начине књигу на Асан-бега и на Вели-ефендију како су даије последије свију зулума почеле рају да сијеку и раја устала на оружје; него да они моле цара да би сад у овој прилици дао раји руку помоћи да се његова земља и раја избави од ови зулумћара и да они добију своје спаилуке. Па ову књигу баце у двор великога везира, и уреде те се нађе и изнесе ђе треба. Кад велики везир види шта се пише, он одма дозове султан-ћају, *Мемши-ефендију*, бившега негда бина-јемина (*Bauaufseher*) биоградскога, код кога је онда Асан-бег онђе сједио, те му заповједи да доведе Асан-бега и Вели-ефендију, говорећи да њима таки људи требају. Кад Асан-бег и Вели-ефендија изиђу пред великога везира, они ове ствари још боље протолкују, и препоруче кнеза *Јована Рашковића*, као човека од оне земље и народа, који им у том послу може од потребе бити. Потом турски двор одма пошаље Вели-ефендију с ферманом на босанскога везира, *Бећир-пашу*, да иде Србима у помоћ и да гледа да се даије надвладају и да што не буде Аги Асан-паши; а Асан-бега с другим ферманом пошаље на Ниш да дигне све спаије које у Србији спаилуке имају, пак да иду под команду *Бећир-пашину*; а кнеза *Јована Рашковића* учине базерђамбашом биоградским и пошаљу га с трећим ферманом преко Каравлашке у Њемачку да набавља Србима рану и остало што им буде од потребе (као што је Ага Асан-паша био писао да им треба). Ето тако Асан-бег и Вели-ефендија изваде Србима ферман да се бију даије, али они у Цариграду нијесу управо казали како је у Србији, него су казали да су Турци поглавари над овим српским четама. И да се они у том не би увадили у лажи, Асан-бег одма из Цариграда пише у Србију *Балоти*, бившему делибаши Аџи-Мустајпашину, и бимбаши *Дели-Амету*, и другим ђекојим Турцима, да и они пристану са Србима, а *Јанку Катићу* и *Васи Чарапићу* и другим српским поглавицама, да и ове Турке приме у друштво своје. Да су Турци и Срби отприје једнака права имали, многи би Турци тада са Србима пристали; но будући да су Турци, и самим именом, били господари, а Срби само *слуге*, зато Срби, почевши сад сами бити господари, никако нијесу били ради да се Турци (макар били како даински непријатељи) међу њима умложавају.

Бећир-паша, примивши царски ферман, скупи босанске спаије и подигне још којекаки Турака, те састави око 2000—3000 војске, пак дође у Зворник, а оданде опреми своје људе к Србима на Врачар, и пошаље им поздрав да он по заповијести царској иде њима у помоћ, да им помогне проћерати даије, и зулум да укине и земљу да умири. Србима овај поздрав не буде сасвим

по вољи, али опет, не могући шта друго чинити, одма нареде Бећир-паши конаке, и одреде *Милована Грбовића* (сина кнеза Николе) и још неколико кнезова из најје биоградске, те пошаљу на Дрину преда њ; и тако он, у почетку мјесеца јунија прешавши Дрину на Смрдану, преко Лознице и попаљена Шапца отиде полако к Биограду.

Бећир-паша, дошавши к Биограду, устави се код Бијели вода; но пошто онђе посједи неколико дана и види да Срби, премда су му давали шта му је гођ требало, већ нимало не личе на рају цареву, намисли да иде у Биоград, из кога су даије већ биле ишћеране ево овако. Знајући Срби да Гушанац с крџалијама својим само за новце служи и брани даије, почели су му били још одавно тајно обрицати новце и биоградски пашалук да им изда даије, и он је на то пристао, и неколико је пута слао своје људе ноћу те су се о том разговарали и договарали са Србима; но будући да је у даија било више војске него у њега, зато није могао то одма учинити, него је чекао згоду. Тако кад се Бећир-паша с војском прикучи к Биограду, он научи своја неколика момка те се начине као да су даинске уводе, и отиду тајно те кажу даијама да је он уговорио са Србима и с Бећир-пашом и с многим другим Турцима из Биограда, како се Бећир-паша прикучи к Биограду, да он са својим крџалијама учини јуриш у варош и да побије даије, и Бећир-пашу, као царева везира, да пусти у град. Даије то одма вјерују, јер су се и сами тога бојали, и, не знајући шта друго чинити, таман кад Бећир-паша дође на Бијеле воде, њи четворица покупе своје благо, пак с неколико момака сједну у четокаи и побјегну низ Дунаво у Адакале, а жене и ђецу оставе у Биограду. Како се они навезу на Дунаво, Гушанац одма са својим крџалијама уђе у варош, и поаравши и оплијенивши не само њиове куће и конаке него и други ђекоји богатији и мирни Турака, а зликовце и бећаре и бескућанике прикупивши к себи, начини се он сам, мјесто њи четворице, даија биоградски.

Бећир-паша дакле, једно, поплашен од Срба, а друго, обрадован што су даије побјегле из Биограда, крене се од Бијели вода, и преко Врачара кроз српску војску, која је с обје стране пута била у врсте намјештена и пуцала му из пушака на весеље, отиде у Биоград. А како даија нестане у Биограду, већ и бој престане по Врачару, и Срби стану долазити у Биоград и доносити таин, како Бећир-паши и Аги-Асанпаши тако и Гушанцу. Кад Бећир-паша каже кнезовима и осталим поглавицама српским да је већ мир: даије су проћеране, а раја сад нека остави оружје, пак нека иду сваки својој кући, и нека на миру ору и копају, као што су и отприје радили; онда му Срби одговоре да мира нема докле су гођ даије у животу, јер ће оне, макар ће биле, опет покупити војску и

доћи, те њи узнемирувати; него он, ако је рад правоме миру, нека гледа, макар на који начин, да даије, живе или главе њиове, дођу Србима у руке, да се јамачно увјере да њи више нема на овоме свијету. Кад то чује Бећир-паша, он одма напише бурунџију Ибраиму, управитељу адакалскоме, да је царска воља и заповијест да он даије, као царске противнике, живе или мртве, преда Србима; потом заповједи *Реџепу*, синовцу Ибраимову, који се тада у Биограду десио, те и он уз ту бурунџију напише књигу стрицу своме, и препоручи му да гледа то одма да учини; па одма ту бурунџију с књигом *Реџеповом* преда Србима, и каже им да је по њиовом човеку с неколико момака пошаљу у Адакале, те ће им се даије предати. Примивши Срби ту бурунџију, одма одреде Миленка Стојковића, бимбашу најје пожаревачке, са 40 момака, и пошаљу га с њом у Адакале. Кад Миленко дође према Ршави, он своје момке сакрије у шуми, а сам отиде у Адакале, те преда Ибраиму везиреву бурунџију и *Реџепову* књигу. Кад Ибраим види шта му се пише, он каже Миленку да дође с момцима довече, кад се смркне, те ће му он показати кућу ће даије сједе, па он послјије нека ради с њима како му драго. Тако се Миленко врати к својим момцима, па ји увече доведе у Адакале, а Ибраим му покаже прстом једну кућу, у којој су гореле свијеће у собама, говорећи: „Ето ту су даије“. Онда Миленко с момцима опколи кућу, и убије ји сву четворицу, и главе им одсијече и донесе у Биоград. И тако се тобоже учини мир; и да би се лакше заборавило све што је било, двор турски пошаље у Биоград другога везира (*Сулеман-пашу*), а Агу Асан-пашу премјести на други пашалук.

Кад се већ са Србима као сврши посао, и Бећир-паша и Ага Асан-паша стану се спремати да одлазе сваки на своју страну, онда Гушанац запита Сулеман-пашу ко ће њему платити што је оно љето војевао са својим крџалијама, јер вели да од даија није примио ни паре; а Сулеман-паша му одговори да иште од Бећир-паше нека му он плати, јер је њега цар одредио и послао да Србију умири, и његова ће сад зато бити чест и слава. Онда Гушанац навали од Бећир-паше искати плату, а кад овај немадне чим да му плати, он у Доњему граду постави око њега своје крџалије и каже му да оданде жив неће изићи док му не плати; а азнадар Бећир пашин, кога су такођер чували, некако се излаже у Земун, као да тражи новаца у зајам, па оданде преко Сријема утече у Босну. Кад се Бећир-паша види у такој невољи, он стане Србе молити и заклињати да га откупе и избаве од Гушанца, и Срби се погоде с Гушанцем, но ни они нијесу имали свију новаца да му одма даду, него му пола остану дужни, и Реџеп се подјамчи за њи, и даде Гушанцу свога брата Салија у залогу. И тако се Бећир-паша избави, и под саму зиму отиде у Босну само с неколике стотине људи, а остала му војска готово сва пропадне у Србији: које Бошњаке и Ерцеговце повата грозница од доњоземски вода и

помру у Биограду и око Биограда, које побјегну кад који натраг па ји Срби побију по селима.

Овога љета било се побунило у пашалуку биоградскоме 10 наија, тј. биоградска, шабачка, ваљевска, рудничка, крагујевачка, јагодинска, грочанска, смедеревска, ћупријска и пожаревачка; и од босанскога пашалука двије кнежине зворничке наије: Јадар и Рађевина. А поглавице војничке, осим Црнога Ђорђија, најзнатније су биле ове: *Јаков Ненадовић* из наије ваљевске; *Јанко Катих* из биоградске; *Васо Чарапић* из грочанске; *Милан Обреновић* из рудничке; у наији пожаревачкој *Миленко Стојковић* и *Петар Добрињац*, у смедеревској *Ђуша Вулићевић* из Азање и *Обрад* из Крсне; у наији јагодинској *Стефан Јаковљевић*; у наији шабачкој поп *Лука Лазаревић*, и *Остоја Спуж* из *Шапца*. *Станоје Главаш* и *Ђорђије Ђурчија* били су на гласу само као јунаци; али наија своји управо нијесу имали (као ни Спуж), него је *Главаш* ишао уз *Ђорђија*, а *Ђурчија* изнајприје уз *Јакова*, а послје сам са својим момцима.

Послје смрти Ђурчине дође у Лозницу *Мемед-капетан Видајић*, који је с *Бећир-пашом* био прошао у Биоград, те он стане Јадране наново купити и преправљати, да се бране, ако би синовац његов, *Али-бег*, опет ударио с војском на Јадар; а пошто се *Бећир-паша* врати из Биограда, и он се као помири с *Али-бегом* и с његовим братом, *Капетан-пашом*, и отиде у Зворник, а у Јадру постану два нова господара српска: *Антоније Божићевић* из *Клубаца* и *Јефто Савић* из *Тршића*. Они, с договором *Јакова* и *Црнога Ђорђија* опет одвоје Јадар и Рађевину од биоградскога пашалука, и учине с Турцима оваки мир: 1) да нема читлука; 2) они да плаћају *Капетан-паши* арач и порезу, више ништа; а и ове дације они сами да купе; 3) они сами између себе да суде и уређују по својој вољи; 4) Турци никаким послом да не иду по селима, осим спаије да изиђу једанпут у години да покупе њив десетак и главницу; 5) да војска босанска, ако би унапредак пошла на оне Србе у биоградском пашалуку, не може ићи преко Јадра (да не би послје они Срби одоздо дошли и њи опет на силу подигли), него доље на Мачви да прелази Дрину; 6) за знак да војска турска унапредак нити ће преко њи ићи доље на Србе нити ће њима каква зулума чинити, даде им *Капетан-паша* свога рођака *Дервиш-агу* да сједи међу њима; а 7) за знак да они више неће пристајати с оним Србима одоздо, они пошаљу *Капетан-паши* у залогу неколико кметова, и покупе између себе нешто оружја, те га у намастиру *Троноши* затворе у једну собу, а кључ даду *Дервиш-аги* (послје дођу некаки људи из ваљевске наије ноћу те оно све оружје, ако је и рђаво било, однесу).

Кнезови и остали поглавари изнајприје изберу и поставе *Црнога Ђорђија*, као готово да им буде слуга; али он, добивши власт и силу у руке, стане владати и свима заповиједати госпо-

дарски. Кад се ова буна овако срећно протегне и они виде да старјешинство доноси чест и славу и богатство, онда се сваки стане кајати што није он старјешина; и ђекоји од ови већи најјски старјешина стане радити, ако не може над свима бити стајешина, барем у својој најји да је он ајдук, и да ајдук земљом и народом на Црнога Ђорђија да је он ајдук, и да ајдук земљом и народом нити је кад управљао нити може управљати. А ниједноме од ови поглавица није тако било за невољу да се наочиглед сад одма мрази око тога с Црним Ђорђијем као кнезу Теодосији; јер он не само што је главно старјешинство од себе одбацио и Ђорђији наметнуо, него му Ђорђије мало помало и најју крагујевачку, у којој су изнајприје обојица заповиједали, узме сву под своју власт. Зато се он у Пећанима (више Остружнице) свади с Ђорђијем, и потегне из пушке да га убије, но пушка га превари, а Ђорђије онда потегне те њега посред сриједе, говорећи: „Којекуде, по души те! Кад си ти знао боље од мене уређивати и заповиједати, зашто си мене нагонио да се овога посла примам?“ А од остали најјски поглавица најстрашнији су били за Ђорђија Јанко Катић и Јаков Ненадовић: Јанко са својом памећу и с јунаштвом; Јаков пак (који није ни био на избору Ђорђину) с именом свога покојнога брата и с најјом ваљевском, која је између највећи у Србији, а уз то се још особито био понио и посилио што је прву џебану и прве топове из Њемачке добио и што је Шабац освојио. Ова су му двојица у свакој прилици показивали не само да он није већи од њи него да није ни као они, али, једно, не имајући нужде ни узрока да се онако изблица свађају, као кнез Теодосије, а друго, бојећи се колико један другога толико сви Турака, остану на миру управљајући сваки својом најјом. А како гођ што су ове најјске поглавице викале на Ђорђија да је ајдук, тако су га и паше у Биограду држале само за арамбушу, и кад су се о миру и о другим народним пословима разговарали, нити су га звали нити им је он ишао, него су понајвише ишли кнезови и знатнији кметови. Али Гушанац, или што је у том био паметнији од паша, знајући да је онај највећи господар који власт и силу у рукама има, или што је виђео да Ђорђија тако презиру као и њега, највише се с њим договарао.

Срби су, истина, ову буну почели само из очајанија. О срећнијему напретку нико није могао ни сањати, а камоли на јави мислити, него да се освете субашама и даијама, и, ако би како било могуће, да ји проћерају, пак да остану опет раја под владањем доброга царава везира, као што је било и под Аци-Мустај-пашом; али сад, острвивши се тако срећно на турску крв и намамивши на пљачку, и познавши сладост слободе, и прости је народ изгубио вољу, а камоли поглавице, опет тако постати раја турска. Да се сами од Турака отети не могу, то су знали сви, него намисле да моле какога ришћанског цара да ји тако помири с Турцима

да плаћају осјеком, а сами између себе да владају и заповиједају. Из различни тадашњи опстојатељства најпослије пристану сви да се пошалу посланици у Русију. И тако у мјесецу августу, у оно исто вријеме кад су се с Бећир-пашом и с Гушанцем по Биограду мирили, одреде Петра Новаковића Чардаклију (родом однекуд с арнаутске границе, па уз њемачки рат постао капетан у фрајкору српскоме и потом отишао у Њемачку, а сад, оставивши пензију, пребјегао опет у Србију), и Јаковљева синовца, Проту Матију Ненадовића, и Јована Протића из Пожаревца, и пошалу ји у Петербург.

Тако се са свршетком ове јесени сврши прва година овога војевања. Поглавице српске своје топове мало сакрију, а војнике распусте, те отиду сваки својој кући, али им закажу да буду свагда готови, ако би се откуд каки Турци против њи појавили; а они само по с неколико момака отиду сваки својој кући, и стану чекати какав ће им глас посланици из Русије донијети. Турака је у ови 10 побуњени наија било само у Биограду, у Смедереву и у Шапцу. Смедеревци и Шапчани били су мало као под српском владом, а у Биограду је била сасвим влада турска, као и отприје. И овај је нови везир (Сулеман-паша) само име носио, а Гушанац је, мјесто даија, био прави господар. Он се побрати с Црним Ђорђијем, па пошале неколико атова и ћуркова на дар како своје побратиму тако и Јакову и Јанку Катићу; а Срби су њему давали сијена, јечма, дрва, оваца, говеда, меда, масла, а помало и новаца, и једнако су му ласкали да ће бити везир у Биограду.

ДРУГА ГОДИНА СРПСКОГА ВОЈЕВАЊА НА ДАИЈЕ

.....
Прошавше године остале су од београдскога пашалука три наије које се нису биле побуниле, то јест: пожешка, ужичка и сокоска. Срби су у овим наијама били само на опазу, да ји Турци откуд не поробе и не поарају; а Турци су се у наији ужичкој и у сокоској били прибрани у градове, а у пожешкој у Карановац, где су се добро били утврдили. Ако и нису Срби ударили на ове Турке, они су цело лето једнако ударили на Србе, као помажући даијама, а сад особито прибрани се к њима којекаки бегунци и протераници одовуд из предати и попаљени градова и вароши, који су једнако овим побуњеним Србима претили, а по оним мирним наијама чинили свакојаки зулум, као и отпре. Зато Срби, добивши сад надежду да ће њиова влада и господство остати, науме и договоре се на тој остружњичкој скупштини да и ове

три наије присвоје к себи. И тако оставивши Катића да се налази око Београда и да пази на Гушанца, с којим су још токорсе у пријатељству били, Карађорђије узме Васу Чарапића и Ђушу Вулићевића с нешто војске из њиови наија, и проту Ненадовића с топом и с једном кумпанијом из ваљевске наије, те пређу у наију пожешку и опколе Карановац, па оданде пошаљу књигу Фератагићу, паши новопазарскоме, да он извади из Карановца своје људе, који су Карановчанима били дошли у помоћ, а с Карановчанима они како начине. Не дочекавши одговора на ову књигу, Срби ударе на Карановац, но Турци ји узбију и тако разбију да се српска војска готово сва разбегне, и Карађорђије сам собом отиде у врбовку (да диже војску наново), а онде, с оно мало војске, што се није било разбегло, остави оне друге поглавице. Утом, на српску књигу, Фератагић пошаље к Србима свога силиктара с братом владике новопазарскога, да изваде све Турке из Карановца. Срби имајући тако мало војске, не смедну ове посланике Фератагићеве пустити у свој логор, него ји уставе на другом месту, и изишавши им на састанак, кажу за Карађорђија да је отишао по велике топове. Онда силиктар рече да пишу Карађорђију да се врати, да оне све Турке из Карановца изваде. Срби то једва дочекају, и одма пишу Карађорђију, те се врати, и по многом цењкању и погађању уговоре да Карановчани врате Карађорђину некаку велику шешану, коју су Срби бежећи оставили, и да му даду једнога ата. И тако Карановчани, давши Карађорђију шешану и лепа кулатаста ата покривена црвеном чохом до копита, изиђу (на Петровдан сасвим из Карановца и отиду у Нови Пазар, а Срби уђу у Карановац, и попале све што је могло изгорети.

Кад се Прота Ненадовић с Карановца врати с топом у наију ваљевску, онда Јаков позове Милана Обреновића с наијом рудничком, и Аџи-Мелентија, архимандрита рачанскога, с неколике стотине људи из наије сокоске, те пођу на Ужице, у коме су се некакав Омер-ага и Бего Новљанин, први дошавши онде прошавше зиме из Видина, а други из Босне, читаве даије били начинили. Чувши Ужичани да Јаков иде на њи с војском и с топовима, они изберу између себе двадесет стари Турака те ји пошаљу преда њ у гору Црнокосу, да виде је ли то истина и да га питају куд се подигао и зашто. Кад ови Турци срету Јакова с војском у Црнокоси, и опипавши му топове својим рукама, увере се да нису дрвени, као што се у Ужицу говорило, него баш прави топови, они заплачу, и стану га питати зашто он, као царева раја, иде да бије Ужице, царев град, и у њему царева Турке, који ником ништа нису учинили; и откуда му ти топови. А Јаков им одговори да он не иде да бије Ужице и у њему царева Турке, него иде да бије царева противнике и зулумћаре, Омер-Агу и Бегу Новљанина, који цара не слушају и против његове воље раји му

зулум чине и земљу узнемирују; и да му је цар те топове дао да такове зулумђаре бије и истребљује, него они, ако су ради на миру остати, нека му предаду Омер-агу и Бегу Новљанина, па ће се он вратити натраг не избацивши ни пушке на Ужице. На то му Турци одговоре да они то не могу учинити, јер вера не подноси да брат брата преда душманину у руке (а да то вера и подноси, Омер-ага се ласно не би дао предати Србима у руке, јер је он имао момака и друштва, па је заповедао Ужичанима; но Турци ови то нису смели казати, јер је међу њима било и Омерагини људи). Онда им Јаков рече: „Е добро, кад не можете, а ви идите у Ужице те кажите и Омер-аги и свим Ужичанима шта сте чули и видели“. И тако се ови Турци врате натраг, а Јаков с војском отиде за њима те опколи Ужице са свију страна, и наместивши своја два топа на брду Татинцу, стане пуцати на њега; но пошто је читав дан узалуд пуцао, научи га некакав старац из ужичке наије те увече премести топове на поље Крчагово (одакле су негда Немци Ужице узимали), и оданде сутрадан (лицем на Илин дан) другим топом запали кућу у Ужицу, и како су куће биле све дрвене, и у летно доба суве, а на већу још несрећу турску дуне ветар, тако ватра за један час обузме сву варош, жена и деце стане дрека, и све повиче, и мало и велико, да се боље Србима предати него живи да горе. Онда Омер-ага и Бего Новљанин с нешто своји момака побегну из Ужица, а Ужичани изберу између себе тридесет стари Турака те ји пошаљу к Јакову да му даду педесет иљада гроша и осамдесет атова, и да га моле само да ји у граду и у вароши остави на миру, а у наију се они унапредак ништа неће мешати, него он нека заповеда и уређује како му драго. Јаков, узевши радо те новце и атове, учини од њи исе свима својим војницима и поглавицама, и кнеза Алексу Поповића постави војводом над наијом ужичком, па се врати натраг. Тако Срби и Ужичане предаду, као и Шапчане и Смедеревце, а Сокољанима не могући ништа у ономе камену учинити, поставе само страже око Сокола, да им Турци не би како штету учинили; а наија и сокоска остане под српском владом, као и друге, и постави јој се старешина Аџи-Мелентије, архимандрит рачански.

Афис-паша накупи преко двадесет иљада војске. Како до тада, ни прошавше ни ове године, још никака права војска није ударала на Србе, тако он не само што нимало није сумњао да ће ји покорити, него повуче са собом млоштво личина, којима ће поглавице везати и вешати, и неколико кола абени капица и мали бритвица: капице да разда народу фесова и шалова, а бритвице место оружја. С оваком оправом и надежом он у почетку месеца августа дође у Параћин, и оданде одреди Смаил-агу бањскога и још неколико Турака, те ји пошаље да се разговарају с Миленком и с Петром, који су се са две иљаде и пет стотина људи и с једним гвозденим топом били улогорили на Иванковцу

ниже Раванице. Његов је поздрав Србима био ово: да он низ Ресаву преко наије пожаревачке иде у Београд, него да му гледају конаке да нареде, и народ оружје да да, и да буде раја као што је и био. Срби му на то одговоре: „Добро, ми смо чули да он иде у Београд, и конаке смо му наредили, али не преко наије пожаревачке, него на Јагодину и на Асанпашину Паланку, царским путем, куд су и досад везири ишли; а ове су наије с ове стране Мораве поаране и попаљене, и готово опустеле: људи немају ни сами шта да једу, а камоли војсци конаке да дају. За оружје пак, кад дође у Београд, гледаћемо; а ми смо раја царева и онако“. Афис-паша, као да је знао да га Срби маме у оне шуме и гудуре кроз које ваља проћи док се царским путем дође из Јагодине у Гроцку, није смео нипошто да се упусти да иде онуда, него још једанпут пошаље своје људе к Србима на разговор; а кад види да Срби држе једно те једно, онда рече: „Ја знам где је Београд, нити треба ајдука да ми казују и заповедају којим ћу путем у њега ићи“. Па дигне војску из Параћина те удари на српске шанце на Иванковцу, да ји онако узгред очисти, да му не остају за леђима; и тако ударивши се ту, били су се од јутра до мрака, Турци једнако јуришајући а Срби се бранећи. Турци освоје мали српски шанцац, у коме је био и топ, а Срби опет, који нису били у шанчеве затворени, отму у шуми од њи џебану, и у великом шанцу одрже се рабро; и Турака у јуришању толико изгине да се Афис-паша готово уплаши, и о Србима сасвим друкчије стане мислити. Како ноћ бој прекине, тако Турци заноће око шанца српскога. Тај исти дан дође Карађорђије у Јагодину са пет иљада људи и са три топа и једним кубузом, и чувши да Афис-паша неће царским путем у Београд, него да се бије с Миленком и Петром, поити и он тамо и таман кад Турци стану мало да почину од боја дође им увода и каже: „Ето Карађорђија на Мораву са десет иљада војске!“ Турци помисле: „Шта ћемо сад? Кад ево овије нема шака људи, па се не даду, и толике јунаке погубисмо око њи, а камоли сад кад стигне Карађорђије с толиком војском! Него бежи!“ Па онда место барјака, које су били испобадали око српскога шанца, ударе полако шумнате гране (да не би Срби опазили где они беже, па да ји не би потерали), и брже-боље побегну у Параћин. Ту ноћ стигне и Карађорђије с војском на Иванковац, и видећи да је Афис-паша побегао у Параћин, опреме се ујутру и пођу сви за њим. И дошавши до Параћина, стану с некака брдељка из топова пуцати у варош и звати Афис-пашу да изиђе на мејдан, да не пале вароши која им ништа није крива. Кад то види и чује Афис-паша, он одма остави и Параћин, и побегне чак у Ниш, где наскоро потом, које од срамоте, а које можебити и од стра што је тај посао тако рђаво свршио, и умре напречац...

Мирко Рачки, ЗАУЗЕЋЕ БЕОГРАДА
(Народни музеј у Београду)

.....

Познато је већ како је Карађорђеје прошавше године постао главни старешина и колико су остале поглавице то његово старешинство признавале. Ове је године, истина, и Карађорђеје постао много силнији и као старешина у земљи познатији, али су и остале поглавице исто тако нарасле у својој слави и сили. Јаков, покоривши Ужице и одметнувши наију сокоску, назове се *заповедником наије ваљевске, шабачке, ужичке и сокоске*, и јавно стане Карађорђеју поручивати да му, као старешина, не прелази горе преко Колубаре; Миленко и Петар, особито после боја на Иванковцу, постану доле преко Мораве самовољни господари; Милан Обреновић, удруживши се с Јаковом и угледавши се на њ, осим наије рудничке притисне готово и пожешку под своју власт; Катић, Чарапић и Ђуша изиђу још на већи глас, које наново показаним јунаштвом у различним бојевима с Турцима, које договарајући се око Београда у различним догађајима, и сваки је у својој наији управљао и заповедао по својој вољи. К овоме још кад се узме да су ове све старешине, као и њихове мање четобаше, биле само *војнички* управитељи, а за приватне распре и судове по селима да није било никакве одређене и признате власти, онда се слободно може рећи да је на сваком месту био онај *старији* који је био *јачи*. Да би се у овоме, за свако друштво људско најпречему, послу поставила каква уредба, Прота Ненадовић и Теодор Филиповић (који се у Србији звао *Божа Грујовић*), још како су дошли из Русије, навале око Јакова да се постави *сенат*.

„ПРАВИТЕЛСТВУЈУЋИЈ СОВѢТЬ СЕРБСКИЈ“
ЗА ВРЕМЕНА КАРАЂОРЂИЈЕВА

или

ОТИМАЊЕ ОНДАШЊИЈЕХ ВЕЛИКАША ОКО ВЛАСТИ

.....

Српске поглавице пристану и поставе Совјет, али управо нијесу знале шта ће то да буде; него су Јаков и Катић, и други гдјекоји већи, мислили да Совјетом мало зауздају власт Карађорђејеву, а Карађорђеје мислио је да њиме плаши Јакова и Катића и друге који би му се противили; а сви су мислили да ће Совјет само којекаке ситнице судити, па и то онако како они хоће, а остало све да они сами уређују и заповиједају по својој вољи. Божа пак и Прото Ненадовић мислили су да Совјет буде највећа власт у земљи и да свима поглавицама заповиједа у свачему...

Тако је Совјет у Вољавчи и у Боговаћи за она неколика мјесеца само судио, ако му је ко на суд дошао; али сад намјестивши се у Смедереву и уредивши своју канцеларију, стане се мијешати и у земаљске уредбе и старати се мало-помало да власт себи присвоји. Тога ради Божо и Прото Ненадовић и биоградски владика Леонтије (који је у почетку године 1805. изишавши из Биограда остао међу Србима и у Смедереву се помијешао међу совјетнике) наговоре којекako Карађорђија и остале поглавице да се сад опет у Смедереву сазове скупштина да се Совјет потврди и призна за највећу власт у земљи. Кад се та скупштина састане у Совјетној канцеларији, каже се управо шта се хоће. Онда Карађорђе, видећи да му се гледа власт из руку да узме, изиће напоље, па са својим момцима, којијех је било више него у свију осталијех поглавица, опколи ону кућицу гдје је Совјет био, и промоливши кроз прозор пушке у канцеларију, повиче: „Напоље, курве, по души вас! . . . Ласно је у врућој соби уређивати и заповиједати; него да вас видим сјутра у пољу, кад Турци ударе“. Катић, истина, проговори: „Бог с тобом, Ђорђе, шта је теби? Нијеси ти полудио; ходи унутра“. Јаков, ваљада бојећи се од своје нахије тако далеко ићи и с Карађорђијем се у граду затјецати, није ту био ни дошао, а совјетници и друге мање и страшивије поглавице оборе очи преда се; и тако се овај разговор прекине: Карађорђе и све остале поглавице остану као и дотле, а Совјет, и непотврђен за највећу власт, стане се све више и више мијешати у различне уредбе земаљске . . .

Тако су ствари ове стајале године 1804, 1805. и до половине 1806, а потом се учини као да је Карађорђију срећа пошла унапредак; али набрзо удари натраг и постане горе него што је прије било. Јанко Катић, који је у Шумадији најстрашнији био за Карађорђија, погине (у нахији шабачкој на селу Крњићу) око половине љета 1806. године бијући се с Бошњацима; Васо Чарапић погине на свршетку те године на Биограду; а Ђушо је Вулићевић још 1805. године у јесен погинуо у Смедереву и мјесто њега постао брат му Вујица. На Јакова удари 1806. године силна војска турска од Босне, и кад је он не могне узбити, попале Турци и похарају многа села по нахији сокоској и ваљевској и обладају готово свом нахијом шабачком, и народ неки побјегне преко Саве у Сријем, а неки се стане предавати Турцима: и тако Јаков остане са врло мало људи, да се морао бојати и Срба као и Турака. Утом Карађорђе дође из Шумадије с војском пред Бошњаке и славно их разбије на Мишару, и постави или потврди нове старјешине по онијем крајевима говорећи им да су они као и Јаков и

да Јаков њима унапредак нема ништа заповиједати већ ако по његовој заповијести.

Тако се у нахији шабачкој подигне Лука Лазаревић као „комендат“ или нахијски старјешина, и поред њега војводе: Стојан Чупић од Мачве и Милош Стојићевић од Поцерине; у нахији сокоској Хаџи-Мелентије, архимандрит рачански, као нахијски старјешина, и поред њега војвода Петар Молер; из нахије ужичке још из почетка је Карађорђевије Јакова био истискао с помоћу Милана Обреновића, те тако Јаков остане комендат само од нахије ваљевске, па је и ту поред себе имао у једној кнежини Грбовића, а у другој Кедића, којима је Карађорђевије говорио да су они као и Јаков; па и у самој његовој кнежини подговарао је гдјекоје главаре да га не слушају, као нпр. Цинцар-Јанка, који је тако био обезобразио и осилио да је опљачкао Јаковљеву жену кад се 1806. године селила из Бранковине на Забрежје, да би оданде последице, ако би било до невоље, лакше могла побјећи у Сријем; попа Милована из Грабовца, којег је Јаков због шуровања с Карађорђевијем и посјекао 1806. године у селу Дријену; једнога капетана или буљубашу из села Звечке (чини ми се да се звао Ерић) итд. И тако се у почетку 1807. године у свој Србији већ знало и говорило да је Карађорђевије главни управитељ над свијем старјешинама. Али у исто вријеме изиђу на глас доле преко Мораве, у нахији пожаревачкој, двије поглавице: Миленко Стојковић из села Кличевца и Петар Теодоровић из Добриње (по чему се највише и звао *Добрињац*).

У Делиграду је отприје управљао Петар Добрињац, и свагда срећно; сад Младен, мислећи зацијело да ће Срби узети Ниш и жалећи и завидећи да Петар, као непријатељ његов и Карађорђевијев, опљачка онаку варош и још већма осили, наговори Карађорђевија те мјесто њега постави Милоја Петровића главнијем управитељем на ономе крају. Сад се на несрећу народну састану у Делиграду два хата на једнијем јаслима: Милоје, силан и бијесан а уздајући се у Младена и у Карађорђевија, није гледао Петра лијепим ријечима да ублажи и с њим да се сложи (као што му је Карађорђевије и наручивао), него је хтио управо да му на срамоту заповиједа и пркоси; Петар пак, уздајући се у своје пријатеље и једномисленике и опомињући се својијех заслуга, није хтио Милоју да се покори, него му јавно показивао да га не признаје за свога старјешину. Тако се и остале све мање старјешине, које су се ондје биле скупиле, подијеле на двоје: једни постану Милојевци, а други Петровци. Али поред свега тога војска се опет крене из Делиграда к Нишу, и ресавски кнез, Стефан Синђелић, са својом војском начини шанац до самога Ниша на селу Каменици. Утом, српском несрећом, Руси не могу због Ду-

нава, који се био излио, рано пријећи у Бугарску; зато војска турска, која се била доље скупила, потрчи сва Нишу у помоћ. Искупивши се сви Турци према Србима, један дан (негдје око Петрова дне), баш кад је Петра с коњицима Хајдук-Вељко био одазвао Гургусовцу у помоћ, ударе Турци свом силом на ресавски шанац. Војници су из другијех шанчева хтјели да иду Ресавцима у помоћ, али Милоје заповједи да се нико није макао, него свака да чува свој шанац. Турци ударе на ресавски шанац на јуриш, и Ресавци су се јуначки бранили, али „ко ће сили боужој одољети?“ Једни су Турци падали, а други су преко њих ишли унапредак, и тако, кад се опкопи испуне мртвима, живи преко њих навале у шанац и стану се са Србима бити пушкама кијачки, сјећи и бости сабљама и ножевима, и чупати се за вратове. Кад кнез Стефан види да Турци обладаше, он из пиштоља запали џебану и отиде у вјетар с многијем Србима и Турцима који су били око њега. И тако изгину сви Ресавци, којијех је, као што се онда говорило, било око 3000, само сеиз кнеза Стефана, младо и врло црномањасто момче, узјаше на кнежева хата, и умијешавши се међу Турке, који су мислили да је Циганче и сеиз каквога турског поглавице, остане у животу и дошавши међу Србе каже како је било. Кад Срби из другијех шанчева виде шта би од шанца ресавскога, они сви, и сам Милоје, оставе своје шанчеве и топове, па побјегну к Делиграду, а турски коњици навале за њима, те их многе постижу и исијеку, а и од онијех који измакну, многи се не уставе ни у Делиграду, него се разбјегну куд ко зна...

Утом нахија биоградска с Дрине, а потом и друга војска од Сјенице и од Новог Пазара приспије на лијеву страну Мораве, те тако Турке мало обуставе, а још на праву срећу Руси пријеђу преко Дунава у Бугарску, и Турцима свима дође заповијест да оставе Србију и да похитају пред Русе, и тако Турци оставе не само Мораву него и Делиград и у њему позаглављиване велике топове, које Срби прије нијесу могли извући. И тако Срби, мјесто што су се зацијело надали границе своје распространити, једва се на једвине јаде одрже у ономе што су прије имали.

Кад се војске српске по заповијести Карађорђевој врате испреко Дрине, Бошњаци (закона турскога) одмах се стану прикупљати к Дрини, према Јадру, и кад се искупе сви, онда пријеђу преко Дрине и опколе Лозницу и тако је притијесне да је била у великој невољи. Турске је војске ту било толико много да је Јаков, који је био пошао Лозници у помоћ, није могао од Лознице одбити ни кроза њу у Лозницу продријети. Кад се Турци онако срећно врате с Мораве натраг, Карађорђе сам собом с нешто војске отиде Лозници у помоћ, и саставши се с војском Јаковљевог, ударе на Турке те их одбију од Лознице, а потом их претјерају и преко Дрине.

Пошто се овдје посао тако срећно сврши и Карађорђе се стане спремати да иде натраг, Јаков, кад су све старјешине заједно сједиле, запита Карађорђија ко ће унапредак чувати Лозницу, а Карађорђе му одговори: „Онај који је и досад чувао“, тј. Јаков с Јадранима. Онда Јаков одговори да он неће, већ нека је чувају Младен и Милоје, који неће руске војске да приме, него хоће сами да царују; и пошто се тако добро сваде, Јаков упаради сву своју војску, коју је још напријед био припремио, па изведавши свога синовца Прота на сриједу, стане говорити: „Ево, браћо, ја сам овога послао још како смо се стали бити с Турцима, те нам је нашао цара, који ће нас се примити и за нас се старати; али Младен и Милоје неће да га приме, него сами хоће да царују“; потом напомене пропаст на Каменици итд. И тако се умало без боја растану. Ово је било готово на свршетку јесени; а о Новоме лџету (године 1810) доведе Јаков на скупштину изненада 600 људи под оружјем, који су башећи се по улицама викали: „Цара хоћемо! Нећемо Младена и Милоја да нам суде и управљају!“ Једни су долазили пред ону кућу где се Совјет састајао и викали: „Камо тај високосрамни (мјесто високославни) Совјет?“ и искали да им се покаже шта је писано у Русију и каки су одговори из Русије долазили. На скупштини су (у Карађорђевој кући) исто тако старјешине готово све викале на Младена и на Милоја, и кривиле их за пропаст на Каменици. Милоје, још прије него је Карађорђе пошао на Лозницу, на малој скупштини у Асанпашиној Паланци окривљен је и осуђен да сједи у Остружњици, куда је већ био и отишао; сад пак Карађорђе рекне овако: „Е којекуде, ако Младен није добро чинио, ти господару Јакове, сједи на његово мјесто па ради боље; а кад сви хоћете цара, хоћу га и ја, и ти господару Миленко, и ти кума-Милане (к Милану Обреновићу), и ти господине Мелентије (к рачанском архимандриту Хаџи-Мелентију), идите у Каравлашку, те тражите цара и доведите Русе у Србију, па, којекуде, нека најприје... моју жену“ (јер се говорило да руски војници силују жене и дјевојке).

.....

Милан, вративши се у Букреш, пошаље оданде с некаким писмима и порукама својега писара или секретара Лазара Војиновића (родом из Сријемске Митровице) Карађорђеу као курира, и овај, разабравши у Биограду да је Карађорђе на ономе крају, дође му у ово исто вријеме у Лозницу. Које Младен у Биограду, које Карађорђе овдје, обласкају и поткупе овога Миланова секретара, те изда господара својега, и каже им све шта он с Миленком и с Петром и с Јаковом и с осталијем старјешинама ради и мисли учинити. Пошто се овај Лазар Војиновић врати у Букреш, Милан се наскоро затијем ондје разболи и умре; зато се онда го-

ворило у Србији, а и у Букрешу, особито међу Милановијем момцима, да су Карађорђе и Младен поткупили и наговорили Војиновића те га је отровао. Говорило се и то да су они Војиновићу обрели да ће бити код Карађорђе први секретар, и за ово бих ја готово могао рећи да је истина, јер је Војиновић, вративши се из Букреша по смрти Милановој у Биоград, мени говорио: „Ми ћемо све ово зауздати“ (рекавши ми мислио је себе и Миљка Радоњића и Михаила Грујовића); али се преварио, јер не добије никакве друге службе осим учитељства у Великој школи.

Дознавши Младен и Карађорђе да су противници њихови тврдо наумили Карађорђе ограничити, а Младена и Југовића истјерати из народнијех послова, и да им се у томе не може смести ако је и умро Милан у Букрешу, они смисле ову уредбу:

1. Миленко, Петар, Јаков и кнез Симо, да би се одвојили од народа, да дођу у Биоград у Совјет и да се назову *попечитељи*: Миленко иностранијех послова, Петар правосуђа, Јаков унутрашњијех послова, кнез Симо народне касе, а Младен да буде попечитељ војничкијех или ратнијех послова.

2. Све остале старјешине, и дојакошње и које би се наново поставиле, да се назову *војводе*, и у власти да буду једнаки између себе, и да им нико други не може заповиједати осим Карађорђе и Совјета, или онога којег би Карађорђе у вријеме рата одредио.

3. Од дојакошњих совјетника, који су се још налазили у Совјету, да се начини *велики или народни суд*, у коме ће предсједник бити попечитељ правосуђа или *велики судија вилајетски*.

4. Ко на ову уредбу не би пристао, онај да се истјера из земље.

Да је ова уредба смишљена и да ће се по Новоме лјету на скупштини објавити, то се дознало у земљи још прије Новог лјета. Милан, истина, умре у Букрешу, али за живота изради те се одреди „нейшлотскій пѣхотный полкъ“ да иде у Биоград још оне године.

Петар и Миленко жељели су и радили да би и ова одређена руска војска приспјела у Биоград прије скупштине, али се она задоцни, као што се говорило, због јаке зиме и великога снијега; а кад војска не могне доћи, не дођу ни они, премда су били позвани. Јаков дође до Палежа, па ондје дознавши да војска руска и Петар и Миленко неће доћи, он се учини болестан и не хтједне даље ићи, него пошаље на скупштину својега сина Јефрема.

Како год што су Карађорђеви противници жељели и радили да би руска војска приспјела у Биоград за скупштину, тако су Карађорђе и Младен гледали да би се са скупштином ускорило прије доласка руске војске, а с њоме и Петра и Миленка.

Тако се скупштина сазове одмах по Новоме лѣту, па како на њој не буде ни Миленка, ни Петра, ни Јакова, војводе све приме нову уредбу с великом радошћу, и зауну се Карађорђију да ће му бити вјерни. Само тројица била су на скупштини којима није била повољна ова уредба: Лука Лазаревић, Вујица Вулићевић и Милош Обреновић; али шта су њих тројица могли чинити против онолике множине пређашњијех војвода и новијех војводица? Нијесу смјели ни проговорити.

Пошто се ова уредба објави и прими, заповједи се свима: *одмах* да иду сваки на своје мјесто, да их не би Петар и Миленко с војском руском ондје застали, за које се већ знало да су на путу, као што заиста и приспију у Биоград на неколико дана пошто се скупштина разиђе.

Младен и Карађорђије не допусте да се војска руска смјести у граду, него је разреде у вароши по кућама, а њезиноме *шефу*, који се звао Бала, одреди се кућа Кучук-Алина, у којој је прије сједио Родофиник. Миленко остане у кући код шефа Бале, а Петар отиде к Стефану Живковићу. Миленко и Петар нијесу могли повести са собом никакве војске српске, осим Хајдук-Вељка са неко 70 бећара, а уз то су се уздали и у Јакова да ће, као што је обрицао, довести војске као и на лањску скупштину. Видећи Карађорђије да је Петрова и Миленкова једина узданица Хајдук-Вељко, он га обласка што се више могло, говорећи му и заклинајући се да га не дијели од свога сина Алексе; уз то још поклони му неколике стотине дуката и даде му диплому на војводство у Бањи, које је прије године дана, побјегавши из Биограда к Миленку у Пореч, био изгубио, и на то му се он обрече и закуне да ће му унапредак бити вјеран; а да би га из Биограда што прије кренули и од Петра и Миленка одвојили, начине Младен и Карађорђије писмо као да су Турци ударили на Бању, па га у Гроцкој даду у мезулану, те га оданде суруџија донесе у Биоград трчећи колико игда може. Како Карађорђије прими ово писмо, одмах дозове Вељка к себи и покаже му га говорећи: „Вељко, сине, трчи!“ Вељко није чекао да му се ово двапут рекне, него одма заповједи своме чаушу те удари у таламбас, и са својијем бећарима отиде из Биограда пут Бање. Јаков је отприје био први и највећи непријатељ Карађорђијев и Младенов, али је прије годину дана узео Младенову једину кћер за свога сина и могао је мислити да ће Младеново имање најпослије остати њему и његову сину, а уз то ни одређено мјесто у Биограду није му било неповољно, особито кад му син у нахији остаје војвода, стога је већ био мало попустио и к Младену се приближио. На скупштину зато није хтио ићи док види с каком ће снагом Петар и Миленко доћи и ко ће бити јачи: они или Карађорђије и Младен. Сад пак, видећи да Петар и Миленко не могу ништа учинити, дође и он у Биоград, али мјесто с војском, као што је обрицао,

на саоницама са двоје момчади. Миленко и Петар слабо су куд смјели и излазити из кућа у којима су сједили, него је Стефан Живковић мутио једнако по вароши те разбирао и њима казивао шта се ради. Кад Вељко с бећарима отиде из Биограда и Јаков дође на саоницама с двоје момчади, Живковић једно вече рекне Петру и Миленку у својој кући: „И Вељко и Јаков издадоше нас: сад се више ни у што немамо уздати, него да ударимо на кућу онемо псу дебеломе (Младену), па како њега надвладамо и убијемо, онај ће пас црни (Карађорђије) или пристати с нама или побјећи у Шумадију“. Миленко и Петар реку му на то: „Немамо људи“, а он: „Е, немамо људи! Ја и вас два, то су тројица; у мене има двоје-троје момчади, у вас по двоје по троје, ето нас десеторица, можемо му на кућу ударити, па како стану пушке пуцати, биће људи“; а они му одговоре: „Немамо џебане“. Онда он отиде те донесе пуне бисаге фишека говорећи: „Ево и џебане“. Али су они већ били клонули духом и ништа их то није могло наговорити и охрабрити, него, као што ми је Живковић сам у Бесарабији ово приповиједао пред Петром корећи га: „Миленко пуши, а Петар тарка у ватру“.

Пошто Карађорђије уклони Вељка из Биограда, један дан Младен позове на ручак шефа руске војске са свијем официрима и Карађорђија са знатнијем српскијем старјешинама, који су се ондје налазили, међу којима су били Миленко и Петар. Послије ручка Карађорђије, добро накићен вином и ракијом, са својијем момцима отпрати шефа у његов стан и онамо, можебити навалице, приметне с Миленком некаку распру и мало-помало тако се сваде да повиче на момке да Миленку отпашу сабљу и да га затворе. Бала онда стане Карађорђија молити да то не чини, особито код њега, код кога је Миленко као гост. Кад Бала изговори ове ријечи, Карађорђије, скинувши своју шубару с главе, стане му говорити: „Шефе, тако ти хљеба царевога, кажи ми право, јеси ли ти дошао у Србију да браниш Миленка и Петра од мене?“ Бала се на ово питање нађе мало у чуду, па одговори: „Господару Ђорђије, нити сам ја дошао у Србију да браним Миленка и Петра од тебе, ни тебе од њих, него ме је мој старији послао народу српскоме у помоћ, а под твоју заповијест“. Чувши ово, Карађорђије пође Бали к руци говорећи: „Кад је тако, дај да те пољубим у руку мјесто цара“. Бала му се не дадне пољубити у руку, него се пољубе у образ. Потом се Карађорђије прође Миленка, и отиде са својијем момцима. Сјутрадан, како се поодјутри, пошаљу се Миленку и Петру дипломе на одређена им мјеста, али их они одмах врате натраг, изговарајући се у писмима да та мјеста нијесу за њих и да их не могу примити, него ако им се не да да буду и унапредак оно што су досад били, а они ће ићи сваки у своју постојбину, па у селу живљети сваки у својој кући као и остали људи. Други дан по томе освану на свијем знатнијим

раскршћима на зиду приковане пресуде, како се Миленко и Петар изгоне из земље: најприје су им биле побројене кривице, као нпр. Миленку: како се у Поречу био одметнуо од Совјета и од Карађорђија; како је некаке новце, који су из Русије били послати народу у помоћ, узео и потрошио у Поречу на бећаре; како је код Пореча заграђивао Дунаво, бојаги ради хватања рибе, а управо да хвата људе који би на чамцима ишли с писмима од Карађорђија и од Совјета у Каравлашку к Русима, и како је таква писма, као и она што су Руси из Каравлашке слали Карађорђију и Совјету, хватао и отварао и задржавао итд.; а Петру: како последије пропасти на Каменици (1809) није хтио да се стара своје војнике ослободити и у скупу их задржати, него их оставио па побјегло у Биоград и оданде с Родофиником у Каравлашку; како се онамо сам од себе начинио народни посланик; како је задржао некаке новце, које је у Кладову скупио од ђумрука итд. Потом се додаје како им је све то било опроштено, и како су им мјеста у Биограду одређена, и будући да их они неће да приме и да не пристају на уредбу која је постављена на скупштини, тако се изгоне из земље да иду куд им је воља. Ова се пресуда оно јутро пошале и њима и они одговоре да желе ићи у Каравлашку, и потом их одмах одређени људи са нешто рускијех казака отпрате до каравлашке границе и претуре их преко Дунава. Још напријед, како су они дошли у Биоград, Карађорђије и Младен послали су у Пореч смедеревскога војводу Вула Илића а у Кладово совјетника нахије биоградске Павла Поповића, да не даду свратити се ни Миленку у Пореч ни Петру у Кладово, и тако су они, пролазећи поред тијех мјеста, само стали мало код њих те им је изведено и изнесено шта је који гдје имао. Пошто се Миленко и Петар овако истјерају из земље, Стефана Живковића Карађорђије затвори у Биограду, али га последије некога времена позове у Тополу и онамо му опрости, и он потом узевши пасош отиде у Каравлашку и више се не врати у Србију за времена Карађорђијева.

Споменуто је напријед како је Милан Обреновић био заповједник у нахији рудничкој, пожешкој и ужичкој. Кад он (године 1816) отиде у Каравлашку, на његову мјесту остане му брат Милош, који је назван *војводом* још у почетку буне, кад и Милан *господаром*. Пошто Милан у Букрешу пријеђе на страну Петра и Миленка и осталијех Карађорђијевијех противника, није могло бити да се и Милош не поведе за њим; сад пак, које што се по новој уредби подручје његово раздијели различнијем војводама, и од оне три нахије њему не остане више до само једна трећина нахије рудничке, које што се стане говорити и доказивати да му је брат Милан у Букрешу отрован, прилијепи савијем к њој. Зато, кад чује да су Миленко и Петар у Биограду без војске и у забуни, пише им да не ударају натраг, него да се

држе јуначки, и да ће им он, ако је потребно, доћи у помоћ са 2000 момака. Писмо ово дође у Биоград пошто су Миленко и Петар били већ протјерани, и тако не нашавши њих допадне некако Младену у руке, а он га преда Карађорђију.

Пошто Миленка и Петра пропрате кроз нахију пожаревачку, стану се људи бунити у овој нахији што им се старјешине изгоне из земље. Карађорђије, не смијући дизати праве војске на своју браћу, подигне биоградске бећаре и позове оближње војводе с момцима, и кад дође с њима у нахију пожаревачку, буна се утиша без боја. Међу овијем војводама био је и војвода Милош Обреновић. Пошто буну утишају и кад их је хтио Карађорђије распустити, каже Милошу пред свјема да је крив и да му ваља ићи у Биоград да се правда. Кад дође у Биоград, Младен му у Совјету покаже оно његово писмо што је писао Миленку и Петру, и да би му лакше опростио (јер народа ради нијесу му били ради никаква зла чинити), стане говорити да он зна да то није из његове главе, него да је то писао његов писар, или најпослије да га је наговорио његов доглавни момак Димитрије Грк; а кад му Милош одговори да га на то нико није наговорио, него да је он то по својој памети писару заповједио тако да пише, Младен га прокара и посаветује, па му опрости, и он се обрече да ће унапредак бити вјеран Карађорђију.

Тако се Карађорђије опрости својијех противника и постане неограничени господар, али тијем окрчи и Турцима пут, те лакше земљом обладају и њега из ње истјерају; јер да је Миленко 1813. године био доље на Дунаву, јамачно Турци онијем крајем не би онако лако обладали, а докле год лађе њихове не би прошле уз Дунаво до Мораве, дотле се ни она војска турска од Делиграда, ако би и продрла до Мораве, не би смјела ондје утврђивати; а исто би тако Петар Делиград бранио и Турке на ономе крају обустављао много боље од Младена; а и на Дрини да је био Јаков, јамачно би штогод био бољи од кнеза Сима, јер је од њега био паметнији и разборитији, а боље је познавао онај крај и људе на њему, па ако не би могао Турака узбити, може бити да би сачувао Љешницу и Лозницу, да онако жалосно не пропадну.

У Љешници је било око 5—600 људи, највише Поцераца и нешто Мачвана, са четири топа, под управом поцерскога војводе Јанка Стојићевића, брата славно познатог војводе Милоша Поцерца. У почетку љета (1813. год.) силна војска турска, прешавши Дрину на Врањеву, гдје је мост био намјештен, опколи шанац овај и стане га једнако бити из топова и из кумбара, а уз то приближујући му се кроз земљу. Војске је српске на ономе крају било око 10000 људи под управом кнеза Сима Марковића, али никако нијесу смјели ни умјели да избаве људе из Љешнице кад су видјели да Турака узбити не могу, него су

једнако премјештали шанчеве по Поцерини. Кад Турци онима у шанцу досаде и кроз земљу приближе се до самога шанца, пошаље везир владиду зворничкога те их узме на вјеру да се предаду, обећавајући им да ће се пустити да иде сваки к својој породици, само да предаду шанац и оружје. Кад се они на таково обећање предаду, Турци их преко Босне оправе у Цариград. Који су се путем поразболијевали, оне су носили на коњма, а који се нијесу могли држати коња, оне су убијали и сјекли им уши као и онима који су од болести помрли, и носили за знак да нијесу побјегли него да су мртви остали. Који су живи дошли у Цариград, они су као робови одређени на најтеже послове, док у почетку владе кнеза Милоша посланици његови не потраже их у Цариграду и које нађу у животу не измоле од Турака и не пошаљу у Србију, гдје их дође само 45; војвода Јанко нити се вратио нити се зна гдје је умро.

Пошто Турци освоје шанац у Љешници, они се са свом силом врате на Лозницу, у којој је било 800 Јадрана са 6 топова под управом Петра Николајевића Молера. Турци у почетку мјесеца августа и Лозницу стану бити са свију страна из највећих топова и кумбара, и прикучивши се кроз земљу к шанцу, побију Србима из шешана све тобдије, тако да им није било никакве користи од топова. Срби су из шанца били начинили кроз земљу тавник, кроз који су силазили на Штиру те захватили воду, али Турци дознавши за то одврате Штиру на другу страну, те тако шанац остане и без воде: многи су били брашно разасули по којекакијем хаљинама и даскама, ако би ударала киша, да би га могли закувати и хљеб умијесити. Владика је зворнички и ту долазио и звао Србе на предају, али Молер није владикама вјеровоао ни другијех ствари, а камоли у таковоме послу, него заиште у везира да остави ватру и да одреди своје посланике да се разговоре о предаји. Везир то учини, и саставши се турски посланици с Молером, Турци су искали да Срби положи оружје па да их пошаљу Хаџи-бегу у Сребрницу, и ондје да се доведе свакоме своје робље (жене и дјеца), па даље куда их одреде; а Молер је искао да их Турци пропусте с оружјем, да изиђу из шанца и да прођу кроз турску војску и да иду куд ко хоће, а њима да оставе шанац и топове с џебаном која је у сандуцима. Нити Турци пристану на искање Молерово ни Молер на турско, него, раставши се, Турци опет почну шанац бити као и прије. Вративши се Молер с овога договора у шанац, каже Србима све по реду шта Турци ишту, додајући још ово: „Ја, браћо, жив Турцима у руке нећу, а ви, ако хоћете, ето Вам Турака; а ја идем на шанац, нека ме убију; ако ли се и ви нијесте ради Турцима предавати на овај начин, а ми да бјезимо једну ноћ кроз Турке, па који изиђе — изиђе, а који погине — бог да га прости! Боље нам је свима изгинути него се Турцима у руке предати. Досад сте, браћо, били на

мојој души, а сад вас ја скидам са своје душе и остајете господари од себе: ако ћете се предавати, ето вам Турака; ако ћете бјежати, и ја сам с вама“. На овај Молеров говор сви пристану да бјеже кроз Турке. На три дана прије него ће побјећи, Молер напише писмо српскијем старјешинама (као што су ми казивали људи који су ондје били) својом крвљу, у коме им јави у какој су невољи, и да се више држати не могу, него они да гледају да их избаве, и то овако: пјешака што је могуће више најприје да пошаљу у Гучево, а они с топовима и с коњицима и с осталом војском да се покажу одоздо уз поље, па кад се турска сила обрне к њима, онда ови из Гучева да се прикуче к шанцу, а ови из шанца да учине јуриш на Турке и с њима да се састану; најпослије дода и то: „Ако ко жели да ја пропаднем, пожалите барем народ овај и гледајте да би га избавили“. Писмо ово однесе из шанца неки Пецо из Клубаца још с једнијем другом, којима даде Молер 10 дуката, и срећно прођу кроз Турке и писмо однесу у српски логор. Кад за три дана не буде никаква гласа на ово писмо, они се у шанцу договоре да бјеже, и то једну ноћ кад је била велика киша и вјетар а и помрчина да се прста пред оком није видјело. Заказано је било свима, ако би кога Турци познали, да не меће пушака, него да се брани ножем и другијем, чим се може, а по свој прилици така је заповијест била и у турској војсци ако би Срби побјегли, да се не би војска побунила и између себе побила. Они сви изиђу из шанца на велику доњу капију од Штире, па оданде обрне куд је ко знао, и колико је познато прођу с миром кроз Турке, јер нигдје пушка не пукне; али кад ујутру рано Турци опазе, да су они побјегли, одмах ударе за њима у потјеру на све стране, особито делије, и многе сустигну и побију. Молерове је коње побила један дан турска кумбара, која је међу њима пукла, али војводе Антонија Богићевића син Бојо изиђе на коњу (послије свију, јер му прије нијесу дали, да не би Турци опазили кад коњ пође мостом који је од дасака био начињен и пред капијом се спуштао преко опкопа), и за велико чудо прође срећно кроз Турке. Од 800 људи који су били у шанцу, 200 их је погинуло ондје, а око 400 у бјежању, те их је тако само око 200 остало у животу.

ЖИТИЈЕ АЈДУК-ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА

Ајдук Вељко Петровић, војвода крајински и комендат неготински родио се око године 1780. у Црној ријечи у селу Леновцима. Кад Пасманцине крџалије, тукући се с војском биоградском, попале и поарају Леновце (који се потом прозову Негалица),

као и млого друга села наоколо, Вељко, као дијете од десетак-петнаест година, остави оца и мајку и браћу, и отиде у Видин, те се најми у некака Турчина да му чува овце, или, управо, да послужује друге чобане; а послвије некога времена дође у Пожаревац, и онђе се најми у војводе да му готови јело. Пошто и ту проведе неко вријеме, задоцни се на Васкрсеније играјући с момчадма у колу, те своме господару не зготови на вријеме вечере; зато га господар поћера да бије, а он утече, и отиде у ајдуке к Станоју Главашу, с којима оно љето (1803. године) проведе. Кад пред зиму ајдуци отиду по јатацима, њега Главаш намјести у наији смедеревској у селу Дубони код некака човека, као да му чува овце. И тако, на јатаку као најамлик чувајући овце, ожени се у том селу, ушавши у кућу некакој удовици, рођаци или посестрими Станоја Главаша, која није знала да је он ајдук, него је мислила да је прави најамлик. Кад се у почетку 1804. године почне дизати буна на даије, он се једно вече обуче тајно код свога бившег газде у ајдучке аљине и припаше оружје, па онако накићен дође к жени у кућу, а жена, кад га види, стане се бусати рукама у прси: „Куку мене, мећер сам ја пошла за ајдука!“ Но он је утјеши, и запријети јој да не казује ником ништа, па отиде да тражи друштво. Кад се већ буна почне, он се изнајприје држао са Станојем Главашем, а послвије се прилијепи Ђуши Вулићевићу, као поглавици наије смедеревске, и тако је уза њга ишао и војевао готово двије године; а кад Ђуша (1805. године) погине у Смедереву, он остане код његова брата Вујице; но у том је већ и сам био стекао неколико момака и начинио се као буљубашица. Те зиме, између Малога и Великог божића, дође са своја неколика момка пијан у Смедерево, те оплијени некаке Турке који су се били предали Србима. Зато га Срби позову на суд, но он не смједне доћи, него побјегне опет у ајдуке, и тако се са својим момцима крио и веркао којекуда по крајини, док нећје, кад су се Срби спремали да дочекају Турке, изиђе с доста момака, те се преда Црном Ђорђију, и тако му се опрости све.

У почетку 1807. године, пошто Срби завладају Биоградом, Вељко се стане молити Српском совјету да му даду допуштење да пређе из параћинске наије на Криви Вир, да побуни Црну ријеку или Мали Тимок и да отме од Турака, за који посао он није искао никакве друге помоћи до један барјак и отворено писмо да сваки човек од бјегунаца или дошљака из онога краја, који оће, може слободно с њим поћи на тај посао. Понајвише ондашњи совјетника српски нити су знали што је Криви Вир ни Црна ријека, нити су тије имена прије чули до од њега; зато су га изнајприје све разбијали, а кад им он досади молећи се сваки дан, онда рече Младен, који је као најстарији био у Совјету: „Ајде, море, кад је тако навалио, да га пошљемо, па ако да бог те што

отме, добро, распространићемо земљу нашу; ако ли погине и пропадне, ми му нијесмо криви, видиш да неће да мирује, него ће отићи и без допуштења“. И тако му даду барјак и отворено писмо, у коме га наименују буљубашом, и допусте му да може сваки од дошљака из онога краја, који оће, поћи с њим слободно; и даду му још неколике стотине гроша новаца и мало џебане. Вељко сад с тим барјаком и с писмом скупи готово 100 којекаки бјегунаца и бећара из онога краја, па удари с њима управо преко Кривога Вира, и дође у село Подгорац, те онђе опколи некака бега у кули. Истина да с бегом није било више до десетак-петнаест душа, али је кула била тврда, зато му дању нијесу могли ништа учинити; а кад буде увече, Вељко нађе у селу неколико буради и каца, па и напуни сламом и сијеном, и приваљавши под кулу запали, те тако упали кулу. Кад кула стане горети, бег се преда. Ту Вељко нађе код бега у ћемеру 800 дуката, и још некаке двојице трговаца, који су били пошли да купе говеда па се ту застали, пуне двије зобнице бијели новаца; осим тога, поузима од Турака све оружје; а од аљина што буде у Турака боље, оно помијењају (Вељко и бег, а његови момци и остали Турци) за своје горе; тако Вељко узме и бегова ата себи, а њему даде свога коња, па га сјутрадан са свима Турцима лијепо испрати у Турску. Потом Вељко искупи све своје момке у параду, па им ону једну торбу бијели новаца подијели свима једнако; тако им раздијели и оружје бегови момака; а што су узели од бега и од она два трговца неколико пари лијепи пиштоља и ножева, од оније он најбоље избере за себе, а остале испоклања знатнијим момцима, говорећи једноме: „На, ти си мој бимбаша“; другоме: „Ти си мој буљубаша“; трећему: „Ти си мој барјактар“ итд. Па онда ону другу торбу новаца запечати и по своме бимбашу пошаље Совјету, и пише му како је њему бог дао те је задобио, и од добитка својега шаље по своме бимбашу дијел у народну касу. Кад бимбаша те новце с писмом донесе и преда Совјету, совјетници нијесу знали: или ће се прије чудити како Вељко тако одма доби толике новце и њима посла, или откуд њему бимбаша кад је он тек само буљубаша! Најпослије дозову бимбашу унутра, па га запитају: „Ко си ти?“ А он одговори: „Ја сам бимбаша господара Вељка“. — „А кад си ти бимбаша, шта је Вељко?“ — „Он је, вели, господар“. Да су господар и бимбаша искали што од Совјета, могло би бити и више разговора, али будући да су давали, тако Совјет прими торбу новаца драговољно, и благодари и бимбашу и господару.

Кад чују остале субаше и бегови по Црној ријеци шта је било од овога бега у Подгорцу, одма сви побјегну у Видин и у остале околне градове и вароши, а Црну ријеку оставе Вељку; но он не ћедне народ сав дизати на војску (као што је био обичај), него прикупи још нешто бећара и самовољаца, а народу каже да раде сваки свој посао, а он ће и чувати од Турака, само да му војсци

таин доносе; па се потом намјести у некаком селу да зимује, јер је било још рано, и био снијег ударио. Кад Турци утом чују шта се ради по Црној ријеци, и разберу да Вељко нема много војске, онда се подигне из Видина неколико стотина Турака, и пођу на њега; а кад дођу на пошљедњи конак, па ће као сјутра ударити, онда он скупи све своје момке, па им рече: „Браћо, ми Турке овје не можемо чекати, јер је њи много више него нас; већ ајдемо, у име бога, да ми ударимо ноћас на њи, па ако и како забунисмо и разбисмо, добро; ако ли им не могбудемо ништа учинити, а ми ћемо ноћ на главу, па у планину“. Па онда подигнувши све своје момке, отиде, те се полако привуку и уђу усред Турака, па уједанпут сви оборе ватру из пушака и стану викати турски: „Бјежите, разби нас Ајдук Вељко.“ Турци се од пуцњаве и од вике онако иза сна смету, а коњи им се још изоткидају, па ударе преко логора и преко њи; и тако Турци побјегну, који пјешице, који бос, који гологлав, а сав логор оставе Србима. И од тадај Вељко остане код своји момака и бимбаша и буљубаша *господар*, а код Совјета и Црнога Ђорђија *рабри војвода*, а код Турака на свему ономе крају *страшни непријатељ*.

Године 1809. послјије пропасти на Каменици чувао је Бању од Турака, и био му је Совјет послао Стефана Живковића, као за управитеља или савјетника, бојећи се да он са својом превеликом слободом и рабрости не би ће војску своју лудо потро и погубио. Тукући се ту око Бање с Турцима, рани се и он и Живковић. Пошто и Турци опколе, и, држећи и неколике неђеље дана опкољене, врло притијесне, дођу им Младен и Вујица с војском у помоћ. Кад они виде и познаду српску војску, онда Вељко, који се прије Живковића био ранио и већ се придигао, узјаше на ата, па кросред турске војске изиђе међу Србе, те им каже ће ће ону ноћ поградити шанчеве и откуда ће ударити на Турке; па се онда кроз Турке опет врати у Бању, да уреди војску своју, да и она у одређено вријеме удари ће треба. Кад Срби ови споља дођу увече на оно мјесто ће им је Вељко казао, да начине шанац, онда се несрећом некако обори пушка некаком војнику српском сама, те пукне, и тако се српска војска побуни и утече натраг, а Вељко, кад чује ће пушке пуцају, помисли да Срби ударише на Турке, па удари и он изнутра, но Турци га узбију натраг. Кад ујутру сване, а то од Срба на одређеном мјесту нигђе никог, него им се вију барјаци чак неђе по некаким брдима; онда Вељко, не могући се више у Бањи држати (јер су му Турци били и воду узаптели), а не имајући већ никакве надежде на Србе, намисли да с војском бјежи кроз Турке, па ко прође, прође, а ко остане, нек остане. Кад се он у својој соби спремао да бјежи, запитају га момци шта ће чинити са Живковићем, који је у другој соби рањен лежао, а он одговори поздраво, како ће Живковић чути: „Шта ћете чинити? Ако може ићи, нека иде, као и остали људи;

ако ли не може, а ви му одсијеците главу, па понесите, да је Турци не носе“. Кад Живковић чује те ријечи, он помисли: „Шта, овај какав је луд, он ће то и учинити!“ па скочи онако рањен, и нада између првије.

Кад Турци те јесени дођу на Мораву, Вељко им је са својим бећарима изикола чинио велику штету и узнемиравао и и плашио. А кад буде у Биограду о Новом љету на скупштини, оптуже га некаки кнешчићи и буљубашице из они наија куда је он заповиједао да је некаке ђевојке силовао, и момци његови да су некаким људима поотимали говеда и овце и продали као турско; и зато га Совјет одсуди у кулу, но срећом његовом онај га дан не затворе, него оставе до ујутру, а он увече скупи своје момке, па им каже: „Браћо, ја сам мислио мене зову у Биоград да ме питају колико сам рана љетос претрпио, и колико ми је момака погинуло, колико ли сакати остало, и колико ми је кумбара више главе пукло, и колико је коња пода мном погинуло, и имам ли чим момцима ајлук исплатити; а они ме питају колико сам ђевојака обљубио; па сјутра оће да ме затворе у кулу; него бјежите да бјежимо одавде“. Па се онда дигне са свима својим момцима и ту ноћ побјегне из Биограда. Кад ујутру стигну у Смедерево, онђе одјашу од коња, те се одморе и ручају, и каже свакоме како је утекао из Биограда и иде управо к Миленку у Пореч: „Довде сам, вели, бјежао, а одавде ћу ићи полако; а ко је рад бити се и мријети, нека иде за мном“. Из Смедерева послѣје ручка отиде преко Мораве, и доље преко наије пожаревачке управо у Пореч, ђе га Миленко једва дочека, и одреди му по 500 гроша на мјесец, а његовим бимбашама и буљубашама ком 200, ком 100, а момцима као и осталим бећарима.

Кад пређу Руси 1810. године у Крајину, отиде и он са својим момцима преда њи, и то је цијело љето с њима рабро војевао око Дунава и Тимока, и за раброст своју добио златну колајну; а под јесен је водио руску војску на Варварин, ђе се у оној славној битки ранио у лијеву руку, и потом у шаци мало остао сакат (нити је могао прста добро скупити ни исправити). Тога љета добије негђе од Турака врло лијепу сабљу, оковану сребром и златом и искићену камењем, па је преко ондашњег поглавара руске војске пошаље фелдмаршалу Каменском на дар, но он му је врати натраг, изговарајући се да он није врџедан таку сабљу носити, него нека је носи онај јунак који је до Турака задобио; и пошаље му 200 дуката на дар.

Премда се он тога љета састајао и помирио с Црним Ђорђијем, но у јесен остане опет код Миленка и код Петра, и они га по Новом љету (1811. године) доведу у Биоград, да би им са својим момцима био у помоћи ако се побију с Младеном и с Црним Ђорђијем. Црни Ђорђије пак и Младен, видећи да је он једина надежда и потпора Миленкова и Петрова, обласкају га и поткупе,

па још изнесу некако лажљиво писмо, као да су Турци ударили на Бању, те га тако пошаљу на крајину пред Турке, обећавајући да ће му се одма војводска диплома за њим послати, као што и буде.

Те исте године у љето скоче опет на њега оне буљубашице и кнешчићи из бањске и из црноријечке, који су сад већ на прошавшој скупштини војводе били постали, али од њега нијесу могли да војводују, те га оптуже Младену и Црном Ђорђију и, подмитивши писара Црног Ђорђија, дигну га са великом жалости његовом из Бање и премјесте у Неготин, мјесто Мише Карапанџића, који умре тога љета. Кад је тако дошао у Неготин, никака другог богатства није имао осим добри коња и господскога руа и оружја; јер на војсци што је год откуђ добијао, све је дијелио са својима; али ту 1812. године закупи од Совјета скеле и ђумруке на оном крају, те се срећом врло обогати, но и тај добитак готово сав подијели са својим бимбашама и буљубашама.

Кад се 1813. године отвори рат с Турцима, одреди му Совјет и Црни Ђорђије још три кнежине из најје пожаревачке у помоћ, да чува онај крај од Турака. Пошто с осталим женама и с ђецом из Неготина испрати и он своју жену са снаама и с ђецом у Пореч, дође му један пријатељ, и виђевши по соби различне сребрне наките коњске и друге којекак скупцејене ствари, запита га увече насамо зашто и то није послао са женом у Пореч; а он му одговори: „Нека жене носе и чувају њиове кошуље и чарапе, и платно и прећу и плетиво; а ово су ствари јуначке, које сам ја на сабљу добио, и сад са сабљом ваља и да чувам; а који то није кадар сабљом чувати и бранити, није га вриједан ни имати. Срамота би било да Турци дођу у моју кућу, па, код толике славе и имена мога, ништа у њој да не нађу“. Пријатељ је тај његов намјеравао да иде у Биоград, но он га је задржавао и устављао говорећи: „Ми смо овђе доста весели дана заједно провели, остани и сад да разбијемо Капетан-пашу (за кога се говорило да ће с војском на Неготин ударити), па барем и славу да дијелимо“. Пријатељ га запита како мисли он сад разбићи Турке, а он му одговори: „Е, како? Извешћу моје солдате и бећаре преда њи, па ћу им матер“. Он тада свега војске није имао под својом командом више од 3000, па и то није било све у Неготину, него нешто било одвојено у Брзу Паланку, а нешто у Велико Острво, а за Турке знало се да и иде на Неготин више од 15000; зато му рече пријатељ: „Али сад неће ударити на тебе само субаше, него ће доћи царска војска и довући убојне топове и кумбаре; зато може бити да би боље било да се ти не затвораш у Неготин, него да начиниш још један мали шанчић ђе у планини, а овђе да наредиш само толико пјешака колико је потребно за чување шанчева, и да им поставиш добре уреднике; па кад Турци ударе на Тимок, а ти изиђи те и дочекај тако с бећарима и са солдатима,

па ако и разбијеш, а ти ајде опет у Неготин; ако ли тебе Турци разбију, не иди више у Неготин, него са свим коњицима и с осталом војском, што је сувише у шанчевима, иди у планину; па ће се Турци тебе из планине с 1000 људи више бојати него да имаш 10000, па да те овђе опколе“. На то се он гроотом насмије, па одговори: „Е, ти си се поплашио од Турака. Моли се ти само богу да Турци ударе, па кад дођу моји козаци с Тимока и реку: ето Турака, онда ћу ја припасати сабљу и узјати Кушљу, па идем у поље преда њи, а ти вичи Петра кључара нека ти донесе олбу пеленаша, па ево овђе сједи те пиј, и узми дурбин те гледај како ћу ја њима да матер“. Потом на неколико дана тај пријатељ његов срећом отиде у Пореч и оданде у Биоград, а он остане у Неготину по староме.

Кад Турци Реџепови из Адакале први пут изиђу у Кључ, да народу не даду бјежати унутра у Србију, него да га враћају у Адакале, и ту се побију с Вељковим братом Милутином, онда Вељко подигне неколико стотина своје војске, и отиде преко Тимока, па пјешаке остави изнад видинскога поља у брдима, а он с коњицима сиђе до самога Видина, те заплијени сву стоку што нађе по пољу видинскоме, и побије Турке које онако изненада затече на пољу; па се тај исти дан с неколико иљада оваца и говеда врати здраво и весело у Неготин.

Кад се војска турска прикупи у Видин, онда се дигну неколике иљаде турски коњика те пређу преко Тимока, само да виде како је; но Вељко и дочека око Буковче, и срећно и узбије натраг. Потом трећи дан удари сва сила турска, с топовима и са свом оправом, те пређе преко Тимока. Он, истина, с оно своје војске што је могао извести из шанчева изиђе опет пред Турке, и са неисказаном раброшћу удари да би и опет узбио; но шта је он са своји 3—400 коњика и с толико влашки солдата у равну пољу могао учинити турској војсци од 15—16000? С једном се војском тукао, а двије су, три обилазиле, да му зађу с леђа; и тако он уступи, и измичући се пред Турцима дође у Неготин. Ту ноћ изиђе опет из Неготина, те удари на Турке; но Турци се одрже. И тако је послије неколико дана сваки дан изилазио у поље и са неисказаном раброшћу тукао се с Турцима, но Турци се утврде и пограде шанчеве око Неготина. Турцима дође у помоћ Реџеп из Адакале, и каравлашки кнез Караџа, и сам велики везир Рушић-паша; а у њега и од оно мало војске што је имао изгину и изране се најбољи јунаци. Турци су се сваку ноћ кроз земљу ближе прикучивали к српским шанчевима, и најпослије су се тако близу били прикучили да су се батинама пустимичке могли тући. Ту већ сад другога боја није било осим са шанчева из топова и из кумбара и из пушака. Турци све куле неготинске топовима и кумбарама развале и оборе, и сама она највећа кула, ђе је он сједио, падне, и он сиђе у подрум. Најпослије му нестане

џебане, особито танета и топовски и пушчани, зато покупи сва калајна кандила и кашике и тањире, те растопи на пушчана танета; а у топове је, кад су негђе Турци чинили јуриш, метао најпослије и талијере.

Још из почетка, како је виђео да му џебане нестаје, писао је Совјету у Биоград да му пошаљу џебане; и кривио и што зараније нијесу то уредили и више му џебане послали; и најпослије пријетио им говорећи: „Ако бог да те ову рану преболим која је сад на мени (тј. ако изиђе жив из Неготина), оћемо се на зиму питати како се држи царевина“. Из Биограда пошаљу му одма (по оном истом пријатељу који му је говорио да се не затвора у Неготин) једну лађу топовски танета, и нареду да се барута и пушчане џебане узме из Пореча, и да му се како пошаље, ако буде могуће; но то све за њега стигне доцкан у Пореч, а ни осталима се не могне унијети у Неготин. Такођер је писао и Младену да му се пошаље помоћ, као што је било уговорено; но Младен, уздајући се у Вељково јунаштво, мислио је да Неготин неће тако ласно пропасти, а што ће се Вељко мало више намучити, није марио, него је још говорио: „Кад је мир, њему се пјесма пјева и по 10 музиканта за ручком свирају: нек се држи сад“; и тако одгађајући од данас до сјутра, не пошаље му помоћи.

Сад већ како су се Турци тако прикучили, и није се више могло излазити на поље да се с њима бије, он је и дан и ноћ одао по шанчевима и људе слободио и уређивао, да чувају добро. Тако једно јутро (први дана мјесеца августа) изиђе у један мали шанац, и на табљама стане наређивати и казивати како ће се нешто заградити и поправити што су турски топови били развалили; а турски га тобџија загледа, па потегне из топа те га удари испријека кросред плећа, и тако га прекине и разнесе, да ништа више није могао рећи до: „Држ—“, и с том половином ријечи падне мртав на земљу. Како он тако падне, момци његови, који су онђе били око њега, одма узму некаке траве, што је за коње била донешена и онђе се десила, те га покрију, да га људи не виде; и тако је до мрака ту лежао мртав, а увече га брат његов Милутин с момцима узме те га изнесе из шанца и сарани код цркве. Залуду су тако смрт његову крили: војска сва још онај дан позна да Вељка нема међу њима; и изнајприје једни стану говорити да се ранио па лежи, а други да је прошао кроз Турке и отишао по индат; а мало послвије сви дознаду да је погинуо. Док је он са својим момцима сваки час по шанчевима пролазио, нико није смио показати да се поплашио и слутити на зло, него је сваки морао бити слободан и весео, ако му се и неће; а како њега нестане, војска одма повиче да се више не може држати у Неготину, него да се мора бјежати, макар како. И тако Срби пети дан послвије његове смрти оставе Неготин и побјегну у Пореч. Потом

одма сав онај крај, а мало послјије и сва Србија, позна да Вељка нема.

Вељко је био танка и висока струка, смеђе косе и врло мали бркова, дугуљаста суви образа, широки уста и подугачка, мало покучаста, носа; и није му много више било од 30 година кад је погинуо. По срцу и по телесноме јунаштву био је први не само у Србији него се може слободно рећи и у цијелој Европи свога свуд ратнога времена. У вријеме Ахила и Милоша Обилића он би заиста њиов друг био, а у његово вријеме бог зна би ли се они могли с њим испоредити. Но то његово превелико јунаштво Карађорђије и Младен ове пошљедње године нијесу употребили као што би ваљало. Неготин, као и сваки други град, могао би много мањи јунак, али добар уредник, чувати боље од њега; а он би у пољу пред одабраним коњцима вриједио више него иљада другије. А, осим тога, он је свагда потребовао старјешину, да му каже шта ће чинити; то је он сам признавао, и још је казивао да би од свију српски старјешина, с којима је војевао, најволио слушати Вујицу и кнеза Милоја Теодоровића (а за Младена је јавно говорио да он није за војску, и да Срби морају бити надбигени и несрећни ће гођ он заповиједа и управља). Као што многи велики људи познају своју вриједност, тако је и Вељко своју познавао, и често се срдџо што ђекоје мале војводице, које су своја војводства мањом раброшћу или с новцима и с лажама добили (као нпр. Цода вражогрначки, Јова поречки, Живко кладовски, Милисав зајечарски), имају име и чест као и он; и често би говорио: „Дабогда да се Срби не умире с Турцима док сам гођ ја жив, јер како Турци ударе, одма мене стану мало одликовати од ови кокошара; а да се умири с Турцима, онда би ми и жене судиле; а кад ја умрем, да им бог да мир, па никад више рата да немају.“ Истина да се Црни Ђорђије готово више бојао њега него он Црнога Ђорђија, али је слушао заповијести доста добро, особито како се био преселио у Неготин. Био је прави ајдук, и тим се именом дичио и поносио до своје смрти. Као прави јунак, и ђе је ваљало, није умио лагати. Тако је био искрен и простодушан да му човек никакe тајне није могао казати. Истина да је слабо био побожан и душеван, али му је опет могао човек, као правом јунаку, у по ноћи без икакe свједоџбе небројено благо повјерити. Може бити да је оно карактеру своме најпротивније учинио што је издао Миленка и Петра у Биограду. Колико је на новце и на остали сваки плијен био лаком на војсци, толико за те ствари није марио кад и је имао, него и је штедро поклањао другима, па и то не само својим војницима него и другоме свакоме: „Кад у мене, вели, има, коме гођ треба, нека дође да му дам, али кад у мене нестане, ја ћу отети у кога гођ знам да има“. Русе је неисказано љубио, и многе је обичаје од њи попримао, нпр. с астала јести, косу стрићи, мараму око врата носити, пунч пити, мрсити,

карте играти итд. Само није ћео од њи да прими да жену посади са собом за астал, него је она морала с његовим снаама (а са својим јетрвама) пољевати гостима да се умивају, доносити јело, дворити и тањире мијењати. А будући да му се и војска руска врло допала, зато је био начинио неколико козака, с копљима и са сабљама како гођ што су руски, а пјешаци су му се морали егзерцирати сваки дан и јутром и вечером. Он је о руској непобједимости толико био увјерен да никако није могао вјеровати да су Французи дошли у Москву, нити му је ко смио то поменути, док се гођ нијесу натраг вратили. Кад се 1812. године гласало да ће Срби по букрешком миру да предаду Турцима оружје, он је говорио да ће са својим момцима ићи преко Каравлашке у Русију. Руси су ту његову љубав, као и рабност, врло добро познавали, и они су њега љубили и поштовали; џенерал му је Марков поклонио Пеливанпашин бињиш од два лица, с једне стране црвен, а с друге плаветан, искићен сребрним и позлаћеним плочама и титреикама.

Вељко се женио два пута, или, управо рећи, имао је двије жене. С првом је женом изнајприје живио доста лијепо, а последије се заваде што му она није ћела да служи момака кад зими дођу с њим с војске. Кад му она једанпут срдита каже да неће служити његови ајдука, он јој рече: „То су моја браћа, с којом сам добио чест и славу, и све што имам; зато ти њи мораш служити и поштовати као и мене; ако ли нећеш, ја ћу те оћерати, па узети другу жену“. А она му рече: „Док је жив Караћорђије и мој брат, Станоје Главаш, нећеш ти мене оћерати“. Онда јој он на то одговори: „Тамо њој матер и с Главашем! А Караћорђије нека суди и заповиједа својој жени; а ти ћеш вићети смијем ли ја то учинити или не смијем“. Потом, 1809. године, кад Турци дођу на Мораву, жена се та његова досели из Јагодине у Биоград, и онће остане кад он утече у Пореч. У Поречу наће једну лијепу ћевојчицу, по имену Стану, која је из Крајине, из села Сикола, била пристала за бећарима који су поарали Сиколу и још неколико села крајински, и дошла у Пореч да се тужи Миленку и осталим поглаварима, не би ли јој повратили њезине дарове и аљине. Ову ћевојчицу он најприје види у кући крајинскога капетана Стојана Абраша, и омиљевши му одма, одмаи је у свој конак, као да му слуша госпођу, и више је не пусти од себе, него је преобуче у варошке аљине, и стане живити с њом као са женом. Кад његова жена у Биограду чује да се он већ готово оженио, она се стане спремати да дође к њему у Пореч; но он јој одма поручи да ће је бацити у Дунаво ако дође. А кад се те јесени састане и помири с Караћорђијем, он даде владици иљаду гроша, а толико Караћорђиним писарима, те му допусте да се вјенча са Станом; и тако се ожени по други пут, а оној првој жени поклони кућу и још којекаки миљкова у Јагодини, те је последије тамо

живила. Но он, као и други многи славни војници, љубећи више женски род него своју жену, није ни Стани вјеран остао; па не само што је гријешно с другима него се и овој првој жени, коју је већ једанпут оставио, опет навраћао, те је 1812. године и дијете родила. С другом женом није имао ђетета ниједнога, а с првом, осим овога што је рођено 1812. године, имао је још први година сина Раку (Радован или Радојица), с кога ће се, ако га бог поживи, моћи препочети право лице Вељково. Од Вељкова рода имају у Србији још два рођена брата његова: Милутин и Миљко. Милутин је кнез омољски, а Миљко печки. Истина да у лицу ниједан није много налик на Вељка, али јунаштвом обојица свједоче ко су.

Вриједно је још неколике ријечи рећи о Стани. Њу је Вељко, као што је казано, с осталом чељади својом и неготинском још зарана био послао у Пореч; но пошто први пут разбије Турке на Буковчи, учини му се срамота да он своју жену крије по Поречу; зато пошаље те доведу и њу и Милутиновицу опет у Неготин. Кад Срби побјегну из Неготина, Милутин с момцима изведе Стану, као и своју жену, која је била трудна, па у Неготину од пуцњаве топова и кумбара побацила дијете. У збјегу ниже Панчева састану се Стана и Марија (прва жена), па Марија каже Стани: „Камо, курво, мој муж? Ти си мога мужа појела“. А Стана вели: „Иди, друго, бог с тобом! Немој ми на јаде пристајати; доста ми је мога јада и жалости. Док је био жив, био је и мој и твој, а сад га нема ни мени ни теби“. Стану је последије у Банату просио некакав богат трговац, но она није хела поћи: „Ја сам, вели, била за јунаком, и, ако се још једанпут узудајем, опет ћу се удати за јунака“. И заиста одржи ријеч: уда се за арнаутскога капетана *Јоргаћа*, који је 1821. године у Каравлашкој доказао да је био вриједан узети жену Ајдук-Вељкову.

МИЛОШ СТОЈИЋЕВИЋ, ВОЈВОДА ПОЦЕРСКИ

Име је овога славнога јунака познато из народни песама наши и изван народа српскога. Ја овде не мислим његову славу умложити, него ћу само, колико знам, да назначим из његова житија оно што сваки слушајући име његово може зажелити да зна.

Милош Стојићевић родио се у Поцерини у селу Врањској. У детињству своме научи по манастирима мало читати и писати. Прве године српске буне био је прост војник, а потом постане писар код грушићкога кнеза, *Илије Марковића*, који је тада био као буљубаша у Поцерини. Кад Турци 1806. године пређу

у Мачву и наију шабачку попале и поарају, кнез Илија се преда Турцима, и они га учине оборкнезом поцерским; али се Милош не хтедне предати (премда су му Турци били матер заробили), него побегне у шуму, и стане сам купити чету. Утом Црни Ђорђије стигне одоздо, те Турке узбије и њега постави *војводом поцерским*, и назове га својим посинком; а његовومه бившем господару једва остане живот. — Те се јесени Милош на Мишару показао достојан имена и чина свога; а кад Турци потом побегну, он се у Китогу особито обогати, и, између осталогa блага, задобије *сабљу Кулинову*. На тој су сабљи били исписани берати (дипломе од села и заслуга) фамилије Кулинове, зато му је родбина његова давала за њу онолико злата колико она претегне; но он заиште све српско робље што су Турци оне године из наије шабачке одвели. Родбина Кулинова, и да је тела, то није могла дати, јер је робље било испрепродавано и разведено по свему царству турскоме. Тако Кулинова сабља остане у њега; а кад се Шабац преда, онда и матер избави из ропства.

Године 1807. и 1809. Милош је славно војевао око Дрине. Свима је читатељима из народни песама познат његов мејдан с *Меом Оругцијћем* 1809. године.

Године 1810. појави се у Поцерини некакав ајдук *Прело*. Од Црнога Ђорђија и од Совета била је заповест да сваки војвода у својој кнежини мора ајдуке гонити и плаћати штету коју они почине. Тако дознавши Милош да је Прело негде у шуми на да ништу, дигне се тамо с неколико момка да га увати или убије; а кад дође близу онога места, где је Прело био, онда потрчи пред момцима напред, и опазивши Прела, учини јуриш на њ вичући: „Предај се!“ Прело западне за дрво, па окренувши у њега запету пушку, повиче: „Натраг, војвода, погинућеш!“ А кад Милош не ктедне уступити, онда Прело да пушци ватру, те га мртва обори с коња на земљу, па побегне у шуму. Тако погине јунак кога ће се име певати „докле тече сунца и мјесеца“. И Прела потом убију, али Милоша не поврате.

По смрти Милошевој постане војвода поцерски његов брат *Јанко*, који се (као недостојан свога брата) 1813. године у Лешници преда Турцима, те тако Кулинова фамилија опет добије сабљу без икака откупа натраг; а њега Турци одведу, као роба, чак у Цариград, и тамо негде умре, претрпивши свакојаку муку и срамоту.

Милош је био малога раста, пошироки уста и дугуљаста образа, смеђе косе, и танки подугачки бркова, врло весео и шаллив; а јунак неисказани. Много је његовом јунаштву помагало што је све помишљао на *Милоша Обилића*, који је, као што се пева и приповеда, такођер био из Поцерине, а кажу да га је и

Црни Ђорђије тога опоменуо кад га је завојводио. Кад је погинуо, није му било много више од 35 година. И из народни песама зна се да је био ожењен; али ја сад не знам је ли како дете иза њега остало; него чујем да има брата *Ђуку*, који је јемин код високо-роднога господара *Јефрема Обреновића*.

МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ

... Турци зађу по народу, и стану опет купити и с највећим зулумом и варварским мукама истраживати и изгонити руо и оружје. Једнога су човека из Грбица (у крагујевачкој најији) везали жива око ражња, па га онако пекли према ватри, да каже некаке токе и пиштоље, за које се било чуло да су у њега. Женама су облачили гаће, па ји били по табанима; људима су и женама натицали на главе торбе с пепелом, па су одозго ударали руком, да пепео иде у нос и у уста; гдекоје су као разапете потрбушице вешали за ноге и за руке, а на леђа су им метали камење. Ово су само примери од мука у Европи нечувени у наше време, а осталима ни броја нема, нпр. ударити човеку 100—200 батина, испребијати му кости секиром или каквим маљем итд. Гледајући Милош шта се ради, већ је био познао да напослетку неће бити добро ни за њега, зато је био почео промишљати за себе, и наручивати гдекојим познатим Турцима, који су му пријатељи били, да му јаве ако што чују да се за њега где говори. Пошто Турци много људи тако истребе, онда Сулеман-паша пошље неколико Турака те убију *Станоја Главаша*, који се такођер био предао и своје руо и оружје носио како год и Милош, само што није био кнез, него онако као сердар, и уз буну Ади-Проданову много је помагао Турцима да се умири. Кад се Главашева глава донесе у Београд, Милош се деси онде, и дође му некакав пашин гаваз те му рече: „Кнеже, јеси ли видео Главашеву главу? Сад је на тебе ред“. А Милош му одговори: „Вала, ја сам моју главу још одавно бацио у торбу, и сад већ туђу носим“. Сама Главашева глава доста би била да Милоша увери шта се и о његовој ради; а камоли још оваки поздрав од гаваза!...

Милош на Цвети ујутру дође у Таково, и онај дан онде код цркве учини скупштину, и стане се већ јавно договарати с народом и с кметовима шта ће се сад чинити. И сав сабор нађе да друкчије никако бити не може, него да се бију с Турцима док сви не изгину; и још што је најчудније, и сами старци и кметови, који су свагда били противни буни, и они сад пристану и повичу

да нема другогa спасенија, него да се бију с Турцима и да се бране док се узможе. И сви сложнo стану молити Милоша да им он буде старешина и да ји не изда. Милош им на то одговори да ће им он бити старешина ако ће они њега слушати и између себе се као браћа пазити, опростивши један другоме ако је који коме што нажао учинио. И на то пристану сви. Милош после те скупштине отиде са својим старим, и сад наново приставшим, момцима, у Црнућу, и онде после дугога премишљања и већања отиде у вајат, те се обуче у своје војводске аљине и припаше оружје сребрно, па онако накићен изиђе међу момке носећи у руци свој војводски барјак, који је досад лежао негде сакривен, па пружи барјак Сими Пастрмцу говорећи: „Ево мене, а ето вам рата с Турцима“. У свима је, који су ту били, срце од радости заиграло кад су видели Милоша тако накићена, и већма су му се обрадовали него озебао сунцу; јер је сваки у себи помислио: сад је заиста рат, и он пристаје с нама. Пастрмац узме барјак из Милошеве руке, те га победе у земљу, и стану се под барјак купити јунаци; а Милош се врати у собу, па седне с писаром, те напише књиге на све стране, да устаје на оружје и мало и велико, и да бију Турке — где год зелену стризу виде. На такe гласове народ скочи, и, повадивши из клада и из пањева своје сакривено оружје, стане се оружати наново. Који је имао две дуге или мале пушке, онај даде једну ономе од кога су Турци одузели све.

.....

Милош с Палежа, пошто нареди да се чува око Београда, да не би Турци изишли у села и какву штету учинили, и пошто се лепо опреми, подигне војску на Ваљево и повуче два топа, један овај што су га сад отели од Турака и оправили, а други је негде у шуми био сакривен још од Карађорђина времена, па га сад нашли и оправили. У Ваљево су Турци били начинили шанац у вароши око џамије, баш код Колубаре; а Молер и Џукић били су још пре Милоша отишли на Ваљево, али нису смели да се улогоре у равни код Турака, него се попели на Кличевац. Али Милош, кад дође, рече им: „Ви, браћо, може бити да сте чекали мене, али ја сад немам кога чекати; цар ми ни краљ неће доћи у помоћ. Ако се ја сад станем плашити од Турака и не смеднем се к њима прикучити, шта ће други људи радити?“ — Па онда, онај исти дан, подигне војску уз Колубару, те се прикучи к самоме шанцу турскоме, и тукући се с Турцима закопа шанац и начини табље за топове; па онда стане Турке позивати на предају и претити им ако се не тедну предати. Кад Турци познаду да је Милош дошао, па још с топовима, они се поплаше, па се ону исту ноћ дигну те побегну из Ваљева...

.....

Кад већ Милош сад очисти и Ваљево од Турака, онда остави Молера да чува страже од Сокола и од Сребрнице, а он узме Цукића са собом и са свом се војском врати опет на Чачак, да и њега гледа како да очисти. Како је Милош отишао с Љубића, Турци су једни кадшто прелазили Мораву те се тукли са Србима, а други су ишли по Драгачеву те арали и робили. Једанпут се дигне једна иљада Арнаута, те изиђу рано у Овчар и ударе на српске збегове, и изнајпре онако изненада много робље поробе и људе побију; а после, кад се види шта је, робље побегне пред Арнаутима низ Овчар к Морави, и једно дође на Мораву спрема манастира Никоље, а онде се срећом деси калуђер Неофит с троје-четворо манастирске момчади, те повиче робљу да не скаче у Мораву, да се не дави, него да бежи уз Мораву под неке стене, где Арнаути озго управо не могу сићи, нити могу озго низ Мораву заћи, а он ће оздо бранити. И тако робље побегне под те стене; а кад Арнаути пођу уз Мораву за њим, онда ови испреко Мораве опале из пушака, и тако Арнауте пресеку од робља и уставе, но они западну за камење, и стану се бити. После дугога пуцања повиче калуђер на своју момчад, те пушке лепо исперу и добро ји напуне, па онда кријући се изиђу мало уз Мораву, те зађу Арнаутима као с ребара, па иза дрвећа и иза камења опале на њи и из пиштоља и из дуги пушака, те неколика Арнаутина убију и неколика ране; онда се остали Арнаути са својим мртвацима и с рањеницима врате натраг, а калуђер са својом момчади превезе робље на леву страну Мораве. Друго пак робље побегне од манастира Сретења низ поток, те дође на Мораву спрема манастира Преображења; но онде, не имајући ко да га брани, поскаче у Мораву, и, које год није знало пливати, подави се. Ту је Морава носила и мајке и колевке, и девојке и Арнауте, који су за девојкама скакали у воду да би ји поватали. Од неколико робова, који су се онде у виру подавили и потонули, па после од рибара извађени, знаду се и сад гробови на левом брегу Мораве под Преображењем; а остало, које је брздица уватила и однела, сарањивато је где је које ватано.

Сад Милош дође на Љубић с новом војском и с топовима. Кад су Турци чули да пуцају топови на Љубићу, изнајпре нису веровали да су то прави топови, него су мислили да су Срби начинили од дрвета као ступу, те ји плаше, и зато су говорили: „Не превари, Влао, не!“ Али мало после видели су шта је. Сутрадан, пошто Милош дође на Љубић, изиђу Турци из Чачка те ударе на Србе, но Срби ји тако разбију да ји не само дотерају до Мораве него и преко Мораве пређу за њима и сатерају ји у шанец; па им онда не дадне несрећа (или можебити срећа) да се опет измакну на Љубић, него Цукић и Никола Луњевица навале на Милоша, те начине два шанца код Мораве (с леве стране), и онде остану. Тако војска сва изиђе из они шанчева на Љубићу, само неколико

стражара остане да чувају у њима рану и џебану. Трећи дан рано опазе Срби да се Турци спремају да ударе на њи. Милош је знао да Турци неће ударити на Мораву онде на броду, где су српски шанчеви, него да ће једни отићи низ Мораву, те прећи доле око Коњевића, а други отићи уз Мораву, те прећи горе испод Трбушана, па да се код српски шанчева састану и ударе са свију страна; зато и он раздели оно мало своји коњаника надвоје, па једне пошље уз Мораву, а друге низ Мораву, да сретну Турке, и ако им где на згодном месту не могбуду каке пакости учинити, а они полако измичући се пред њима да дођу к својим шанчевима и пешацима; а у шанчевима намести старешине (у доњему Јована Добрачу, а у горњему Рајића, бившега барјактара Карађорђина), и лепо ји потпуни пешацима; а што буде пешака сувише, он изведе те намести око Мораве и с друге стране шанчева по лугу, и сам остане међу овима последњим. Кад буде око ручанице, Турци тако и ударе и уз Мораву и низ Мораву, и још једни дођу на брод према српским шанчевима. Они коњици српски што су били отишли низ Мораву, како се покажу Турцима, Турци са свом силом учине јуриш, те ји све растерају куд кога; а ни они што су били отишли уз Мораву не прођу много боље. Потом Турци, дошавши к шанчевима српским, учине јуриш на оне пешаке што су стајали око Мораве, те ји потисну с места и натерају на горњи шанац, но будући да ови сви пешаци, онако као што су у гомили бежали, нису могли на врата ући у шанац, него нагрну преко шанца где ко дотрчи, и тако, док уђу, сву ову страну шанца од Мораве оборе и развале; а како год што су одовуд улазили у шанац тако су онамо на другу страну излазили из њега; и тако ови сами српски пешаци оборе и развале горњи шанац, у коме су била обадва топа. Кад ови пешаци споља оборе шанац и кроза њ прођу и утеку у луг, пристану за њима и они што су шанац чували, само Рајић, као комендат од шанца, не тедне, него остане код топова говорећи: „Ја, браћо, ови топова оставити нећу; знате како смо ји сви желели и за њима уздисали! Ја оћу код њи да умрем, па после моје смрти нека ји носи ко му драго“. И тако Турци нагрну у празан и разваљен шанац, и Рајић избаци своје пушке на њи, те последњи пут замени своју главу, па онда и он падне код топова. Тако српске војске, што је год било на пољу и у горњем шанцу, све прсне и побегне куд које, само оне у доњему шанцу опколе Турци са свију страна, и тако се упру бранити. Милош пак изнајпре био се са једном стотином људи упро у лугу те се бранио; но кад и ови његови људи стану за другима бежати, онда и он с враћевшничким архмандритом Мелентијем Павловићем утече на Љубић, и нашавши негде добош, који је добошар бежећи био бацио, даде га архимандриту Мелентији на врат, те стане лупати по шанцу да би се људи свраћали у шанац. И тако се војска опет стане купити на Љубићу.

Турци су међутим једнако били опколили онај један шанац и тукли се са Србима; а кад Турци пред вече уступе од шанца, онда Срби оставе шанац, па побегну, не чекајући док Турци сасвим отиду од њи. Кад Турци виде да Срби беже, они се поврате на траг, те ји потеряју и стану сећи; онда Милош, са оно своје мало људи што је био испушио, потрчи опет с Љубића пред оне Србе, те ји тако отме од Турака. Турци се потом сви врате преко Мораве и одвуку српске топове у Чачак. А Србин се ни десети не сврати на Љубић; јер кад се на Љубићу искупе и преброје, не буде ји више од сто и осамдесет, а кад су се побили с Турцима, било ји је око три иљаде свега. Војећи се Милош да Турци не опазе да је Срба тако мало на Љубићу, па да не дођу да ји оданде сасвим растерају, наређа коље око шанца и подигне гуњева на коље, да се црни као војска; а своје момке на врат на нос опреми опет у врбовку; и тако се за неколико дана скупи опет око иљада људи на Љубићу. Премда су Турци Србе тако разбили и топове им отели, али је и њи доста изгинуло; а највећа жалост и несрећа, што им се ту догодила, била је ова, што им је ћаја-паша, њихов управитељ погинуо. И само је то било Турке доста уплашило, а особито сад кад виде да се Срби, после онако страшнога боја и пропасти, опет купе и на бој спремају, поплаше се и забуне сасвим, и намисле да беже. Уочи онога дана кад ће побећи, утече некака робиња, из турскога логора, и дође Милошу под чадор те каже да се Турци некуд спремају: или ће да беже, или ће опет да ударе на Србе. Срби су се молили богу да побегну, а преправљали су се да се бране, ако ударе на њи. Кад буде ујутру пред зору, док повичу стражари: „Утекоше Турци!“ Срби се брже-боље опреме и потрче за њима. Турци пак, подигнувши сав пртљаг свој и плен и робље и рањенике, пођу из Чачка к југу, како ће преко Јелице у Босну и у Арнаутску. У Јелици дочекају ји српски четници, који су се налазили по Драгачеву, те ји неколико побију и нешто робља отму; но Турци продру. А кад буде иза Јелице у село Ртаре, ту ји сустигне Милош с војском. Кад Турци виде Србе за собом, гдекоји се стану враћати и друге узбијати, да се бију; али кад Срби опале на њи из бусија, онда сви нагну куд који може, а оставе и топове, и сву стоку што су били запленили, и робље стану бацати, само да је лакше бежати. И отале су ји већ Срби онај читав дан онако разбијене и поплашене терали и по којекаким потоцима били и пленили. Који Србин нигда Турчина није убио, тај га је дан могао убити: Турци су се тако били забунили да се већ нису ни бранили, него су бежали који је могао, а који нису могли бежати, они су падали по путу и око пута. Гдекоји су српски јунаци по десет коња турски тај дан изменили, нпр. кад му један коњ сустане, а он ухвати другога који му се најбољи и најодевенији учини; па кад му и онај сустане, а он увати трећега, а онога пусти итд. Ту је по један Србин

у стотине Турака улазио, те турско робље ватао и изводио. Нај-
после већ је Милош стао викати: „Прођите се, браћо, забога, доста
је већ; греота је од бога“. А кад ји се већ ови Срби окане, онда
ји стану дочекивати некаки ерцеговачки и црногорски ајдучи и
различне којекакве друге четице; и тако су ји на рачун српски
и преко Старога Влаа пратили и сретали чак до Сенице. Многи
су бежећи преко шума зашли у туђој земљи, па су ји после онако
поплашене и гладне убијале и жене по селима. Приповедају како
је некаквога трећи или четврти дан дотерала глад негде у село,
па га опази некаква баба и повиче му: „Баци, Турчине, оружје!“
А он сирома баци. Па и осим тога што су ји људи били, рекао би
човек да ји је и сама природа била почела бити и гонити; јер
ударе изнад некакве урвине, па ваљада је земља и онако била
слаба, а они се опет многи заједно натрпају, те се тако земља
отисне, и више ји од стотине притисне и живе погребе, а многи
испребијају ноге и руке.

Милош се из Краварица врати у Ртаре на конак, па онда уве-
че пусти по војсци телала: „Ко год има турскога роба, да га до-
веде пред господарски чадор; а у кога се потом нађе турски роб,
главом ће својом платити“. Тако искупи све турско робље на
једно место, па постави око њега страже, да му се нико не сме
прикучити; а које буде рањено, онима нареди лекаре, те завију
ране. Сутрадан рањенима погради носила (као тетриване), а здра-
ве жене и децу потрпа у кола, а људе посади на коње, па ји све
испрати у Ужице и преда Турцима, да иде свако на своју страну.
Ове су Туркиње великодушије Милошево подизале до неба, го-
ворећи Турцима у очи: „Српска је вера права чиста вера, и мора
јој бог помоћи. Срби су нас поватали и поробили, каоно ти робље,
али у рз наш нико није дарнуо, него су нас као браћа сестре чу-
вали и поштено испратили; а ви шта радите од њиова робља! Не
само што силујете жене и девојке, него и малу децу, и старе бабе,
које једва иду“. Тако су ове Туркиње приповедале и самоме
Рушић-паши, који је у то време пролазио на Босну, па ји у Се-
ници звао к себи те питао како је по Србији.

... Сад, дакле, Милош очистивши и Чачак тако срећно и
пробитачно, пошаље свог брата Јована к Ужицу, да чува да не би
Турци изишли у народ да каку штету чине; другу војску поша-
ље те Карановац побоље опколи и стесни; а он с великом војском
пође на Пожаревац, где су делије (који је било око иљаду и пет
стотина) биле начиниле шест шанчева и имале један топ. Тако
кренувши војску, удари преко Крагујевца, и дође на Баточину,
где су три-четири стотине Турака били начинили шанац и чу-
вали га. Ове Турке Милош тако опколи и стесни да се сутрадан
предаду и положе оружје, и Срби ји онако без оружја испрате у
Турску. Милош потом, запаливши турски шанац у Баточини (као

што су и по другим местима радили), крене војску, те пређе Мораву на Орашју, и отиде управо к Пожаревцу. Кад буду близу Пожаревца, сретну га делије, и са неописаном раброшћу ударе на српске ратнике, те ту погине неколико Срба, међу којима буде и Милошев шура, Јован, који му је тада као писар био. Кад Срби виде како се делије бију и главе одсецају, они се поплаше, и стану се измицати натраг; онда Милош потегне пиштољ, па изиђе преда њи, и стане им говорити: „Куда ћете, несрећни синови? Куд мислите да утечете? Где вам је град, да се у њега сакријете? Већ ако жене под кецеље да вас сакрију? Натраг, курво! Ту је кућа (показујући пиштољем турске шанчеве), ту је жена, ту су деца; то ако оставите, остало је све пропало. Који сад за мном не потрчи, ономе ћу ја главу одсећи, нећу чекати да га Турци секу“. Па онда метнувши пиштољ у кубуру, потегне сабљу и погна коња управо к делибаши, говорећи му: „Вала, делибаша, ти може бити да имаш куда и на другу страну, али ја заиста немам никуд, него ми ваља овде мрети“. Па са својим момцима учини јуриш управо на делибашу; а остала војска, које орабривши се његовим речма и примером, које бојећи се његове сабље и момака, нагрне за њим, те тако делије узбију натраг и сатерају у шанчеве, и одма, оно вече, пограде шанчеве око турски шанчева. Сутрадан Милош разгледа добро како стоје турски шанчеви, и војску ову мало одмори, и још другу из наије пожаревачке прикупи, и заповеди да се секу вашине. Трећи дан увече скупи поглаваре од војске, и стане им говорити: „Ови су се Турци, браћо, утврдили, а нама нити је време ни место да се овде бавимо и да ји чувамо; ово је поље, а ето Смедерева и Београда, овим Турцима може водом ласно помоћ доћи; а војска се турска купи од Босне, а купи од Уруменлије; него ми ваља да гледамо ове Турке час пре да очистимо; зато сам намислио вечерас, у име бога, да учинимо јуриш на делибашин шанац. Него и то, браћо, да вам кажем: који старешина не мисли напред ударити, пред својом војском, онај нека не мре од мене без невоље, већ слободно нека каже, да поставим другога старешину“. Поглавари сви углас повичу да ће по његовој заповести драговољно помрети пред војском. Потом заповеди те се војска изведе у ред, узевши сваки своје вашине, па и њој каже: „Који удари на турски шанац, онај, истина, може и умрети, а може и остати (јер сви неће изгинути); али који уступи натраг, онај ће јамачно умрети од мене. А ево ја ћу пред вама напред ударити. Јуриш!“ Турци су се са неописаном раброшћу бранили, и нису тели пре оставити шанац док нису Срби унутра ушли и стали се с њима бити пушкама кијачки, и бости се ножевима и чупати за вратове; па онда побегну у други шанац, оставивши своје коње и сав пртљаг; ни један се није имао кад вратити у своју колебу, да узме што, него је онако побегао с оним што је имао на себи. Ту су гдекоји момци и пријатељи Милошеви

плачући трчали за њим, и молили га и устављали да не трчи напред, да не би погинуо и смрћу својом народ српски упропастио. Кад ујутру сване, Срби отворе читав пазар у турскоме шанцу: атова и ратова, руа и оружја и свакога другог шићара доста. Сад се војницима српским тако оследи јуриш да су сами говорили онај дан да ударе и на други шанац; но Милош им не дадне, него ји онај дан лепо одмори, и вашине искупи и преправи. Па други дан, опет онако пред вече, удари на други шанац, те и њега отме, много лакше него први. Потом опет прекодан удари те отме и трећи. Сад Турци остану само у великоме шанцу, где им је био топ, и у два мала шанчића, око цркве и око џамије. Срби други дан увече ударе опет и на онај шанац око цркве, и отму све опкопе, но Турке из цркве не могу истерати, јер су били наоколо пушкарнице испроваљивали и добро се утврдили. И тако неколике стотине Срба освану око цркве, и, закопавши мало шанчића око себе, задане између цркве и турскога шанца. Ту проведу они читав дан и без јела и без пића, нити им је ко шта могао донети; само Милош даде после подне некаком човеку педесет гроша, те узме на леђа мешину ракије, и трчећи између турски танета унесе је у опкопе. Турци су тај дан излазили једном из великога шанца и чинили јуриш на те Србе, но они се одбране. А кад буде увече, Срби опет сложено ударе на цркву, и, пробивши зид, неколико су пута улазили у олтар, а Турци ји опет изгонили; док најпосле једва надвладају Срби, и Турци, оставивши цркву, утеку у велики шанац. Сад Срби из цркве нити су дали Турцима ићи из великога шанца у џамију, нити онима из џамије у шанац. Кад то сутрадан ујутру виде Турци, они се поплаше, и већ познаду да нема ништа од боја, зато стану Србе довикивати и питати ко им је старешина. Срби им кажу да је кнез Милош, но они изнајпре нису тели то да верују (или су се само чинили да не верују), него су говорили да су ови Срби ајдуци, а кнез Милош да је с Турцима; најпосле пак реку: „Ми кнеза Милоша, истина, не познајемо лично, али познајемо његова Димитрија; ако је ту Милош, ту мора бити и Димитрије с њим; дакле, нека дође Димитрије к нама, па ако буде ту кнез Милош, ми ћемо се њему предати, јер ми знамо да је он царски кнез, и где је он, ту је сва раја, а ми с рајом нити се можемо нити оћемо бити“. Онда Милош пошаље Димитрија к Турцима у шанац, и тако се отворе разговори о предаји. Срби су тели да им Турци предаду оружје, па да изиђу онако, као они из Баточине; Турци пак нису хтели на то пристати нипошто, него су искали да изиђу с оружјем и да повуку топ и остало своје, што год имају, и да ји Димитрије испрати до у Ћуприју. Да су Срби могли причекати још који дан, ови би се Турци предали како год и они у Баточини. Али будући да су с Дрине једнако писали да су Бошњаци навалили у Мачву и оће да продру у Шабац; војска се из Уруменлије и из Арнаутске при-

бирала к Ђуприји, где су се сваки дан надали *Марашли-Али-паши*, везиру од Уруменлије; од Карановца опет пишу да су Карановчани ради да се предаду, али неће никоме другом до Милошу; а новопазарски паша, Адем, купи војску и спрема се Карановчанима у помоћ; зато Милош (желећи час пре да очисти Пожаревац) предложи Турцима да оставе топ и џебане што год има осим онога што сваки војник уза се носи; а с оружјем да изиђу, и да им даде Димитрија да ји отпрати до у Ђуприју. Турци на то пристану, и Димитрије ји отпрати до Ђуприје. Милош пак, наредивши по наији пожаревачкој где ће ко чувати и на што пазити, одма крене своју војску, и пође Карановцу. Кад буде према турскога шанаца, а он лепо упаради војнике, и по турском обичају наређа једеке и барјаке и таламбасе, и тако се с највећом парадом покаже Турцима. Ови су Турци били у такој невољи (особито од глади и од смрада) да ји је онај дан могао предати како год и оне у Баточини; али он, једно, што су се тако у њега уверовали и желели баш њему да се предаду, а друго, за љубав Адем-паши, с којим се пре године дана био добро познао и у љубави живео, не тедне, него ји лепо испусти с оружјем и са свим њиовим имањем, и по њима пошаље Адем-паши лепо писмо, у коме му каже како је њи зулум натерао да се бију са зулумћарима, и замоли га да он барем у њи не дира; а уз то још пошаље му и дара мало. Адем-паша одговори Милошу на ово писмо, и благодари му што је Карановчане (међу којима је било људи из његова пашалука) тако лепо и поштено испратио, и уверава га да се од стране његове ништа не боји, и још, што је најзнатније, писмо овим реч'ма завршује:

„Диж' се, бане, на јелове гране!
Коси, бане, како си почео,
само гледај да ти откоси не покисну.“

Сад Милош, поставивши нужне страже и на овоме крају, крене сву војску на Дрину пред Бошњаке. Босански је пак везир, Рушић-паша, био дошао у Бељину, па је једну војску прикучио Дрини према Бадовинцима, а другу је, под командом Али-паше никшићкога, претурио у Мачву, те начинила шанац на Дубљу, да би оданде устављала Мачву и Поцерину да се не одмеће, и да би потом, пошто друга испреко Дрине на њезино место дође, прошла у Шабац. Кад дође Милош с војском у Слеччевић, Молер навали да оно вече ударе на турски шанац на Дубљу; но Милош рече: „Данас није време: једно, што је војска наша уморна, а друго, ето оће да удари киша, па ће нашим људ'ма пушке закисивати, а Турцима у сувоти толико неће сметати; а ни вашина немамо преправни; него да ноћимо овде и да се одморимо, па ћемо сутра, пошто се лепо преправимо, ударити на Турке“. Молер пак

не тедне послушати, него узме нешто војске ваљевске и Јована, Милошева брата, па отиду те ударе на Турке; но Турци им се не дадну ни прикучити к шанцу, него ји узбију, и узалуд погубе им неколика човека. Ови сад, не смејући од срамоте вратити се к Милошу на конак, остану те ноћи негде у пољу покисли. Сутрадан Милош, преправивши вашуину и остале све потребе за јуриш, прикучи војску турскоме шанцу, па рече: „Досад смо ударали ноћу на Турке, јер смо желели да беже од нас, а сад ћемо, у име бога на ове баш дању да ударимо, па да гледамо, ако буде могуће, да ни један не утече“. И тако ударе после подне око три сата на турски шанец. Српски коњици пролете кроз пешаке управо на шанец, па из кубура одозго преко шанца све на Турке, а пешаци за њима с вашином, те рукама за шанец, и гдекоји стану прескакати унутра. Турци се смету, па отворе врата на шанцу, и стану бежати. Срби ји пак дочекају, и, које онде на вратима, које мало даље иза шанца, тако ји побију да од иљаде Турака није ји више од осамнаест утекло преко Дрине. А паша, кад се отворе врата на шанцу, узјаше ата и побегне на поље; но кад изиђе из шанца, дочека га некакав Србин, те му убије ата, а он, паднувши с атом заједно, устане и утече у трње, а капа му остане онде где је пао, и узме је онај исти Србин што му је ата убио, те натакне на главу. Утом дотрчи ту и Милош са својим момцима, те, познавши пашу, повиче: „Држите, море, то је паша, али немојте да га убијете, него жива да уватимо“. И тако опколе оно трње, те пашу жива увате, и гологлава га из трња изведу пред Милоша. Милош му одма купи капу од онога Србина, а од другог шал, те му метне на главу, и стане га слободити, да се не боји ништа. Паша се врло обрадовао кад је разумео и уверио се да је то Милош. Срби ту, осим паше, увате још двадесет и неколико живи Турака, а изгубе своји око педесет људи и две знатне поглавице: Милића Дринчића и младога Симу Ненадовића. После битке Милош одведе пашу под свој чадор, и почаста га кавом и дуваном; и тако га је водио са собом неколико дана, дајући му чест као што се пристоји. Милош се за то време разговарао с пашом о свачему, и приповедао му како они нису устали цареву земљу да отму, него ји натерао зулум да се бију са зулумћарима, и да траже своју правицу под царевим skutом. Паша му је на то говорио: „Да цар зна какву ти војску имаш, он би народу овоме дао правицу какову год иште; само се чувај да се не помешаш с којим краљем, ако си рад да твоје судство и господство над овом земљом остане, него приони цару за skut, и цар ће ти дати те ћеш ти бити везир над овом земљом“. Пошто се тако Милош с пашом сит наразговара, онда му поклони ата и ћурак и пет стотина гроша, па га лепо испрати, и, са свима осталим поватаним Турцима, пошаље Рушић-паши преко Дрине.

Утом је већ био стигао Марашли Али-паша у Ђуприју, зато Милош остави опет Молера на ономе крају, да чува Дрину од Турака, а он се врати поред Београда, куда су Срби чували наоколо, и отиде к Јагодини, где се војска српска (на води Белици и на брду Липару) била улогорила против Марашли-Али-паше. Тек што Милош дође на Белицу, а стигне му и књига од Рушић-паше у којој га позива преко Дрине к себи на разговор, да гледају да се земља умири, да народ не пропада и с једне и с друге стране. Марашли Али-паша такођер стане Србе нудити миром, говорећи да он како год што има од цара власт да земљу силом покори тако има власт и да је на лепо умири. Зато Милош остави онде место себе Вујицу Вулићевића (који је с Црним Ђорђијем био отишао у Бесарабију, па сад дошавши у Банат по своју фамилију, пребегао у Србију), и заповеди му да чувају добро од Турака, а међутим с Марашли-Али-пашом да отворе разговоре о миру, док он отиде да Дрину да мало завара Рушић-пашу и да чује шта он говори, па после: кога им се уговори о миру учине бољи, онога да приме. Потом узме кнеза Аврама Лукића из најте пожешке, Петра Оташевића из крагујевачке и Николу Симеуновића из ваљевске, па отиде с њима на Дрину. У Лешницу пошаље му Рушић-паша старога његова познаника, делибашу Серчесму, те га узме на веру и одведе преко Дрине (у Турке!!!). Рушић-паша га је најпре питао зашто су устали на Турке, а он му је казивао како ји је зулум натерао, и бројио му све зулуме Сулеман-пашине редом. Кад потом отворе разговоре о миру Рушић-паша је најпре искао да му народ преда оружје, да га он пошаље цару, да цар види и да се увери да су се они предали и да су баш права раја постали; а даље говорио је да носе ко шта оће, и да им се у Београд да други паша, под којим ће живети мирно, као и остала царева раја. Милош, у његовим рукама будући, није могао ништа друго рећи, него: „Добро, честити пашо, да идемо да кажемо народу да престане од боја, и да гледамо да се купи оружје“. Паши није никако било мило да Милоша испусти из руку; зато је говорио и наваљивао да иде Димитрије с Аврамом и с осталим кнезовима да то кажу народу, а он да остане онде код њега. Милош пак, гледајући како ће се час пре ишчупати оданде, говорио је да народ њима неће веровати, нити ће ји послушати (које су и кнезови сами сведочили), него он ваља да иде, а ови кнезови међутим нека остану код паше. Паша је најпоследње наваљивао да остане барем и Димитрије с овим кнезовима, но Милош некако и то развеје, говорећи и доказујући да је Димитрије њему врло потребан сад у том послу. И тако се Милош и Димитрије спреме и (четврти дан) пређу опет у Србију, а Аврам и Оташевић и Никола остану код Рушић-паше, као у залози. Може бити да је и Али-паша никшићки много помогао Милошу те је сад изнео главу од Рушић-паше; али је опет највише дужан благодарити Серче-

сми и његовome јуначком поштењу. Он га је за она четири дана у логору турскоме једнако разговарао, да се ништа не боји док види у животу њега и његови иљаду делија; а кад га је опет у Лешницу натраг допратио, онда му је на расстанку казао: „Овде сам те ја узео на моју веру, и ево сам те опет овде довео. Досад смо били пријатељи, а одсад, ако ми паднеш шака, знам шта ћу с тобом чинити; ако ли ти паднем шака, чини са мном шта ти драго. Унапредак више не веруј никоме; ако би сам те и ја на веру звао, не иди ми“.

Милош сад дође у Србију као из мртви, и заповедивши да се око Дрине чува од Турака што се боље може, на врат на нос потрчи на Белицу. Кад тамо приспе, а то се Срби с Марашли-Алипашом упустили у боље и приличније разговоре о миру. Марашли Али-паша, желећи да би ту чест код цара добио да је он Србију покорио и умирио, и бојећи се да му је Рушић-паша не отме, није тео искати оружја од народа, него је казао: „Будите ви само цару покорни, па ако оћете (не само пушке него) и топове за појасом носити; и ако бог да, ја ћу вас на атове посадити и у самур-ћуркове обући“.

... Кад су Марашли-Алипашини Турци чули да је Милош у Београду, као да ји је сунце огрејало, свакоме си радост на лицу могао познати, и по целој војсци овај се глас чуо: „Фала богу дошао Милош“. А како год су се Марашли-Алипашини Турци томе радовали тако је Сулеманпашиним било мрско, јер су они једнако желели и радили не би ли се овај мир како покварио, и зато су говорили да је Милош јамачно преварио Марашли-Али-пашу; и један је од њи, пре доласка Милошева, код српске цркве пуцао на кнезовскога момка. Онај исти дан кад је Милош дошао, било је одређено да иде увече с кнезовима својим Марашли-Али-паши, на разговор. Дошавши у одређено време к Алипашину конаку, нађу неколико стотина Турака по авлији и око конака, који су били дошли као момци с различитим поглавицама које је паша к себи дозвоао. Кад Милош с кнезовима прође кроз ове Турке и дође Али-паши у собу, а то неколике паше и више од шест бимбаша и ајана и бегова седе унаоколо; но код свију њи така је била тишина да би човек могао чути муу да лети: само су гдекоји димови из чибука излетали, а многи су чибуке онако у устима држали, не пуштајући ни дима. Паша је најпре, пошто су и Србима донели каву и чибуке, запитао Милоша: „Јесте ли цару покорни?“ А Милош му одговори: „Јесмо“. И тако га је трипут питао, и он му одговарао. Онда паша рече: да је њему од цара дошао ферман да иде натраг, а њима ће се послати други паша. На то му Милош одговори: „Јок, честити, везиру! Ако ти поћеш између нас, и ми ћемо сви ићи из ове земље; тако је нас преклани

предао Рушић-паша, па се он врати натраг, а нама остави Сулеман-пашу, који нас је све ајдуцима начинио (а он је прави ајдук), и наше сав народ да затре и цареву земљу да опусти“; и ту је све зулуме Сулеманпашине бројио и тако говорио да су се чудили и Срби и Турци, и најпосле сврши овако: „Наше су куће још по планини на колима, — ако не верујеш, а ти пошљи људе нека виде; нити ћемо се пре вратити на своја кућишта док ти међу нама сасвим не останеш и Сулеман-пашу из града не истераш“. Ово је Милош све говорио српски, а толмачи су казивали турски. Пашин је толмач био некакав поп из Ниша, и он је највише разговоре толмачио, а српски је толмач био Димитрије, који је све стајао више попа. Паша је своје толмачу говорио неколико пута: „Узми се добро у памет, да што не слажеш или не сметеш; јер видиш њиова толмача где стоји више тебе“. Паши је тај Милошев разговор био врло по вољи, и обећа му се да ће писати цару да га остави међу њима и да ће он јамачно међу њима остати. И тако се сврши мир, и сутрадан одма стане се војска Алипашина враћати натраг. После неколико дана изиђе и Сулеман-паша из града, и отиде из Србије, а Али-паша остане у Београду, и по свима осталим градовима и главним варошима у пашалуку београдскоме постави своје војводе илити муселиме.

Истина да Срби и Турци тада никаки уговора о миру нису писали, али Милош после с пашом уговори ово (за које се говори да је после и ферманима потврђено): 1) да се Турци не мешају у купљење дације, него кнезови сами да је купе; 2) код свакога муселима да седи по један српски кнез, и без овога кнеза да муселим не суди Србима ништа; 3) у Београду да седи дванаест кнезова (од сваке наије по један) у канцеларији, да суде Србима за веће кривице, па кога нађу да је за смрт, да га предаду паши, да се погуби; и дацију од кнезова да примају и паши предају. — Тако Срби поделе владу и господство с Турцима. Паша остане господар у градовима над Турцима и над муселимима, а Милош у земљи над народом и над кнезовима...

Урош Кнежевић, КАРАЂОРЂЕ
(Народни музеј у Београду)

Анастас Јовановић, ХАЈДУК ВЕЉКО
(Галерија Матице Српске у Новом Саду)

Павел Ђурковић, КНЕЗ МИЛОШ СА ФЕСОМ
(Народни музеј у Београду)

Паја Јовановић, ТАКОВСКИ УСТАНАК
(Народни музеј у Београду)

**НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ
ИЗ ВУКОВЕ ЗБИРКЕ**

ЖЕНСКЕ ПЕСМЕ

НА ЦВИЈЕТИ НА РАНИЛУ

Пораниле девојке,
 Јело ле, Јело, добра девојко!
пораниле на воду,
 Јело ле, Јело, добра девојко!
ал' на води јеленче,

 Јело ле, Јело, добра девојко!
рогом воду мућаше,
 Јело ле, Јело, добра девојко!
а очима бистраше,
 Јело ле, Јело, добра девојко!

ДЈЕВОЈКА СЕ ТУЖИ ЂУЛУ

Ђул-дјевојка под ђулом заспала,
 Ђул се круни, те дјевојку буди.
Дјевојка је ђулу говорила:
„А мој ђуле, не круни се на ме!
Није мени до штано је теби,
већ је мени до моје невоље:
млад ме проси, за стара ме дају.

Стар је војно трула јаворина:
вјетар дува, јаворину љуља;
киша иде, јаворина труне.
Млад је војно ружа напупила:
вјетар дува, ружа се развија;
а од кише бива веселија;
сунце сија, она руменија“.

НЕ УЗМИ МИ ДРАГУ!

Јово брате, жао ми је на те!
Моја драга хоће поћи за те, —
сама ми се сабља вади на те!
Не узми је, мој по богу брате!
Свему ми је роду омиљела:
моме бабу дворбом и угодбом,

мојој мајци родом и племеном,
мојој браћи стасом и узрастом,
мојим секам' дугијем косама,
мен' јунаку црнијем очима, —
не узми је, мој по богу брате!

ДОЈЧИН ПЕТАР И КРАЉ МАТИЈАШ

Вино пије Дојчин Петар,
 варадински бан;
попио је триста дукат' све за један
 дан,
и још к томе врана коња, златан
 буздован.
Карао га краљ Матијаш, земљи
 господар:
„Бог т' убио, Дојчин-Петре,
 варадински бан!
Буд ти попи триста дукат' све за
 један дан,

зашто попи врана коња, златан
 буздован?“
Ал' беседи Дојчин Петар,
 варадински бан:
„Не карај ме, краљ-Матијаш',
 земљи господар!
Да си био ти у крчми где сам пио ја,
и љубио крчмарицу којуно сам ја,
попио би равну Пешту и сав Будим
 град!“

КАД ЈЕ ДРАГА НАДАЛЕКО

Свечер' сјала сјајна мјесечина,
обасјала зелену ливаду;
по њој пасу два господска коња,
чувала их два господичића:
бан Стијепо и капетан Јово.
Бан Стијепо Јову говорио:
„Да мој брате, сјајне мјесечине!
Благо, брате, ономе јунаку
кога није на далеку драга!
А моја је драга на далеку,
иструну ми јаглук и марама:

у марами грожђе односећи,
а јаглуком сузе утирући —
са мојом се драгом растајући“.
Ал' говори Јово капетане:
„И моја је драга на далеку,
ал' кад мени на ум падне драга,
ја не гледам тавној ноћи доба,
нит' мој коњиц мутној води брода:
путем идем, за њим праха нема;
воду газим, за њим брчка нема!“

ЈЕЛЕН И ВИЛА

Јелен пасе по загорју траву;
за дан пасе, за други болује,
а за трећи јаде јадикује.
Питала га из горице вила:
„О јелене, шумско горско звере,
каква ти је голема невоља,
те, кад пасеш по загорју траву,
за дан пасеш, за други болујеш,
а за трећи јаде јадикујеш?“
Јелен вили потијо беседи:
„Сестро моја, из горице вило,
мене јесте велика невоља:
ја сам имо моју коштутицу,

пак ј' отишла за гору на воду,
отишла је, пак ми не долази.
Ил' је гдегод с пута залутала,
или су је ловци уватили,
или ме је сасвим оставила,
и јелена другог прељубила.
Ако буде с пута залутала,
да бог даде да ме скоро нађе!
Ако л' су је ловци уватили,
бог нека им моју срећу даде!
Ако ли ме сасвим оставила,
и јелена другог прељубила,
дабогда је ловци уватили!”

СМРТ ОМЕРА И МЕРИМЕ

Двоје су се замилили млади:
Омер момче, Мерима девојка,
у пролеће, кад им цвета цвеће,
кад им цвета зумбул и каранфил.
Упази и једна мала стража,
мала стража, Омерова мајка,
па беседи Омерова мајка:
„Мили сине, Омер', момче младо,
ти не љуби Мериме девојке!

Лепшом ће те оженити мајка —
лепом Фатом новoga сердара.
Још је Фата од рода богата,
и тебе ће потпомоћи благом“.
Ал' беседи Омер, момче младо:
„Прођи ме се, моја мила мајко!
Није благо ни сребро ни злато,
већ је благо што је срцу драго“.
То не слуша Омерова мајка,

већ на силу оженила сина,
и на силу довела девојку.
Кад је било вечер по вечери
и младенце у ложницу свели,
ал' беседи Омер, момче младо:
„Ао Фато, ала ти си лепа!
Моја Мера није тако лепа,
ал' је Мера срцу моме драга.
Ој, бога ти, Фатима девојко,
донеси ми дивит и артије,
да напишем до две до три речи;
јер је моја победљива мајка,
па ће рећи да си м' уморила“.
Кад је мајци књигу написао,
он говори Фатими девојки:
„Ој, бога ти, Фатима девојко,
купајте ме ђулом руменијем,
пронес'те ме покрај моје Мере,
нек ме Мера мртвога целива,
кад ме није живог пољубила.
Ој, бога ти, жалосна девојко,
не пуст' гласа до бијела дана,
нек се моја навесели мајка,
и сестрице кола наиграју
и у колу песме напевају“.
То изусти, па и душу пусти.
Кад ујутру бели дан освану,
уранила Омерова мајка,
носи киту ситнога босиљка,
да пробуди двоје младенаца.
Цикну, викну Фатима девојка:
„Ој, бога ми, мила моја мајко,
синоћ ти је Омер починуо!“
Ал' беседи Омерова мајка:
„Бог т' убио, Фатима девојко!
Ти си ми га уморила млада!“
Ал' беседи Фатима девојка:
„Нисам, мајко, живота ми мога!
Нег' ево ти до две до три речи,
што је теби Омер оставио“.
Чита речи Омерова мајка,
чита речи па сузе пролива.

Купаше га ђулом руменијем,
понеше га Мериноме двору.
Ал' беседи Мерима девојка:
„Ђул мирише, мила моја мајко,
ђул мирише око нашег двора;
чини ми се — Омерова душа“.
Ал' беседи лепе Мере мајка:
„Муч', не лудуј, Мерима девојко!
Муч', не лудуј, кад будала ниси!
Сад твој Омер другу драгу љуби,
а за тебе младу и не мари!“
Ал' беседи Мерима девојка:
„Ђул мирише, мила моја мајко,
ђул мирише — Омерова душа“.
Она стрча доле низ чардаке,
па истрча на сокак на врата,
види грану ситнога бисера,
богом брати до два побратима:
„Чија ли је грана од бисера?“
Ал' беседе до два побратима:
„То је грана младога Омера“.
Ал' беседи Мерима девојка:
„Богом браћо, до два побратима,
спустите га пред моје дворове —
да га јадна мртвога целивам,
кад га нисам жива пољубила!“
Спустише га пред Мерине дворе,
к њему Мера жива примакнула,
мртва Мера црној земљи пала.
Сабљама јој сандук сатесаше.
Кад Омера од двора понеше,
тада Меру у сандук спустише;
кад Омера на гробље донеше,
тада Меру од двора понеше;
кад Омера у раку спустише,
тада Меру на гробље донеше;
кад Омера земљицом посуше,
тада Меру у раку спустише.
Ту се туку до две старе мајке
и проклињу и старо и младо,
ко растави и мило и драго.

КАД ПОЛАЗЕ СВАТОВИ ПО ДЈЕВОЈКУ

Молила се млада Петра мајка
старом свату и вјенчану куму:
„Заран' нама снаху доведите,

у косам' јој сунца донесите,
у њедрима јаснога мјесеца,
да огрије б'јеле дворе наше!“

КАД ПУТУЈУ С ДЈЕВОЈКОМ

Гором иду Петрови сватови,
гором иду, гора јектијаше;
пољем иду, поље звечијаше;
селом иду, село страх имаше
од љепоте господе сватова.

МЛАДОЖЕЊИ УЗ ЧАШУ

Јеленак ми гору ломи,
путак да му је;
за њим иде кошутца,
тек друг да му је.

ПО СРЦУ ЗИМА

Снијег паде о Ђурђеву дану;
не може га тица прелетјети,
дјевојка га боса прегазила.
За њом братац папучице носи:
„Ја л' ти, сејо, по ногама зима?“

„Није мени по ногама зима,
већ је мени по мом срцу зима;
ал' ми није са снијега зима,
већ је мени с моје мајке зима,
која ме је за недрага дала“.

РАДОСТ У ОПОМИЊАЊУ

„Драга моја, јеси л' се удала?“ —
„Јесам, драги, и чедо родила!
Твоје сам му име наденула:

кад га зовнем, да ме жеља мине;
не зовем га: „Оди к мени, сине!“
већ га зовем: „Оди к мени, драги!“

БРАТ И СЕСТРА И ТУЋИНКА

Горица листом листала,
у њојзи братац и сеја.
Сестрица брату говори:

„Зашто ми, брате, не дођеш?“
„Ја би ти, сејо, дошао,
али ми не да туђинка,

туђинка, добра девојка.
Ја добра коња оседлам,
туђинка ми га раседла;
ја бритку сабљу припашем,
туђинка ми је отпаше:

„Куда ћеш, драги, куда ћеш?
Равно је поље широко,
мутна је вода дубока;
не иди, драги, не иди!“

НАЈВЕЋА ЈЕ ЖАЛОСТ ЗА БРАТОМ

Сунце зађе за Невен, за гору
јунаци се из мора извозе.
Бројила их млада Ђурђевица;
све јунаке на број набројила,
до три њена добра не наброји:
прво добро — Ђурђа господара,
друго добро — ручнога ђевера,
треће добро — брата рођенога.

За Ђурђем је косу одрезала,
за ђевером лице изгрдила,
а за братом очи извадила.
Косу реже, коса опет расте;
лице грди, а лице израста;
али очи не могу израсти,
нити срце за братом рођеним.

БРАЋА И СЕСТРА

Рани мајка девет милих сина
и десету шћерцу мљезиницу;
ранила их док их одранила,
докле били сини на женидбу,
а ђевојка била на удају.
Њу ми просе многи просиоци:
једно бане, друго џенерале,
треће проси из села комшија.
Мајка даје у село комшији,
браћа дају спреко мора бану;
још су браћа сестри бесједила:
„Ја ти пођи, наша мила сејо,
„Ја ти пођи, спреко мора бану,
ми ћемо те често походити:
у години свакога мјесеца,
у мјесецу сваке неђељице“.
То је сестра браћу послушала,
она пође спреко мора бану.
Ал' да видиш чуда великога!
Ја бог пушћа од себе морију,
те помори девет милих брата,
сама оста саморана мајка.
Тако стаде три године дана.
Љуто пишти сестрица Јелица:

„Мили боже, чуда великога!
Што сам врло браћи згријешила,
те ме браћа походити неће?“
Њу ми коре многе јетрвице:
„Кучко једна, наша јетрвице,
ти си врло браћи омрзнула,
те те браћа походити неће“.
Љуто пишти сестрица Јелица,
љуто пишти јутром и вечером.
Ал' се милу богу ражалило,
па он посла два своја анђела:
„Ид'те доље, два моја анђела,
до бијела гроба Јованова,
Јованова, брата најмлађега,
вашијем га духом заданите,
од гроба му коња начините,
од земљице мијес'те колаче,
од покрова режите дарове,
спремите га сестри у походе“.
Хитро иду два божја анђела
до бијела гроба Јованова,
од гроба му коња начинише,
њинијем га духом задануше,
од земљице мијесе колаче,

од покрова резаше дарове;
спремише га сестри у походе.
Хитро иде нејачак Јоване;
кад је био двору на помолу,
далеко га сеја угледала,
мало ближе пред њег ишетала,
од жалости врло заплакала.
Руке шире, у лице се љубе;
па је сеја брату бесједила:
„Јесте л' ми се, брате, затјецали,
кад сте мене младу удавали,
да ћете ме често походити:
у години свакога мјесеца,
у мјесецу сваке неђељице?
Ево данас три године дана,
нијесте ме јоште походили!“
Још је њему сеја бесједила:
„Што си тако, брате, потавњео,
баш канда си под земљицом био?“
Бесједи јој нејачак Јоване:
„Шути, сејо, ако бога знадеш!
Мене јесте голема невоља:
док сам осам брата оженио,
и дворио осам милих снаха;
а како се браћа оженише,
девет б'јелих кућа начинисмо;
зато сам ти поцрњео, сејо“.
И он био три бијела дана.
Опрема се сестрица Јелица,
и опрема господске дарове,
да дарује браћу и снащице:
браћи реже свилене кошуље,
а снахама бурме и прстење.
Ал' је Јово врло устављаше:
„Ти не иди, моја мила сејо,
док још браће у походе дође“.
Ал' Јелица останути неће;
она спреми господске дарове.

Отале се Јово подигао
и са њиме сестрица Јелица.
А кад близу двора долазише,
код двора је пребијела црква;
па бесједи нејачак Јоване:
„Ти почекај, моја мила сејо,
док ја одем за бијелу цркву:
кад смо средњег брата оженили,
ја сам златан прстен изгубио, —
да потражим, моја мила сејо“.
Оде у гроб нејачак Јоване,
а остаде сестрица Јелица
чекајући нејачка Јована.
Чекала га, па га потражила,
ал' код цркве много ново гробље:
ту се одмах јаду осјетила,
ђе ј' умро нејачак Јоване.
Хитро иде двору бијеломе;
кад је близу двора долазила,
ал' у двору кука кукавица;
то не била сиња кукавица,
веће њена остарила мајка.
А Јелица на врата долази,
она виче из грла бијела:
„Јадна мајко, отвори ми врата“.
Стара мајка из двора бесједи:
„Ид' одагле, од бога моријо!
Девет си ми сина уморила,
и мен' хоћеш остарилу мајку?“
А Јелица била бесједила:
„Јадна мајко, отвори ми врата,
ово није од бога морија,
већ Јелица, твоја мила шћерца“.
Па јој мајка отворила врата,
закукаше кано кукавице,
рукама се б'јелим загрлише,
обје мртве на земљу падоше.

ТУБА МАЈКА

Играли се врани коњи
крај Мораве на обали;
међу собом говорили:

„Дај нам, боже, војевати,
а Мораве не бродити!
Морава је плаовита:

синоћ момка занијела,
а јутрос га на брег баца.
Да ј' у момка своја мајка,
за дан би му гласе чула,
а за други разабрала,
а за трећи на гроб дошла;
ал ј' у момка туђа мајка, —
за годину гласе чула,
а за другу разабрала,

а за трећу на гроб дошла.
Ал' по гробу трава расте:
детелина до колена;
по њој пасу два пауна,
и две тице паунице,
и четворо паунчади;
девојка им чобаница,
на њој кратка кабаница
и сребрна тканичица“.

ТУЖБАЛИЦА

једне Рисанке, саморане без икога у кући, за је-
динком сином трећи дан поGREBA испред куће:

Ево данас треће јутро,
зло ми јутро!
да те зовем и призивљем,
синко Вуко!
испред куће затрњене,
ух ми вазда!
не би ли ми долетио,
мој соколе!
А ти ми се не озивљеш,
крилат сине!
Траг ти не знам, јав не чујем,
јад ме чуо!
Оћедох те, оружях те,
мој делијо!
и цвијећем наресих те,
мој цвијете!
Мајци пође, пак не дође,
мајци куку!
брзо мајку заборави,
зашто, синко!
Озови ми се, кажи ми се,
вријеме је!
да разбереш мајку твоју,
мајци леле!
како си се научио,
пуни доме!
саморану без никога,
куку ћецо!

Сва у црно без биљега,
куку синко!
Ал' си пошћо у сватове,
дивни свате!
за ђевера уз ђевојку,
било синко!
ал' за сватског старјешину,
пристоји ти!
Ал' у коло међ' ђевојке,
мој делијо!
да их бираш и вијераш,
мој младићу!
себе љубу, мајц' измену,
мајци празно!
Ал' рад' мира у кметове,
шјајни кмете!
ал' с господом у дослуку,
гранат боре!
Моја вило над вилама,
дивна дико!
мој соколе под крилима,
мајци леле!
мој стечниче и доношче,
пунан доме!
ја јадујем, ти не видиш,
очни виде!
ја јаучем, ти не чујеш,
јад ме чуо!

Смрт т' уграби приђе рока,
бог је клео!
црна земља сад т' ужива,
њојзи благо!
Бе је твоја крута снага,
крути синко!
Рсом срзни, руком врзи,
људски рсу!
отреси се од земљице,
синко Вуко!
као соко од росице,
мој соколе!

не дотрчи, но долети,
кам да ми је!
саморану мајк' ућеши,
вила у јад!
Али ти се много бојим,
срце синко!
да се мајци вратит нећеш,
куку, леле!
Ти су пути недоходи,
то знам дивно!
него кукам, и кукаћу —
жива док сам!

МУШКЕ ПЕСМЕ

ЖЕНИДБА ДУШАНОВА

Кад се жени српски цар Стјепане,
надалеко запроси ђевојку,
у Леђану, граду латинскоме,
у латинског краља Мијаила,
по имену Роксанду ђевојку;
цар је проси, и краљ му је даје.
Цар испроси по књигам' ђевојку,
пак дозива Тодора везире:
„Слуго моја, Тодоре везире,
да ми идеш бијелу Леђану,
моме тасту, краљу Мијаилу,
да ми с њиме свадбу уговориш:
када ћемо поћи по ђевојку,
колико ли повести сватова;
да ми видиш Роксанду ђевојку:
може л' бити за цара царица,
може л' бити свој земљи госпођа;
да је видиш и да прстенујеш“.
Вели њему Тодоре везире:
„Хоћу, царе, драги господине“;
пак с' опреми, оде у Латине.
Када дође бијелу Леђану,
лијепо га краљу дочекао:
вино пише неђељицу дана.
Тада рече Тодоре везире:
„Пријатељу, Мијаило краљу,
није мене царе оправдио
да ја пијем по Леђану вино,
већ да с тобом свадбу уговорим:
кад ће царе доћи по ђевојку,
у које ли доба од године,

колико л' ће повести сватова;
и да видим Роксанду ђевојку,
да је видим и да прстенујем“.
Тада рече Мијаило краљу:
„Пријатељу, Тодоре везире,
што ме царе за сватове пита,
нека купи колико му драго,
по ђевојку када њему драго;
него ћеш ми цара поздравити:
нек не води своја два сестрића,
два сестрића, два Војиновића,
Вукашина и с њим Петрашина:
у пићу су тешке пијанице,
а у кавзи љуте кавгаџије;
опиће се, приметнуће кавгу,
пак је тешко џевап дати кавзи
у нашему бијелу Леђану.
А ђевојку сада ћеш виђети
и прстен јој дати по закону“.
А када је тавна ноћца дошла,
не доносе воштане свијеће,
већ по мраку изводе ђевојку.
Кад то виђе Тодоре везире,
он извади од злата прстење
са бисером и драгим камењем:
разасја се соба од камења, —
така му се учини ђевојка
да је љепша од бијеле виле;
прстенова Роксанду ђевојку
и даде јој хиљаду дуката,
и ђевојку браћа одведоше.

Кад ујутру јутро освануло,
опреми се Тодоре везире,
пак отиде бијелу Призрену.
Када дође бијелу Призрену,
пита њега српски цар Стјепане:
„Слуго моја, Тодоре везире,
виће ли ми Роксанду ђевојку?
Виће ли је и прстенова ли?
Што говори краљу Мијаило?“
Тодор њему све по реду каже:
„Вићех, царе, и прстеновах је.
Да каква је Роксанда ђевојка,
онакове у Србина нема!
Добро збори краљу Мијаило:
по ђевојку када тебе драго,
свата купи колико ти драго;
само те је краљу поздравио:
да не водиш два сестрића твоја,
два сестрића, два Војиновића;
у пићу су тешке пијанице,
а у кавзи љуте кавгаџије:
опиће се, заметнуће кавгу,
пак је тешко ђевап дати кавзи
у Леђану, граду латинскоме“.
Кад то зачу српски цар Стјепане,
удари се руком по кољену:
„Јао мене до бога милога!
Дотле ли се зулум огласио
од сестрића, од Војиновића!
А тако ми моје вјере тврде,
докле мене то весеље прође,
обојицу хоћу објесити
о вратима града Вучитрна,
по свијету да ме не срамоте!“
Стаде царе купити сватове;
скупиле свата дванаест хиљада,
пак подиже низ Косово равно.
Кад су били испод Вучитрна,
гледала их два Војиновића,
међу собом млади говорили:
„Што л' се ујак на нас расрдио,,
те нас не пиће звати у сватове?
Нетко нас је њему опаднуо,
с њега жива месо отпадало!
Цар отиде у земљу латинску,

а јунака са собом не има
ниједнога од рода својега,
који би му био у невољи,
ако би му било за невољу;
Латини су старе варалице,
ујака ће нашег погубити,
а незвани ићи не смијемо“.
Вели њима остарјела мајка:
„Ђецо моја, два Војиновића,
ви имате брата у планини —
код оваца Милош-чобанина;
најмлађи је, а најбољи јунак,
а за њега царе и не знаде.
Пошљите му лист књиге бијеле
нека дође граду Вучитрну;
не пиш'те му што је и како је,
већ пиштите: „Мајка је на смрти,
пак те зове да те благосови,
да на тебе клетва не остане,
него брже ходи б'јелу двору,
не би л' живу застануо мајку!““
То су браћа мајку послушала;
брже пишу књигу на кољену.
те је шаљу у Шару планину,
своме брату Милош-чобанину:
„Ој Милошу, наш рођени брате,
брже да си граду Вучитрну!
Стара нам је мајка на умору,
пак те зове да те благосови,
да на тебе клетва не остане“.
Када Милош ситну књигу прими,
књигу гледа, а сузе прољева.
Пита њега тридесет чобана:
„О Милошу, наша поглавице,
и досад су књиге долазиле,
ал' се нису са сузам' училе!
Откуд књига, ако бога знадеш?“
Скочи Милош на ноге лагане,
па говори својим чобанима:
„Ој чобани, моја браћо драга,
ова књига јест од двора мога:
стара ми је на умору мајка,
пак ме зове да ме благосови,
да на мене клетва не остане;
ви чувајте по планини овце,

док ја одем и натраг се вратим“.
Оде Милош граду Вучитрну.
Кад је био близу б'јела двора,
два су брата пред њег ишетала,
а за њима остарјела мајка.
Вели њима Милош чобанине:
„Зашто, браћо, ако бога знате!
Без невоље јер градит невољу?“
Веле њему до два мила брата:
„Ходи, брате, има и невоље“.
У б'јела се лица изљубише,
Милош мајку у бијелу руку.
Стадоше му редом казивати
како царе оде по ђевојку
надалеко, у земљу латинску,
а не зове својижех сестрића:
„Већ, Милошу, наш рођени брате,
хоћеш, брате, незван за ујаком
у сватове поћи назорице?
Ако њему буде до невоље,
да се њему у невољи наћеш;
ако ли му не буде невоље,
можеш доћи да се не казујеш“.
То је Милош једва дочекао:
„Хоћу, богме, моја браћо драга;
кад ујаку нећу, да коме ћу?“
Тад га браћа опремат стадоше;
оде Петар опремат кулаша,
а Вукашин опрема Милоша:
на њег меће танану кошуљу,
до појаса од чистога злата,
од појаса од бијеле свиле;
по кошуљи три танке ћечерме,
пак доламу са тридест путаца;
по долами токе саковане,
златне токе од четири оке;
а на ноге ковче и чакшире;
а сврх свега бугар-кабаницу,
и на главу бугарску шубару:
начини се црни Бугарине,
ни браћа га познати не могу;
дадоше му копље убојито
и мач зелен старога Војина;
Петрашин му изведе кулаша
међедином свега опшивена,

да кулаша царе не познаде.
Л'јепо су га браћа сјетовала:
„Кад, Милошу, достигнеш сватове,
питаће те тко си и откуд си;
ти се кажи земље Каравлашке:
„Служио сам бега Радул-бега,
не шће мене службу да исплати,
пак ја поћох у свијет бијели,
да ђегођи боље службе тражим;
пак сам чуо за свате цареве,
и присто сам незван за сватови
рад' комада љеба бијелого
и рад' чаше црвенога вина“.
Чувај добро дизген од кулаша,
јер се кулаш јесте научио
путовати с коњма царевим“.
Тада Милош окрену кулаша,
пак за царем оде у сватове.
На Загорју сустиже сватове.
Питају га кићени сватови:
„Откуд идеш, млађано Бугарче?“
Милош им се из далека каже,
кô што су га браћа научила.
Лијепо га свати дочекаше:
„Добро дошô, млађано Бугарче!
Нек је један више у дружини!“
Кад су били путем путујући, —
злу науку Милош научио
код оваца у Шари планини:
поспавати свагда око подне —
он задрема на коњу кулашу.
Како дизген ослаби кулашу,
диже главу, оде кроз сватове,
обаљује коње и јунаке,
докле дође коњма царевим;
како дође, с њима у ред стаде.
Лале шћаху бити Бугарина,
ал' не даде српски цар Стјепане:
„Не удрите млађано Бугарче,
Бугарче се спават научило
по планини овце чувајући;
не удрите, већ га пробудите“.
Буде њега лале и војводе:
„Устан' море, млађано Бугарче!
Бог ти стару не убио мајку,

која те је такога родила
и у свате цару опремила!“
Кад се прену Милош Војиновић,
те сагледа цару очи чарне,
кулаш иде с коњма царевим;
он покупи дизгене кулашу,
па ишћера њега из сватова,
удара га оштром бакрачлијом:
по три копља упријеко скаче,
по четири небу у висине,
унапредак ни броја се не зна;
из уста му живи огањ сипа,
а из носа модар пламен суче.
Стаде свата дванаест хиљада
те гледају коња у Бугара;
коња гледе, а сами се чуде:
„Боже мили, чуда великога!
Добра коња, а лоша јунака!
Још такога ни виђели нисмо;
један бјеше у зета царева,
и сада је у Војиновића“.
Гледале га још три шићарције:
једно јесте Ђаковица Вуче,
а друго је Нестополче Јанко,
а треће је момче Пријепољче;
гледали га, пак су говорили:
„Добра коња младог Бугарина!
Баш га овђе у сватов’ма нема,
та нема га ни у цара нашег;
хајде мало да изостанемо,
не би ли га како измамили“.
Кад су били до Клисуре близу,
изосташе до три шићарције,
па говоре Милош-чобанину:
„Чујеш море, млађано Бугарче!
Хоћеш дати коња на размјену?
Даћемо ти коња још бољега,
и још прида стотину дуката,
и сувише рало и волове,
пак ти ори те се љебом рани“.
Вели њима Милош Војиновић:
„Прођ’те ме се, до три шићарције!
Бољег коња од овог не тражим,
ни овога умирит не могу.
Што ће мене стотина дуката?

На кантар их мјерити не знадем,
а бројем их бројити не ум’јем.
Што ће мене рало и волови?
Мене није ни отац орао,
пак је мене љебом одранио“.
Тад говоре до три шићарције:
„Чујеш море, млађано Бугарче!
Ако не даш коња на размјену,
ми ћемо га на силу отети!“
Ал’ говори Милош Војиновић:
„Сила отме земљу и градове,
камољ’ мене коња отет неће!
Волим дати коња на размјену,
јер не могу пјешке путовати“.
Па остави својега кулаша,
пружи руку испод међедине;
они мисле бакрачлију скида,
ал’ он скида златна шестоперца,
те удара Ђаковицу Вуча:
колико га лако ударио,
три пута се Вуче праметнуо.
Вели њему Милош Војиновић:
„Толики ти родили гроздови
у питомој твојој Ђаковици!“
Побјеже му Нестополче Јанко;
стиже њега Милош на кулашу,
удари га међу плећи живе,
четири се пута праметнуо:
„Држ’ се добро, Нестополче Јанко!
Толике ти јабуке родиле
у питому Нестополју твоме!“
Бјежи јадно момче Пријепољче;
достиге га Милош на кулашу,
те и њега куцну шестоперцем,
седам се је пута праметнуло:
„Држ’ се добро, момче Пријепољче!
Па кад доћеш Пријепољу твоме,
повали се међу ђевојкама
ђе с’ отоо коња од Бугара!“
Па окрену коња за сватови.
Кад дођоше бијелу Леђану,
разапеше по пољу шаторе.
Зоб изиђе коњма царевим,
нема ништа коњу Милошеву.
Кад то виђе Милош Војиновић,

узе торбу на лијеву руку,
од зобнице једне те до друге,
док је своју пуну напунио;
па он оде тражит механцију:
„Механција, дај да пијем вина!“
Механција њему одговара:
„Ид' одатле, црни Бугарине!
Да с' донио бугарску копању,
ако бих ти и усую вина;
за те нису чаше позлаћене!“
Погледа га Милош попријеко,
удари га руком уз образе:
колико га лако ударио,
три му зуба у грло сасуо.
Моли му се млади механција:
„Не удри ме више, Бугарине!
Биће тебе вина изобила,
ако цару неће ни достати“.
Милош више не шће ни искати,
већ сам узе пак се напи вина.
Док се Милош мало поначини,
утом свану и ограну сунце;
ал' повика са града Латинче:
„Ој, чујеш ли, српски цар-Стјепане!
Ето доље под градом Леђаном
изишћо је краљев заточнице,
зове тебе на мејдан јуначки;
ваља ићи мејдан дијелити,
или нећеш одавде изићи,
ни извести свата ниједнога,
а камоли Роксанду ђевојку!“
Кад то зачу српски цар Стјепане,
он телала пусти у сватове;
телал виче и тамо и амо:
„Није л' мајка родила јунака,
и у свате цару опремила,
да за цара на мејдан изиђе?
Честита би њега учинио“.
Ал' се нитко наћи не могаше.
Цар с' удари руком по кољену:
„Јао мене до бога милога!
Сад да су ми два сестрића моја,
два сестрића, два Војиновића,
сад би они на мејдан изишли“.
Истом царе у бесједи бјеше,

Милош иде, а кулаша води
до пред шатор српског цар-
Стјепана:
„Је л' слободно, царе господине,
да ја идем на мејдан у поље?“
Вели њему српски цар Стјепане:
„Јест слободно, млађано Бугарче;
јест слободно, ал' није прилике!
Ако згубиш млада заточника,
честита ћу тебе учинити“.
Узја Милош помамна кулаша,
па окрену од б'јела шатора,
заметнувши копље наопако.
Говори му српски цар Стјепане:
„Не нос' синко, копље наопако,
већ окрени копље унапредак,
јер ће ти се смијати Латини“.
Вели њему Милош Војиновић:
„Чувај, царе, ти господства твога!
Ако мене до невоље буде,
ја ћу ласно копље окренути;
ако ли ми не буде невоље,
донети га могу и овако“.
Па отиде низ поље леђанско.
Гледале га Латинке ђевојке,
Гледале га, пак су говориле:
„Боже мили, чуда великога!
Каква је то царева замјена?“
Та на њему ни хаљина нема!
Весели се, краљев заточнице!
Немаш на што сабљу извадити,
нит' је имаш о што крвавити“.
У то доба дође до шатора,
ђе заточник сједи под шатором,
за копље је свезао дората.
Вели њему Милош Војиновић:
„Устан море, бијело Латинче,
да јуначки мејдан дијелимо!“
Ал' говори бијело Латинче:
„Ид' одатле, црни Бугарине!
Немам о што сабље поганити,
кад на тебе ни хаљина нема“.
Ражљути се Милош Војиновић:
„Устан' море, бијело Латинче!
На тебе су побоље хаљине,

с тебе ћу их на себе обући“.
Тад Латинче на ноге поскочи,
пак посједе помамна дората,
одмах оде пољем разиграват;
Милош њему стаде на биљези.
Баци копље бијело Латинче
на Милоша у прси јуначке;
Милош држи златна шестоперца,
на њега је копље дочекао,
пребио га на три половине.
Вели њему бијело Латинче:
„Чекај мало, црни Бугарине,
лоше су ми копље подметнули,
док отидем да копље пром’јеним“.
Пак побјеже преко поља равна,
ал’ повика Милош Војиновић:
„Стани мало, бијело Латинче!
Мило би ти било побјегнути!“
Пак поћера по пољу Латинче;
доћера га до леђанских врата,
ал’ леђанска врата затворена.
Пусти копље Милош Војиновић,
те прикова бијело Латинче,
прикова га за леђанска врата,
пак му русу одсијече главу,
кулашу је баци у зобницу;
па увати његова дората,
одведе га цару честитоме:
„Ето, царе, заточника главе!“
Цар му даде благо небројено:
„Иди, синко, те се напиј вина,
честита ћу тебе учинити!“
Тек што Милош сједе пити вино,
ал’ повика са града Латинче:
„Ето, царе, под Леђаном градом
на ливади три коња витеза,
под седлима и под ратовима,
и на њима три пламена мача,
врхови им небу окренути:
да прескочиш три коња витеза!
Ако ли их прескочити нећеш,
нећеш изићи ни извест ђевојке“.
Опет викну телал по сватов’ма:
„Није л’ мајка родила јунака,
и у свате цару опремила,

да прескочи три коња витеза
и на њима три пламена мача?“
Тај се јунак наћи не могаше.
Ал’ ето ти млада Бугарина
пред шатора српског цар-Стјепана:
„Је л’ слободно, царе господине,
да прекочим три коња витеза?“
„Јест слободно, моје драго д’јете!
Него скини бугар-кабаницу,
бог убио онога терзију
који ти је толику срезао!“
Говори му Милош Војиновић:
„Сједи, царе, пак пиј рујно вино,
не брини се мојом кабаницом!
Ако буде срце у јунаку,
кабаница неће ништа смести:
којој овци своје руно смета,
онђе није ни овце ни руна!“
Па он оде у поље леђанско.
Када дође до добријех коња,
он проводи својега кулаша,
па кулашу своје проговара:
„Чекај мене у седло, кулашу!“
А он прође с оне друге стране,
заигра се преко поља равна,
и прескочи три коња витеза
и на њима три пламена мача,
устаи се на својем кулашу;
па он узе три коња витеза,
одведе их српском цар-Стјепану.
Мало време затим постајало,
ал’ повика са града Латинче:
„Хајде сада, царе Србљанине,
под највишу кулу у Леђану;
на кули је копље ударено,
на копљу је од злата јабука:
ти стријељај кроз прстен јабуку!“
Милош више не шће ни чекати,
већ он пита цара честитога:
„Је л’ слободно, царе господине,
да стријељам кроз прстен јабуку?“
„Јест слободно, мој рођени синко!“
Оде Милош под бијелу кулу,
запе стр’јелу за златну тетиву,
устријели кроз прстен јабуку,

пак је узе у бијеле руке,
однесе је цару честитоме;
лијепо га царе обдарио.
Мало време затим постајало,
ал' повика са града Латинче:
„Ето, царе, под бијелом кулом
изишла су два краљева сина,
извели су три л'јепе ђевојке,
три ђевојке, све три једнолике,
и на њима рухо једнолико:
иди познај које је Роксанда;
ако ли се које друге машиш,
нећеш изић ни изнијет главе,
а камоли извести ђевојке!“
Кад је царе р'јечи разумио,
он дозива Тодора везира:
„Иди, слуго, те познај ђевојку!“
Тодор му се право кунијаше:
„Нијесам је, царе, ни виђео,
јер су ми је по мраку извели
када сам је ја прстеновао“.
Цар с' удари руком по кољену:
„Јаој мене до бога милога!
Надмудрисмо и надјуначисмо,
пак нам оста цура на срамоту!“
Кад то зачу Милош Војиновић,
он отиде цару честитоме:
„Је л' слободно, царе господине,
да ја познам Роксанду ђевојку?“
„Јест слободно, моје драго д'јете
ал' је јадно у те поуздање:
како ћеш ти познати ђевојку,
кад је нигда ни виђео ниси!“
Ал' говори Милош Војиновић:
„Не брини се, царе господине!
Кад ја бијах у Шари планини
код оваца дванаест хиљада,
за ноћ буде по триста јањаца,
ја сам свако по овци познавô:
Роксанду ћу по браћи познати“.
Вели њему српски цар Стјепане:
„Иди, иди, моје драго д'јете!
Ако бог да те познаш Роксанду,
даћу тебе земљу Скендерију
у државу за живота твога“.

Оде Милош низ поље широко.
Када дође ђе стоје ђевојке,
збаџи с главе бугарску шубару,
скиде с леђа бугар-кабаницу, —
засија се скерлет и кадифа,
засјаше се токе на прсима
и злаћене ковче на ногама:
сину Милош у пољу зелену
као јарко иза горе сунце —
пак је простре по зеленој трави,
просу по њој бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење.
Тад извади мача зеленога,
па говори трима ђевојкама:
„Која је ту Роксанда ђевојка,
нек савије скуте и рукаве,
нека купи бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење;
ако ли се која друга маши,
вјера моја тако ми помогла,
осјећ ћу јој руке до лаката!“
Кад то чуше три л'јепе ђевојке,
обје крајње средњу погледаше,
а Роксанда у зелену траву:
сави скуте и свил'не рукаве,
пак покупи бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење;
а ђевојке двије побјегоше.
Али Милош утећ им не даде,
веће обје увати за руке,
све три води пред цара Стјепана;
цару даде Роксанду ђевојку,
и даде му једну уз Роксанду,
а трећу је себе оставио.
Цар Милоша међу очи љуби,
ал' још не зна тко је и откуд је.
Повикаше кићени чауши:
„Спремајте се, кићени сватови,
вријеме је двору путовати!“
Спремише се кита и сватови,
поведоше Роксанду ђевојку.
Кад су били мало иза града,
ал' говори Милош Војиновић:
„Господине, српски цар-Стјепане,
овђе има у Леђану граду,

има један Балачко војвода.
Ја га знадем и он ме познаје.
Краљ га рани седам годин' дана
да рашћера кићене сватове
и да отме Роксанду ђевојку:
сад ће њега за нама послати.
На Балачку јесу до три главе:
из једне му модар пламен бије,
а из друге ладан вјетар дува;
кад два вјетра из глава изиђу,
Балачка је ласно погубити.
Већ ви ид'те, водите ђевојку,
ја ћу овђе чекати Балачка,
не бих ли га како уставио“.
Отидоше кићени сватови,
одведоше лијепу ђевојку;
оста Милош у гори зеленој
и са њиме три стотине друга.
Кад одоше свати из Леђана,
краљ дозива Балачка војводу:
„О Балачко, моја вјерна слуго,
можеш ли се у се поуздати
да рашћераш цареве сватове
и да отмеш Роксанду ђевојку?“
Пита њега Балачко војвода:
„Господине, од Леђана краљу,
какав бјеше јунак у сватов'ма
што највеће отвори јунаштво?“
Вели њему леђанска краљица:
„Слуго наша, Балачко војвода,
ту не има ниједног јунака,
осим једног црна Бугарина,
и то младо, још голобрадасто“.
Ал' говори Балачко војвода:
„Није оно црни Бугарине,
већ је оно Милош Војиновић;
ни цар Стјепан њега не познаје,
Ал' ја њега одавна познајем“.
Вели њему леђанска краљица:
„Иди, слуго, Балачко војвода,
те ми отми цуру од Србаља,
а ја ћу је тебе поклонити“.
Тад Балачко спреми бедевију,
па отрча друмом за сватови
са шест стотин' латинских катана.

Кад су били у гори зеленој,
кулаш стоји на друму широку,
а за њиме Милош Војиновић.
Викну њега Балачко војвода:
„О Милошу, зар се мене надаш?“
Па он пусти један пламен модар,
опали му црну међедину;
а кад виђе да му не науди,
онда пусти вјетра студеного:
три пута се кулаш преметнуо,
ал, Милошу ништа не досади.
Викну Милош из грла бијела:
„Ето тебе од шта се не надаш!“
Па он пусти златна шестоперца:
колико га лако ударио,
из бојна га седла избацио;
пак потеже копље убојито,
прибоде га у зелену траву,
пак му све три одсијече главе,
кулашу их баци у зобницу.
Тад учини јуриш у катане
са својијех три стотине друга:
одсјекоше три стотине глава,
па одоше друмом за сватови.
Кад стигоше цара и сватове,
пред њег баци Балачкове главе;
цар му даде хиљаду дуката,
па одоше бијелу Призрену.
Кад су били кроз поље Косово,
Милош хоће граду Вучитрну,
па говори српском цар-Стјепану:
„Збогом остај, мој мили ујаче,
мој ујаче, српски цар-Стјепане!“
Тада се је царе осјетио
да је оно Милош Војиновић,
па говори својему нећаку:
„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила
и ујаку који те имаде!
Зашто ми се отприје не кажеш,
него сам те путем намучио:
и конаком, и глади, и жеђу?“
Тешко свуда своме без својера!

ЗИДАЊЕ СКАДРА

Град градила три брата рођена,
 до три брата, три Мрљавчевића:
 једно бјеше Вукашине краље,
 друго бјеше Угљеша војвода,
 треће бјеше Мрљавчевић Гојко;
 град градили Скадар на Бојани,
 град градили три године дана,
 три године са триста мајстора;
 не могоше темељ подигнути,
 а камоли саградити града:
 што мајстори за дан га саграде,
 то све вила за ноћ обаљује.
 Кад настала година четврта,
 тада виче са планине вила:
 „Не мучи се, Вукашине краље,
 не мучи се и не харчи блага!
 Не мо'ш, краље, темељ подигнути,
 а камоли саградити града,
 док не нађеш два слична имена,
 док не нађеш Стоју и Стојана,
 а обоје брата и сестрицу,
 да зазиђеш кули у темеља:
 тако ће се темељ обдржати,
 и тако ћеш саградити града“.
 Кад то зачу Вукашине краље,
 он дозива слугу Десимира:
 „Десимире, моје чедо драго!
 досад си ми био вјерна слуга,
 а одсаде моје чедо драго;
 ватај, сине, коње у интове,
 и понеси шест товара блага:
 иди, сине, преко б'јела св'јета,
 те ти тражи два слична имена,
 тражи, сине, Стоју и Стојана,
 а обоје брата и сестрицу;
 јали отми, јал за благо купи,
 доведи их Скадру на Бојану,
 да зиђемо кули у темеља,
 не би л' нам се темељ обдржао,
 и не би ли саградили града“.
 Кад то зачу слуга Десимире,
 он увати коње у интове,
 и понесе шест товара блага:

оде слуга преко б'јела св'јета,
 оде тражит два слична имена.
 Тражи слуга Стоју и Стојана,
 тражи слуга три године дана,
 ал' не нађе два слична имена,
 ал' не нађе Стоје и Стојана;
 па се врну Скадру на Бојану,
 даде краљу коње и интове,
 и даде му шест товара блага:
 „Ето, краље, коњи и интови,
 и ето ти шест товара блага,
 ја не нађох два слична имена,
 ја не нађох Стоје и Стојана“.
 Кад то зачу Вукашине краљу,
 он подвикну Рада неимара,
 Раде викну три стотин' мајстора:
 гради краље Скадар на Бојани,
 краље гради, вила обаљује,
 не да вила темељ подигнути,
 а камоли саградити града!
 Па дозивље из планине вила:
 „Море, чу ли, Вукашине краљу!
 Не мучи се и не харчи блага,
 не мож', краље, темељ подигнути,
 а камоли саградити града!
 Но ето сте три брата рођена,
 у свакога има вјерна љуба:
 чија сутра на Бојану дође
 и донесе мајсторима ручак,
 зиђите је кули у темеља:
 тако ће се темељ обдржати,
 тако ћете саградити града“.
 Кад то зачу Вукашине краљу,
 он дозива два брата рођена:
 „Чујете ли, моја браћо драга!
 Ето вила са планине виче,
 није вајде што харчимо благо,
 не да вила темељ подигнути,
 а камоли саградити града!
 Још говори са планине вила:
 ев' ми јесмо три брата рођена,
 у свакога има вјерна љуба:
 чија сјутра на Бојану дође

и донесе мајсторима ручак,
да ј' у темељ кули узидамо:
тако ће се темељ обдржати,
тако ћемо саградити града.
Но је л', браћо, божја вјера тврда
да ниједан љуби не докаже,
већ на срећу да им оставимо,
која сјутра на Бојану дође?"
И ту божју вјеру зададоше
да ниједан љуби не докаже.
Утом их је ноћца застанула,
отидоше у бијеле дворе,
вечераше господску вечеру,
оде сваки с љубом у ложницу.
Ал' да видиш чуда великога!
Краљ Вукашин вјеру погазио,
те он први својој љуби каза:
„Да се чуваш, моја вјерна љубо!
Немој сјутра на Бојану доћи,
ни донијет ручак мајсторима,
јер ћеш своју изгубити главу,
зидаће те кули у темеља“.
И Угљеша вјеру погазио,
и он каза својој вјерној љуби:
„Не превар' се, вјерна моја љубо!
Немој сјутра на Бојану доћи,
ни донијет мајсторима ручак,
јера хоћеш млада погинути,
зидаће те кули у темеља“.
Млади Гојко вјеру не погази,
и он својој љуби не доказа.
Кад ујутру јутро освануло,
поранише три Мрљавчевића,
отидоше на град на Бојану.
Земан дође да се носи ручак,
а редак је госпођи краљици;
она оде својој јетрвици,
јетрвици, љуби Угљешиној:
„Чу ли мене, моја јетрвице!
Нешто ме је забољела глава, —
тебе здравље! — пребољет не могу,
но понеси мајсторима ручак“.
Говорила љуба Угљешина:
„О јетрво, госпођо краљице,
нешто мене забољела рука, —

тебе здравље! пребољет не могу,
већ ти збори млађој јетрвици“.
Она оде млађој јетрвици:
„Јетрвице, млада Гојковице,
нешто ме је забољела глава, —
тебе здравље! — пребољет не могу,
но понеси мајсторима ручак“.
Ал' говори Гојковица млада:
„Чу ли, нано, госпођо краљице!
Ја сам рада тебе послушати,
но ми лудо чедо некупато,
а бијело платно неиспрато“.
Вели њојзи госпођа краљица:
„Иди, каже, моја јетрвице,
те однеси мајсторима ручак,
ја ћу твоје изапрати платно,
а јетрва чедо окупати“.
Нема шта ће Гојковица млада,
већ понесе мајсторима ручак.
Кад је била на воду Бојану,
угледа је Мрљавчевић Гојко;
јунаку се срце ражалило,
жао му је љубе вијернице,
жао му је чеда у кол'јевци,
ђе остаде од мјесеца дана;
па од лица сузе просипаше.
Угледа га танана невјеста;
кротко ходи, док до њега приђе,
кротко ходи, тихо бесјеђаше:
„Што је тебе, добри господару,
те ти рониш сузе од образа?"
Ал' говори Мрљавчевић Гојко:
„Зло је, моја вијернице љубо!
Имао сам од злата јабуку,
па ми данас паде у Бојану,
те је жалим, прегорет не могу“.
Не сјећа се танана невјеста,
но бесједи своме господару:
„Моли бога ти за твоје здравље,
а салићеш и бољу јабуку“.
Тад јунаку грђе жао било,
па на страну одвратио главу,
не шће више ни гледати љубу;
а дођоше два Мрљавчевића,
два ђевера Гојковице младе,

узеше је за бијеле руке,
поведоше у град да уграде:
подвикнуше Рада неимара,
Раде викну до триста мајстора;
ал' се смије танана невјеста,
она мисли да је шале ради.
Турише је у град уграђиват:
оборише до триста мајстора,
оборише дрвље и камење,
уздидаше дори до кољена;
још се смије танана невјеста,
још се нада да је шале ради.
Оборише до триста мајстора,
оборише дрвље и камење,
уздидаше дори до појаса.
Тад отежа дрвље и камење,
онда виђе шта је јадну нађе,
љуго писну како љута гуја,
па замоли два мила ђевера:
„Не дајте ме, ако бога знате,
узидати младу и зелену!“
То се моли, ал' јој не помаже,
јер ђевери у њу и не гледе.
Тад се прође срама и зазора,
паке моли свога господара:
„Не дај мене, добри господару,
да ме младу у град узидију!
Но ти прати мојој старој мајци —
моја мајка има доста блага —
нек ти купи роба ил' робињу,
те зидајте кули у темеља“.
То се моли, но јој не помаже.
А кад виђе танана невјеста

да јој молба више не помаже,
тад се моли Раду неимару:
„Богом брате, Раде неимаре,
остави ми прозор на дојкама,
истури ми моје б'јеле дојке:
каде дође мој нејаки Јово,
каде дође, да подоји дојке!“
То је Раде за братство примио, —
остави јој прозор на дојкама,
па јој дојке упоље истури:
каде дође нејаки Јоване,
каде дође, да подоји дојке.
Опет тужна Рада дозивала:
„Богом брате, Раде неимаре,
остави ми прозор на очима,
да ја гледам ка бијелу двору
кад ће мене Јова доносити
и кад двору опет односити“.
И то Раде за братство примио,
остави јој прозор на очима,
те да гледа ка бијелу двору
каде ће јој Јова доносити
и ка двору опет односити.
И тако је у град уградише,
па доносе чедо у кол'јевци,
те га доји за неђељу дана;
по неђељи изгубила гласа,
ал' ђетету онђе иде рана:
дојише га за годину дана.
Како таде, тако и остаде,
да и данас онђе иде рана:
зарад чуда и зарад лијека,
која жена не има млијека.

УРОШ И МРЊАВЧЕВИЋИ

Састала се четири табора
на убаву на пољу Косову,
код бијеле Самодрезе цркве:
једно табор Вукашина краља,
друго табор деспота Угљеше,
треће табор војевode Гојка,

а четврто царевић-Уроша.
Цареви се отимљу о царство;
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство.
Краљ Вукашин вели: „На мене је!“

Деспот Угљеш': „Није, нег' на мене!“

Војвод' Гојко: „Није, нег' на мене!“

Ћути нејак царевих Урошу,
ћути д'јете, ништа не бесједи,
јер не смије од три братијенца,
братијенца, три Мрњавчевића.
Пише књигу Вукашине краљу,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка,
нека дође на Косово равно,
да он каже на коме је царство:
он је св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у њега су књиге староставне.
Пише књигу деспоте Угљеша,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка.
Трећу пише војевода Гојко,
и он шиље огњена чауша;
а четврту царевих Урошу,
пише књигу и шиље чауша.
Сва четири ситне књиге пишу
и пошиљу огњене чауше,
све потајно један од другога.
Састаше се четири чауша
у Призрену, граду бијеломе,
код дворова протопоп-Недељка,
али прота дома не бијаше,
но у цркву бјеше на јутрењи,
на јутрењи и на летурђији.
Кол'ко с' силни огњени чауши,
колико су силни од силнијех,
те не кћеше коње одјахати,
но у цркву коње нагонише,
потегоше плетене канџије,
ударају протопоп-Недељка:
„Брже хајде, протопоп-Недељко,
брже хајде на Косово равно,
да ти кажеш на коме је царство;
ти си св'јетлог цара причестио,
причестио и исповједио,

у тебе су књиге староставне;
јал' ћеш сада изгубити главу!“
Сузе рони протопоп Недељко,
сузе рони, па њима говори:
„Одбијте се, силни од силнијех,
док у цркви закон савршимо,
знати ће се на коме је царство“.
Тако су се они узмакнули.
А кад закон божји савршише,
изљегоше пред бијелу цркву;
тад говори протопоп Недељко:
„Ђецо моја, четири чауша,
ја сам св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
ал' га нисам питао за царство,
већ за грије' што је сагр'јешо;
но идите у Прилипа града,
до дворова Краљевића Марка,
а до Марка, до мојега ћака;
код мене је књигу научио,
код цара је Марко писар био,
у њега су књиге староставне,
и он знаде на коме је царство.
Ви зовите на Косово Марка,
хоће Марко право казивати,
јер се Марко не боји никога,
разма једног бога истинога“.
Отидоше четири чауша,
отидоше ка Прилипу граду,
б'јелу двору Краљевића Марка.
Кад су били пред бијеле дворе,
удареше звекиром на врата.
То зачула Јевросима мајка,
па дозива свога сина Марка:
„Сине Марко, моје чедо драго,
тко удара звекиром на врата?
Баш кâ да су бабови чауши“.
Уста Марко те отвори врата,
чауши се поклонише Марку:
„Божја т' помоћ, господару Марко!“
А Марко их омилова руком:
„Добро дошли, моја ћецо драга!
Јесу л' здраво Србљи витезови,
и честити цареви и краљи?“
Чауши се смјерно поклонише:

„Господару, Краљевићу Марко,
све је здраво, али није мирно:
господа се тешко завадила
на Косову пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се се отимљу о царство;
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство;
тебе зову на Косово равно,
да им кажеш на коме је царство“.
Оде Марко у господске дворе,
пак дозива Јевросиму мајку:
„Јевросима, моја мила мајко,
господа се јесу завадила
на Косову пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се отимљу о царство;
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство;
мене зову на поље Косово,
да им кажем на коме је царство“.
Кол’ко Марко тежио на правду,
тол’ко моли Јевросима мајка:
„Марко сине, једини у мајке,
не била ти моја рана клета,
немој, сине, говорити криво,
ни по бабу ни по стричевима,
већ по правди бога истинога!
Немој, сине, изгубити душе!
Боље ти је изгубити главу
него своју огр’јешити душу“.
Узе Марко књиге староставне,
па опреми себе и Шарина,
Шарину се на рамена баци,
отидоше у Косово равно.
Кад су били краљеву шатору,
рече тада Вукашине краље:
„Благо мене до бога милога!
Ето мене мога сина Марка:
он ће казат на мене је царство,
од оца ће остати сину“.
Марко слуша, ништа не говори,
на шатора не окреће главу.

Кад га виђе Угљеша војвода,
тад Угљеша ријеч говорио:
„Благо мене, ето ми синовца!
Он ће казат на мене је царство.
Кажи, Марко, на мене је царство,
оба ћемо братски царовати!“
Шути Марко, ништа не бесједи,
на шатора не окреће главу.
Кад га виђе војвода Гојко,
таде Гојко ријеч говорио:
„Благо мене, ето ми синовца!
Он ће казат на мене је царство.
Кад је Марко још нејачак био,
ја сам Марка врло миловао,
у свилена њедра увијао,
кано красну од злата јабуку;
куд сам гође на коњу ходио,
све сам Марка са собом водио.
Кажи, Марко, на мене је царство,
ти ћеш, Марко, први царовати,
а ја ћу ти бити до кољена!“
Шути Марко, ништа не говори,
на шатора не окреће главу.
Право оде бијелу шатору.
ка шатору нејака Уроша,
догна Шарца цару до шатора;
онђе Марко Шарца одсједнуо.
Кад га виђе нејаки Урошу,
лако скочи са свил’на душека,
лако скочи, паке проговори:
„Благо мене, ето мога кума,
ето кума, Краљевића Марка!
Он ће казат на коме је царство“.
Руке шире, у грла се грле,
у бијело цјеливају лице,
за јуначко питају се здравље,
па сједоше на свил’на душека.
Тако мало време постајало,
данак прође, тавна ноћца дође.
Кад ујутру јутро освануло
и пред црквом звона ударише,
сва господа дошла на јутрење.
У цркви су службу савршили,
изљегоше из бијеле цркве,
у столове пред цркву сједнули,

шећер ију, а ракију пију.
 Марко узме књиге староставне,
 књиге гледа, а говори Марко:
 „А мој бабо, Вукашине краљу,
 мало л' ти је твоје краљевине?
 Мало л' ти је, — остала ти пушта! —
 већ с' о туђе отимате царство?
 А ти стриче, деспоте Угљеша,
 мало л' ти је деспотства твојега?
 Мало л' ти је, — остало ти пушто! —
 већ с' о туђе отимате царство?
 А ти стриче, војвода Гојко,
 мало л' ти је војводства твојега?
 Мало л' ти је, — остало ти пушто! —
 већ с' о туђе отимате царство?
 Видите ли, бог вас не видио!
 Књига каже: на Урошу царство!
 Од оца је остануло сину,
 ђетету је од кољена царство;
 њему царство царе наручио
 на самрти, кад је починуо“.
 Кад то зачу Вукашине краљу,
 скочи краљу од земље на ноге,
 па потрже злаћена ханџара,
 да убоде свога сина Марка.
 Бјежи Марко испред родитеља,
 јер се њему, брате, не пристоји
 са својим се бити родитељем.
 Бјежи Марко око б'јеле цркве,
 око б'јеле цркве Самодреже,
 бјежи Марко, а ћера га краљу,
 док су трипут коло саставили
 око б'јеле Самодреже цркве.
 Готово га бјеше сустигао,

ал' из цркве нешто проговара:
 „Бјеж' у цркву, Краљевићу Марко!
 Видиш ће ћеш данас погинути,
 погинути од свог родитеља,
 а за правду бога истинога!“
 Црквена се отворише врата,
 Марко бјежи у бијелу цркву,
 за њиме се врата затворила.
 Краљ допаде на црквена врата,
 по диреку удари ханџаром,
 из дирека крвца покапала.
 Тад се краље био покајао
 те је ријеч био говорио:
 „Леле мене до бога једнога,
 ће погубих свога сина Марка!“
 Ал' из цркве нешто проговара:
 „А чујеш ли, Вукашину краље!
 Ти нијеси посјекао Марка,
 већ пос'јече божјега анђела“.
 На Марка је врло жао краљу,
 те га љуто куне и проклиње:
 „Сине Марко, да те бог убије!
 Ти немао гроба ни порода!
 И да би ти душа не испала —
 док турскога цара не дворио!“
 Краљ га куне, цар га благосиља:
 „Куме Марко, бог ти помогао!
 Твоје лице св'јетло на дивану!
 Твоја сабља сјекла на мејдану!
 Нада те се не нашло јунака!
 Име ти се свуда спомињало,
 док је сунца и док је мјесеца!“
 Што су рекли, тако му се стекло.

МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА

Појездише до два побратима
 преко красна Мироча планине:
 та једно је Краљевићу Марко,
 а друго је војвода Милошу;
 напоредо језде добре коње,
 напоредо носе копља бојна,

један другом бело лице љуби,
 од милоште до два побратима;
 паке Марко на Шарцу задрема,
 пак беседи побратиму своме:
 „А мој брате, војвода Милошу,
 тешко ме је санак обрвао,

певај, брате, те ме разговарај!“
Ал' беседи војвода Милошу:
„А мој брате, Краљевићу Марко,
ја би тебе, брате, попевао,
ал' сам синоћ много пио вино
у планини с вилом Равијојлом,
пак је мене запретила вила,
ако мене чује да попевам,
оће мене она устрелити
и у грло и у срце живо“.
Ал' беседи Краљевићу Марко:
„Певај, брате, ти се не бој виле
док је мене Краљевића Марка,
и мојега видовита Шарца,
и мојега шестопера златна!“
Онда Милош поче да попева,
а красну је песму започео
од сви наши бољи и старији,
како ј' који држб краљевину
по честитој по Маћедонији,
како себе има задужбину;
а Марку је песма омилила,
наслони се седлу на облучје;
Марко спава, Милош попијева.
Зачула га вила Равијојла,
па Милошу поче да отпева;
Милош пева, вила му отпева,
лепше грло у Милоша царско,
јесте лепше него је у виле.
Расрди се вила Равијојла,
пак одскочи у Мироч планину,
запе лука и две беле стреле:
једна уд'ри у грло Милоша,
друга уд'ри у срце јуначко.
Рече Милош: „Јао моја мајко!
Јао Марко, богом побратиме!
Јао брате, вила ме устрели!
А нисам ли тебе беседио
да не певам кроз Мироч планину?“
А Марко се трже иза санка,
па одскочи с коња шаренога,
добро Шарцу колане потеже,
Шарца коња и грли и љуби:
„Јао Шаро, моје десно крило!
Достигни ми вилу Равијојлу,

чистим ћу те сребром потковати,
чистим сребром и жеженим златом;
покрићу те свилом до колена,
од колена ките до копита;
гриву ћу ти измешати златом,
а поткитит ситнијем бисером.
Ако ли ми не достигнеш виле,
оба ћу ти ока извадити,
све четири ноге подломити,
па ћу т' овде тако оставити,
те се тужи од јеле до јеле,
кб ја, Марко, без мог побратима“.
Довати се Шарцу на рамена,
пак потрча кроз Мироч планину.
Вила лети по вр'у планине,
Шарац језди по среди планине:
нигде виле чути ни видети.
Кад је Шарац сагледао вилу,
по с три копља у висину скаче,
по с четири добре унапредак;
брзо Шарац достигао вилу.
Кад се вила виде на невољи,
прну, јадна, небу под облаке;
петеже се буздованом Марко
пустимице, добро, нештедице,
белу вилу међ' плећи удари,
обори је на земљицу чарну,
пак је стаде бити буздованом:
преврће је с десне на лијеву,
пак је бије шестопером златним:
„Зашто, вило, да те бог убије!
Зашт' устрели побратима мога?
Дај ти биље ономе јунаку,
јер се нећеш наносити главе“.
Ста га вила богом братимити:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
вишњим богом и светим Јованом,
дај ме пуштај у планину живу,
да наберем по Мирочу биља,
да загасим ране на јунаку“.
Ал' је Марко милостив на бога,
а жалостив на срцу јуначком:
пусти вилу у планину живу.
Биље бере по Мирочу вила,
биље бере, често се одзива:

„Сад ћу доћи, богом побратиме!“
 Набра вила по Мирочу биља,
 и загаси ране на јунаку:
 лепше грло у Милоша царско,
 јесте лепше него што је било,
 а здравије срце у јунаку,
 баш здравије него што је било.
 Оде вила у Мироч планину,
 оде Марко с побратимом својим,
 отидоше Поречкој крајини,
 и Тимок су воду пребродили

на Брегову, селу великоме,
 па одоше крајини Видинској;
 али вила међ' вилама каже:
 „О, чујете, виле другарице!
 Не стрељајте по гори јунака
 док је гласа Краљевића Марка,
 и његова видовита Шарца,
 и његова шестопера златна!
 Што сам, јадна, од њег претршила,
 и једва сам и жива остала!“

БАНОВИЋ СТРАХИЊА

Нетко бјеше Страхинићу бане!
 Бјеше бане у малој Бањској,
 у малој Бањској крај Косова,
 да такога не има сокола.
 Једно јутро Бане подранио,
 зове слуге и к себе призивље:
 „Слуге моје, хитро похитајте,
 седлајте ми од мегдана ћога,
 окитите што љепше можете,
 опашите што тврђе можете,
 јел ја, ћецо, мислим путовати:
 хоћу Бањску оставити града,
 мислим ћога коња уморити
 и у гости, ћецо, одлазити,
 у тазбину, у била Крушевца,
 к милу тасту старцу Југ-Богдану,
 ка шурева девет Југовића;
 тазбина ме та жељкује моја“.
 Господара слуге послушаше,
 те сокола ћога оседлаше;
 опреми се Страхинићу бане:
 уд'ри на се дибу и кадифу,
 поноситу чоху сајалију,
 што од воде чоха црвенија,
 а од сунца чоха руменија;
 окити се један српски соко,
 па посједе ћога од мегдана, —
 одмах пође, у тазбину дође,
 у тазбину, у била Крушевца,

ђе одскоро царство постануло;
 а виђе га старац Југ Богдане,
 и виђе га девет милих шура,
 соколова девет Југовића:
 мила зета једва дочекаше,
 у наруче зета загрлише,
 вјерне слуге коња прифатише;
 зета воде на френђију кулу.
 Код готове совре засједоше,
 те господску ријеч бесјећаху;
 навалише слуге и слушкиње:
 неко двори, неко вино служи.
 Што бијаше ришћанске господе,
 посједаше те пијаху вино:
 уврх совре стари Југ Богдане,
 с десне стране уза рамо своје
 сједе зета Страхинића бана,
 и ту сједе девет Југовића,
 низа совру остала господа;
 ко л' је млађи, двори господаре.
 Но бијаше до девет шурњаја,
 но шурњаје дворе упоредо,
 дворе свекра силна Југ-Богдана,
 и двораху своје господаре,
 а највише зета поносита;
 а слуга им једна вино служи,
 служи вино једном купом златном,
 златна купа девет бере литар';
 ја да видиш друге ћаконије,

Ћаконије, многе госпоштине —
како, брате, ће је царевина!
Позадуго бане гостовао,
позадуго бане зачамао,
поноси се бане у тазбини.
Госпоштине што је у Крушевцу,
досадише јутром и вечером
молећи се силну Југ-Богдану:
„Господару, силан Југ-Богдане,
љубимо ти свиленога скута
и десницу твоју билу руку,
ну потруди чудо и господство,
и поведи мила зета твога,
ну доведи Страхинића бана
у дворове и у куће наше,
да ми неку пошту учинимо“.
Сваком Јуже хатар навршује.
Доке тако изредили били,
дуго било и вријеме прође,
и задуго бане зачамао.
Но да видиш јада изненада!
Једно јутро кад огрија сунце,
мезил стиже и бијела књига
баш од Бањске, од малена града,
од његове остарјеле мајке, —
бану књига на кољено паде.
Кад разгледа и проучи књигу,
ал' му књига доста грдно каже,
књига каже ће га куне мајка:
„Бе си, сине, Страхинићу бане?
Зло ти било у Крушевцу вино!
Зло ти вино, несретна тазбина!
Вићи књигу, нечувених јада!
Изубаха једна паде сила:
турски, сине, од Једрене царе,
а цар паде у поље Косово,
а цар паде, доведе везире,
а везире, несретне већиле.
Што је земље те облада царе,
сву је турску силу подигао,
у Косово поље искупио.
Притискао све поље Косово,
уватио воде обадвије:
покрај Лаба и воде Ситнице
све Косово сила притиснула.

Кажу, сине, и причају људи:
од Мрамора до сува Јавора,
од Јавора, сине, до Сазлије,
до Сазлије на ћемер-ћуприје,
од ћуприје, сине, до Звечана,
од Звечана, кажу, до Чечана,
од Чечана врху до планине
турска сила притисла Косово.
Под број, сине, на тефтере кажу
но у цара сто хиљада војске
некаквога царава спахије,
што имају по земљи тимаре
и што једу љеба царевoga
и што јашу коње од мегдана;
што не носе по много оружја,
до по једну о појасу сабљу.
У Турчина, у турскога цара,
кажу, сине, другу војску силну —
огњевите јањичаре Турке,
што Једрене држе, кућу билу;
јањичара, кажу, сто хиљада.
Кажу, сине, и говоре људи
у Турчина трећу војску силну —
некакога Туку и Манџуку,
а што хуче, а што грдно туче.
У Турчина војске свакојаке.
У Турчина једну кажу силу,
самовољна Турчин-Влах-Алију,
те не слуша цара честитoga,
за везире никад и не мисли,
за цареву сву осталу војску
а колико мраве по земљици;
таку силу у Турчина кажу.
Он беза зла, сине, проћи не шће,
не шће с царем, сине на Косово;
окренуо друмом лијевијем,
те на нашу Бањску ударио,
те ти Бањску, сине, ојадио:
и живијем огњем попалио,
и најдоњи камен растурио,
вјерне твоје слуге разагнао,
стару мајку твоју ојадио,
са коњем јој кости изломио,
вјерну твоју љубу заробио,
одвео је у поље Косово, —

љуби твоју љубу под чадором,
а ја, сине, кукам на гаришту,
а ти вино пијеш у Крушевцу!
Зло ти вино напокоње било!“
Ја кад бане књигу проучио,
мука му је и жао је било:
у образ је сјетно, невесело,
мрке брке ниско објесио,
мрки брци пали на рамена;
у образ се љуто намрдио,
готове му сузе ударити.
А виђе га старац Југ Богдане,
виђе зета јутру на уранку;
плану Јуже како огањ живи,
Страхињићу зету проговара:
„О мој зете, бог ми с тобом био!
Што си, зете, јутрос подранио?
А у образ сјетно, невесело?
Од шта си се, зете, раздертио?
На кога си с', зете, ражљутио?
Ал' се шуре тебе насмијаше,
у јеглени ружно говорише?
Ал' шурњаје тебе не дворише?
Ал' махану тој тазбини нађе?
Кажу, зете, шта је и како је?“
Плану бане, па му проговара:
„Прођ' се, тасте, стари Југ Богдане!
Ја сам с шурам био у лијепо,
а шурњаје, господске госпође,
дивно зборе, а дивно ме дворе;
тој тазбини мојој мане нема.
Но да видиш што сам невесео:
стиже књига од малене Бањске,
баш од моје остарјеле мајке“.
Каже јаде тасту на уранку:
како су му двори похарани,
како су му слуге разагнате,
како ли је мајка прегажена,
како ли је љуба заробљена:
„Но мој тасте, стари Југ-Богдане,
иако је моја данас љуба,
љуба моја, ал' је шћера твоја:
срамота је и мене и тебе;
но мој тасте, старац Југ-Богдане,
мислиш ли ме мртва пожалити,

пожали ме док сам у животу.
Молим ти се, и љубим ти руку,
да даш мене ћеце деветоро,
ћецу твоју, а шуреве моје,
да ја, тасте, у Косово пођем,
да потражим душманина мога,
а царева грдна хаинина,
који ми је робље заробио.
А немој се, тасте, препанути,
ни за твоју ћецу убринути.
Ја ћу ћеци, мојим шуревима,
хоћу њима рухо пром'јенити,
а у турско рухо облачити:
око главе бијеле кауке,
а на плећи зелене доламе,
и на ноге меневиш-чакшире,
о појасу сабље пламените;
призват слуге и казаћу јунак
нека слуге коње оседлају,
оседлају, тврдо опасују,
нек пригрћу мрким међединам':
учинићу ћецу јањичаре.
Ја ћу ћецу шуре сјетовати:
каде са мнош биду кроз Косово,
а кроз војску цара на Косову, —
пред њима ћу бити делибаша —
нек се стиде и нек се препану,
нек се свога боје старјешине.
Ко гођ стане у царевој војсци,
ко гођ стане с нама говорити,
стане турски, окрене мановски,
ја с Турцима могу проговорит,
могу турски, и могу мановски,
и арапски језик разумијем,
и накрпат ситно арнаутски.
Проводићу ћецу кроз Косово,
сву ћу војску турску уводити,
док ја нађем душманина мога,
а Турчина силна Влах-Алију,
који ми је робље поробио.
Нек шуреви биду у невољи,
ел сам, тасте, могу погинути;
код шурева нећу погинути,
јали ране ласно допанути“.
Кад то зачу стари Југ Богдане,

плану Јуже како огањ живи,
Страхин-бану зету проговара:
„Страхин-бане, ти мој зете мили,
виђех јутрос да памети немаш.
Што ми ћеце иштеш деветоро,
да ми ћецу водиш у Косово,
у Косово, да их кољу Турци,
немој, зете, више проговарат, —
не дам ћеце водит у Косово,
макар шћери нигда не видио!
Мио зете, дели-Страхин-бане,
рашта си се тако раздертио?
Знаш ли, зете, — не знали те
људи! —

ал' ако је једну ноћ ноћила,
једну ноћцу с њиме под чадором,
не може ти више мила бити:
бог ј' убио, па је то проклето,
воли њему него тебе, сине;
нека иде, враг је однео!
Бољом ћу те оженити љубом,
с тобом хоћу ладно пити вино,
пријатељи бити довијека;
а не дам ти ћецу у Косово“.
Плану бане како огањ живи,
у иједу и тој муци љутој
не шће викнут ни призвати слугу,
за сеиза ни хабера нема,
но сам оде к ћогу у ахаре.
Ја како га бане оседлао,
како ли га тврдо опасао!
Па заузда ћемом од челика,
пред дворе га води у авлију
к бињекташу бијелу камену,
па се ћогу фати на рамена.
Погледује девет својих шуре,
а шуреви у земљицу црну.
Бан погледну пашенога свога,
некакога млада Немањића,
а Немањић гледа у земљицу.
Кад пијаху вино и ракију,
сви се фале за добре јунаке,
фале с' зету и богом се куну:
„Волимо те, Страхинићу бане,
но сву земљу нашу царевину“.

Ал' да видиш јада на невољи!
Бану јутрос нема пријатеља:
није ласно у Косово поћи.
Виђе бане ће му друга нема,
сам отиде пољем крушевачким.
Ја кад био низ широко поље,
обзире се ка Крушевцу б'јелу,
неће ли се шуре присјетити,
неће ли се њима ражалити;
а кад виђе јутрос на невољи
ће му нема главна пријатеља,
паде на ум, па се досјетио
за његова хрта Карамана,
кога воли него добра ћога,
те привикну из бијела грла
(остало је хрче у ахару).
Зачу гласа, хитро потрчало
док у пољу пристиже ћогина;
покрај ћога хрче поскакује,
а златан му литар позвекује.
Мило било, разговори с' бане.
Оде бане на коњу ћогину,
те пријеђе поља и планине.
Ја кад дође у поље Косово,
кад сагледа по Косову силу,
ал' се бане мало препануо,
па помену бога истинога,
у ордију турску угазио.
Иде бане по пољу Косову,
иде бане на четири стране,
тражи бане силна Влах-Алију,
ал' не може бане да га нађе.
Спушти с' бане ка води Ситници,
на једно је чудо нагазио:
на обали до воде Ситнице
један зелен ту бијаше чадор;
широк чадор поље притиснуо,
на чадору од злата јабука,
она сија како јарко сунце;
пред чадором побијено копље,
а за копље вранац коњиц свезан,
на глави му маха стамболија,
бије ногом десном и лијевом.
Кад то виђе Страхинићу бане,
прохесапи и умом премисли:

баш је чадор силна Влах-Алије,
те ђогина коња пригоњаше,
копље јунак скиде са рамена,
те чадору врата отворио
а да види ко је под чадором.
Не бијаше силан Влах-Алија,
но бијаше један стари дервиш:
бијела му прошла појас брада,
с њиме нема нитко под чадором;
бекрија је тај несрећан дервиш,
пије Турчин вино кондијером,
но сам лије, но сам чашу пије,
крвав дервиш бјеше до очију.
Кад га виђе Страхинићу бане,
те му селам турски називаше,
пијан дервиш оком разгледаше,
па му мучну ријеч проговара:
„Да си здраво, дели-Страхин-бане
од малене Бањске крај Косова!“
Плану бане, препаде се љуто,
те дервишу турски одговара:
„Бре, дервишу, несретна ти мајка!
Рашта пијеш, рашта се опијаш,
те у пићу грдно проговараш
и Турчина зовеш каурином?
Шта помињеш некакога бана?
Ово није Страхинићу бане,
но ја јесам цареви делија:
једеци се царски покидаше,
у ордију турску побјегоше,
све делије хитро потрчаше
да једеке цару пофатамо;
ако кажем цару, ја везиру,
коју си ми ријеч бесједио,
хоћеш, стари, јада допанути“.
Грохотом се дервиш осмјенуо:
„Ти, делијо, Страхинићу бане!
Знаш ли, бане, не знали те јади,
да сам саде на Голеч-планини,
да те видим у царевој војсци,
познао бих тебе и ђогина,
и твојега хрта Карамана,
кога волиш него добра ђога?
Знаш ли, бане од малене Бањске?
Познајем ти чело како ти је,

и под челом очи обадвије,
и познајем оба мрка брка.
Знаш ли, бане, не знало те чудо,
кад западох ропства у вијеку, —
пандури ме твоји ухитише
у Сухари врху на планини,
у руке ме твоје додадоше —
ти ме баци на дно од тамнице,
те робовах и тамницу трпљех
и зачамах за девет година;
девет прође, а стиже десета,
а тебе се, бане, ражалило,
те ти зовну Рада тамничара,
твој тамничар на тамничка врата,
изведе ме к тебе у авлију?
Знаш ли, бане, знаш ли,

Страхинићу,

кад запита и мене упита:
„Ропче моје, змијо од Турака,
ђе пропаде у тамници мојој!
Мож' ли с', робе, јунак откупити?“
Ти ме питаш, ја право казујем:
„Могао бих живот откупити,
тек да ми се двора доватити,
очевине и пак постојбине;
имао сам нешто мало блага,
млоге лаве и млоге тимаре,
могао бих откуп саставити;
ал' ми, бане, вјеровати нећеш
да ме пустиш двору бијеломе:
тврда ћу ти јамца оставити,
тврда јамца — бога истинога,
другог јамца — божу вјеру тврду,
како ћу ти откуп донијети“.
И ти, бане, повјерова мене,
и пушти ме двору бијеломе,
очевини и тој постојбини.
А кад дођох грдној постојбини,
тамо су ме јади забушили:
у двореве, постојбину моју,
у двореве куга ударила,
поморила и мушко и женско,
на оцаку нико не остао,
но ти моји двори пропанули,
пропанули, па су опанули,

из дуvara зовке проникнуле;
што су били лави и тимари,
појагмили Турци на миразе.
Када ја виђех дворе затворене:
неста блага, неста пријатеља:
нешто мислих, па на једно смислих:
мезилских се ја дофатах коња,
те отидох граду Једренету,
одох к цару и одох к везиру.
Виђе везир, па доказа цару
ја какав сам јунак за мегдана;
ођеде ме цареви везире,
ођеде ме и чадор ми даде;
цар ми даде од мегдана вранца,
и даде ми свијетло оружје;
потписа ме цареви везире
да сам војник цару довијека.
А ти, бане, данас к мене дође
да ти узмеш твоје дуговање,
а ја бане, ни динара немам!
Страхинићу, — јада допануо! —
ђе ти дође да погинеш лудо
у Косову у војсци царевој?!“
Виђе бане, познаде дервиша,
од ђогата коња одсједаше,
пак загрли стариша дервиша:
„Богом брате, старишу дервишу,
на поклон ти моје дуговање!
Ја не тражим, брате, ни динара,
ни ја тражим твоје дуговање,
но ја тражим силна Влах-Алију,
који ми је дворе растурио,
који ми је љубу заробио;
кажи мене, старишу дервишу,
кажи мене мога душманина!
Братимим те и јоште једанпут,
немој мене војсци показати,
да ме војска турска не опколи“.
Но се дервиш богом проклињаше:
„Ти, соколе, Страхинићу бане,
тврђа ми је вјера од камена.
Да ћеш саде сабљу повадити,
да ћеш пола војске погубити,
невјере ти учинити нећу,
ни твојега љеба погазити:

иако сам био у тамници,
доста си ме вином напојио,
бијелијем љебом наранио,
а често се сунца огријао,
пуштио си мене вересијом;
не издадох ни додадох тебе;
не свјерових, ели немах откуд;
од мене се немој побојати.
А што питаш и разбираш, бане,
за Турчина силна Влах-Алију,
он је бијел чадор разапео
на Голечу, високој планини;
тек ти хоћу, бане, проговорит:
јаши ђога, бјежи из Косова,
ел ћеш, бане, погинути лудо.
У себе се поуздати немој,
ни у руку, ни у бритку сабљу,
ни у твоје копље отровано;
Турчину ћеш на планину доћи,
хоћеш доћи, ал' ћеш грдно проћи:
код оружја и код коња твога
жива ће те у руке фатити,
хоће твоје саломити руке,
живу ће ти очи извадити“.
Насмија се Страхинићу бане:
„Богом брате, старишу дервишу,
не жали ме, брате, од једнога,
тек ме војсци турској не прокажи“.
А Турчин му ријеч проговара:
„Чујеш ли ме, дели-Страхин-бане!
Тврђа ми је вјера од камена:
да ћеш саде ђога наљутити,
да ћеш саде сабљу повадити,
да ћеш сатрт пола цару војске,
невјере ти учинити нећу,
ни Турцима показати тебе“.
Збори бане, па подрани отлен,
обраћа се са коња ђогина:
„О мој брате, старишу дервишу,
појиш коња јутром и вечером,
појиш коња на води Ситници,
ну увјецбај и право ми кажи
ђе су броди на тој води ладној,
да ја мога коња не углибим?“
А дервиш му право одговара:

„Страхин-бане, ти соколе српски,
твоме ћогу и твоме јунаштву
свуд су броди ће гођ дођеш води”.
Бан удари, воду преброди,
и прими се на коњу ћогину,
прими с’ бане уз Голеч планину;
он је оздо, а сунашце озго,
ти огрија све поље Косово,
и обасја сву цареву војску.
Ал’ да видиш силна Влах-Алије!
Сву ноћ љуби Страхинову љубу
на планини Турчин под чадором.
У Турчина грдан адет бјеше:
каил сваки заспат на уранку,
на уранку, кад огр’јева сунце;
очи склопи, те борави санак.
Колико је њему мила била
та робиња љуба Страхинова,
пануо јој главом на криоце;
она држи силна Влах-Алију,
па чадору отворила врата,
она гледа у поље Косово,
те ти турску силу разгледује,
прегледује каки су чадори,
прегледује коње и јунаке.
За јад јој се очи откинуше,
те погледну низ Голеч планину,
виђе оком коња и јунака.
Како виђе и оком разгледа,
Турчина је дланом ошинула,
ошину га по десном образу,
ошину га, па му проговара:
„Господаре, силан Влах-Алија,
ну се дигни, главу не дигао!
Ну опасуј мукадем-појаса,
и припасуј свијетло оружје,
ето к нама Страхињића бана,
сад ће твоју главу укинути,
сад ће мене очи извадити”.
Плану Турчин како огањ живи,
плану Турчин и оком погледну,
па се Турчин гротом насмијао:
„Душо моја, Страхинова љубо,
чудно ли те Влашче препануло!
Од њега си цаса задобила:

кад т’ одведем граду Једренету,
бан ће ти се и онђе призират!
Оно није Страхињићу бане,
већ је оно царев делибаша;
к мене га је царе оправико,
јал’ је царе, јал’ Мемед везире;
да ме царе зове на предају,
да ја војску цару не растурам:
препали се цареви везири
да им почем сабљу не ударим.
Но да можеш оком погледати,
ти се, душо, немој препанути,
кад потегнем моју бритку сабљу,
те ошине цар’ва делибашу,
нека другог већ не шиље к мене”.
Страхинова проговара љуба:
„Господаре, силан Влах-Алија,
та л’ не видиш? испале ти очи!
Оно није цареви делија, —
мој господар Страхињићу бане:
ја познајем чело како му је,
и под челом очи обадије,
и његова оба мрка брка,
и под њиме пуљата ћогата,
и жутога хрта Карамана;
не шали се главом, господару!”
Ја кад зачу Туре Влах-Алија,
како ли се Туре придрнуло,
те поскочи на лагане ноге,
опасује мукадем-појаса,
а пињале остре за појаса,
и ту бритку сабљу припасује,
а све врана коња погледује.
У то доба бане пристао.
Мудар бане, пак је иштетио:
на јутру му не зва добро јутро,
нити турски селам називаше,
но му грдну ријеч проговара:
„А ту ли си, један копилане,
копилане, царев хаинине!
Чије ли си дворе похарао?
Чије ли си робље поробио?
Чију л’ љубиш под чадором љубу?
Излази ми на мегдан јуначки!”
Скочи Турчин кâ да се придрну,

једном крочи — до коња докрочи,
другом крочи — коња појахао,
притегну му обадва дизђена.
Ал' не чека Страхинићу бане,
но на њега ђога нагоњаше,
па на њега бојно копље пушти.
Удари се јунак на јунака.
Пружи руке силан Влах-Алија,
у руку му копље уфатио,
па ти бану ријеч проговара:
„Копилане Страхинићу бане,
а шта ли си, Влашче, премислило?
Нијес' ово бабе шумадинске,
да разгониш и да набрекујеш,
но је ово силан Влах-Алија,
што с' не боји цара ни везира:
што ј' у цара војске државине,
чини ми се сва царева војска
као мрави по зеленој трави;
а ти, море, мегдан да дијелиш!“
То му рече, бојно копље пушти,
од прве га обранити шћаше;
бог поможе Страхинићу бану,
има ђога коња од мегдана:
како копље на планини звизну,
соко ђога паде на кољена,
изнад њега копље прелетило,
ударило о камен студени,
натроје се копље саломило:
до јабуке и до десне руке.
Док сатрше она копља бојна,
потегоше перне буздохане.
Кад удара силан Влах-Алија,
кад удара Страхинића бана,
из седла га коњу изгоњаше,
а на уши ђогу нагоњаше;
бог поможе Страхинићу бану,
има ђога коња од мегдана,
што га данас у Србина нема,
у Србина, нити у Турчина,
узмахује и главом и снагом,
те у седло баца господара.
Кад удара Страхинићу бане
мучну алу силна Влах-Алију,
из седла га маћи не могоше,

тоњу вранцу коњу до кољена
у земљицу ноге све четири.
Буздохане перне поломише,
поломише и пера просуше,
па су бритке сабље повадили —
да јуначки мегдан подијеле.
Но да видиш Страхинића бана,
каку има сабљу о појасу:
ковала су сабљу два ковача,
два ковача и три помагача,
од неђеље опет до неђеље.
од челика сабљу претопили,
у острицу сабљу угодили.
Турчин ману, а дочека бане,
на сабљу му сабљу дочекао,
по поли му сабљу пресјекао.
Виђе бане, па се разрадова,
љуту сави и отуд и отуд,
еда би му главу осјекао,
јал' Турчину руке обранио.
Удари се јунак на јунака.
Не да Турчин главу укинути,
не да своје руке иштетити,
но се брани с оном половином:
половину на врат натураше,
и својега врата заклоњаше,
и банову сабљу оштрпкује,
све откида по комат и комат.
Обадвије сабље исјекоше,
до балчака сабље догонише;
побацише њине одломчине,
од хитријех коња одскочише,
за била се грла доватише,
те се двије але понијеше
на Голечу, на равној планини.
Носише се љетни дан до подне,
док Турчина пјене попануше —
бијеле се како горски снијег,
Страхин-бана б'јеле, па кржаве:
искрвави низ прси хаљине,
искрвави чизме обадвије.
А кад бану мука досадила,
тада бане ријеч проговара:
„Љубо моја, — тебе бог убио! —
које јаде гледаш на планини?“

Но ти подби један комат сабље,
удри, љубо, мене, ја Турчина:
мисли, љубо, кога тебе драго“.
Али Турчин љуто проговара:
„Душо моја, Страхинова љубо,
немој мене, но удри Страхина:
нигда њему мила бити нећеш,
пријекорна бити довијека,
кориће те јутром и вечером
ђе си била са мнош под чадором;
мене бити мила довијека,
одвешћу те Једренету граду,
наредићу тридест слушкињица
нек ти држе скуте и рукаве,
ранићу те медом и шећером,
окитити тебе дукатима
саврх главе до зелене траве;
удри саде Страхинића бана!“
Женску страну ласно преварити:
лако скочи ка да се помами,
она нађе један комат сабље,
зави комат у везени јагрук,
да јој билу руку не обрани,
па облеће и отуд и отуд,
чува главу Турчин-Влах-Алије,
а ошину господара свога,
господара Страхинића бана,
поврх главе по чекрк-челенци
и по њег'ву бијелу кауку;
прес'јече му златали-челенку,
и прес'јече бијела каука,
мало рани главу на јунаку:
поли крвца низ јуначко лице,
шћаше залит очи обадвије.
Препале се Страхинићу бане
ђе погибе лудо и безумно,
а нешто се бане домислио,
викну бане из бијела грла
некакога хрта Карамана,
што је хрче на лов научио;
викну бане и опет привикну,
скочи хрче и одмах дотрча,
те банову љубу доватило.
Ал' је женска страна страпивица,
страпивица свака од папчади,

баца комат у зелену траву,
љуто врисну, далеко се чује,
жута хрта за уши подбила,
те се с њиме коље низ планину,
а Турчину очи испадосе,
колико му нешто жао бјеше,
те он гледа што се чини с њоме.
Али бану друга снага дође,
друга снага и срце јуначко,
те оману тамо и овамо,
док Турчина с ногу укинуо.
Колико се бане уострио,
он не тражи ништа од оружја,
но му грлом бане запињаше,
а под грлом зубом доваташе:
закла њега како вуче јагње.
Скочи бане, па из грла викну,
те набрекну оног хрта жута,
доке своју курталиса љубу.
Запе љуба бјежат низ планину,
она шћаше бјежат у Турака;
не даде јој Страхинићу бане,
за десну је руку ухитио,
приведе је к пуљату ђогату,
па се ђогу фати на рамена,
тури љубу за се на ђогина,
па побјеже бане упријеко,
упријеко, али попријеко.
Отклони се од те силе турске,
те долази у равна Крушевца,
у Крушевац, у тазбину своју.
Виђе њега старац Југ Богдане,
а срете га девет милих шура;
руке шире, у лица се љубе,
за лако се упиташе здравље;
а кад виђе стари Југ Богдане
обраћена зета и челенку,
просу сузе низ господско лице:
„Весела ти наша царевина!
Међер има у цара Турака,
међер има силнијех јунака,
који зета обранише мога,
кога данас у далеко нема.
Шуреви се њему препадосе.
Проговара Страхинићу бане:

„Немој ми се, тасте, раскарити,
 ни ви, моје шуре, препанути;
 у цара се не нађе јунака
 да дохака мене и обрани.
 Да ви кажем ко ме обранио,
 од кога сам ране допауо:
 кад дијелих мегдан са Турчином,
 о мој тасте, стари Југ-Богдане,
 онда мене љуба обранила,
 љуба моја, мила шћера твоја, —
 не шће мене, поможе Турчину“.
 Плану Јуже како огањ живи,
 викну Јуже ђеце деветоро:
 „Повадите ноже деветоре,
 на комате кују скидајте!“
 Силна ђеца баба послушаше,
 те на своју сестру кидисаше,

ал' је не да Страхинићу бане,
 шуревима ријеч говораше:
 „Шуре моје, девет Југовића,
 што се, браћо, данас обрукасте!
 На кога сте ноже потргнули?
 Кад сте, браћо, ви таки јунаци,
 камо ножи, камо ваше сабље,
 те не бисте са мном на Косову,
 да чините с Турцима јунаштво,
 десите се мене у невољи?
 Не дам вашу сестру похарчити, —
 без вас бих је могао стопити,
 ал' ћу стопит сву тазбину моју,
 немам с киме ладно пити вино;
 но сам љуби мојој поклонио“.
 Помало је такијех јунака
 кâ што бјеше Страхинићу бане.

ЦАР ЛАЗАР И ЦАРИЦА МИЛИЦА

Цар Лазаре сједе за вечеру,
 покрај њега царица Милица;
 вели њему царица Милица:
 „Цар-Лазаре, српска круно златна,
 ти полазиш сјутра у Косово,
 с собом водиш слуге и војводе,
 а код двора никог не остављаш,
 царе Лазо, од мушкијех глава,
 да ти може књигу однијети
 у Косово и натраг вратити;
 одводиш ми девет миле браће,
 девет браће, девет Југовића:
 остави ми брата бар једнога,
 једног брата сестри од заклетве“.
 Њој говори српски кнез Лазаре:
 „Госпо моја, царице Милице,
 кога би ти брата највољела
 да т' оставим у бијелу двору?“
 „Остави ми Бошка Југовића“.
 Тада рече српски кнез Лазаре:
 „Госпо моја, царице Милице,
 када сјутра бијел дан осване,
 дан осване и огране сунце,

и врата се отворе на граду,
 ти ишетај граду на капију;
 туд ће проћи војска на алаје:
 све коњици под бојним копљима,
 пред њима је Бошко Југовићу,
 и он носи крсташа барјака;
 кажи њему од мене благосов:
 нек да барјак коме њему драго,
 па нек с тобом код двора остане“.
 Кад ујутру јутро освануло
 и градска се отворише врата,
 тад ишета царица Милица;
 она стаде граду код капије,
 ал' ето ти војске на алаје:
 све коњици под бојним копљима;
 пред њима је Бошко Југовићу
 на алату, вас у чистом злату;
 крсташ га је барјак поклопио,
 побратиме, до коња алата;
 на барјаку од злата јабука,
 из јабуке од злата крстови,
 од крстова златне ките висе,
 те куцкају Бошка по плећима.

Примаче се царица Милица,
па увати за узду алата,
руке склопи брату око врата,
пак му поче тихо говорити:
„О мој брате, Бошко Југовићу,
цар је тебе мене поклонио,
да не идеш на бој на Косово,
и тебе је благосов казао:
да даш барјак коме тебе драго,
да останеш са мнош у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве“.
Ал' говори Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
а ја ти се не бих повратио,
ни из руке крсташ барјак дао,
да ми царе поклони Крушевац;
да ми рече дружина остала:
гле страшивца Бошка Југовића!
Он не смједје поћи у Косово
за крст часни крвцу прољевати
и за своју вјеру умријети“.
Пак поћера коња на капију.
Ал' ето ти старог Југ-Богдана
и за њиме седам Југовића;
све је седам устављала редом,
ал' ниједан ни гледати неће.
Мало време затим постајало,
ал' ето ти Југовић-Војина,
и он води царење једеке,
покривене са сувијем златом.
Она под њим увати кулаша,
и склопи му руке око врата,
па и њему стаде говорити:
„О мој брате, Југовић-Војине,
цар је тебе мене поклонио,
и тебе је благосов казао:

да даш једек' коме тебе драго,
да останеш са мнош у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве“.
Вели њојзи Југовић Војине:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
не бих ти се јунак повратио,
ни царење једеке пустио,
да бих знао да бих погинуо!
Идем, сејо, у Косово равно
за крст часни крвцу прољевати
и за вјеру с браћом умријети“.
Пак поћера коња на капију.
Кад то виђе царица Милица,
она паде на камен студени,
она паде, пак се обезнани.
Ал' ето ти славнога Лазара:
када виђе госпођу Милицу,
уд'рише му сузе низ образе;
он с' обзире здесна налијево,
те дозивље слугу Голубана:
„Голубане, моја вјерна слуго,
ти одјаши од коња лабуда,
узми госпу на бијеле руке,
пак је носи на танану кулу;
од мене ти богом просто било,
немој ићи на бој на Косово,
већ остани у бијелу двору“.
Кад то зачу слуга Голубане,
проли сузе низ бијело лице,
па одсједје од коња лабуда,
узе госпу на бијеле руке,
однесе је на танану кулу;
ал' свом срцу одољет не може
да не иде на бој на Косово,
већ се врати до коња лабуда,
посједје га, оде у Косово.

КНЕЖЕВА ВЕЧЕРА

Славу слави српски кнез Лазаре
у Крушевцу, мјесту скровитоме.
Сву господу за софру сјдао,
сву господу и господичиће:

с десна стране старог Југ-Богдана,
и до њега девет Југовића;
а с лијево Вука Бранковића,
и осталу сву господу редом;

у заставу војводу Милоша,
и до њега дв'је српске војводе:
једно ми је Косанчић Иване,
а друго је Топлица Милане.
Цар узима златан пехар вина,
па говори свој господи српској:
„Коме ћ' ову чашу наздравити?
Ако ћу је напит по старјештву,
напићу је старом Југ-Богдану;
ако ћу је напит по господству,
напићу је Вуку Бранковићу;
ако ћу је напит по милости,
напићу је мојим девет шура,
девет шура, девет Југовића;
ако ћу је напит по љепоти,
напићу је Косанчић-Ивану;
ако ћу је напит по висини,
напићу је Топлици Милану;
ако ћу је напит по јунаштву,
напићу је војводи Милошу.
Та ником је другом напиток нећу,
већ у здравље Милош-Обилића!
Здрав, Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!
Сутра ћеш ме издат на Косову,
и одбјећи турском цар-Мурату!
Здрав ми буди, и здравицу попиј,
вино попиј, а на част ти пехар!“

Скочи Милош на ноге лагане,
пак се клања до земљице црне:
„Вала тебе, славни кнез-Лазаре!
Вала тебе на твојој здравици,
на здравици и на дару твоме,
ал' не вала на такој бесједи!
Јер, тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит' сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим у Косову
за ришћанску вјеру погинути!
Невјера ти сједи уз кољено,
испод скута пије ладно вино:
а проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
виђећемо у пољу Косову
ко је вјера, ко ли је невјера!
А тако ми бога великога,
ја ћу отић сјутра у Косово,
и заклаћу турског цар-Мурата,
и стаћу му ногом под гр'оце!
Ако ли ми бог и срећа даде
те се здраво у Крушевац вратим,
уватићу Вука Бранковића,
везаћу га уз то бојно копље —
као жена куђељ' уз преслицу,
носићу га у поље Косово!“

ТРИ ДОБРА ЈУНАКА

„Који оно добар јунак бјеше
што једанпут бритком сабљом мане,
бритком сабљом и десницом руком,
пак двадесет одсијече глава?“
„Оно јесте Бановић Страхиња“.

„Који оно добар јунак бјеше
што два и два на копље набија,

преко себе у Ситницу тура?“
„Оно јесте Срђа Злопоглећа“.

„Који оно добар јунак бјеше
на алату коњу великоме,
са крсташем у руци барјаком,
што сагони Турке у буљуке
и нагони на воду Ситницу?“
„Оно јесте Бошко Југовићу“.

КОСОВКА ДЕВОЈКА

Уранила Косовка девојка,
уранила рано у недељу,
у недељу прије јарка сунца;
засукала бијеле рукаве,
засукала до бели лаката,
на плећима носи леба бела,
у рукама два кондира златна:
у једноме лађане водице,
у другоме руменог вина.
Она иде на Косово равно,
па се шеће по разбоју млада,
по разбоју честитог кнеза,
те преврће по крви јунаке.
Ког јунака у животу нађе,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем.
Намера је намерила била
на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара.
И њега је нашла у животу.
Десна му је рука осечена
и лијева нога до колена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се цигерице беле.
Измиче га из те многе крвце,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем.
Кад јунаку срце заиграло,
проговара Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко девојко,
која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада:
или брата, или братучеда,
ал' по греку стара родитеља?“
Проговара Косовка девојка:
„Драги брато, делијо незнана,
ја од рода никога не тражим:
нити брата, нити братучеда,
ни по греку стара родитеља.
Мож' ли знати, делијо незнана,

кад кнез Лаза причешћива војску
код прекрасне Самодреже цркве
три недеље тридест калуђера?
Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане.
Ја се онде деси на вратима
кад се шета војвода Милошу:
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама;
обазре се и погледа на ме,
с себе скиде коласту аздију,
с себе скиде, па је мени даде:
„На, девојко, коласту аздију,
по чему ћеш мене споменути,
по аздији, по имену моме:
ево т' идем погинути, душо,
у табору честитог кнеза;
моли бога, драга душо моја,
да ти с' здраво из табора вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана мога,
за Милана, богом побратима,
кој' је мене богом побратио,
вишњим богом и светим Јованом;
ја ћу теби кум венчани бити“.
За њим иде Косанчић Иване:
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
на руци му бурма позлаћена;
обазре се и погледа на ме;
с руке скиде бурму позлаћену,
с руке скиде, па је мени даде:
—На, девојко, бурму позлаћену,
по чему ћеш мене споменути,

а по бурми, по имену моме:
 ево т' идем погинути, душо,
 у табору честитого кнеза;
 моли бога, моја душо драга,
 да ти с' здраво из табора вратим,
 а и тебе добра срећа нађе,
 узећу те за Милана мога,
 за Милана, богом побратима,
 кој' је мене богом побратио,
 вишњим богом и светим Јованом;
 ја ћу теби ручни девер бити".
 За њим иде Топлица Милане:
 красан јунак на овоме свету,
 сабља му се по калдрми вуче,
 свилен калпак, оковано перје,
 на јунаку коласта аздија,
 око врата свилена марама,
 на руци му копрена од злата;
 обазре се и погледа на ме,
 с руке скиде копрену од злата,
 с руке скиде, па је мени даде:
 „На, девојко, копрену од злата,
 по чему ћеш мене споменути,
 по копрени, по имену моме:
 ево т' идем погинути, душо,

у табору честитого кнеза;
 моли бога, моја душо драга,
 да ти с' здраво из табора вратим,
 тебе, душо, добра срећа нађе:
 узећу те за верну љубовцу".
 И одоше три војводе бојне:
 њи ја данас по разбоју тражим".
 Ал' беседи Орловићу Павле:
 „Сестро драга, Косовко девојко,
 видиш, душо, она копља бојна,
 понајвиша а и понајгушћа?
 Онде ј' пала крвца од јунака
 та доброе коњу до стремена,
 до стремена и до узенђије,
 а јунаку до свилена паса, —
 онде су ти сва три погинула!
 Већ ти иди двору бијеломе,
 не крвави скута и рукава".
 Кад девојка саслушала речи,
 проли сузе низ бијело лице,
 она оде свом бијелу двору
 кукајући из бијела грла:
 „Јао, јадна, уде ти сам среће!
 Да се, јадна, за зелен бор ватим,
 и он би се зелен осушио!"

СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА

Мили боже, чуда великога!
 Кад се слеже на Косово војска,
 у тој војсци девет Југовића
 и десети стар Јуже Богдане;
 бога моли Југовића мајка:
 да јој бог да очи соколове
 и бијела крила лабудова,
 да одлети над Косово равно,
 и да види девет Југовића
 и десетог стар-Југа Богдана.
 Што молила, бога домолила:
 бог јој дао очи соколове
 и бијела крила лабудова,
 она лети над Косово равно;
 мртви нађе девет Југовића

и десетог стар-Југа Богдана,
 и више њи девет бојни копља,
 на копљима девет соколова,
 око копља девет добри коња,
 а поред њи девет љути лава.
 Тад завришта девет добри коња,
 и залаја девет љути лава,
 и закликта девет соколова;
 и ту мајка тврда срца била,
 да од срца сузе не пустила,
 већ узима девет добри коња,
 и узима девет љути лава,
 и узима девет соколова,
 пак се врати двору бијеломе.
 Далеко је снае угледале,

мало ближе пред њу иштетале:
 закукало девет удовица,
 заплакало девет сиротица,
 завриштало девет добри коња,
 залајало девет љути лава,
 закликтало девет соколова;
 и ту мајка тврда срца била,
 да од срца сузе не пустила.
 Кад је било ноћи у поноћи,
 ал' завришта Дамјанов зеленко;
 пита мајка Дамјанове љубе:
 „Снао моја, љубо Дамјанова,
 што нам вришти Дамјанов зеленко?
 Ал' је гладан шенице бјелице,
 али жедан воде са Звечана?“
 Проговара љуба Дамјанова:
 „Свекрвице, мајко Дамјанова,
 нит' је гладан шенице бјелице,
 нити жедан воде са Звечана,
 већ је њега Дамјан научио
 до поноћи ситну зоб зобати,
 од поноћи на друм путовати;
 пак он жали свога господара
 што га није на себи донио.“
 И ту мајка тврда срца била,
 да од срца сузе не пустила.
 Кад ујутру данак освануо,

али лете два врана гаврана:
 крвава им крила до рамена,
 на кљунове б'јела пјена тргла;
 они носе руку од јунака
 (и на руци бурма позлаћена),
 бацају је у криоце мајци.
 Узе руку Југовића мајка,
 окретала, превртала с њоме,
 па дозивље љубу Дамјанову:
 „Снао моја, љубо Дамјанова,
 би л' познала чија ј' ово рука?“
 Проговара љуба Дамјанова:
 „Свекрвице, мајко Дамјанова,
 ово ј' рука нашега Дамјана,
 јера бурму ја познајем, мајко, —
 бурма са мном на вјенчању била.“
 Узе мајка руку Дамјанову,
 окретала, превртала с њоме,
 пак је руци тијо бесједила:
 „Моја руко, зелена јабуко,
 гдје си расла, гдје л' си устргнута!
 А расла си на криоцу моме,
 устргнута на Косову равном!“
 Ал' ту мајка одољет не могла,
 препуче јој срце од жалости
 за својије девет Југовића
 и десетим стар-Југом Богданом.

МАРКО КРАЉЕВИЋ УКИДА СВАДБАРИНУ

Поранио Краљевићу Марко,
 поранио низ Косово равно.
 Кад је био на води Сервани,
 сукоби га Косовка девојка;
 божју помоћ назива јој Марко:
 „Божја помоћ, Косовко девојко!“
 Девојка се до земље поклања:
 „Здраво да си, делијо незнана!“
 Ал' јој Марко поче беседити:
 „Драга сестро, Косовко девојко,
 лепа ти си, секо, млађа била!
 Красна ти си стаса и узраста,
 руменила, господска погледа!

Ал' те, секо, коса покварила;
 јер си тако, секо, оседила?
 С ког си млада срећу изгубила?
 Ил' са себе, ил' са своје мајке,
 или са свог стара родитеља?“
 Проли сузе Косовка девојка,
 па говори Краљевићу Марку:
 „Драги брато, делијо незнана,
 с себе срећу изгубила нисам,
 ни са себе, ни са своје мајке,
 ни са свога стара родитеља;
 већ сам јадна срећу изгубила:
 ево има девет' годин' дана

како дође Арап прекоморац,
па од цара Косово закупи,
и наметну зулум на Косово:
Косово га и поји и рани;
па је други зулум наметнуо:
ко с' удаје — тридесет дуката,
ко се жени — тридесет и четири;
који има те толико даде,
тај се јунак може оженити
и девојка млада удомити,
а у мене браћа сиромашна,
нема блага да Арапу даду:
у томе сам јадна заостала,
те се нисам млада удомила;
са тога сам срећу изгубила.
Па још за то не би ни жалила,
што нам с' не да младим удавати
и јунаком младим оженити,
него ево и веће невоље,
још је већи зулум наметнуо:
на ноћ иште младу и девојку,
па девојку Арапине љуби,
а невесту слуге Арапове.
Обреди се све Косово редом:
даваше му младе и девојке;
ево мени тужној редак дође
да до вече идем Арапину,
да му ноћас, јадна, будем љуба,
па ја мислим и размишљам мисли:
мили боже, што ћу и како ћу?
Ил' ћу јадна у воду скочити,
или ћу се млада обесити;
волим, брате, изгубити главу
нег' љубити свој земљи

душмана“.

Ал' беседи Краљевићу Марко:
„Драга сестро, Косовко девојко,
не шали се, у воду не скачи,
немој себи смрти учинити,
немој, секо, душе огрешити!
Већ ми кажи Арапове дворе,
гди су двори Арапина црна?
Имам речи беседити с њиме“.
Девојка му поче беседити:
„Драги брато, незнана делијо,

а што питаш Арапове дворе?
Што и питаш? остали му пусти!
Може да си нашао девојку,
пак му идеш, носиш свадбарину;
а можда си јединац у мајке,
па ћеш, брате, тамо погинути,
па што ће ти саморана мајка?“
Марко с' маши руком у џепове,
те извади тридесет дуката,
па и даје Косовки девојки:
„На ти, секо, тридесет дуката,
пак ти иди своме белом двору,
пак се рани док ти с' срећа јави;
само кажи Арапове дворе,
ја ћу платит свадбарину за те.
Зашто би ме Арап погубио
кад ја имам, сестро, доста блага, —
могò б' платит све Косово равно,
камол' не би за се свадбарину?“
Девојка му поче беседити:
„Нису двори, већ шатори пусти.
Погледајде доле низ Косово:
гди се онај свилен барјак вије,
онде ј' шатор црног Арапина,
око њега зелена авлија,
сва авлија главам' накићена:
ево нема још недеља дана
како ј' проклет Арап исекао
седамдесет и седам јунака,
Косоваца тужни ђувегија;
Арап има четрдесет слугу,
што чувају стражу око њега“.
А кад Марко саслушао речи,
крену Шарца, оде низ Косово,
добра Шарца врло расрдио:
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
срдит Марко језди низ Косово,
рони сузе низ јуначко лице,
а кроз сузе гњевно проговара:
„Ој давори, ти Косово равно,
шта си данас дочекало тужно,
после нашег кнеза честитога,
да Арапи сад по теби суде!
Ја срамоте поднети не могу,

ни жалости велике трпити,
да Арапи таки зулум чине
и да љубе младе и девојке.
Данас ћу вас, браћо, осветити,
осветити, или погинути“.
Оде Марко право пред шаторе;
угледа га Арапова стража,
па казује црну Арапину:
„Господине, Арап-прекоморче,
чудан јунак језди низ Косово
на витезу коњу шареноме;
добра коња врло расрдио:
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
оће јунак на нас ударити!“
Ал' беседи Арапине црни:
„Децо моја, четрдесет слугу,
не сме јунак на нас ударити;
ваљаде је нашао девојку,
па нам иде, носи свадбарину, —
жао му је што ће дати благо,
са тога се врло расрдио.
Већ изид'те пред нашу авлију,
па јунака дочекајте лепо,
пред њиме се смерно поклоните,
под њим добра коња приватите,
примите му коња и оружје,
пустите га мени под шаторе;
нећу блага, узећу му главу,
да добијем коња према себе“.
Испадоше Арапове слуге
да под Марком добра коња приме,
а кад близу угледаше Марка,
не смедоше пред Марка изићи;
беже слуге под шатор Арапу,
па се крију за Арапа слуге,
покривају сабље јапунцети —
да им Марко не види сабаља.
И сам Марко у авлију уђе;
пред шатором одседнуо Шарца,
своме Шарцу тако беседио:
„Одај, Шаро, и сам по авлији,
а ја идем под шаторе Арапу;
наоди се шатору на врати —
ако б' мени до невоље било“.

Пак се Марко под шатора шеће:
Арап седи, пије вино ладно,
служи му га млада и девојка;
божју помоћ називао Марко:
„Божја помоћ, драги господине!“
Арап њему лепше одговара:
„Здрав, јуначе, делијо незнана!
Од', јуначе, да пијемо вина,
па ми кажи што си ми дошао“.
Ал' беседи Краљевићу Марко:
„Немам каде с тобом пити вина,
а добро сам до тебе дошао,
врло добро, боље бит не може:
ја испроси лепоту девојку,
осташе ми на друму сватови,
дошао сам, донд свадбарину,
да дам благо, да водим девојку,
да ми нико на пута не стане;
кажи мени што је свадбарине?“
Арап лепо Марку проговара:
„Та ти за то и одавно знадеш:
ко с' удаје — тридесет дуката,
ко се жени — тридест и четири;
ти се видиш јунак од мејдана,
није квара да стотину дадеш!“
Марко с' маши руком у џепове,
пред Арапа три дуката баци:
„Веруј мени, више немам блага,
већ кад би ме тео причекати
доқ се вратим с лепотом девојком,
тамо ће ме даривати лепо,
све ћу теби поклонити даре,
теби даре, а мени девојка“.
Цикну Арап као змија љута:
„У мен', курво, вересије нема!
Не даш блага, са мнош се
подсмеваш!“
Па потрже тешка буздована,
те удара Краљевића Марка,
удари га три-четири пута;
насмеја се Краљевићу Марко:
„Ој јуначе, Арапине црни,
ил' се шалиш, ил' од збиље бијеш?“
Цичи Арап као змија љута:
„Не шалим се, већ од збиље бијем“.

Али Марко поче беседити:
 „А ја мислим да се шалиш, тужан!
 А кад, море, ти од збиље бијеш,
 и ја имам нешто буздована,
 да те куцнем три-четири пута;
 колико си мене ударио,
 толико ћу тебе ударити,
 па ћем' онда на поље изићи
 и изнова мејдан започети“.
 Трже Марко буздована свога,
 пак удари Арапина црна:
 како га је лако ударио,
 искиде му из рамена главу!
 Насмеја се Краљевићу Марко:
 „Боже мили, на свем теби вала,
 кад брж' оде са јунака глава!
 Кан' да није на њему ни била!“
 Трже Марко сабљу од појаса,
 пак зареди Арапове слуге:
 исече му четрдесет слугу,
 а четири не кте погубити
 већ и Марко остави за правду,
 кој' ће сваком право казивати
 како ј' било Арапу и Марку.

Све с авлије поскидао главе,
 па је главе саранио лепо,
 да ј' не кљују орли и гаврани,
 па авлију пусту накити,
 накити је арапским главама,
 Арапово благо покупио;
 а четири слуге Арапове,
 које није тео погубити,
 оправи и по Косову Марко,
 оправи и на четири стране,
 те телале по Косову слуге:
 „Гди девојка има за удају,
 нека тражи себи господара,
 нек с' удаје док је за младости;
 а гди јунак има за женидбу,
 нек се жени, нека љубу тражи;
 одсад више нема свадбарине,
 Марко за све свадбарину плати“.
 Све повика мало и велико:
 „Бог да живи Краљевића Марка,
 који земљу од зла избавио,
 који сатр земљи зулумћара!
 Проста м' била и душа и тело!“

СМРТ ВОЈВОДЕ ПРИЈЕЗДЕ

Честе књиге иду за књигама;
 од кога ли, коме ли долазе?
 Од Мемеда, од цара турскога,
 а долазе до Сталаћа града,
 до Пријезде, војводе сталаћке:
 „О Пријезда, војводо сталаћка,
 пошљи мени до три добра твоја:
 прво добро — сабљу навалију,
 која сече дрвље и камење,
 дрво, камен и студено гвожђе;
 друго добро — ждрала коња твога,
 који коњиц може прелетити
 засобице и по два бедена;
 треће добро — твоју љубу верну“.
 Гледи књигу војвода Пријезда,
 ону гледи, другу ситну пише:

„Цар-Мемеде, турски господару,
 купи војске колико ти драго,
 под Сталаћа кад је теби драго,
 удри Сталаћ како ти је драго,
 ја ти добра не дам ни једнога:
 ја сам сабљу за себе ковао,
 а ждрала сам за себе ранио,
 а љубу сам за себе довео;
 па ти не дам добра ни једнога“.
 Диже војску турски цар Мемеде,
 диже војску, оде под Сталаћа;
 био Сталаћ три године дана,
 нит' му одби дрва ни камена,
 нит' га како може освојити,
 ни пак како може оставити.
 Једно јутро уочи недеље

попела се Пријездина љуба
на бедена малена Сталаћа,
па с бедена у Мораву гледи,
ал' Морава мутна испод града,
па беседи Пријездина љуба:
„О Пријезда, драги господару,
ја се бојим, драги господару,
нас ће Турци лагумом дигнути“.
Ал' беседи војвода Пријезда:
„Мучи, љубо, муком се замукла!
Гди ће бити лагум под Моравом?“
Потом дошла та недеља прва,
и господа отишла у цркву,
и божју су службу остајали;
кад господа изишла из цркве,
тад бесједи војвода Пријезда:
„О војводе, моја десна крила,
крила моја, с вама ћу летити,
да ручамо, да се напијемо,
да на граду врата отворимо,
да на Турке јуриш учинимо,
па што нама бог и срећа даде!
Па Пријезда љубу дозиваше:
„Иди, љубо, у пивнице доње,
те донеси вина и ракије“.
Узе Јела два кондира златна,
па отиде у пивнице доње.
Кад госпођа пред пивницу дошла,
ал' пивница пуна јаничара:
папучама пију вино ладно
а у здравље Јелице госпође,
с покој душе Пријезде војводе.
Кад то виде Јелица госпођа,
та кондиром о камен удари,
па потрча у господске дворе:
„Зло ти вино, драги господару!
Зло ти вино, а гора ракија!
Пивница ти пуна јаничара:
папучама пију вино ладно,
а за моје здравље намењују,

а тебека жива сарањују,
сарањују, за душу ти пију“.
Онда скочи војвода Пријезда,
те на граду отвори капију,
па на Турке јуриш учинише,
те се бише и секоше с Турци,
док погибе шездесет војвода,
њи шездесет, иљаде Турака.
Тад се врати војвода Пријезда,
па за собом затвори капију,
па потрже сабљу навалију,
ждралу коњу одсијече главу:
„Јао ждрале, моје добро драго!
Та нека те турски цар не јаше!“
Преби бритку сабљу навалију:
„Навалија, моја десна руко!
Та нека те турски цар не паше!“
Па отиде госпођи у дворе,
па госпођу привати за руку,
„О Јелице, госпођо разумна,
или волиш са мнош погинути,
ил' Турчину бити љуба верна?“
Сузе рони Јелица госпођа:
„Волим с тобом часно погинути
нег' љубити на срамоту Турке;
нећу своју веру изгубити
и часнога крста погазити“.
Узеше се обоје за руке,
па одоше на беден Сталаћа,
па беседи Јелица госпођа:
„О Пријезда драги господару,
Морава нас вода одранила,
нек Морава вода и сарани!“
Па скочише у воду Мораву.
Цар је Мемед Сталаћ освојио,
не освоји добра ни једнога.
Љуто куне турски цар Мемед:
„Град-Сталаћу, да те бог убије!
Довео сам три иљаде војске,
а не водим него пет стотина“.

БОЛАНИ ДОЈЧИН

Разбоље се војвода Дојчине
у Солуну, граду бијеломе, —
боловао за девет година;
по Солуна не зна за Дојчина,
они мисле да је преминуо.
То се чудо надалеко чуло,
чак далеко у земљу арапску,
зачуо је Усо Арапине;
једнак чуо, једнак седла вранца,
право оде ка Солуну граду,
те он паде под Солуна града,
под Солуна у поље широко.
Усред поља шатор разапео,
од Солуна иште заточника
да изиђе њему на мејдана,
да јуначки мејдан подијеле.
У Солуну не има јунака
да изиђе њему на мејдана:
Дојчин био, па се разбољео;
био Дука, па га боли рука;
јест Илија, луда аџамија:
оно боја није ни виђело,
а камоли с киме учинило;
та ако би оно и изишло,
ал' му не да остарила мајка:
„Не, Илија, луда аџамијо!
Тебе хоће Арап преварити,
те ће ми те луда погубити,
оставити саморану мајку“.
Кад то виђе црни Арапине,
ђе јунака у Солуну нема
да изиђе њему на мејдана,
на Солун је порез ударио;
све на двора по јалова овна,
по фуруну љеба бијелога,
и по товар вина црвенога,
и по кондиир жежене ракије,
и по двадест жутијех дуката,
и по једну лијепу ђевојку,
ја ђевојку, ја невјесту младу,
којано је скоро доведена,
доведена, јоште нељубљена.
Сав је Солун порез изредио,

редак дође двору Дојчинову,
али Дојчин никога не има,
до имаде љубу вијерницу
и Јелицу, своју милу сеју;
оне јадне порез састављале,
ал' га нико да однесе нема,
јер га Арап приватити неће
без Јелице, лијепе ђевојке.
Оне су се јадне узмучиле;
сједе Јела брату више главе,
рони сузе низ бијело лице,
те је брату лице покапала.
Тад се јадан Дојчин разабрао,
па бесједи болани Дојчине:
„Двори моји, — огњем сагорели! —
а каде ми брже прокапасте?
Да ми није умријети с миром“.
Проговара Јелица ђевојка:
„О мој брате, болестан Дојчине,
нису твоји двори прокапали,
но су сузе Јелице сестрице“.
Тад говори болестан Дојчине:
„Што је, селе, ако бога знадеш!
Ал' је вама љеба нестануло,
али љеба, ал' црвена вина?
Али злата, ал' бијела платна:
немаш чиме на ђерђефу вести,
немаш чиме, ал' немаш по чему?“
Проговара Јелица ђевојка:
„О мој брате, болани Дојчине,
доста има љеба бијелога,
а још више вина црвенога;
доста злата и бијела платна,
имам чиме на ђерђефу вести,
имам чиме и имам по чему;
ал' да видиш и друге невоље!
Јест дошао Усо Арапине
под Солуна у поље широко,
од Солуна иште заточника
да изиђе њему на мејдана;
у Солуну не има јунака
да изиђе њему на мејдана.
А кад виђе црни Арапине,

он удари порез на Солуна:
све на двора по дебела овна,
по фуруну љеба бијелога,
и по товар црвенике вина,
и по кондир жежене ракије,
и по двадест жутијех дуката,
и по једну лијепу ђевојку,
ја ђевојку, ја невјесту младу.
Сав је Солун порез изредио,
редак дође на твоје двореве:
ти не имаш брата никаквога
да саставља порез Арапину,
но смо јадне саме састављале,
и ми јесмо порез саставиле,
ал' га нико однијети нема,
јер га Арап приватити неће
без Јелице, баш твоје сестрице;
а чу ли ме, болестан Дојчине,
ја не могу љубит Арапина,
чу ли, брате, за живота твога!“
Тада рече болани Дојчине:
„Хеј, Солуне, огњем сагорео!
Ђе у тебе не има јунака
да изиђе Арапу на мејдан,
но ми не би умријети с миром“.
Па дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
је л' ми јоште у животу доро?“
Проговара љуба Анђелија:
„Господару, болестан Дојчине,
јесте тебе доро у животу,
и добро сам угојила дора“.
Тад бесједи болани Дојчине:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
иди узми дора дебелога,
те га води моме побратиму,
побратиму Петру налбантину,
да му кује вересијом дора:
хоћу исти Арапу на мејдан,
хоћу исти — ако доћи нећу“.
Једнак њега љуба послушала,
она узме дора дебелога,
одведе га Петру налбантину.
Кад је виђе Перо налбантине,
још је њојзи био говорио:

„Снахо моја, танка Анђелија,
зар је мене побро преминуо,
те ти водиш дора на продају?“
Ја говори дилбер Анђелија:
„Мој ђевере, налбантине Перо,
није тебе побро преминуо,
но се тебе побро поздравио
да му кујеш вересијом дора —
да он иде Арапу на мејдан;
кад се врати, да ти потков плати“.
Проговара налбантине Перо:
„Анђелија, моја снахо мила,
ја не кујем коње вересијом;
да ми дадеш твоје оке чарне —
да их љубим док се побро врати
и док мене потковицу плати“.
Анђелија љута и проклета,
она плану како ватра жива,
па одведе некована дора,
те доведе болесну Дојчину.
Вели њојзи болани Дојчине:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
је л' ми побро дора потковао?“
Писну Анђа како љута гуја:
„Господару, болани Дојчине,
бог убио твога побратима!
Он не кује коња вересијом,
но он иште моје очи црне —
да их љуби док му потков платиш;
ја не могу налбанте љубити
та, Дојчине, за живота твога!“
Кад то чуо болестан Дојчине,
он говори вијерници љуби:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
оседлај ми дора дебелога,
изнеси ми копље убојито“.
Па дозивље сестрицу Јелицу:
„О Јелица, моја мила сејо,
донеси ми једну крпу платна,
утегни ме, селе, од бедара,
од бедара до витих ребара,
да се моје кости не размину,
не размину кости мимо кости“.
Хитро су га обје послушале:
љуба седла дебела дората

и износи копље убојито,
а сеја је доносила платно;
утегоше болана Дојчина
од бедара до витих ребара,
друпасаше сабљу аламанку,
приведоше дора од мејдана,
турише га дору на рамена,
дадоше му копље убојито.
Познаде га доро од мејдана,
па му оде силан поиграват.
Окрену га Дојчин низ чаршију;
колико му силан подиграва,
из калдрме искаче камење.
Ал' говоре солунски трговци:
„Вала богу, вала јединоме!
Откако је Дојчин преминуо,
није бољи јунак проишао
крз Солуна, града бијелога,
ни бољега коња пројахао“.
Оде Дојчин у поље широко
ка шатору црна Арапина.
Кад га виђе црни Арапине,
од страха је на ноге скочио,
па говори црни Арапине:
„Ој Дојчине, да те бог убије!
Јоште ли си, море, у животу?
Ходи, јолдаш, да пијемо вино,
а прођи се кавге и ђавола,
цаба тебе порез од Солуна“.
Ал' говори болани Дојчине:
„Изић', курво, црни Арапине!
Изићи ми на мејдан јуначки,
да јуначки мејдан дијелимо,
а ласно је пити рујно вино
и љубити солунске ђевојке“.
Вели њему црни Арапине:
--Богом брате, војвода Дојчине,
ти се прођи кавге и ђавола,
но одјаши — да пијемо вино,
цаба тебе порез од Солуна
и цаба ти солунске ђевојке;
кунем ти се богом истинијем
да ти овђе никад доћи нећу“.
Кад то виђе болестан Дојчине,
ђе му Арап изићи не смије,

он нагони дебела дорина
на његова бијела шатора,
на копљу му шатор претурио.
Кад да видиш чуда под шатором:
под шатором триест ђевојака,
међу њима црни Арапине.
Ја кад виђе црни Арапине
ђе га с' Дојчин оканити неће,
он се вати вранцу на рамена,
а у руку копље убојито;
изиђоше у поље широко,
наљутише коње од мејдана.
Проговара болестан Дојчине:
„Удри, курво, црни Арапине,
удри прије да ти жао није!“
Баци копље црни Арапине
да удари болесна Дојчина,
ал' се доро боју научио,
клече доро до зелене траве:
високо га копље претурило,
те удара у земљицу црну, —
пола копља у земљу нагнао,
а пола се одломило било.
Кад то виђе црни Арапине,
плећи даде, бијежати стаде,
право бјежи к бијелу Солуну,
а за њиме болани Дојчине.
Таман Арап на врата солунска,
а стиже га болани Дојчине,
па потеже копље убојито,
прикова га Солуну за врата;
па повади сабљу аламанку,
те Арапу одсијече главу,
па на сабљи главу дохитио,
Арапове очи извадио;
очи зави у танка јаглука,
баци главу у зелену траву.
Па он оде тамо уз чаршију.
Кад је био побратиму своме,
побратиму Петру налбантину,
он дозивље свога побратима:
„Изић', побро, да ти потков платим,
што си мене коња потковао,
потковао вересијом дора!“
Проговара Перо налбантине:

„Побратиме, болани Дојчине,
нијесам ти дора потковао:
ја се, брате, мало нашалио,
Анђелија љута и проклета,
она плану како ватра жива,
па одведе некована дора“.
Њему вели болестан Дојчине:
„Изић’ амо, да ти потков платим“.
Он изиђе пред свога дућана;
ману сабљом болани Дојчине,
налбанатину одсијече главу,
па на сабљи главу дохитио,
извадио очи налбантину;
очи зави у јаглука танка,
главу баца на мермер-чаршију,

ДИОБА ЈАКШИЋА

Мјесец кара звијезду Даницу:
„Бе си била, звијездо Данице?
Бе си била, ће си дангубила,
дангубила три бијела дана?“
Даница се њему одговара:
„Ја сам била, ја сам дангубила
више б’јела града Биограда,
гледајући чуда великога,
ће дијеле браћа очевину,
Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане.
Лијепо се браћа погодише,
очевину своју под’јелише:
Дмитар узе земљу Каравлашку,
Каравлашку и Карабогданску,
и сав Банат до воде Дунава;
Богдан узе Сријем, земљу равну,
Сријем земљу и равно Посавље,
и Србију до Ужица града;
Дмитар узе доњи крај од града
и Небојшу, на Дунаву кулу;
Богдан узе горњи крај од града
и Ружицу цркву на сред града.
О мало се браћа завадише,
да око шта, веће ни око шта:
око врана коња и сокола;
Дмитар иште коња старјешинство,

право оде двору бијеломе.
Пред двором је дора одсједнуо,
па он сједе на меку ложницу,
па извади очи Арапове,
те их баца својој милој сеји:
„Ево, селе, очи Арапове,
нека знадеш да их љубит нећеш,
селе моја, за живота мога!“
Па извади очи налбантове,
те их даје љуби Анђелији:
„Нај ти, Анђо, очи налбантове,
нека знадеш да их љубит нећеш,
љубо моја, за живота мога!“
То изусту, а душу испусти.

врана коња и сива сокола,
Богдан њему не да ни једнога.
Кад ујутру јутро освануло,
Дмитар узја вранца великога,
и он узе сивога сокола,
пак полази у лов у планину,
а дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
отруј мени мог брата Богдана!
Ако ли га отровати нећеш,
не чекај ме у бијелу двору!“
Кад то зачу љуба Анђелија,
она сједе брижна, невесела,
сама мисли, а сама говори:
„Што ће ова сиња кукавица!
Да отрујем мојега ђевера,
од бога је велика гријота,
а од људи покор и срамота;
рећи ће ми мало и велико:
видите ли оне несретнице
ђе отрова својега ђевера;
ако ли га отровати нећу,
не см’јем војна у двору чекати“.
Све мислила, на једно смислила:
она оде у подруме доње,
те узима чашу молитвену,

саковану од сувога злата,
што је она од оца донела,
пуну рујна наточила вина,
па је носи својему ђеверу,
љуби њега у скут и у руку,
и пред њим се до земљице клања:
„На част теби, мој мили ђевере!
На част теби и чаша и вино,
поклони ми коња и сокола“.
Богдану се на то ражалило,
поклони јој коња и сокола.
Дмитар лови цијел дан по гори,
и не може ништа уловити.
Намјера га предвече нанесе
на зелено у гори језеро.
У језеру утва златокрила.
Пусти Дмитар сивога сокола
да увати утву златокрилу;
она му се не да ни гледати,
него шчепа сивога сокола
и сломи му оно десно крило.
Кад то виђе Јакшић Димитрије,
брже свлачи господско од'јело,
пак заплива у тихо језеро,
те извади сивога сокола,

па он пита сивога сокола:
„Како ти је, мој сиви соколе,
како ти је без крила твојега?“
Соко њему писком одговара:
„Мени јесте без крила мојега
као брату једном без другога“.
Тад се Дмитар бјеше осјетио
ђе ће љуба брата отровати,
па он узја вранца великога,
брже трчи граду Биограду —
не би л' брата жива затекао.
Кад је био на Чекмек-ћуприју,
нагна вранца да преко ње пређе;
пропадоше ноге у ћуприју,
сломи вранац обје ноге прве.
Кад се Дмитар виђе на невољи,
скиде седло с вранца великога,
пак заврже на буздован перни,
брже дође граду Биограду.
Како дође, он љубу дозива:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
да ми ниси брата отровала?“
Анђелија њему одговара:
„Нијесам ти брата отровала,
веће сам те с братом помирила“.

ИВО СЕНКОВИЋ И АГА ОД РИБНИКА

Књигу пише ага од Рибника,
па је шаље Сенковићу Ђурђу:
„О јуначе, Сенковићу Ђурђу,
ја сам чуо и људи ми кажу
да си добар јунак од мејдана,
а и мене не куди дружина:
ако с', Ђурђу, јунак од мејдана,
од мејдана и од сабље бритке,
оди к мени под бела Рибника,
од' на мејдан, да се огледамо;
ако л', Ђурђу, на мејдана нећеш,
преди мени гаће и кошуљу,
нек ја знадем да си ми покоран“.
Гледа књигу Сенковићу Ђурђе,
гледа књигу, а сузе пролива;

ал' га пита Сенковићу Иво:
„Родитељу, што сузе проливаш?
Досад су ти књиге долазиле
и кроз твоје руке пролазиле,
али ниси суза проливао“.
Ал' беседи Ђурађ Сенковићу:
„Драго чедо, Сенковићу Иво,
јесу досад књиге долазиле,
ал' овака нигда дошла није;
ако ли је кад и дошла 'вака,
а баба је онда млађи био,
па се није од књига плашио:
ово ј' књига аге од Рибника,
ага мене на мејдан зазива;
ја сам, сине, врло остарио,

не могу се ни коња држати,
камол' терат по мједану с Турци!
А прести се нисам научио,
Турком прести не могу кошуља“.

Ал' беседи Сенковићу Ива:
„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,
ако с', бабо, остарио врло,
те не можеш на мејдан изићи,
од бога си мене испросио,
бог је мене теби поклонио,
ја ћу, бабо, на мејдан изићи,
оћу твоју заменити главу“.

Ал' му Ђурађ поче беседити:
„Драго чедо, Сенковићу Иво,
можеш сине, на мејдан изићи,
отићи ћеш, ал' ми доћи нећеш:
јер си, сине, јако неразуман,
још ти нема ни шеснаест лета,
а Турчин је јунак од мејдана,
да му нема у крајини пара;
на њему је руво страовито:
рисовина и самуровина,
а на коњу сама међедина,
бојно копље вуком покројено;
само ћеш се рува поплашити,
а камоли кад подвикне Турчин,
и поцикне коњиц под Турчином;
од страа ћеш пасти са коњица,
и своју ћеш изгубити главу;
па што ћ' тужан после тебе баба?
Ко л' ће бабу лебом доранити?
Ко л' по смрти стара саранити?“

Ал' говори Сенковићу Иво:
„Што б' се, бабо, рува поплашио?
Ја с' не бојим ни жива курјака,
а камоли мртви кожетина!
Ако може Турчин подвикнути,
и ја могу, бабо, подвикнути,
већ дај мени тестир и благослов
да Турчину на мејдан изиђем;
док је, бабо, твога чеда Иве,
нећеш Турком ти прести кошуља!“

То се Ђурђу на ино не може,
свог му добра дору оседлао;
дору седла, испод гриве љуби:

„Ао доро, врло добро моје!
Доста ли смо, доро, војевали,
из Турака робље изводили,
од Турака глава доносили!
Сад сам, доро, остарио врло,
ја не могу више војевати,
сад те шиљем с главом неразумном,
са Иваном, са јединим сином:
Ива ј', доро, глава неразумна,
чувај, доро, моје чедо Иву!“

Па Ивана оправио лепо:
све му своје руво обукао
и своју му сабљу припасао,
па Ивана лепо световао:
„Ао Иво, моје чедо драго!
Пођи, сине, пошћо у добри час!
Тамо, сине, добре среће био!
Бог те здраво и мирно носио,
од душманске руке заклонио,
грдне ране и руке душманске!
И крепка ти десна рука била!
И оштра ти бритка сабља била!
Слободне ти очи на Турчина!
Кад ти дођеш под Рибника бела,
ти се немој поплашити, сине!
Оштро гледај, а оштро беседи,
оштро агу на мејдан зазивај!
Кад с Турчином на мејдан изиђеш,
немој доре уздом забунити,
ја сам дору боју научио,
вешт је дора боју и мејдану,
дора ће те собом заклањати,
испод бритке сабље уклањати“.

А кад Иван примио благослов,
љуби бабу у skut и у руку,
и у земљу гди он чизмом стаје,
стару мајку целива у руку:
„Простите ми, моји родитељи!“

Па се Ива коња приватио,
па на мејдан оде певајући,
родитељи осташе плачући.
Кад је био на пољу Рибничком,
угледа се један шатор бели;
пред шатором копља ударена,
а за копља коњи повезани,

под шатором ага од Рибника,
седи ага, пије малвасију,
с њиме пију два пашина сина.
Кад је дорат коње угледао,
завриштао дорат под Иваном;
ал' беседе два пашина сина:
„Господине, аго од Рибника,
ето старца Сенковића Ђурђа!
Сад ћеш, аго, изгубити главу,
данас ћеш се с нама растанути“.
Кад погледа ага од Рибника,
ал' угледа Сенковића Иву:
„Не бојте се, моја браћо драга!
Оно није Ђурађ Сенковићу,
већ је оно Сенковићу Ива;
у зó час га баба оправиво,
лудо ти ће данас погинути!
Ал' га, браћо, погубити нећу,
јер је Ива дете неразумно,
већ га оћу жива уватити;
а у Ђурђа много кажу блага:
за њ ћу узет шест товара блага“.
Утом Ива пред шатора дође,
божју помоћ Турком називао:
„Божја помоћ, Рибничани Турци!“
Лепо Турци помоћ приватише:
„Здрав, јуначе, Сенковићу Иво!
Које добро, Сенковићу Иво?
Које добро, што си до нас дошó?“
Ал' беседи Сенковићу Иво:
„Ко је овде ага од Рибника,
нека мени на мејдан изиђе;
агине ми књиге досадише,
родитеља на мејдан зазива;
родитељ је врло остарио,
он не може на мејдан изићи,
ја сам дошó за мог родитеља“.
Ал' беседи ага од Рибника:
„Ман' се, Иво, врага и мејдана!
Још мејдана ни видио ниси,
а камоли да си излазио;
већ од', Иво, да пијемо вино:
греота је тебе погубити,
јер си теке на свет настануо;
већ се предај, Сенковићу Иво,

и без ране и без мртве главе!
А ево ти тврду веру дајем
да ти ништа учинити нећу:
у твог бабе много кажу блага,
подај благо па откупи главу“.
Ал' беседи Сенковићу Иво:
„О Турчине, аго од Рибника,
нисам дошó да ти се предајем,
већ сам дошó да се огледамо
и јуначки мејдан поделимо;
већ на мејдан, ако жена ниси,
јер ми није дуго за стајање!“
Цикну ага кано змија љута,
па он скочи на ноге јуначке,
па се добра вранца приватио,
па беседи ага од Рибника:
„О јуначе, Сенковићу Иво,
играј коња, па удри на мене!“
Ал' беседи Сенковићу Иво:
„О Турчине, аго од Рибника,
ја сам мога заморио дору
из далеке земље путујући,
па не могу дору заиграти,
већ ти оћу стати на белегу, —
играј вранца, па удри на мене,
с белеге се уклонити нећу,
јуначки ћу тебе дочекати!“
То Турчину врло мило било,
па заигра вранца по мејдану,
па потрже бојно копље оштро,
па повикну као змај планински:
„Држ' се добро, Сенковићу Иво,
немој рећи да је пријевара!“
На Ивана јуриш учинио,
гледа копљем у срце јунака;
клече дорат у зелену траву,
Иву копље високо надмаши, —
не може му калпак оборити,
а камоли ранити јунака.
Ману сабљом Сенковићу Ива,
аги копље до руке просече.
А кад види ага од Рибника
да му ништа нема од мејдана,
даде плећа, стаде бијегати,
да утече у бела Рибника.

За њим Ива напусти дората;
колико се дорат уморио,
брзо дорат вранца састигао,
на сапи му главу наслонио,
аги киди ките на појасу.

Ал' беседи ага од Рибника:

„Боже мили, гди ћу погинути!
Од јунака да би погинуо,
не би мени ни по јада било,
већ од добра коња Иванова!“
Ал' је Иван дете неразумно,
он се сабљом не маша Турчина,
неће њему да одсече главу,
веће ради да увати жива,
да га води баби за поштење.
Утом с' Турчин пушке досетио,
преко себе пушку опалио,
ал', бог даде, не погоди Иве,
већ дората међу очи чарне;
паде дорат у зелену траву,
а Иван се на ноге дочека.

А кад види ага од Рибника
да ј' Ивана с' коњем раставио,
врати вранца натраг на Ивана:
„Што сад мислиш, Сенковићу Иво?
Што сад мислиш, чему ли се надаш?
С добрим сам те дором раставио;
већ предај се, Сенковићу Иво!
Робом икад, а гробом никада“.

Цичи Иван кâ и змија љута:
„О Турчине, аго од Рибника,
жив се теби ја предати нећу!
Ако си ме с коњем раставио,
са сабљом ме раставио ниси;
ево сабље родитеља мога,
која ј' доста на мејдану била,
одсекла је доста турски глава,
бог је добар, и данас ће твоју“.
Цикну Турчин кô и змија љута,
натерује вранца на Ивана,
ал' је Иван јунак од мејдана:
не теде се с пута уклонити,
ни с Турчину теде покорити,
већ јуначки чека на мејдану,
ману сабљом и десницом руком,

добру вранцу главу одсекао.
Паде вранац и притиште агу,
насмеја се Сенковићу Иво:
„Што сад мислиш, аго од Рибника?
Што сад мислиш, чему ли се
надаш?“

Поче ага Иву братимити:
„Богом брате, Сенковићу Иво,
немој мене данас погубити,
ишти блага колико ти драго!“
Ал' беседи Сенковићу Ива:
„Волим твоју једну мртву главу
него благо цара честитого!“
Ману сабљом, одсече му главу,
метну главу у јанкесу пасу;
брже с аге поскида одело,
с аге скиде, на себе обуче.
Угледаше два пашина сина
гди погибе ага од Рибника,
пак беседе два пашина сина:
„Да душмана жива не пустимо,
да ми нашег агу осветимо!“
Брзо Турци коње уседоше,
па Ивана брзо потераше, —
бежи Иван како горско звере,
док, бог даде, у гору замаче.
Ето Турком невоље велике:
на коњма га терати не могу;
добре Турци коње одседоше,
па за јелу коње повезаше,
пак пешице терају Ивана.
Ал' је мудра глава у Ивана:
он је Турком очи заварао,
докле њега протрчаше Турци;
онда с' Иван коњма повратио,
па одреши два коња витеза,
једног јаше, а другога води;
кличе Ива кроз луг попевати:
„Фала, Турци, два пашина сина,
кој' ми данас коње поклонисте!“
Кад зачуше два пашина сина,
брже трче на друм пред Ивана,
али на друм не смеше изићи,
већ из горе братише Ивана:
„Богом брате, Сенковићу Иво,

врати нама два коња витеза,
даћемо ти шест стотин' дуката".
Ал' беседи Сенковићу Ива:
„Не будал'те, два пашина сина!
Волим ова два коња витеза
него благо од вашег Рибника.
Не могу вас кроз гору терати,
не би вама коњи требовали;
ено вама вранца и дората,
који није на крајини било".
Оде Иван двору певајући,
остах' Турци у гори плачући.
Кад је Иван близу двора био,
угледа га стара мила мајка,
па свог сина познати не може,
јер је Иван руво променио,
променио руво и коњица,
пак запишта као љута змија,
проли сузе низ бијело лице,
она трчи у дворове Ђурђу:
„Јао Ђурђу, драги господару,
у зó час си Иву оправдио,
оправио да т' замени главу!
Иво нам је тамо погинуо,
ево иде ага од Рибника,
сад ће наше дворе поарати,
а нас оће, Ђурђу, заробити,
да под старост служимо Турчина!"
А кад Ђурађ саслушао речи,
проли сузе низ јуначко лице,
пак он ђипи на ноге јуначке,
пак припаса мача зеленога,
пак он брже на чаире трчи,
те увати стару бедевину, —
нејма каде да седлом оседла,
већ се голој на рамена баци;
пак излети Ђурађ пред Ивана,
ал' свог сина познати не може,
јер је Иво руво променио,
променио коња и одело;
пак повика Сенковићу Ђурђу:
„Стани, курво, аго од Рибника!
Јасно ти је дете погубити,
коме нема ни шеснаест лета;
ал' од', аго, те погуби старца!"

Ал' беседи Сенковићу Иво:
„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу!
Нисам, бабо, ага од Рибника,
ја сам, бабо, твоје чедо Ива".
Од жалости јунак и не чује,
он не чује што беседи Ива,
већ салети своје чедо Иву,
салети га да одсече главу.
Ето Иви големе невоље!
Оће јунак да изгуби главу,
да од кога, већ од бабе свога!
А кад види да ће погинути,
даде плећа, пак стаде бегати,
за њим Ђурађ пусти бедевину:
„Стани, аго, утећи ми нећеш!"
Брзо Ђурађ састигао Иву,
и оће му да одсече главу.
Кад се види Ива на невољи,
он се маши у јанкесу пасу,
баци главу аге од Рибника,
баци главу пред свог родитеља:
„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу!
Ето т' главе аге од Рибника!"
кад је Ђурађ угледао главу,
баци мача у зелену траву,
пак он скочи с бедевине старе,
под Иваном коња приватио,
своје чедо на руке привати,
пак Ивана и грли и љуби:
„Вала, Иво, моје чедо драго,
који с' баби заменио главу,
свој господи образ осветлао,
свој господи и нашој крајини!
Ал' што с' турско руво облачио?
Мало бабо душу не огреси,
мало тебе не погуби, сине!"
Али Ива поче беседити:
„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,
почем би се могао познати
да сам био тамо на мејдану
кад с господом у диван изиђем?
Господа ми не би веровала
да сам тамо био на мејдану,
да оданде обележја немам".

РОПСТВО ЈАНКОВИЋА СТОЈАНА

Кадно Турци Котар поробише,
 поараше дворе Јанковића,
 заробише Смиљанић-Илију,
 заробише Јанковић-Стојана.
 У Илије млада оста љуба,
 млада љуба од петнаест дана;
 у Стојана млађа оста љуба,
 млађа љуба од недеље дана.
 У Стамбол и одведоше Турци,
 поклонили цару честитоме.
 Тамо били за девет година
 и десете за седам месеци,
 тамо и је царе потурчио,
 код себе им дворе саградио.
 Ал' беседи Смиљанић Илија:
 „Ој Стојане, да мој мили брате,
 сутра јесте петак, турски светац,
 цар ће отић с Турцима у шетњу,
 а царица с булама у шетњу;
 већ ти кради кључе од ризница,
 ја ћу красти кључе од арова,
 пак да пушта блага награбимо,
 да узмемо два добра коњица,
 да бежимо у котаре равне,
 да гледамо робље неробљено,
 да љубимо лице нељубљено“.
 И ту су се браћа послушала.
 Кад освану петак, турски светац,
 оде царе с Турцима у шетњу,
 а царица с булама у шетњу;
 Стојан краде кључе од ризница,
 а Илија кључе од арова,
 награбише небројена блага,
 па узеше два добра коњица,
 побегоше у Котаре равне.
 Кад су били близу до Котара,
 ал, говори Јанковић Стојане:
 „О Илија, да мој мили брате,
 иди, брате, двору бијеломе,
 а ја идем моме винограду,
 винограду, моме рукосаду,
 да прегледам мога рукосада:
 ко га веже, ко ли га залама,

коме ли је допао у руке“.
 Од' Илија двору бијеломе,
 Стојан оде своме винограду.
 Нађе мајку Јанковић Стојане,
 нађе мајку у свом винограду;
 косу реже остарила мајка,
 косу реже, па виноград веже,
 а сузама лозицу залива,
 и спомиње свог Стојана сина:
 „Ој Стојане, јабуко од злата!
 Мајка те је већ заборавила,
 снае Јеле заборавит нећу;
 снао Јело, неношено злато!“
 Божио је Јанковић Стојане:
 „Божја помоћ, сиротице стара!
 Зар ти немаш никога млађега
 да тебика виноград уради,
 већ посрћеш стара и невољна?“
 Она њему боље одговара:
 „Жив ми и здрав, делијо незнана!
 Немам, рано, никога млађега,
 до Стојана, јединога сина.
 Њега једног заробише Турци,
 а и њега и Илију мога,
 Стојанова брата стричевића.
 Од Илије млада оста љуба,
 млада љуба од петнаест дана;
 мог Стојана млађа оста љуба,
 млађа љуба од недеље дана.
 Моја снаша адамско колено,
 чекала га за девет година
 и десете за седам месеци,
 данас ми се млада преудаје;
 ја не мого од јада гледати,
 већ побего саду винограду“.
 Кад је Стојан разумео речи,
 брзо оде двору бијеломе,
 заста тамо кићене сватове;
 лепо су га свати дочекали:
 како с коња, таки за трпезу.
 Кад се Стојан вина понапио,
 поче Стојан тијо беседити:
 „Браћо моја, кићени сватови,

је ли тестир мало попевати?“
 Говоре му кићени сватови:
 „Јесте тестир, делијо незнана!
 Јесте тестир, а да зашто није?“
 Кличе Стојан танко гласовито:
 „Вила гњиздо тица ластавица,
 вила га је за девет година,
 а јутрос га поче да развија;
 долети јој сив-зелен соколе
 од столице цара честитога,
 па јој не да гњиздо да развија“.
 Том се свати ништа не сећају,
 досети се љуба Стојанова,
 отпусти се од ручна девера,
 брзо оде на горње чардаке,
 па дозива сеју Стојанову:
 „Заовице, рођена сестрице!
 Ево т' браца, господара мога!“
 Кад зачула сеја Стојанова,
 она стрча доле низ чардаке,
 трипут совру очима прегледа
 док је брацу лице угледала;
 а кад брацу лице угледала,
 руке шире у лица се љубе,
 једно друго сузама умива
 од радости и од жеље живе.
 Ал' говоре кићени сватови:
 „Господару, Јанковић-Стојане,
 а што ћемо ми за наше благо?
 Ми смо много истрошили блага
 док смо твоју љубу испросили“.
 Беседи им Јанковић Стојане:
 „Стан'те, браћо, кићени сватови,

док се мало сестрице нагледим!
 Ласно ћемо ми за ваше благо,
 ласно ћемо — ако јесмо људи“.
 Кад се Стојан сестрице нагледа,
 Лепо Стојан свате даривао:
 ком мараму, ком кошуљу танку,
 младожењи рођену сестрицу.
 И одоше кићени сватови.
 Кад увече о вечери било
 иде мајка у двор кукајући,
 она кука као кукавица,
 и спомиње свог Стојана сина:
 „Ој Стојане, јабуко од злата!
 Стоју мајка већ заборавила,
 снае Јеле заборавит нећу;
 снао Јело, неношено злато!
 Ко ће стару дочекати мајку?
 Ко пред мене стару ишетати?
 Ко ће стару запитати мајку:
 „Јеси ли се уморила, мајко?““
 Кад зачула љуба Стојанова,
 ишетала пред дворе бијеле,
 прима мајку на господске руке,
 и говори својој старој мајци:
 „Ти не кукај, моја стара мајко!
 Тебе стару огрејало сунце:
 ево теби твог Стојана сина!“
 Кад угледа остарила мајка,
 кад угледа свог Стојана сина,
 мртва мајка на земљицу паде.
 Лепо Стојан оправио мајку,
 како царски ваља и требује.

СТАРИ ВУЈАДИН

Ђевојка је своје очи клела:
 „Чарне очи, да би не гледале!
 Све гледасте, данас не виђесте,
 ће прођоше Турци Лијевњани,
 проведоше из горе хајдуке:
 Вујадина са обдава сина.
 На њима је чудно одијело:

на ономе старом Вујадину,
 на њем бињиш од сувога злата,
 у чем паше на диван излазе;
 на Милићу Вујадиновићу,
 још је на њем љепше одијело;
 на Вулићу, брату Милићеву,
 на глави му чекркли-челенка,

баш челенка од дванаест пера,
 свако перо по од литру злата“.
 Кад су били бијелу Лијевну,
 угледаше проклето Лијевно,
 ђе у њему бијели се кула;
 тад говори стари Вујадине:
 „О синови, моји соколони,
 видите ли проклето Лијевно,
 ђе у њему бијели се кула?
 Онђе ће нас бити и мучити:
 пребијати и ноге и руке,
 и вадити наше очи чарне.
 О синови, моји соколони,
 не будите срца удовичка,
 но будите срца јуначкога, —
 не одајте друга ни једнога,
 не одајте ви јатаке наше,
 код којих смо зиме зимовали,
 зимовали, благо остављали;
 не одајте крчмарице младе,
 код којих смо рујно вино пили,
 рујно вино пили у потаји“.
 Кад дођоше у Лијевно равно,
 метнуше их Турци у тавницу;
 тавноваше три бијела дана,
 док су Турци вијећ вијећали

како ће их бити и мучити.
 Кад прођоше три бијела дана,
 изведоше старог Вујадина,
 пребише му и ноге и руке;
 кад стадоше очи вадит чарне,
 говоре му Турци Лијевњани:
 „Казуј, курво, стари Вујадине!
 Казуј, курво, дружину осталу,
 и јатаке куд сте доходили,
 доходили, зиме зимовали,
 зимовали, благо остављали;
 казуј, курво, крчмарице младе
 код којих сте рујно вино пили,
 пили рујно вино у потаји!“
 Ал' говори стари Вујадине:
 „Не лудујте, Турци Лијевњани!
 Кад не казах за те хитре ноге,
 којено су коњма утјецале,
 и не казах за јуначке руке,
 којено су копља преламале
 и на голе сабље ударале, —
 ја не казах за лажљиве очи,
 које су ме на зло наводиле
 гледајући с највише планине,
 гледајући доље на друмове,
 куд пролазе Турци и трговци“

ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА

Боже мили, чуда великога!
 Кад се ћаше по земљи Србији,
 по Србији земљи да преврне
 и да друга постане судија,
 ту кнезови нису ради кавзи,
 нит' су ради Турци изјелице,
 ал' је рада сиротиња раја,
 која глоба давати не може,
 ни трпити турскога зулума;
 и ради су божји угодници,
 јер је крвца из земље проврела,
 земан дошћ, ваља војевати,
 за крст часни крвцу прољевати,
 сваки своје да покаје старе.

Небом свеци сташе војевати
 и прилике различне метати
 виш' Србије по небу ведроме.
 'Ваку прву прилику вргоше:
 од Трипуна до Светога Ђурђа
 сваку ноћцу мјесец се ваташе,
 да се Србљи на оружје дижу,
 ал' се Србљи дигнут не смједоше.
 Другу свеци вргоше прилику:
 од Ђурђева до Дмитрова дана
 све барјаци крвави идоше
 виш' Србије по небу ведроме,
 да се Србљи на оружје дижу,
 ал' се Србљи дигнут не смједоше.

Трећу свеци вргоше прилику:
гром загрми на Светога Саву,
усред зиме, кад му време није,
сину муња на Часне вериге,
потресе се земља од истока,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
А четврту вргоше прилику:
виш' Србије на небу ведроме
увати се сунце у прољеће,
у прољеће на Светог Трипуна,
један данак три пута се вата,
а три пута игра на истоку.
То гледају Турци Биограци,
и из града сви седам дахија:
Аганлија и Кучук Алија,
и два брата, два Фочића млада,
Мемед-ага и с њиме Мус'-ага,
Мула Јусуф, велики дахија,
Дервиш-ага, градски таинџија,
старац Фочо од стотине љета;
све седам се састало дахија
Биограду на Стамбол-капији,
огрнули скерлетне бињише,
сузе роне, а прилике гледе:
„Ала, кардаш, чуднијех прилика!
Оно, јолдаш, по нас добро није“.
Па од јада сви седам дахија
начинише од стакла тепсију,
заграбише воде из Дунава,
на Небојшу кулу изнесоше,
наврх куле вргоше тепсију,
у тепсију зв'језде поваташе,
да гледају небеске прилике,
што ће њима бити до пошљетка.
Око ње се састаше дахије,
над тепсијом лице огледаше;
кад дахије лице огледаше,
све дахије очима виђеше:
ни на једном главе не бијаше.
Кад то виђе све седам дахија,
потегоше надак од челика,
те разбише од стакла тепсију,
бацише је низ бијелу кулу,
низ бијелу кулу у Дунаво,

од тепсије нек потрошка нема!
Па од јада сви седам дахија
пошеташе брижни, невесели,
низ Небојшу кулу Јакшићеву,
одшеташе у каву велику,
пак сједоше по кави великој,
све сједоше један до другог,
старца Фочу вргли у зачеље,
бијела му брада до појаса;
пак повика све седам дахија:
„К нама брже, хоће и 'ваизи!
Понесите књиге инџијеле,
те гледајте што нам књиге кажу,
што ће нама бити до пошљетка“.
Потекоше хоће и 'ваизи,
донесоше књиге инџијеле;
књиге гледе, грозне сузе роне,
дахијама овако говоре:
„Турци, браћо, све седам дахија,
'вако нама инџијели кажу:
кад су 'наке бивале прилике
виш' Србије по небу ведроме,
ев' одонда пет стотин' година,
тад је српско погинуло царство,
ми смо онда царство задобили,
и два влашка цара погубили:
Константина, насред Цариграда,
украј Шарца, украј воде ладне,
и Лазара на пољу Косову;
Милош уби за Лазу Мурата,
ал' га добро Милош не дотуче,
већ све Мурат у животу бјеше
док ми српско царство освојисмо;
онда себи везире дозива:
„Турци, браћо, лале и везири,
ја умријех, вама добих царство!
Него ово мене послушајте,
да вам царство дуговјечно буде:
ви немојте раји горки бити,
веће раји врло добри буд'те;
нек је харач петнаест динари,
нек је харач и тридест динари;
не износ'те глоба ни пореза,
не износ'те на рају биједа;
не дирајте у њихове цркве,

ни у закон, нити у поштење;
не ћерајте освете на раји
што је мене Милош распорио,
то је срећа војничка дон'јела:
не може се царство задобити
на душеку све дуван пушећи;
ви немојте рају разгонити
по шумама да од вас зазире,
него паз'те рају кô синове;
тако ће вам дуго бити царство.
Ако л' мене то не послушате,
већ почнете зулум чинит раји,
ви ћет' онда изгубити царство“.
Цар умрије, а ми остадосмо,
и ми нашег цара не слушамо,
већ велики зулум подигосмо:
погазисмо њихово поштење,
свакојаке б'једе износисмо,
и на рају глобе навалисмо,
и гријоту богу учинисмо.
Сад су 'наке постале прилике,
сад ће нетко изгубити царство;
не бојте се краља ниједнога,
краљ на цара ударити неће,
нити може краљевство на царство,
јер је тако од бога постало;
чувајте се раје сиротиње:
кад устане кука и мотика,
биће Турком по Медији мука,
у Шаму ће каде проплакати,
јера ће их раја уцв'јелити.
Турци, браћо, све седам дахија,
тако наши инџијели кажу:
да ће ваше куће погорети,
ви дахије главе погубити;
из огњишта пронић ће вам трава,
а мунаре попаст паучина,
неће имат ко језан учити;
куд су наши друми и калдрме,
и куда су Турци пролазили
и с коњскијем плочам' задирали,
из клина ће проникнути трава,
друмови ће пожељет Турака,
а Турака нигде бити неће.
Тако књиге инџијели кажу“.

Кад то чуше сви седам дахија,
све дахије ником поникоше,
и преда се у земљу поглаше;
с књигом не зна нико бесједити,
ни како ће књизи отказати.
Старац Фочо подавио браду,
па је б'јелу са зубима гризе,
ни он не зна с књигом бесједити,
већ се и он томе послу чуди;
не пониче Фочић Мемед-ага,
не пониче, већ јунак покличе:
„Дишпер море, хоће и 'ваизи!
Мол'те бога и језан учите
сваки данак а све по пет пута!
Не брин'те се нама дахијама:
док је нама здавља и памети,
и док нам је биоградског града,
ми смо кадри управити градом,
око града сиротињом рајом.
Кад краљеви на нас војштит неће,
како ће нам раја досадити,
кад нас има, у седам дахија,
у свакога по магаза блага?
Каква блага? Све мека дуката,
а све пуста блага лежећега.
У нас, браћо, четири дахије,
Аганлије и Кучук-Алије,
и у мене и Мула-Јусуфа,
у свакога има пуста блага,
небројена, по двије магазе.
Нас четири када устанемо,
устанемо на ноге лагане,
а магазе с благом отворимо,
просућемо рушпе по калдрми,
на дукате покупити војску,
нас четири велике дахије
начетверо разд'јелити војску,
начетверо кô четири брата;
поћи ћемо из нашега града
кроз нашије седамн'ест нахија,
исјећ ћемо све српске кнезове,
све кнезове, српске поглавице,
и кметове што су за потребе,
и попове, српске учитеље,
само луду ђецу оставити,

луду ђецу од седам година,
пак ће оно права бити раја,
и добро ће Турке послужити.
Док погубим кнеза Палалију
из лијепа села Бегалице, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим и Јована кнеза
из Ландова, села маленога, —
он је паша, а ја сам субаша.
И Станоја кнеза из Зеока, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим Стеву Јаковљева
из Лијевча, гн'језда хајдучкога, —
он је паша, а ја сам субаша;
и Јована кнеза из Крснице.
Док погубим до два Чарапића
из Потока Б'јелог од Авале,
кој' су кадри на Врачар изићи,
у Биоград Турке затворити, —
они с' паше, а ја сам субаша.
Док погубим Црнога Ђорђија
из Тополе, села поносита,
који с бечким тргује ћесаром;
он је кадар сву џебану купит
од бијела града Варадина,
и оружје што је за потребе;
он је кадар на нас завојштити, —
он царује, а ја субашујем.
Док погубим протопоп-Николу
из лијепа села Ритопека, —
он пашује, а ја субашујем.
Док погубим Ђорђија Гузоњу
и његова брата Арсенија
из лијепа села Жељезника,
кој' је кадар Топчидер затворит.
Док погубим протопопа Марка
из лијепа села Остружнице, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим до два игумана,
Ади-Ђеру и Ади-Рувима,
који знаду злато растапати
и са њиме ситне књиге писат,
нас дахије цару опадати,
око себе рају сјетовати, —
они паше, а ми смо субаше.

Док погубим Бирчанин-Илију,
оборкнеза испод Међедника;
ево има три године дана
откако се врло посилио:
куд гођ иде, све кр'ата јаше,
а другога у поводу води;
он буздован о ункашу носи,
а бркове под калпаком држи;
он Турчину не да у кнежину:
кад Турчина у кнежини нађе,
топузом му ребра испребија,
а кад Турчин стане умирати,
а он виче на своје хајдуке:
„Море, слуге, тамо пашче бац'те
ђе му гавран кости наћи неће!“
А кад нама порезу донесе,
под оружјем на диван изиђе,
десну руку на јатаган метне,
а лијевом порезу додаје:
„Мемед-ага, ето ти порезе,
сиротиња те је поздравила:
више теби давати не може“.
Ја порезу започнем бројити,
а он на ме очима стријеља:
„Мемед-ага, зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио“.
А ја више бројити не смијем,
већ порезу украј себе бацим, —
једва чекам да се скине б'једа,
јер не могу да гледам у њега;
он је паша. а ја сам субаша.
Док погубим кнеза Грбовића
из лијепа села Мратишића, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим и Алексу кнеза
из лијепа села Бранковине,
и Јакова, брата Алексина:
цар и ћесар кад се завадише,
код ћесара обрштери бише
и носише од злата кашкете,
попл'јенише све турске паланке,
поробише, ватром попалише;
цар и ћесар кад мир учинише,
а они се цару предадоше,
и код цара кнезови посташе,

млоге Турке цару опадаше,
 седам паша што су опаднули,
 опаднули, па их поморили;
 они паше, а ми смо субаше.
 Док погубим кнеза тавнавскога
 из Љутица Станка оборкнеза;
 док погубим кнеза мачванскога,
 с Богатића Мартиновић-Лазу, —
 он је паша, а ја сам субаша.
 Док погубим кнеза поцерскога,
 с Метковића Ружичић-Мијајла, —
 он је паша, а ја сам субаша.
 Док запалим Рачу крај Дрине,
 и погубим Аџи-Мелентија,
 кој' је ишò преко мора сињег,
 те је влашку ћабу полазио,
 па се узгред у Стамбол свратио
 и од цара ферман излагао
 за стотину жутијех дуката,
 да Власима богомољу гради,
 да је гради за седам година;
 начини је за годину дана,
 ево има шест година дана
 како зида покрај цркве куле,
 а у куле набавља џебану
 и по мраку топове привлачи;
 видиш, јолдаш, да се нечем нада!
 Пак ћем' онда заћи кроз нахије,
 те исјећи све српске кметове.
 Како би нам раја додијала?"
 Све дахије на ноге скочише,
 Мемед-аги сви се поклонише:
 „Фала, јолдаш, Фочић-Мемед-ага,
 твоја памет пашовати може!
 Ми ћемо те пашом учинити,
 тебе ћемо свађе послушати".
 Старац Фочо поче говорити:
 „Нуто момка и нуто памети!
 С којом р'јечи на пашалук сједе!
 Узми, синко, Фочић-Мемед-ага,
 узми сламе у бијелу руку,
 мани сламом преко ватре живе:
 ил' ћеш ватру са тим угасити,
 или ћеш је већма распалити,
 Ви можете, и бог вам је дао,

тако силну покупити војску,
 и поћ ћете, синко, кроз нахије;
 једног кнеза преварит можете
 и на вјеру њега домамити;
 своју ћете вјеру изгубити:
 једног посјећ, а два ће утећи,
 два посјеци, четири одоше,
 они ће вам куће попалити,
 ви дахије од њих изгинути.
 Ал' ви тако немојте радити,
 него мене старца послушајте:
 ја сам гледò у нашем инџилу,
 ово наше дуго бити неће,
 него ће се пром'јенити царство;
 већ се, синко, подобрите раји:
 од харача раји отпустите,
 нек је харач кò што Мурат рече;
 прођите се глоба и пореза;
 с кнезовима ви се побратите,
 кнезовима ате поклањајте,
 кметовима осредње парипе,
 с поповима у дослуку буд'те,
 не би л' и ми уз њих преживљели,
 јера наше дуго бити неће.
 А што ће вам више пусто благо?
 Да мељете, изјест не можете".
 Ал' говори Фочић Мемед-ага:
 „Мој бабајко, не слушам те, стари!"
 То изрече, а на ноге скочи,
 и за њиме остале дахије,
 пак на граду бацише топове,
 на дукате покупише војску,
 њих четири велике дахије:
 Аганлија и Кучук Алија,
 Мула Јусуф, Фочић Мемед-ага;
 начетверо разд'јелише војску,
 њи четири кò четири брата,
 пак на граду отворише врата,
 и одоше с војском по тефтишу
 кроз њихових седамн'ест нахија.
 Првог српског кнеза преварише:
 домамише кнеза Палалију
 и у Гроцкој њега погубише;
 и Станоја кнеза из Зеока
 преварише, па га погубише

у његовоу двору бијеломе;
преварише Марка Чарапића,
преварише, те га погубише;
и Гагића Јанка буљубашу
из Болеча, села маленога;
погубише кнеза Теофана
из Орашја смедеревске на'је;
та и кнеза Петра из Ресаве;
преварише Мата буљубашу
из Липовца близу Крагујевца,
те и њега млада погубише.
Моравцима цркви допадоше,
и ту Аци-Ђера погубише,
а Рувима у град опремише,
и у граду њега погубише.
Мемед-ага у Ваљево дође:
Грбовић се бјеше осјетио,
па Грбовић на страну побјеже,
а дође му оборкнез Алекса,
и дође му Бирчанин Илија;
обојицу вата Мемед-ага,
бијеле им савезао руке,
па их води на мост Колубари.
А кад виђе оборкнез Алекса
да ће Турци оба погубити,
тад он рече Фочић-Мемед аги:
„Господару, Фочић-Мемед-ага,
поклони ми живот на мејдану,
ево теби шесет кеса блага!“
Мемед-ага говори Алекси:
„Не могу те, Алекса, пустити,
да ми дадеш и сто кеса блага!“
Ал' бесједи Бирчанин Илија:
„Господару, Фочић-Мемед-ага,
ево теби и сто кеса блага,
поклони ми живот на мејдану!“
Вели њему Фочић Мемед-ага:
„Не будали, Бирчанин-Илија!“
Тко би горског упустио вука?“
Мемед-ага викну на целата,
целат трже сабљу испод скута,
те Илији одсијече главу;
а Алекса сједе на ћуприју,
па овако поче говорити:
„Бог убио сваког ришћанина

који држи вјеру у Турчину!
Ах, Јакове, мој рођени брате,
ти не држи вјере у Турцима:
ђе с' удесиш, удри се с Турцима!“
Још Алекса говорити шћаше,
али целат говорит не даде,
трже сабљу, одс'јече му главу.
Када до два кнеза погибоше
на ћуприји насред Колубаре:
кнез Алекса, Бирчанин Илија,
Аци-Рувим насред Биограда,
једног дана, а једнога часа,
виш' њих јарко помрчало сунце.
Мемед-ага конаку похити,
не би л' још ког Срба застануо,
да још бира ђеког да пос'јече.
Ал' кад Срби жалост опазише,
из чаршије намах побјегоше,
Мемед-аги ниједан не дође.
Кад то виђе Фочић Мемед-ага,
одмах позна да горе уради,
и одмах се бјеше покајао,
ал' се веће доцкан покајати,
већ повика дванаест делија,
и Узун, свога кавецују:
„Чујете ли, моји соколови!
Брзо добре коње посједните,
пак трчите у село Тополу,
не би л' Црног погубили Ђорђа:
ако ли нам сад утече Ђорђе,
нека знате, добра бити неће!“
Кад то чуше дванаест делија,
одмах добре коње посједоше,
и пред њима Узун кавецуја,
отидоше у село Тополу
у суботу очи неђеље.
На освитак неђељи дођоше,
прије зоре и бијела дана,
и Ђорђине опколише дворе,
удареше с оба двије стране,
а са двије стране повикаше:
„Изић' амо, Петровићу Ђорђе!“
Тко ће љута змаја преварити?
Тко ли њега спаваћива наћи?
Ђорђе се је јунак научио

прије зоре свагда уранити,
умити се и богу молити,
и попити по чашу ракије:
бјеше Ђорђе прије уранио
и отишо у доње подруме.
Када виђе око куће Турке,
он се њима јавити не ћеде.
Јави им се млада Ђорђиница:
„Да бог с вама, Турци, ноћас био!
шта тражите овђе у то доба?
Ђорђе сада пред кућом бијаше,
ту сад бјеше, пак некуд отиде,
а ја не знам куд је отишао“.
А то Ђорђе и гледа и слуша.
Кад је Ђорђе избројио Турке,
чашу попи, а пушку потпраши,
узе доста праха и олова,
па изиђе својему обору
међу своји дванаест чобана;
а кад дође, чобане избуди,
и овако чобанима рече:
„Браћо моја, дванаест чобана,
устаните, обор отворите,
из обора ишћерајте свиње,
нека иду куда коме драго;
а ви, браћо, мене послушајте,
и шарене пушке потпрашите;
ако бог да те се оно стече
што сам данас радит наумио,
честите ћу вас све учинити,
оковати у сребро и злато,
а у свилу обућ и кадиву“.
Сви чобани једва дочекаше,
ишћераше свиње из обора,
пак шарене пушке потпрашише,
намах они за Ђорђем пођоше.
Оде Ђорђе право своме двору;
а кад Турке с чобанима виђе,
онда Ђорђе овако говори:
„Чујете ли, дванаест чобана!
Сваки јако глајте по Турчина,
ал' немојте пушкака метати
докле моја најприје не пукне;
ја ћу гледат Узуну Мемеду,
вићећете што ћ' од њега бити“.

То изрече Петровићу Ђорђе,
земљи паде, пушци огањ даде,
пуче пушка, остат пуста неће;
ђе је гледо, Ђорђе погодио,
мртав паде Узун са кулаша.
Кад то виђе дванаест чобана,
намах пуче дванаест пушкака,
мртви паде онђе шест Турака,
шесторица на коњма побјеже.
Намах Ђорђе викну по Тополи,
те сакупи јоште више друштва;
све по трагу Турке поћераше,
до Сибнице села доћераше,
и ту Турци у хан побјегоше, —
ками мајци да остати могу!
Ту их Ђорђе опколи са друштвом,
па он викну у село Сибницу,
Сибничани сви му долећеше:
ту се саста стотина јунака;
намах Србљи хана запалише,
и тројица Турак' изгорјеше,
а тројица пред њих истрчаше,
и Србини сва три погубише.
На све стране Ђорђе књиге посла,
у свих градских седамн'ест нахија,
на кметове, селске поглаваре:
„Сваки свога убијте субашу,
жене, ћецу у збјегове кријте!“
Кад то чуле српске поглавице,
намах они послушаше Ђорђа:
сви скочише на ноге лагане,
припасаше свијетло оружје,
сваки свога убише субашу,
жене, ћецу у збјег одведоше.
Кад је Ђорђе Србље узбунио
и с Турцима веће завадио,
онда Ђорђе прође кроз нахије,
па попали турске карауле,
и обори турске тефериче,
и удари на турске паланке,
све паланке он турске попали,
женско, мушко, све под мач удари,
тешко Србље с Турцима завади.
Турци мисле да је раја шала,
ал' је раја градовима глава:

уста раја кô из земље трава!
У градове саћераше Турке;
трчи Ђорђе од града до града,
и грађане свађе довикује:
„Чујете ли, ви Турци грађани!
На градов'ма отворајте врата,
измеђ' себе дајте зулумћаре,
ак' хоћете мирни да будете,
да градова цару не кваримо:
јер ако их ви дати нећете,
измеђ' себе Турке зулумћаре,
те градове раја начинила,
градила их по девет година,
кадра их је за дан оборити
и са царем кавгу приметнути;
а када се с царем завадимо,
да устане сви седам краљева
да нас мире, помирит нас неће;
бићемо се, море, до једнога!“
Тад грађани сузе прољеваху
и Ђорђији 'вако говораху:
„Бег-Ђорђије, од Србије главо,
даваћемо што год раја иште;
не кварите царевих градова,
ни са царем замећите кавге,
ми даћемо Турке зулумћаре“.
Па грађани устадоше Турци,
на градов'ма отворише врата,
измеђ' себе дају зулумћаре,
зулумћаре, изјелице Турке,
предају их у србињске руке.

Боже мили и Богородице!
Када Србљи докопаше Турке
зулумћаре у бијеле руке,
па их сташе Србљи разводити
преко поља без свијех хаљина,
без ћурака и без антерија,
без сарука, у малим капама,
без чизама и без јеменија,
голе, босе топузима туку:
„Море, баша, кам' пореза наша?“
У по поља Ђорђе сабљу вади,
зулумћарске одсијеца главе.
А кад Ђорђе исијече Турке,
исијече Турке зулумћаре,
онда Ђорђе у градове уђе.
Што би Турак' по градов'ма б'јелим,
што би Турак' за сјече, ис'јече;
за предаје што би, то предаде;
за крштење што би, то искрсти.
Кад је Ђорђе Србијом завладо,
и Србију крстом прекрстио,
и својијем крилом закрилио
од Видина пак до воде Дрине,
од Косова те до Биограда,
'вако Ђорђе Дрини говорио:
„Дрино водо, племенита међо
измеђ' Босне и измеђ' Србије!
Наскоро ће и то време доћи
када ћу ја и тебека прећи,
и честиту Босну полазити!“

БОЈ НА МИШАРУ

Полећела два врана гаврана
са Мишара, поља широкога,
а од Шапца, града бијелога,
крвавијех кљуна до очију
и крвавих ногу до кољена.
Прелећеше сву богату Мачву,
валовиту Дрину пребродише,
и честиту Босну прејездише,
те падоше на крајину љуту,

баш у Вакуп, проклету паланку,
а на кулу Кулин-капетана;
како па'ше, оба загракташе.
Ту излази када Кулинова,
излазила, те је говорила:
„Ја два врана, два по богу брата,
јесте л' скоро од доње крајине,
од Мишара, поља широкога,
а од Шапца, града бијелога?

Мирко Рачки, БОЈ НА МИШАРУ
(Народни музеј у Београду)

Јесте л' вид'ли многу турску војску
 око Шапца, града бијелога,
 и у војци турске поглавице?
 Јесте л' вид'ли мога господара,
 господара Кулин-капетана,
 кој' је глава над сто хиљад' војске,
 и који се цару затекао
 да ћ' Србију земљу умирити
 и од раје покупит хараче,
 да ће Црног Ђорђа уватити
 и жива га цару опремити,
 и да ћ' исјећ српске поглавице,
 кој' су кавгу најпре приметили?
 Је ли Ђорђа цару оправдио?
 Је л' Јакова на колац набио?
 Је ли Луку жива огулио?
 Је л' Цинцара на ватри испекó?
 Је л' Чупића сабљом посјекао?
 Је л' Милоша с коњма истрао?
 Је л' Србију земљу умирио?
 Иде ли ми Кулин капетане?
 Води л' војску од Босне поносне?
 Иде ли ми, хоће л' скоро доћи?
 Не гони ли мачванскијех крава?
 Не води ли српскијех робиња,
 које би ме вјерно послужиле?
 Каж'те мене кад ће Кулин доћи?
 Кад ће доћи, да се њему надам?"
 Ал' бесједе двије тице врране:
 „Ој госпођо, Кулинова љубо,
 ради бисмо добре казат гласе,
 не можемо, већ каконо јесте.

Ми смо скоро од доње крајине,
 а од Шапца, града бијелога,
 са Мишара, поља широкога.
 Виђели смо многу турску војску
 око Шапца, града бијелога,
 и у војци турске поглавице,
 и вид'ли смо твога господара,
 господара Кулин-капетана,
 и вид' ли смо Црнога Ђорђија
 у Мишару, пољу широкоме.
 У Ђорђија петн'ест хиљад' Срба,
 а у твога Кулин-капетана,
 у њег бјеше сто хиљад' Турака.
 Ту смо били, очима гледали,
 кад се двије ударише војске
 у Мишару, пољу широкоме,
 једно српска, а друго је турска;
 пред турском је Кулин капетане,
 а пред српском Петровићу Ђорђе.
 Српска војска турску надвладала.
 Погибе ти Кулин капетане,
 погуби га Петровићу Ђорђе.
 С њим погибе тридест хиљад'
 Турака';

изгибоше турске поглавице,
 по избору бољи од бољега
 од честите Босне камените.
 Нити иде Кулин капетане,
 нити иде, нити ће ти доћи,
 нит' се надај, нити га погледај,
 рани сина, пак шаљи на војску:
 Србија се умирит не може!“

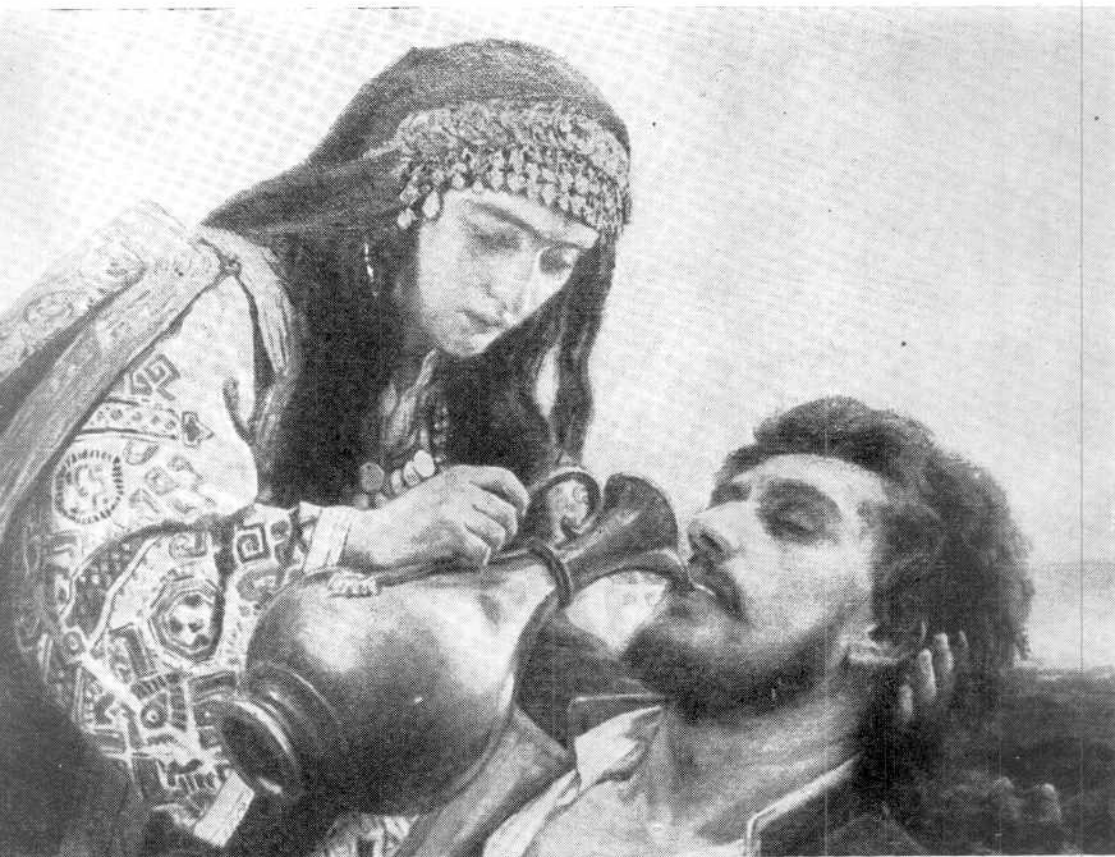
Риста Вукановић, СЛЕНИ ГУСЛАР
(Народни музеј у Београду)

Паја Јовановић, КРАЉЕВИЋ МАРКО И МИЛОШ ОБИЛИЋ
(Народни музеј у Београду)

Анастас Јовановић, КОСОВСКА ВЕЧЕРА
(Музеј града Београда)

Урош Пређић, КОСОВКА ДЕВОЈКА
(Музеј града Београда)

ПРИПОВЕТКЕ

ЗЛАТНА ЈАБУКА И ДЕВЕТ ПАУНИЦА

Био један цар, па имао три сина и пред двором златну јабуку, која за једну ноћ и уцвета и узре и неко је обере, а никако се није могло дознати ко. Једном стане се цар разговарати са својим синовима: Куд се то дева род с наше јабуке!“ На то ће рећи најстарији син: „Ја ћу ноћас чувати јабуку, да видим ко је то бере“. И кад се смркне, он отиде под јабуку па легне под њом да је чува, али кад јабуке већ почну зрети, он заспи, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана. Онда он отиде к оцу и каже му све по истини. Тада се понуди други син да чува јабуку, али и он прође као и онај: заспи под јабуком, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана. Сад дође ред на најмлађег сина да и он чува јабуку; он се оправи, дође под јабуку и намести кревет под њом, па легне спавати. Кад буде испред поноћи, он се пробуди па погледа на јабуку, а јабука већ почела зрети, сав се двор сјаје од ње. У тај час долети девет златних пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет. Како паде на кревет, створи се девојка да је није било лепше у свему царству. Тако су се њих двоје грлили и љубили до после поноћи. Па онда девојка устане, и захвали му на јабукама, а он је стане молити да му остави барем једну; а она му остави две: једну њему и другу да однесе своме оцу. Девојка се потом опет претвори у пауницу и одлети са осталима. Кад ујутру дан осване, устане царев син па однесе оцу оне оба две јабуке. Оцу буде то врло мило, и похвали најмлађег сина. Кад буде опет увече, најмлађи царев син опет се намести као и пре да чува јабуку, и сачува је опет онако, и сутрадан опет донесе оцу две златне јабуке. Пошто је тако неколико ноћи једнако радио, онда му браћа почну злобити, што они нису могли јабуке сачувати, а он је сваку ноћ сачува. У томе се још нађе некака проклета бабетина која им се обећа да ће ухватити и дознати како он јабуку сачува. Кад буде увече, та се баба прикраде под јабуку, па се подвуче под кревет и онде се притаји. После дође и најмлађи царев син, те легне као и пре. Кад буде око поноћи, али ето ти девет пауница,

осам падну на јабуку, а девета њему у кревет, па се претвори у девојку. Онда баба лагано узме девојчину плетеницу, која је висила низ кревет, па је осече, а девојка одмах ђипи с кревета, створи се пауница и полети, а остале паунице с јабуке за њом, и тако их нестаде. Онда ђипи и царев син па повиче: „Шта је то?“ Кад тамо, али баба под креветом. Он зграби бабу па је извуче испод кревета и сутрадан заповеди те је растргну коњма на реповима. Паунице више не дођу на јабуку и зато је царев син једнако тужио и плакао. Најпосле науми да иде у свет да тражи своју пауницу, и да се не враћа кући док је не нађе; па онда отиде к оцу и каже му шта је наумио. Отац га стане одвраћати и говорити му да се махне тога, него ће му он наћи другу девојку, коју год хоће у свему царству. Али је то све било залуду, он се спреми и још с једним слугом пође у свет да тражи своју пауницу. Идући тако задуго по свету, дође једанпут на једно језеро и онде нађе једне велике и богате дворе и у њима једну бабу, царицу, и једну девојку, бабину кћер, па запита бабу: „Забога, бако, еда ли ти што знаш за девет златних пауница?“ А баба му стане казивати: „Е мој синко, знам ја за њих: оне долазе свако подне овде на ово језеро, те се купају; него се ти прођи пауница, већ ево ти моја кћи красна девојка и толико благо, све ће теби остати“. Али он, једва чекајући да види паунице, није хтео ни слушати што баба говори за своју кћер. Кад буде ујутру, царев син устане и оправи се на језеро да чека паунице, а баба поткупи слугу његова и да му један мешчић, којим се ватра пири, па му рече: „Видиш овај мешчић: кад изиђете на језеро, а ти му кришом само мало дуни за врат, па ће заспати те се неће моћи с пауницама разговарати“. Несретни слуга тако и учини: кад изиђу на језеро, он нађе згоду па своме господару дуне за врат из онога мешчића, а он сиромах одмах заспи као мртав. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница. Како дођу, осам падну на језеро, а девета њему на коња, па га стане грлити и будити: „Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!“ А он ништа не зна, као да је мртав. Паунице пошто се окупају, одлете све заједно. Онда се он одмах пробуди, па запита слугу: „Шта је? Јесу ли долазиле?“ А слуга одговори да су долазиле, и како су осам пале у језеро, а девета њему на коња, и како га је грлила и будила. Царев син, сиромах, чујући то, да се убије. Кад буде други дан ујутру, он се опет оправи са слугом, седне на коња, па све поред језера шеће. Слуга опет нађе згоду те му дуне за врат из мешчића, а он одмах заспи као мртав. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница: осам падну у језеро, а девета њему на коња, па га стане грлити и будити: „Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!“ Али ништа не поможе: он спава као мртав. Онда она рече слози: „Кажи господару своме: још сутра може нас овде дочекати, па нас више никад овде неће видети“. И тако опет одлете. Тек што оне одлете, пробуди се царев син,

па пита слугу: „Јесу ли долазиле?“ А слуга му одговори: „Јесу и поручиле су ти да их још и сутра можеш овде дочекати, па више никад овде неће доћи“. Он сиромаш, кад то чује, не зна шта ће од себе да ради: све чупа косу с главе од муке и жалости. Кад трећи дан осване, он се опет оправу на језеро, уседне на коња па све покрај језера, али није хтео шетати, него све стане трчати да не би заспао. Али опет слуга некако нађе згоду те му дуне из мешчића за врат, а он одмах падне по коњу и заспи. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница. Како дођу, осам падну у језеро, а девета њему на коња, па га стане будити и грлити: „Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!“ Али ништа не помаже: он спава као мртав. Онда рече пауница слуги: „Кад ти устане господар, кажи му нека смакне горњи клин на доњи, па ће ме онда наћи“. С отим одлете све паунице. Како оне одлете, а царев се син пробуди, па запита слугу: „Јесу ли долазиле?“ А слуга одговори: „Долазиле су, и она што је била пала теби на коња рекла ми је да ти кажем да смакнеш горњи клин на доњи, па ћеш је онда наћи“. Како он то чује, истргне сабљу те одсече слуги главу. После тога почне сам путовати по свету, и тако путујући задуго, дође у једну планину, и онде заноћи у једнога пустиника, па га запита не би ли му знао казати што за девет златних пауница. Пустиник му одговори: „Е мој синко, срећан си, сам те је бог упутуио куда треба. Одавде нема више од по дана хода. Само ваља управо да идеш, па ћеш наћи једне велике вратнице; кад прођеш оне вратнице, држи десно, па ћеш доћи управо у њихов град, онде су њихови двори“. Кад ујутру сване, царев син устане, оправу се, и захвали пустинику, па пође како му је казао. И тако путујући, наиђе на велике вратнице, и прошавши их, одмах узме десно, и тако око подне угледа град где се бели, и врло се обрадује. Кад уђе у град, напита и двор златних пауница. Кад дође на врата, онде га заустави стража и запита ко је и откуда је, па пошто се он каже, отиду те јаве царици, а она, како чује, као без душе дотрчи пред њега онако као девојка, па узевши се с њим по руке уведе га у дворе. Ту буде велика радост, и после неколико дана венчају се њих двоје, и он остане живети онде код ње. После некога времена пође царица у шетњу, а царев син остане у двору; царица му на поласку да кључеве од дванаест подрума, па му рече: „У све подруме можеш ићи, али у дванаести не иди нипошто, нити га отворај, не шали се главом!“ С отим она отиде. Царев син, оставши сам у двору, стане мислити у себи: „Шта би то било у дванаестом подруму!“ Па онда стане отворати подруме све редом. Кад дође на дванаести, није изнајпре хтео отворати га, али га опет стане копати: шта би то било у томе подруму! Па најпоследње отвори и дванаести подрум; кад тамо, али насред подрума једно велико буре са гвозденим обручима одвращено, па из њега изиђе глас: „Забога, брате, молим те, умрех од жеђи; дај ми

чашу воде“. Царев син узме чашу воде па успе у буре, али како је он успе, одмах пукне један обруч на бурету. Затим опет изиђе глас из бурета: „Забога, брате, умрех од жеђи; дај ми још једну чашу воде“. Царев син опет успе чашу воде, а на бурету пукне још један обруч. По трећи пут изиђе глас из бурета: „Забога брате, умрех од жеђи; дај ми још једну чашу воде“. Царев син успе још једну чашу воде, пукне обруч и трећи; онда се буре распадне, а змај излети из њега, па на путу ухвати царицу и однесе је. После дођу слушкиње и кажу царевоме сину шта је и како је, а он, сиромаш, од жалости није знао шта ће радити; најпосле науми опет да иде у свет да је тражи. И тако путујући по свету задуго, дође на једну воду, па идући покрај оне воде, опази у једној локви малу рибицу где се праћака. Рибица, кад види царевог сина, стане му се молити: „По богу да си ми брат, баци ме у воду; ја ћу теби једаред врло требовати, само узми од мене једну љуску, па кад ти затреба, само је протри мало“. Царев син дигне рибицу, узме од ње једну љуску, па рибицу баци у воду а љуску завије у мараму. После некога времена, идући тако по свету, нађе лисицу где се ухватила у гвожђа. Кад га лисица опази, рече му: „По богу да си ми брат, пусти ме из ових гвожђа, ја ћу ти кадгод требати, само узми од мене једну длаку, па кад ти затреба, само је мало протри“. Он узме од ње једну длаку, па је пусти. Опет тако идући преко једне планине, нађе курјака где се ухватио у гвожђа. И курјак, кад га види, рече му: „По богу да си ми брат, пусти ме, ја ћу теби бити у невољи, само узми од мене једну длаку, па кад ти затреба, само је мало протри“. Он узме длаку од курјака, па га пусти. Иза тога царев син, опет дуго путујући, сретне једнога човека, па га запита: „Забога, брате, еда ли си чуо кад од кога где су двори змаја цара?“ Овај га човек лепо упути и каже му и време у које ваља да је тамо. Онда му царев син захвали, па пође унапредак, и једва једном дође у град змајев. Кад уђе у змајево дворе, нађе своју љубу, и обоје се врло обрадују кад се састану, па се стану разговарати шта ће сад, како ће се избавити. Најпосле се договоре да беже. Брже-боље спреме се на пут, седну на коње, па бежи. Како они умакну из двора, а змај на коњу дође. Кад уђе у двор, али царице нема. Онда он стане говорити коњу: „Шта ћемо сад? Или ћемо јести и пити или ћемо терати?“ Коњ му одговори: „Једи и пиј, стигни ћемо их, не старај се“. Кад змај руча, онда седне на коња, па терај за њима, и за тили час их стигне. Како их стигне, царицу отме од царевог сина, па му рече: „Ти иди збогом, сад ти праштам за оно што си ми у подруму дао воде; али се више не враћај ако ти је живот мио“. Он сиромаш пође мало, али, не могавши срцу одолети, врати се натраг, па сутрадан опет у змајев двор, и нађе царицу, а она седи сама у двору и сузе рони. Кад се наново видеше и састаше, почеше се опет разговарати како би побегли. Онда рече царев син

њојзи: „Кад дође змај, питај ти њега где је добио онога коња, па ћеш ми казати, да и ја тражим онакога, не бисмо ли му како утекли“. С отим отиде из двора. Кад змај дође кући, она му се стане умиљавати и превијати се око њега, и од свашта се с њиме разговарати; па му најпосле рече: „Ала имаш брза коња! Где га доби, тако ти бога!“ А он јој одговори: „Е, где сам ја добио, онде не може свако добити. У тој и тој планини има једна баба, па има дванаест коња за јаслима, да не знаш који је од кога лепши. А има један у будаку коњ као да је губав, тако се чини, али је он најбољи; он је брат мога коња; њега ко добије, може у небеса ићи. Али ко хоће да добије од бабе коња, ваља да служи у ње три дана: у бабе има једна кобила и ждребе, па ту кобилу и ждребе ваља чувати три ноћи, и ко за три ноћи сачува кобилу и ждребе, баба му да коња да бира којег хоће. А ко се у бабе најми, па за три дана не сачува кобиле и жребета, он је изгубио главу“. Сутрадан, кад змај отиде од куће, царев син дође, па му она каже све шта је чула од змаја. Онда он отиде у ону планину к баби, и дошавши к њој рече јој: „Помози бог, бако!“ А она му прихвати бога: „Бог ти помогао, синко; а које добро?“ Он јој рече: „Рад бих у тебе служити“. Онда му баба рече: „Добро, синко. За три дана ако ми сачуваш кобилу, даћу ти коња кога год хоћеш; ако ли не сачуваш, узећу ти главу“. Па га онда изведе на сред двора, око којег је био све колац до коца, и на свакоме коцу по људска глава, само на једном није била, и овај је колац све једнако викао: „Дај, баба, главу“. Баба му ово све покаже, па му рече: „Видиш, ови су сви били у мене у најму, па нису могли кобиле сачувати“. Али се царев син од тога не поплаши, него остане код бабе да служи. Кад буде увече, уседне он на кобилу, па у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео на кобили једнако, а кад буде око поноћи, он задрема на кобили и заспи, а кад се пробуди, а он опкорачио некаку кладу па седи на њој и држи улар у рукама. Како то види, препадне се па скочи да тражи кобилу, и тако тражећи је удари на некаку воду. Кад је види, онда се сети оне рибице што је из локве у воду бацно, па извадивши из мараме ону њезину љуску, портре је мало међу прстима, а рибица му се уједанпут јави из воде: „Шта је, побратиме?“ А он јој одговори: „Утекла ми бабина кобила, па не знам где је“. А рибица му рече: „Ево је међу нама, створила се риба а ждребе рибић; него удри уларом по води и реци: дура, бабина кобила!“ Онда он удари уларом по води говорећи: „Дура, бабина кобила!“ А она одмах постане кобила као што је и била и изиђе са ждробетом на обалу. Онда је он заулари и узјаше па кући, а ждребе уз колибу. Кад дође кући, баба њему да јести, а кобилу уведе у коњушницу, па све жарачем: „У рибе, курво!“ А кобила јој одговори: „Ја сам била у рибама, али су њему рибе пријатељи, па ме проказаше“. Онда опет баба: „А ти у лисице!“ Кад буде пред

ноћ, он уседне на кобилу, па у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео једнако на кобили, а кад буде око поноћи он задрема на кобили и заспи, а кад се прене, а он опкорачио некаку кладу па седи на њој и држи улар у рукама. Кад то види, препадне се па скочи да тражи кобилу. Али му одмах падне на памет што је баба кобили говорила, па извади из мараме ону лисичину длаку и протре је, а лисица уједанпут те преда њ: „Шта је, побратиме?“ А он одговори: „Утекла ми бабина кобила, па не знам где је“. А лисица му одговори: „Ево је међу нама, створила се лисица а ждребе лисичић; него удри уларом о земљу па реци: дура, бабина кобила!“ Он онда удари уларом о земљу говорећи: „Дура, бабина кобила!“ а кобила постане кобила као што је и била и уједанпут се са ждретом обри пред њим. Онда је он заулари и узјаше па кући, а ждребе уз кобилу. Кад дође кући, баба му изнесе ручак, а кобилу одмах уведе у коњушницу, па све жарачем, говорећи: „У лисице, курво!“ А она јој одговори: „Била сам у лисицама, али су лисице њему пријатељи, па ме проказаше“. Онда опет баба: „А ти у курјак!“ Кад буде пред ноћ, царев син уседне на кобилу, па хајде у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео на кобили једнако, а кад буде око поноћи, он задрема и заспи на кобили, а кад се прене, а он опкорачио некаку кладу па седи на њој и улар држи у рукама. Кад то види, препадне се па скочи да тражи кобилу; али му одмах паде на памет што је баба кобили говорила, па извади из мараме курјачњу длаку и протре је, а курјак уједанпут те преда њ: „Шта је, побратиме?“ А он му рече: „Утекла ми бабина кобила, па не знам где је“. А курјак му рече: „Ево је међу нама, створила се курјачица а ждребе курјачић; него удри уларом о земљу па реци: дура, бабина кобила!“ Он онда удари уларом о земљу говорећи: „Дура, бабина кобила!“ а кобила постане кобила као што је и била и уједанпут се са ждретом обри пред њим. Онда је царев син заулари и узјаше па кући, а ждребе уз кобилу. Кад дође кући, баба му да ручак, а кобилу уведе у коњушницу, па све жарачем, говорећи: „У курјак, курво!“ А кобила јој одговори: „Била сам у курјацима, али су курјаци њему пријатељи, па ме проказаше“. Онда баба изиђе напоље, а царев јој син рече: „Е, баба, ја сам тебе служио поштено, сад ми дај што смо погодили“. Баба му одговори: „Синко, што је погођено, оно ваља да буде. Ето, од дванаест коња бирај којег хоћеш“. А он рече баби: „Та шта ћу бирати, дај ми онога из буцака, губавог, за мене нису лепи“. Онда га баба стане одвраћати: „Како би ти узео онога губавог код таквих красних коња!“ Али он једнако остане на своме говорећи: „Дај ти мени кога ја хоћу, тако је погођено“. Баба, не имајући куд камо, да му губавога коња, а он се онда с њом опрости, па пође водећи коња на улару. Кад га одведе у једну шуму, отре га и уреди, а коњ сине као да му је златна длака. Онда он уседне на њега па га потрчи,

а он полети баш као тица, и за тили час донесе га пред змајеве дворе. Царев син, како уђе унутра, одмах рече царици: „Спремај се што брже“. И тако се брзо спреме, седну обоје на онога коња, па хајде збогом путовати. После мало, кад змај дође и види да царице нема, рекне своме коњу: „Шта ћемо сад? Или ћемо јести и пити или ћемо терати?“ А коњ му одговори: „Јео не јео, пио не пио, терао не терао, нећеш га стићи“. Кад то змај чује, одмах седне на коња, па потерај. А њих двоје, кад опазе за собом змаја где их тера, препадно се, те стану нагонити коња да брже трчи, али им коњ одговори: „Не бојте се, не треба бежати“. Кад једанпут, али змај већ да их стигне, онда коњ под змајем повиче коњу под царевим сином и царицом: „Забога, брате, причекај ме, хоћу да цркнем тебе вијајући“. А овај му одговори: „А што си луд те носиш ту алу! Ногама увретен, те њега о камен, па хајде са мном“. Кад то чује коњ под змајем, а он махне главом и снагом, а ногама увретен, те змаја о камен; змај сав прсне на комаде, а коњ се с њима удружи. Онда царица уседне на овога коња, и тако отиду сретно у њезино царство и онде остану царујући до свога века.

ЂАВО И ЊЕГОВ ШЕГРТ

Био један човек, па имао јединца сина. Овај син рече једанпут оцу: „Бабо, шта ћемо радити? Ја овако не могу живети; него идем у свет да учим какав занат. Видиш како је данас: који зна најмање заната, тај сваки боље живи од свакога тежака“. Отац га је дуго одвраћао говорећи му да и у занату има бриге и труда, и како би оставио оца сама! Али кад се син никако не дадне одвратити, најпосле му допусти отац да иде да учи занат. Онда се он дигне у свет да тражи заната. Путујући тако удари на једну воду, и идући покрај те воде сrete се с једним човеком у зеленим хаљинама, па га човек запита куда иде, а он му одговори: „Идем у свет да тражим мајстора каквог да учим занат“. Онда му рече онај човек у зеленим хаљинама: „Ја сам мајстор, ходи к мени па учи занат кад ти тако срце иште“. Дете једва дочека и пође с њим. Идући они тако покрај оне воде, наједанпут мајстор скочи у воду и стане пливати говорећи детету: „Хајде за мном скачи у воду, и учи пливати“. Дете се стане одговарати да не сме, јер га је страх да се не утопи; а мајстор му одговори: „Не бој се ништа, него скачи“. Дете скочи у воду и стане пливати с мајстором упоредо. Кад су били насред воде, узме мајстор дете за врат па с њим у воду на дно. То је био ђаво. Он одведе дете у своје дворе и преда га једној старој баби да га учи, па се опет врати на овај свет. Пошто се он врати и баба остане сама с дететом, онда му стане го-

ворити: „Мој синко, ти мислиш да је овај човек какав мајстор као што су мајстори на оном свету. Није он онаки мајстор, него је ђаво. И мене је тако преварио, и довукао амо с онога света, а и ја сам крштена душа. Него послушај ме што ћу ти казати. Ја ћу тебе учити свему његову занату, и он, кад год дође, питаће те јеси ли што научио, а ти му свагда кажи да ниси ништа, ако си рад да га се курталишеш и да се опет вратиш на онај свет“. После некога времена дође ђаво и запита дете: „Шта си научио?“ А оно одговори: „Нисам још ништа“. И тако прођу три године дана, и кад би год мајстор запитао дете шта је научило, оно би му свагда одговорило да није ништа. Најпосле га запита ђаво још једном: „Је си ли што год научио?“ А дете му одговори: „Нисам ништа, него сам заборавио и оно што сам пре знао“. Онда се ђаво расрди па му рече: „Кад ти досад ниси ништа научио, нећеш никад ништа ни научити, него иди бестрага куд те очи воде и ноге носе“. Дете, које је већ добро ђаволски занат изучило било, одмах скочи на воду и стане пливати ка крају, и испливавши изиђе на брег и отиде к оцу своме. Отац, како га угледа, далеко истрчи преда њ говорећи: „Где си, сине, забога!“ А син му одговори: „Учио сам занат“. Иза тога прође неко време и дође вашар у оближњему једноме селу. Тада рече син оцу: „Бабо, хајдемо на вашар“. Отац му одговори: „А с чим ћемо, синко, кад немамо нигде ништа?“ — „Ти за то немаш бриге“, одговори му син, и пођу на вашар. Идући тако путем, син рече оцу: „Кад будемо близу вашара, ја ћу се створити леп коњ, што га неће бити у целом вашару. Сав вашар чудиће му се. А мој ће мајстор доћи да купи коња, и што год зацениш, он ће дати. Али се немој шалити да му даш улар, него кад новце примиш, одмах ми улар скини с главе па удри њиме о земљу“. Кад дођу близу вашара, дете се претвори у коња што га нигде нема. Старац поведе коња по вашару, а сав се вашар слеже око њега, па се сви стадоше згледати, јер нико не сме ни да запита пошто је. Кад али ето ти мајстора: створио се Турчин, па завио чалму око главе, а спустио хаљине до земље. Како дође, а он рече: „Ја ћу тога коња купити. Говори, старче, пошто је“. Што је год старац заискао, Турчин му одмах извади готове новце без речи. Старац, кад прими новац, скине с коња улар, па њиме о земљу. У тај мах нестане и коња и купца. Старац, дошавши кући с новцем, затече и сина код куће. Кад после неког времена дође други вашар, онда син опет рече оцу: „Хајдемо, бабо, на вашар“. Отац му већ није хтео ништа говорити, него одмах пође с њим. Кад су били близу вашара, син рече оцу: „Ја ћу се сад створити једна трговина: шатра пуна робе, што је на вашару неће бити лепше и богатије. Ни њу неће моћи нико купити, а мајстор ће мој доћи, и платиће што год зацениш. Али не шали се, не даји му кључева у руке, него кад новац примиш, удри кључевима о земљу“. Тако и буде: кад се

он створи лепа трговина, сав се вашар стане дивити. Али ето ти мајстора, опет се створио Турчин као и пре, па пита старца: „Пошто?“ Колико је год старац заценио, толико је Турчин одмах платио, а старац кад прими новце, удари кључевима о земљу. У тај час нестане и трговине и купца, него од трговине створи се голуб, а од Турчина створи се кобац, па потерај голуба! Док су се они тако вијали овамо-онамо, царева кћи била изишла пред двор па их гледала, а голуб уједанпут стрелимке девојци на руку, па јој се претвори прстен на руци. Онда кобац падне на земљу, па се створи човек, те отиде к цару и понуди му се да га прими у службу: служиће га три године дана, а ништа на свету не иште, ни хране ни пића ни одела, само да му цар да онај прстен с девојчине руке. Цар га прими и обећа се да ће му дати. Тако је онај служио а девојка прстен носила, и врло јој је био мио, јер је дању био прстен а ноћу леп момак, пак јој говорио: „Кад дође време да ме узму од тебе, не дај ме никоме у руке, него удри многе о земљу“. Кад се наврше три године дана, дође цар ка кћери својој, пак је стане молити да му да прстен. Онда она као срдито баци прстен о земљу; прстен прсне, а од њега се проспе ситна проја, а једно зрно откогрља се под цареву чизму; а слуга се уједанпут створи врабац, па на врат на нос стане проју зобати, и кад сва зрна позобље, пође да и оно последње испод цареве чизме кљуне, али од зрна уједанпут постане мачак, па врапца за врат.

УСУД

Била два брата заједно у кући, па један све радио, а други једнако беспосличао и готово јео и пио. И бог им да те стеку у свачему: у говедима, у коњима, у овцама, у свињама, у челама и у свему другоме. Онај који је радио једном помисли у себи: „Што бих ја и за овога ленивца радио? Боље да се оделим, па да за себе радим, а њему што драго!“ И тако једанпут рече своме брату: „Брате, није право, ја све радим, а ти ни у чему не помажеш, него само готово једеш и пијеш. Ја сам наумио да се поделимо“. Овај га стане одвраћати: „Немој, брате, та добро нам је обојици, ти имаш све у рукама — и своје и моје, а ја сам задовољан како год ти урадиш“. Онај други остане при своме, и тако се приволи и овај па му рече: „Кад је тако, да ти је просто, ето дели сам како знаш“. Онда онај подели све по реду, па свак своје узме преда се. Нерадин узме за стоку говедара, за коње коњушара, за овце овчара, за козе козара, за свиње свињара, за челе кованџију, па им рече: „Остављам све своје добро на вама

и на богу“; пак стане живети код куће као и пређе. А онај други брат трудио се око свога добра сам као и пређе, чувао и надгледао, али напретка никаква није видео, него све пропаст, од дана на дан све горе, докле тако не осиромаша да већ није имао ни опанака него ишао бос. Онда рече у себи: „Идем к брату своме да видим како је у њега“. И тако идући, наиђе на ливади стадо оваца; кад тамо, а код оваца нема чобана, него једна прелепа девојка седи па преде златну жицу. Он, назвавши јој „помози бог“, запита је чије су јој овце, а она му одговори: „Чија сам ја, онога су и овце“. А он је запита: „А чија си ти?“ Она му одговори: „Ја сам твога брата срећа“. Онда се он ражљути, па јој рече: „А да где је моја срећа?“ Девојка му одговори: „Твоја је срећа далеко од тебе“. „А могу ли је наћи?“ запита он; а она му одговори: „Можеш, потражи је“. Кад он то чује и види да су овце брата његова добре да не могу боље бити, не хтедне даље ни ићи да гледа другу стоку, него оданде управо отиде к брату. Кад га брат угледа, ражали му се и заплаче: „Камо се од толико времена?“ Па видећи га гола и боса, одмах му да једне опанке и новаца. После тога, пошто су се неколико дана почастили, дигне се онај брат да иде кући својој. Како дође кући, узме торбу на раме и у њу хлеба, и штап у руке, па пође у свет да тражи своју срећу. Путујући тако, дође у једну велику шуму и, идући кроз њу, нађе једну седу матору девојчурку под једним грмом где спава, па измахне штапом те је опали по стражњици, а она се једва дигне и једва отвори очи од крмељи, па му проговори: „Моли се богу што сам заспала, а да сам будна била, не би ти добио ни тих опанака“. Онда јој он рече: „А ко си ти да ја не бих добио ни ових опанака?“ А она му одговори: „Ја сам твоја срећа“. Кад он то чује, стане се бусати: „И ти ли си моја срећа, бог те убио! Ко тебе мени даде?“ А она се одмах утече: „Мене је усуд теби дао“. Он је онда запита: „А где је тај усуд?“ А она му одговори: „Иди па га тражи“. И у тај је мах нестане. Онда човек пође да тражи усуда. Идући тако, дође до једнога села и види у селу велику газдинску кућу и у њој велику ватру, па помисли у себи: „Овде ваља да је како весеље или слава“, па пође унутра. Кад он унутра, а то на ватри велики казан, кува се у њему вечера, а поред ватре седи домаћин. Човек онај ушавши у кућу, назове домаћину: „Добар вече!“ А домаћин му прихвати: „Бог ти добро дао!“ па му рече да седне до њега, па га стане питати откуда је и куда иде, а он му све приповеди како је био газда, и како је осиромашао, па како сад иде усуду да га пита зашто је сиромаш. Потом запита домаћина зашто он толико силно јело готови, а домаћин му рече: „Е мој брате, ја сам газда и свега имам доста, али своје дружине никако не могу наситити, све као да ала из њих зија; само ћеш видети кад станемо вечерати шта ће радити“. А кад седну вечерати, све је грабило једно од

другога, и онај велики казан с јелом за тили час прође. После вечере дође редуша те покупи све кости на једну гомилу, па их баци за пећ, а он се стане чудити где млада баци кости за пећ, док уједанпут изиђу две старе оклепане вешти, сухе као авети, и почну сисати оне кости. Онда он упита домаћина: „Шта ти је оно за пећком, брате?“ А он му одговори: „Оно је, брате, мој отац и мати, као да су се оковали на овоме свету, не хтеше црћи једанпут овога света“. Сутрадан на походу рече му домаћин: „Брате, опомени се и мене, ако где нађеш усуда, и запитај га каква је ово несрећа те не могу своје дружине никако да заситим, и зашто ми отац и мати никако не умиру“. Он се обећа да ће га питати, па се опрости с њиме и пође даље да тражи усуда. Идући тако, после дугога времена, једно вече дође у друго село, па се замоли у једној кући да га приме на конак. Они га приме и упитају га куда иде, а он им каже све по реду што је и како је. Онда му они почну говорити: „Забога, брате, кад тамо идеш, питај за нас: зашто нам се говеда не даду, него све натрашке иду“. Он им се обрече да ће питати усуда, пак сутрадан пође даље. Идући тако, дође на једну воду, па почне викати: „О водо, о водо, пренеси ме!“ А вода га упита: „Куда идеш?“ А он јој каже куда иде. Онда га вода пренесе, па му рече: „Молим те, брате, питај усуда зашто ја немам рода у себи“. Он обећа води да ће питати, па онда пође даље. Идући тако задуго, најпоследње дође у једну шуму, и онде нађе једнога пустиника, па га упита не би ли му могао казати што за усуда. Пустиник му одговори: „Иди овуд преко планине, па ћеш доћи баш пред његов двор, али кад изиђеш пред усуда, ништа не говори, него што год он ради, оно ради и ти, докле те год он сам не запита“. Човек захвали пустинику, па пође преко планине. Кад дође у усудове дворе, има шта и видети: у двору као да је царевина, ту су слуге и слушкиње, све се ужурбало, а усуд седи сам за готовом софром па вечера. Кад човек то види, седне и он за софру па стане вечерати. После вечере легне усуд спавати, легне и он. Кад буде око поноћи, стане страшно тутњити, и из тутњаве зачује се глас: „О усуде, о усуде, родило се данас толико и толико душа, подај им шта ћеш“. Онда усуд устане, па отвори сандук с новцима, и стане бацати по соби све саме дукате говорећи: „Како мени данас, тако њима довека“. Кад ујутру дан осване, али нема оних дворова великих, већ место њих средња кућа; али и у њој опет има свега доста. Кад буде пред вече, седне усуд за вечеру, седне и он с њим, а нико не говори ни речи. После вечере легну спавати. Кад буде око поноћи, почне страшно тутњити, и из тутњаве зачује се глас: „О усуде, о усуде, родило се данас толико и толико душа, него дај им шта ћеш“. Онда усуд устане, и отвори сандук с новцима, али нема дуката, него сребрни новци и гдекоји дукат. Усуд стане просипати новце по соби говорећи: „Како

мени данас, тако њима довека“. Кад ујутру дан осване, али нема ни оне куће, него место ње стоји мања, и тако је усуд сваку ноћ радио, а кућа му се свако јутро смањивала, док најпосле од ње постане мала колебица, те усуд узме мотику и стане копати; онда и онај човек узме мотику те стане копати, и тако су копали вас дан. Кад буде увече, узме усуд комад хлеба, па одломи од њега половину те да и њему. Тако вечерају, и после вечере легну спавати. Кад буде око поноћи, опет почне страшно тутњити, и из тутњаве зачује се глас: „О усуде, о усуде, данас се родило толико и толико душа, подај им шта ћеш“. онда усуд устане и отвори сандук, па стане просипати све саме цице и гдекоји марјаш надничарски вичући: „Како мени данас, тако њима довека“. Кад ујутру сване, а колеба се претворила у велике дворе као што су били први дан. онда га усуд запита: „Шта си дошао?“ Он му каже све по реду своју невољу и да је дошао да га пита зашто му је дао злу срећу. онда му усуд рече: „Ти си видео како сам прву ноћ дукате просипао и шта је после било. Како је мени било ону ноћ кад се ко родио, оное ће онако бити довека. Ти си се родио сиротињске ноћи, ти ћеш бити сиромах довека. А твој се брат родио сретне ноћи, он ће бити сретан довека. Него кад си се заканио и толико си се трудио, казаћу ти како ћеш се помоћи. Има у твога брата кћи Милица; она је сретна као и отац јој. Кад отидеш кући, а ти узми к себи Милицу, па што год стечеш, све кажи да је њезино“. онда он захвали усуду, па му опет рече: „У томе и у томе селу има један богат сељак и свега има доста, само је несретан у томе што му се чељад никад не могу да насите: изеду на један оброк пун казан јела, па им је и то још мало. А отац и мати овога сељака као да су се оковали на овоме свету, остарели и поцрнели и осушили се ка авети, а не могу да умру. Он ме је молио, усуде, кад сам код њега био на конаку, да те питам шта би то било“. онда му усуд одговори: „То је све зато што не поштује оца и матере; њима баца иза пећке да једу, а да их метне у зачеле, па прву чашу ракије и прву чашу вина њима да да, они не би ни полак онога јели, и душе би се оне опростиле“. Потом он опет упита усуда: „У томе и у томе селу, кад сам ноћио у једној кући, тужио ми се домаћин како му се говеда не даду, него све на-трашке иду; па ме молио да те питам шта би то било“. А усуд му одговори: „То је зато што он о крсном имену најгоре закоље; а да закоље што најбоље има, све би се штркљала говеда“. онда га он запита и за воду: „Шта би то било да она вода нема рода?“ А усуд му одговори: „Зато нема што није човека никад удавила; али не шали се, не казуј јој док те не пренесе, јер ако јој кажеш, одмах ће те удавити“. онда он захвали усуду, па пође кући. Кад дође на ону воду, вода га запита: „Шта је код усуда?“ А он јој одговори: „Пренеси ме пак ћу ти онда казати“. Пошто га вода пренесе, он потрчи, па кад одмакне подалеко, а он се

осврне па повиче: „О водо, о водо, ниси никад човека удавила, зато рода немаш“. Кад вода то чује, а она се разлије преко обале, па за њим, а он бежи, те једва утече. Кад дође у оно село к ономе човеку што му се говеда нису дала, он га једва дочека: „Шта је, брате, забога! Јеси ли питао усуда?“ Он му одговори: „Јесам, и усуд каже: кад славиш крсно име, а ти закољеш најгоре; а да закољеш што најбоље имаш, све би ти се штркљала говеда“. Кад он то чује, рече му: „Остани, брате, у нас, ето до нашега крсног имена нема три дана; па ако буде истина, да ти дам јабуку“. Он остане онде до крснога имена. Кад дође крсно име, домаћин убије најбољег јунца, и од онога часа марва се стане штркљати. После тога домаћин му поклони петоро говеда, а он му захвали и пође даље. Кад дође у оно село к ономе домаћину што је имао неситу чељад, домаћин га једва дочека. „Како је, брате, забога! Шта вели усуд?“ А он му одговори: „Усуд вели: оца и матере не поштујеш, него им бацаш за пећку да једу; а да их метнеш у зачеље, па прву чашу ракије и прву чашу вина њима да даш, не би ти чељад ни пола толико јела, а отац и мати би ти се упокојили“. Кад домаћин то чује, каже жени, а она одмах умije и очешља свекра и свекрву, па их лепо преобуче, а кад дође вече, домаћин их посади у зачеље и прву чашу ракије и прву чашу вина њима да. Од тога часа не моглоше чељад ни полак јести колико су донде јела, а сутрадан и отац и мати преставе се. Онда му домаћин да два јунца, а он му захвали па пође кући. Кад дође у свој завичај, стану га сретати познаници и питати: „Чија су ти то говеда?“ А он свакоме одговараше: „Браћо, Милице моје синовице“. Како дође кући, одмах отиде брату своме, па га стане молити: „Дај ми, брате, Милицу да је моја. Видиш да немам никога“. А брат му одговори: „Добро, брате, ево ти Милице“. Он узме Милицу па је одведе кући, и после тога стече много, али је за све говорио да је Миличино. Једанпут изиђе на њиву да обиђе жито, а жито лепо, не може лепше бити. На то удари онуда један путник па га запита: „Чије је то жито?“ а он се превари па рече: „Моје“. У који мах он то рече, жито се упали и стане горети, а он кад то види, потрчи за човеком: „Стани, брате, није моје, него је Милице, моје синовице“. И тако се жито одмах угаси, и он с Милицом остане срећан.

МЕЂЕДОВИЋ

У некакоме селу пођу жене у планину да траже дивљега броћа, и тако врљајући по планини, једна од њих зађе и дође пред једну пећину, из које изиђе међед те је ухвати и одведе

унутра; и онђе живећи с њоме, жена затрудни и роди мушко дијете. Пошто дијете мало поодрасте, жена се некако украде и утече у село кући својој. Међед је једнако којешта доносио и дијете хранио, као му прије и матер. Кад дијете нарасте повелико, оно навали да иде из пећине у свијет. Међед га стане од тога одвраћати говорећи му да је он још млад и нејак, а у свијету има злијех звјерова који се зову људи, пак ће га убити. И тако се дијете мало поумири и остане у пећини. Послије некога времена дијете опет навали да иде у свијет, и кад га међед друкчије није могао одвратити, а он га изведе пред пећину под једну букву, па му рече: „Ако ту букву можеш ишчупати из земље, онда ћу те пустити да идеш у свијет; ако ли не можеш, још ваља да сједиш код мене“. Дијете спонадне букву, па повуци тамо повуци амо, али не може да је ишчупа; онда се опет врати с оцем у пећину. Кад послвије некога времена дијете опет навали да иде у свијет, међед га изведе пред пећину и каже му да огледа може ли сад ишчупати букву из земље. Дијете букву спонадне и ишчупа. Међед му онда рече да јој окреше гране, па приметивши је на рамо као кијачу да иде у свијет. Дијете послуша оца, и идући тако по свијету, дође у једно поље ће су се неколике стотине плугова биле састале, те орали спахији. Кад дође к ратарима, запита их еда би имали што да му даду за јело. Они му одговоре да причека мало, сад ће се њима донијети ручак, па ће ручају они онолики, ручаће и он. Док су они још то говорили, а то се помоле кола и коњи и мазге и магарци с ручком. Кад се ручак донесе, Међедовић рече да ће он то све сам појести. Ратари се зачуде и реку му како ће он појести толико јело што је донесено за толико стотина људи! Он опет рече да хоће, и опклади се с њима: ако не поједе, да им да своју кијачу; ако ли поједе, да они њему даду све што је гвоздено на њиховијем плуговима. Ручак се постави, и Међедовић се наклопи те поједе све, и још да је било. Онда му они скупе с плугова све што је гвоздено на једну гомилу, а он усуче неколике брезе, па све повеже и натакне на своју кијачу, па приметивши је на рамо, отиде к некакоме ковачу и рече му да му од онога гвожђа скује буздован на ону кијачу. Ковач се прими тога посла, али му се учини да је гвожђа много, па га сакрије готово пола, а од осталог буздован слупа којекako. Међедовићу се учини буздован мали према оноликоме гвожђу, а и оно што га је, да није начињен као што би требало. Зато, кад буздован насаде на кијачу, Међедовић, да би га огледао је ли добар, баци га у небо, пак се пода њ начетвороножи, те га дочека у леђа. Буздован несрећом ковачевом прсне, онда Међедовић размахне кијачом те ковача убије, па отиде у његову кућу и нађе све сакривено гвожђе, и однесе га са онијем комадима од буздована другоме ковачу, и каже му да му скује буздован на кијачу, али му рече да се не шали, него од свега гвожђа добар буздован да

скује, ако није рад проћи као и онај прије што га је ковао. Ковач, чувши још прије шта је било од оног ковача, скупи све своје момке, па оно све гвожђе саставе уједно и скују буздован врло добар колико се игда могло. Кад насаде буздован на кијачу, Међедовић, опет да би га огледао, баца га у небо, и начетвороножи се пода њ, али се буздован не разбије, него одскочи од леђа... Исправивши се, Међедовић рекне: „Сад је буздован добар“, па га заметне на рамо и пође даље. Идући тако, наиђе у пољу једног чоека ђе је упрегао у ралицу два вола те оре, и дошавши к њему, запита га еда ли има што за јело. Чоек му одговори: „Сад ће моја кћи донијети мени ручак, пак ћемо подијелити што је бог дао“. Међедовић му стане казивати како је он појео све што је било приправљено за неколико стотина ратара, „а шта ће сад у једноме ручку бити мени, шта ли ће теби?“ У томе ето ти ђевојке с ручком. Како ђевојка ручак постави, Међедовић се одмах рукомхвати да једе, а чоек му не дадне, него му рече: „Не, док се не прекрстиш овако као и ја“. Међедовић, гладан, не имајући куд камо, прекрсти се, па онда почну јести, и наједу се обојица, и још им претече. Међедовић, гледајући у ручконошу, која је била крупна и здрава и лијепа ђевојка, омили му, и рече оцу њезину: „Хоћеш ли ми дати ову своју кћер да се женим њоме?“ Чоек му одговори: „Ја бих ти је радо дао, али сам је обрекао Брку“. Међедовић на то рекне: „Бре, шта марим ја за Брка? Ја ћу Брка овијем буздованом“. А чоек му рекне: „Бре, и Брко је неки; сад ћеш га виђети“. У томе стане хука с једне стране, док се иза брда помоли један брк и у њему триста и шездесет и пет тичијих гнијезда. Мало-помало помоли се и други брк; ето и Брка. Како дође к њима, а он легне ничице ђевојци главом на крило, и рече јој да га побиште. Ђевојка га стане бискати, а Међедовић, уставши полагаано, распали својим буздованом Брка у главу; а Брко прстом на оно мјесто говорећи ђевојци: „Ето овђе ме нешто уједе“; а Међедовић опет буздованом на друго мјесто, а Брко опет прстом на оно мјесто: „Ево овђе ме опет нешто уједе“. Кад га удари трећи пут, Брко се опет пипне онђе и срдито повиче: „Та зар си слијепа? Ево овђе ме нешто коље“. Онда му ђевојка каже: „Не коље тебе ту ништа, него те ево чоек бије“. Кад Брко то чује, он се тргне и скочи на ноге, а Међедовић већ бацио свој буздован, па бјежи преко поља, а Брко се напути за њим. Међедовић, полакши, поизмакне пред Брком, али Брко никако неће да га се махне. Међедовић, бјежећи тако, дође на једну воду, и нађе код ње људе на гувну ђе вију шеницу, и повиче им: „Помагајте, браћо, за бога! Ево ме ћера Брко. Шта ћу сад? Како ћу пријећи преко ове воде?“ А један од оних људи пружи му лопату говорећи: „Сједи на лопату да те пребацим“. Међедовић сједне на лопату, а чоек размахне њоме и пребаци га на другу страну, а он бјежи даље. Мало затијем ето ти на гувно

и Брка, па запита људе: „Прође ли овуда таки и таки чоек?“ А они му кажу да прође. Брко их запита: „Како пријеђе преко ове воде?“ А они му одговоре: „Прескочи“. Онда се Брко залети, па хоп преко воде на другу страну, па поћерај за Међедовићем. Међедовић, бјежећи уз једно брдо, врло сустане, а кад изиђе на брдо, нађе чоeka на узораној њиви који је у торби о врату имао сјеме, па по једанпут заграби шаком те сије, а по други у уста те једе. Овоме чоeку повиче он: „Помагај, брате, забога! Ђера ме Брко, и ево га сад ће ме стићи! Него шта ћу чинити? Сакриј ме ђе!“ А чоек одговори: „Богме, Брко није шала. Али не знам ће ћу те сакрити; него ходи овђе у моју торбу у сјеме“. И тако га узме у торбу. Кад Брко потом дође и запита га за Међедовића, он му каже да је одавно онуда прошао и до сад бог зна куд је отишао. Онда се Брко врати натраг. Чоек онај, сијући жито, заборава за Међедовића, и узме га једанпут са житом у шаку, те метне у уста. Међедовић се поплаши да га не прогута, те по устима овамо-онамо, док срећом нађе један крњав зуб, те се у њему устави и прићути. Кад сијач увече дође кући, он повиче на снахе: „Дајдете, ђецо, оне моје зубне чачкалице, нешто ме жуља у ономе моме поквареном зубу“. Снахе донесу два велика гвоздена ражња, па пошто он зине, подувре једна с једне, друга с друге стране, док Међедовић искочи из зуба. Онда га се сијач тек опомене, и рекне му: „А жље те сакрио! Умало те нијесам прожде-рао!“ Иза тога, пошто вечерају и стану се о свачему разговарати, запита Међедовић домаћина шта му је било ономе зубу те онако мимо све остале покварен. А домаћин му стане овако приповиједати: „Једном поћемо нас десетак су тридесет коња у Дубровник по со. Идући тако, нађемо једну ђевојку код оваца, па нас запита куда ћемо, а ми јој кажемо да идемо у Дубровник по со; а она рече: „Шта да се мучите тако далеко? Ево има у мојој плетивачи нешто соли што је претекло кад сам мрсила овце, мислим да ће вам свима бити доста“. И тако онђе погодивши се с њоме, она скине с руке своју плетивачу, а ми с коња своје вреће, па пуни и мјери, док напунимо вреће за све тридесет коња. Пошто се онђе с њоме намиримо, вратимо се натраг. Ово бијаше у јесен, и вријеме бјеше доста лијепо; али један дан пред ноћ, кад бијасмо наврх Чемерна, нешто се наоблачи, па окрене снијег са сјевером, да се пометемо и ми и коњи. Утом се још на већу нашу несрећу смркне сасвијем, и тако тумарајући овамо-онамо, док један од нас срећом набаса на једну пећину и повиче: „Овамоте, браћо! Ево сухоте!“ Онда ми један по један онамо, док сви уђемо и уведемо све тридесеторо коња, па коње растоваримо и наложимо ватру, те преноћимо као у кући. Кад сјутрадан сване, а то имаш шта виђети: ми сви у једној људској глави која стајаше између некакџих винограда. Док се ми томе још чуђасмо и коње товарасмо, не лези враже, ето ти пудара од онијех вино-

града, па узме ону главу с нама те метне у праћу, па окренувши је неколика пута себи изнад главе, баца је преко винограда да плаши чворке, и кад паднемо на једноме брду, онда ја покварим овај зуб“. — И на част вам лаж.

КРАЉ И ЧОБАНИН

Некакав краљ имао је једну кћер, која је била много лијепа. Ње се љепота била разгласила по свијету. Ту су ти ишли краљеви и цареви да је просе, или од чуда само да је виде. Али отац њезин није је стио никоме другоме дати до ономе који би се нашао мудрији од њега да га како превари. То зачује надалеко један богати чоек, па крене из далеке земље, и прошавши многе земље и градове, нанесе га једно вече пут пред кућу једног богатог чоeka. Кад запита може ли ноћити, домаћин га једва дочека и одговори му да може, зашто не би! Домаћин ради госта одмах закоље брва, и кад га изнесу за вечеру, оставе од њега главу чобану, који бјеше у планини код стоке. Кад сјутрадан сване, крене се путник даље својијем путем да проси у краља ђевојку. Идући кроз планину, нађе чобана од оне куће ђе је био на конаку, и назвавши му божју помоћ, рече: „Добро пасеш!“ А он му одговори: „Пасем да их напасем“. Путник опет рече: „Ја сам синоћ у вас на конаку био“. А чобан му одговори: „Нека си био; пут те нанио“. Онда опет путник: „Кад сам дошао у ваш дом, за мене су брва заклали“. А чобан: „Кад људи долазе, за њих ваља месо да се и коље“. Опет путник: „За тебе смо главу оставили“. А чобан: „Глава глави и иде“. Опет путник: „Чељад од куће метнуше је на полицу, а дође кучка па изједе“. А чобан: „За њу је и била“. Опет му рече путник: „Твој отац дође те уби ону кучку“. А чобан: „Ако су је убили, то је и заслужи-ла“. Опет путник: „Пошто је убише, бадише је на буниште“. А чобан: „Ако су је на буниште бадили, онђе је и жива лежала“. Кад путник чује ђе чобан тако на сваку одговара, врло се зачуди и помисли у себи да би он био добар за просца оне краљеве шћери, па му рече: „Тако ти вјере, примакни се ближе да још мало зборимо“. А чобан му одговори: „Причекај мало, док вратим овце“. Па онда чобан отрча те поврати овце, па се примакне ономе чоeку; а чоек му рече: „Ево сам кренуо к томе и томе краљу да просим у њега ђевојку, али он ђевојке своје не да никоме другоме до ономе који би се нашао мудрији од њега да га како превари. А ја виђу да си ти хитре памети, и да умјеш добро и мудро зборити, би ли дакле пошао са мном к томе краљу, еда би ми како ђевојку испросио?“ На то рече чобан: „Ја

ћу поћи“. Па отале заједно крену и дођу у град ће је живљео они краљ. Кад дођу на краљева врата, онђе их дочека стража, па их запита: „Куд идете?“ А они кажу стражи: „Ми идемо ка краљу да просимо ђевојку“. А стража одговори: „Свакоме је слободно проћи ко иде да проси ђевојку“. Па их пропусти. Кад изиђу горе пред краља, онда они богати чоек проговори: „Помози бог, наш свијетли краљу!“ А краљ му помоћ прихвати: „Бог вам добро дао, ђецо!“ Па онда рече ономе богатом чоку: „Што је дошао они Влах у грубој роби?“ А чобан не даде чоек да одговара, него се сам утече и рече: „Ако сам ја Влах у грубој роби, ја имам више блага него они у лијепој роби, и сувише имам три хиљаде оваца. Па у једну дубодолину музем, у другој сирим, а у трећу смок слажем“. Онда му краљ рече: „То је добро кад ти толико благо имаш“. А чобан прихвати: „Није ово добро, него је зло“. А краљ му рече: „Окле може бити зло кад ти кажеш толико добро?“ Онда чобан одговори: „Е, вас ми се поштеди смок, и учини се гној“. Онда краљ рече: „Јазук, толико се штете учини!“ А чобан прихвати: „То мене није зло, него ми је добро“. А краљ рече: „Како, море?“ Тада чобан одговори: „Ја узех плуг и волове, па узорах три стотине дана, те све посијаж шеницу“. А краљ му онда рече: „То је добро кад си толико шенице посијао“. А чобан прихвати: „Валај није добро, но је зло“. А краљ рече: „Што, јадан?“ Одговори чобан: „Прометну ми се она шеница: све никоше букве и јеле“. Тада краљ рече: „Ох, ту би много штете!“ А чобан прихвати: „Ту мене није штете, већ ми је корист“. Вели му краљ: „Како ти може бити корист кад ти се толико шенице прометну?“ Чобан му одговори: „Јере налеће једно јато чела, па све притиште оне букве и јеле, ни се вије гране ни коријена“. Тада вели цар: „То је добро кад толико долеће чела“. А чобан прихвати: „Валај није добро, но је зло“. Опет цар: „Што, море?“ А чобан одговори: „Припече сунце илинско, па се отопи они кљук и мед, па се просу по долини вас“. Тада краљ рече: „Вала и јест ту било зла“. А чобан прихвати: „Валај није зла, него добра“. Опет пита краљ: „Како море?“ А чобан одговори: „Ја ухватих једну буху, и заклах је, па је одријех на мијех и набих три стотине товара“. Тада краљ рече: „Валај баш јест то лажно зборити“. А чобан одговори: „Ако је лажно зборити, ти си за истину вјеровао. Ја сам те доста преварио, него дај ђевојку, ја сам је заслужио“. Цар не могне ни куд ни камо, него чобану да ђевојку, а чобан је да богату чоку, а богат чоек да чобану силно небројено благо.

ЛАЖ ЗА ОПКЛАДУ

Послао отац дијете у воденицу, па му казао да не меље нигђе у воденици ће нађе ћоса. Кад дође дијете у једну воденицу, а то у њој сједи ћосо: „Помоз' бог, ћосо!“ — „Бог ти помогао, синко!“ — „Бих ли ја могао ту мало самљети?“ — „Би, зашто не би, ево ће се моје сад изамљети, па онда мељи колико ти драго“. — Али дијете помисли шта му је отац рекао, па изиђе напоље и пође уз поток у другу воденицу. А ћосо брже-боље узме мало жита, па отрчи другијем путем прије ђетета, те и у оној воденици мало заспе. Кад дијете дође у другу воденицу и види да је и у њој ћосо, а оно пође у трећу; а ћосо опет узме мало жита, па отрчи другијем путем прије ђетета у трећу воденицу, те заспе; тако и у четврту. Кад се већ ђетету досади, онда помисли у себи: ваљада је у свакој воденици ћосо; па спрти своју торбу с леђа и остане да меље с ћосом. Кад се ћосино изамеље, и дијете заспе своје, онда ћосо рече: „Хајде, синко, да умијесимо колач од твога брашна!“ Дијете једнако држи у памети што му је отац казао да не меље у воденици ће нађе ћоса, али сад већ помисли: шта је, ту је; па рече ћосу: „Хајде-де“. Ћосо устане, па разгрне ђетиње брашно у мучњаку, а ђетету рече да доноси воду у прегрштима. Дијете стане доносити воду, и ћосо почне помало закувати; тако мало-помало док се све изамеље, и ћосо све брашно закува, па онда умијеси једну велику погачу, па разгрну ватру те је запрећу да се пече. Кад се погача испече и извади је из ватре па прислони уза зид, онда ћосо рече ђетету: „Знаш, синко, шта је? Ову погачу ако подијелимо, нема ни мени ни теби, већ хајде да лажемо, па који кога надлаже, онај нека носи сву погачу“. Дијете помисли у себи: већ се сад нема куда, па рече: „Хајде-де, почни ти“. Онда ћосо почне којешта лагати, овамо-онамо а кад се већ излаже и умори, онда му дијете рече: „Е мој ћосо, ако ти више што не знаш, то је све ништа; стани да ја теби кажем једну праву истину. Кад ја бијех у младо доба стари чоек, онда ми имадијасмо много кошница, па бих их ја свако јутро бројио, и све бих челе пребројио, а кошница не могу. Кад једно јутро пребројим челе, а то нема најбољега челца. Онда ја брже-боље оседлам пијевца, па узјашем на њега, и пођем тражити челца. Кад доћерам траг до мора, а то он отишао преко мора, а ја за њим трагом. Кад пријеђем преко мора, а то чоек ухватио мога челца у ралицу, па оре за просо. Ја повичем на њега: „То је мој челац; откуд теби мој челац?“ А чоек одговори: „Брате, ако је твој, ето ти га“. Па ми да челца, и још пуну торбу проса од изора. Онда ја упртим торбу с просом на леђа, а седло с пијевца пребацам на челца, те челца узјашем, а пијевца поведем у поводу, да се одмара. Кад будем преко мора, онда ми некако пукне једна упрта на торби, те се све просо проспе у море. Кад прије-

ђем преко мора, утом стигне и ноћ, а ја онда сјашем с челца, па га пустим да пасе, а пијевца свежем код себе, па му метнем сијена, а ја легнем спавати. Кад ујутру устанем, а то вуци дошли те заклали и изјели мога челца: лежи мед по долу до чланака, а по брду до кољена. Онда почнем мислити у што ћу покупити мед. Утом падне ми на ум да имам једну малу сјекирицу, па је узмем и зађем у шуму да уловим како звјерку да згулим мјешину. Кад тамо, а то двије срне скачу на једној нози. Онда ја потегнем сјекирицом, те пребијем ону ногу, па их ухватим, те згулим с њих три мјешине и покупим у њих сав мед, па притоварим на пијевца и однесем кући. Кад дођем кући, а то ми се родио отац, па мене пошљу богу по водицу. Сад ја почнем мислити како ћу се попети на небо, док ми падне на ум оно моје просо што се просуло у море. Кад тамо дођем, а то оно пало на влажно мјесто, па узрасло до неба; те ја уз њега хајде на небо. Кад се горе попнем, а то моје просо узрело, па га бог пожњео и умијесио од њега хљеб, па удробио у вруће млијеко, те једе. Назовем му ја: „Помоз' бог!“ А он ми одговори: „Бог ти помогао и да ми водицу. Кад се вратим натраг, а то мојом несрећом ударила киша, па дошло море и све просо поплавило и однијело! Сад се ја забринем како ћу сићи на земљу. Док ми падне на ум да ми је дугачка коса: кад стојим — до земље, кад сједнем — до ушију; па узмем нож, па све длаку по длаку одрезуј па навезуј. Кад стигне мрак, а ја онда завежем на длаци један узао, па останем на њему да преноћим. Али шта ћу сад без ватре! Кресиво сам имао, али нема дрва! Уједанпут падне ми на ум да имам у зубуну једну шиваћу иглу, па је извадим те исцијепам, па навалим ватру и сит се огријем, па легнем поред ватре спавати. Пошто заспим, а мојом несрећом скочи варница те прегори длаку, а ја стрмоглав на земљу, те пропаднем до појаса. Обрнем се тамо-амо не бих ли се како извадио, а кад видим да се не да, онда брже отрчим кући, те донесем мотику те се откопам, па однесем водицу. Кад дођем кући, а то жетеоци жању по пољу. Пригријала врућина, вољани боже, да погоре жетеоци. Онда ја викнем: „Камо, што не доведете овђе ону нашу кобилу што је два дни дуга а до подне широка, а по леђима јој врбе порасле; нека начини хлад по њиви!“ Брже боље отрчи мој отац те доведе кобилу, и жетеоци лијепо стану жети по хладу. А ја узмем жбан, па одем на воду. Кад тамо, а то се вода смрзла. Онда ја скинем своју главу, те њом пробијем лед, и захватим воде. Кад донесем воду жетеоцима, а они повичу „Камо ти глава?“ Ја се машим руком, а то нема главе, заборавио је на води. Онда се брже-боље вратим натраг. Кад тамо, а то лисица дошла па вади мозак из моје главе те једе; а ја полагао хајде, хајде, те се привучем близу, па потегнем лисицу ногом у стражњицу, а она се уплаши, па од страха испусти тефтер. Кад

га ја отворим, а то у њему пише: мени погача, а ћоси шипак!“ Онда дијете устане, па узме погачу и отиде кући, а ћосо остане гледајући за њим.

КРЕПАО КОТАО

Измисли један прости сељанин како би преварио неког каматника трговца у вароши, који му је доста кривице урадио, и пође један дан у трговца молећи га: „Господару, молим те, узајми ми котао ракински, да нешто ракије испечем, а до данашњег дана донијећу ти га и добити на њ талијер“. Слакоми се трговац и узајми му котао, а сељанин седми дан пође к трговцу и однесе један преко мјере мали котлић ракински говорећи: „Знаш, шта је господару?“ — „Шта?“ запита трговац. „Богме се окотио твој котао“, одговори сељанин, „и ево сам ти ждријебе од њега донио, јер је у мене ждријебан и дошао, а ја твојега нећу“. — „Браво, браво!“ одговори трговац, „по томе се види да си човјек поштен, фала ти!“ — „Него, молим те, господару“, придода сељанин, „нека још који дан у мене постоји котао, јер га онако болесна не могу справити“. — „Добро, дакле“, одговори му трговац. Послије десетак дана дотрчи уплашен сељанин к трговцу, па му рече: „Господару, не знаш несреће?“ — „Које?“ запита трговац. „Крепао котао“. — „Како крепао, ничији сине!“ продере се трговац, „како може котао крепати?“ — „Ето како“, прихвати сељанин, „што гођ се коти, ваља и да крепа“. И на овај начин, кад трговац потјера сељанина на суд, сељанин и у суду добије разлог, и узме велики котао за мали.

ЂАВОЛАК

Узео калуђер Светогорац мало дијете мушко, док још није знало за се, па га однио у Свету Гору и онамо га отхранио и научио књизи. Кад му је било већ око осамнаест година, онда га поведе уза се као ђака, и пође амо у свијет да пише. Кад дођу у прво село, а то дјевојке ухватиле коло па играју — ваљада је била недјеља или какво весеље. Кад угледа ђак дјевојке, зачуди се каква су то створења, па онако мало као весео и зачуђен упита калуђера: „Шта је оно, духовниче, шта је оно?“ А калуђер, као намргођен, одговори му: „Не гледај онамо, синко, нити питај шта је: оно је ђаво“. Онда ђак најумиљатијим гласом рече: „Дела, духовниче, бога ти, да купимо онога једног ђаволака, па да га поведемо намастиру“.

ЕРО С ОНОГА СВИЈЕТА

Копео Турчин с Туркињом кукурузе, па на подне отиде Турчин да препне и да напоји коња, а Туркиња остане одмарајући се у хладу. Утом удари однекуд Еро: „Помози бог, кадо!“ — „Бог ти помогао, кмете! А одакле си ти, кмете?“ — Ја сам, кадо, с онога свијета“. — „Је ли, бога ти, а нијеси ли виђео тамо мога Мују, који је умро прије неколико мјесеци?“ — „О, како га не бих виђео! Он је мој први комшија“. — „Па како је, бога ти, како живи?“ — „Хвала богу, здраво је, али се, богме, доста мучи без ашлука: нема за што да купи дувана, нити има чим да плати каву у друштву“. — „А хоћеш ли ти опет натраг? Не би ли му могао понижети, да му пошљем мало ашлука?“ — „Бих, зашто не бих, ја идем сад управо тамо“. — Онда Туркиња отрчи тамо ће јој се муж био скинуо од врућине, те узме кесу с новцима, и што гођ буде новаца у њој, да Ери да понесе Муји. Еро докопа новце, па метне у њедра, па бјежи уз поток. Тек што Еро замакне уз поток, ал' ето ти Турчина ће води коња да напоји, а Туркиња те преда њга: „Да видиш, мој човече! Туда сад прође један кмет с онога свијета, па каже за нашега Мују да се мучи без ашлука: нема за што да купи дувана, нити има чим да плати каву у друштву; те сам му ја дала оно новаца што је било у твојој кеси, да му понесе“. А Турчин: „Па куд оде? Куд оде?“ А кад му жена каже да је отишао уз поток, онда он брже-боље скочи на гола коња, па поћерај уз поток. Кад се обазре Еро и види Турчина ће трчи за њим, а он онда бјежи! Кад дође под брдом у једну воденицу, а он утрчи унутра, па повиче воденичару: „Бјежи, јадна ти мајка! Ето Турчина да те посијече; већ дај мени твоју капу, а на теби моју, па бјежи уз брдо туда око воденице“. Воденичар, видећи Турчина ће трчи на коњу, поплаши се, и не имајући кад питати зашто ће и кроз што да га посијече, да Ери своју капу а Ерину баци на главу, па изнад воденице бјежи уз брдо. Еро метне воденичареву капу на главу, па још узме мало брашна те се поспе, и начини се прави воденичар. Утом и Турчин дотрчи пред воденицу, па сјаше с коња и улети у воденицу: „Камо, море, таки и таки човек, што је сад ту ушао у воденицу?“ А Еро му каже: „Ено га, видиш, ће утече уз брдо“. Онда Турчин: „Држи ми, море, коња“. Еро узме коња, а Турчин уз брдо за воденичаром, овамо-онамо по буквику. Кад га већ стигне и ухвати, а он: „Камо новци, што си преварио моју жену, те узео да понесеш Муји на они свијет?“ Воденичар се стане крстити и снебивати: „Бог с тобом, господару! Ја нити сам виђео твоје жене, ни Мује, ни новаца“. И тако им прође читаво по сата, док се освијесте и виде шта је. Онда Турчин потрчи на врат на нос к воденици: кад тамо, али хоћеш! Еро узјао коња, па отишао без трага, а Турчин савије шипке, па пјешнице к жени. Кад га жена опази без коња, а она

повиче: „Камо човече, шта уради?“ Вели: „Тамо њој матер, ти си му послала новаца, да купи каве и дувана, а ја сам му послао и коња, да не иде пјешнице“.

ЕРО И КАДИЈА

Чувао Еро кадијна говеда, па имао и своју једну краву, те ишла с кадијним говедима. Једанпут се догоди те се пободе кадијна крава с Ерином, па Ерина крава убоде кадијну намјесто. Онда Еро брже-боље отрчи кадији: „Честити ефендија, твоја крава убола моју краву“. — „Па ко је крив, море, је ли је ко наћерао?“ — „Није нико, него се поболе саме“. — „Е вала, море, марви нема суда“. — Онда Еро: „Ама чујеш ли ти, ефендија, што ја кажем: моја крава убола твоју краву!“ — „А, а, море, стани док погледам у ћитап“, па се сегне руком да дохвати ћитап, а Еро те за руку: „Нећеш, бог и божја вјера! Кад нијеси гледао мојој у ћитап, ље нећеш ни твојој“.

ПУСТИО БИХ ЈА ЊЕГА, АЛИ НЕЋЕ ОН МЕНЕ

Некакав Турчин сврне с пута у поток да се напије воде, па га ухвати хајдук, а он онда дозавши свога друга, који је био остао на путу, каже му: „Ходи, ухватио сам хајдука“. Друг му одговори: „Кад си га ухватио, а ти га поведи амо“. Онда му он каже: „Али неће да иде“. Кад му друг на то рече: „Ако неће да иде, а ти га пусти“, а он му одговори: „Пустио бих ја њега, али неће он мене“.

ТАМНИ ВИЛАЈЕТ

Приповиједа се како је некакав цар, дошавши с војском на крај свијета, пошао у *тамни вилајет*, гдје се никад ништа не види. Не знајући како ће се натраг вратити, оставе ондје ждребад од кобила да би их кобиле из оне помрчине извеле. Кад су ушли у тамни вилајет и ишли по њему, све су под ногама осјећали некако оситно камење, и из мрака нешто повиче: „Ко овога камења понесе, кајаће се, а ко не понесе, кајаће се“. Гдјекоји помисли: „Кад ћу се кајати, зашто да га носим?“ а гдјекоји: „Дај барем један да понесем“. Кад се врате из таме на свијет, а то оно све било драго камење. Онда они који нијесу понијели стану се кајати што нијесу, а они што су понијели што нијесу више.

ПОСЛОВИЦЕ И ЗАГОНЕТКЕ

ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ

Ако је нетко луд, не буди му друг.
Ако хоћеш кога да познаш, подај му власт (у руке).

Без алата нема заната.
Без друштва нема јунаштва.
Без збора нема договора.
Без муке нема науке.
Бијеле руке туђ посао милују.
Би се на сребрној пари обрнуо.
Бој не бије свијетло оружје,
већ бој бије срце од јунака.
Брат је мио које вјере био
(када братски чини и поступа).

Вода свашто опере, до црна образа.
Воду коју ћеш пит немој мутит.
Во се веже за рогове, а чоек за језик.
Време гради низ Котаре куле,
време гради, време разграђује.
Вук длаку мијења, али ћуди никада.
Вук не вије што је меса гладан,
него вије да дружину свије.

Гвожђе се кује док је вруће.
Глава је старија од књиге.
Глад очију нема.
Говори као без вилица.
Говори у беспуће.

Да га чоек пошље по смрт, могао би се наживљети.
Данас везир, сјутра резил.
Да падне на леђа, разбио би нос.

Два љешника ораху (су) војска.
Два пута мјери, а трећи крој.
Добар еспап ласно купца нађе.
Добра овца много не блеји, али много вуне даје.
Договорна је најбоља.
Док је шиба танка, треба је исправљати.
Докле проси, златна уста носи,
а кад враћа, плећа обраћа.
Док се мудри намудроваше, луди се наживоваше.
Док се нева обуче, свадба се провуче
Доћи ће вранац у тијесан кланац.

Ђе је сова излегла сокола?
Ђе је срећа, ту је и несрећа
(Ђе несрећа, ту и среће има).
Ђе је тор, ту и мор.
Ђе ко никне, ту се и обикне.
Ђе нема маленог нема ни големог.
Ђе није мачке, ту и миши коло воде.
Ђеца су као роса.

Жежен кашу хлади.
Жив ми Тодор да се чини говор.

За злато рђа не приања.
Закржавио очима као дивљи пијетао.
За мајстором гора плаче.
За невољу бабу воде,
кад ђевојке не находе.
Зло годиште рода иште,
а невоља пријатеља.
Зло је ко не зна а учити се не да.
Злоткаља се јаду домишљаше:
стражње скуте спријед обрташе.

Ивер не иде далеко од кладе.
И враг зна што је право, ма неће, него како му је мило.
Играј, играј, међеде,
што наиграш — то тебе.
Извалила магла пањ.
Изгореће слама, али ће и миши сјести ђе не ваља.
И кљусе и говече тежи на свој завичај.
Инат баби душу губи.
Испеци, пак реци.
И сунце пролази кроз каљава мјеста, али се не окаља.
И црна крава има бијело млеко.

Ја псу, а пас репу, а реп длаци: иди, длака, ти си лака.
Ја тикву у воду, а тиква из воде.
Један дроби, а други куса.
Једна глава, хиљада језика.
Једна шугава овца цијело стадо ошуга.
Једно мисли, друго говори, а треће твори.
Језик нема костију, али кости ломи.
Јунакова мајка најприје заплаче.

Кад би трговац свагда добивао, не би се звао трговац, него добивалац.

Кад видим, онда ћу и вјеровати.
Кад идеш вуку на част, поведи пса уза се.
Кад је коза губава, рада би свако да је губав.
Кад је преша: ће си, Пеша? Кад није преша: оклен си, Пеша?
Кад лажеш, крећу ли ти се зуби?
Кад лисица предикuje, пази добро на гуске.
Кад ме глобише, крива ме нађоше.
Кад највише грми, најмање киша пада.
Кад се прасе наије, оно корито превали.
Кад чоек нема свога добра, туђе зло премеће.
Какав поздрав онаки и одздрав.
Каква (је) дупља онаке и челе излијећу.
Како кому напијеш онако ће ти и отпити.
Ко брзо суди, брзо се и каје.
Кога тишти, онај и вришти.
Ко другому јаму копа, сам ће у њу пасти.
Ко за туђом вуном пође, сам острижен кући дође.
Ко злима опрашта, добрима шкоди.
Ко зна не зја.
Ко истину гуди, гудалом га по прстима бију.
Која се често огледа, слабо кућу надгледа.
Која туга разговора нема?
Која црква не помаже, не ваља јој се молити.
Ко једанпут слаже, други пут залуду каже.
Ко је јачи, тај и тлачи.
Ко је јуче умро, данас се каје.
Којој овци своје руно смета,
онђе није ни овце ни руна.
Ко ласно вјерује, ласно се и превари.
Колико је низбрдица толико и узбрдица.
Колико људи толико ћуди.
Ко љети хладује, зими гладује.
Ко ме је лани био, ни сад ми није мио.
Ко на звијезде лаје, испашће му зуби.
Ко не држи брата за брата, он ће туђина за господара.

Ко не зна што је приговор, не зна ни што је договор.
Ко нема сокола, и кукавици се весели.
Коња с магарцем не ваља поредити.
Ко пита не скита.
Ко ради — изради.
Ко разгађа — не погађа.
Ко свакога слуша, зло чини; а ко никога не слуша, још горе
(чини).
Ко се дима не надими,
он се огња не нагрија.
Ко се овцом учини, курјаци га изједу.
Ко се у бари удави, оном друго море не треба.
Ко старо љуби, данке губи.
Ко умије, тому двије.
Ко у небо пљује, на образ му пада.
Ко хоће часно, не може ласно.
Ко чека (и) дочека.
Криво сједи, а право бесједи.
Крв није вода.
Кућни је праг највећа планина.

Лавица једно окоти, али лава.
Ласно је говорити, ал' је тешко творити.
Ласно је кавгу приметити, ал' је тешко кавзи цевап дати.
Ласно је камен у Дунав бацити, али га је мучно извадити.
Ласно је покрај чаша јунаком бити.
Ласно је туђим рукама за врело гвожђе хватати.
Лијепа (ријеч) лијепу иште.
Ловац је да лови, а препелица да се чува.
Луди се пење да високо сједе, а кад буде до бесједе, каје се
што онђе сједе.

Малена је тица препелица,
ал' умори коња и јунака.
Међу ћоравијем ко има једно око међу га за цара.
Млати руком као кобила репом.
Мртву се курјаку реп мјери.
Мука иде по људ'ма.

Навалио као зима на гола човека.
Навика је једна мука,
а одвика двије муке.
На језику мед, а на срцу јед.
На курјаке вика, а лисице месо једу.
Налик гајде на музику.
На млађима свијет остаје.

Намргодио се као да ће му киша из чела ударити.
Напао као смрт на живот.
На сиротнога сваком је лака рука.
На соколу је мало меса.
Не ваља свакој тици кобац бити.
Не вјеруј пријатељу за трпезом, него на вратима од тамнице.
Не гори образ од сунца, већ од поштенијех људи.
Не зна да бесједи, а не умије да ћути.
Незнајшу рђа бије.
Не једу вуци месо по поруци.
Некоме и олово пливје, а некоме и сламка тоне.
Неко се за лист сакрије, а некога не може ни дуб да покрије.
Не лаје куца села ради, него себе ради.
Нема већег зла од зле памети.
Нема лета без Ђурђева дана,
нити брата док не роди мајка.
Немогоше поједоше,
а некћеше све попише.
Не можеш дланом сунце заклонити.
Не пада снијег да помори свијет, него да свака звјерка свој
траг покаже.
Непостојан као март мјесец.
Не треба квоцати, него јаја носити.
Ни вратиша ни платиша.
Није жао на мали дио, него на криви.
Није свака мука довијека.
Није све злато што се сија.
Није умрла баба од корбе, већ од празне торбе.
Нико не може наткати махрама да цијелом свијету уста повеже.
Нико не може судац и парац бити.
Новци, кад одлазе, имају сто ногу, а кад долазе, само двије.

Обилази као лисица око гвожђа.
Објесио руке (низа се) као пиштоље.
Обрадовала се рђа гвожђу.
Овчје рунце, вучје срце.
Од двије смрти нико не гине.
Од ината нема горег заната.
Од камена ником ни камена.
Од кмета и бесједа.
Од невјешта и гора плаче.
Од немања тврђег града нема.
Одрт вук, а напет реп.
Од туђега туга бије.
Од чоека се ништа није отело.
Опасала се језиком као куја репом.

Осам ми мањка, а девету ћерам.
Отегло се као гладна година.
Отишао је стид у зид.
Откуд сам се надао да ме сунце огрије, одонуд ме лед бије.
Очима проси, устима не пита.
Очи су несите.

Пас и на звијезде лаје.
Паук по цвијећу бере јед, а чела сакупља мед.
Пијану море до кољена.
Погледа као озебао сунце.
Поклону се у зубе не гледа.
По свили уводи, а по трњу изводи.
Послије боја копљем у трње.
Поуздан као врбов клин.
Пошљи луда на војску, пак сједи те плачи.
Право реци, па гледај те утеци.
Празно буре (већма) звечи.
Предобар недобар.
Пријатељ се у невољи познаје као злато у ватри.

Ракија хљебу канџија.
Рана ако се излијечи, познаје се биљега.
Раноранилац и доцнолегалац кућу тече.
Редом рђа по дружини хода.
Реци бобу: боб, а попу: поп.
Робом икад, а гробом никад.
Ругала се руга, па јој била друга.

Сад јаја какоћу, а кокоши ћуте.
Свака земља по једног јунака храни.
Свака му ријеч батине вриједи.
Свака сила за времена, а невоља редом иде.
Свака сјекира (сама) себи маљ начини.
Сваки дар иште уздарје.
Свако зло има свој устук.
Свакоме виси утробица о своме гркљану.
Свак по себи суди и о другоме.
Свачију слушај, а своју сматрај.
Све ће бити до у ћосе брада.
Свој својега украј воде вода,
у њу тура, ал' га не упушта.
С главе риба смрди.
С добошем се зец не лови.
Сир који плаче и ракија која скаче — ваља.
Сит гладну не вјерује.

Сједине у главу, а памет у страну.
Сјетила се преља куђеље уочи неђеље.
С ким си онаки си.
Скочи, па онда реци: хоп!
Скуп је град за динар,
 кад динара нема.
Слатка смоква преко плота.
Служба није дружба.
Соко перјем лети, а не месом.
Споља гладац, а изнутра јадац.
Стави луда на високо, нек ногама маше.
Стара чоска не питају: што те боли? но: што те не боли?
С туђа ата усред блата.

Тако ме земља сунцу не отела!
Тако ми се тијело не разлијевало као пјена морска!
Тешко вуку за киме не лају,
 и јунаку за ким не говоре!
Тешко глави кад реп заповиједа!
Тешко је добро виђети, а ласно га је познати.
Тешко је мудрому међу будалама бесједити.
Тешко је псето с мачком и курјака с овцом помирити.
Тешко је чекати, а сви ће атови протрчати.
Тешко нејачему!
Тешко оном свакоме јунаку
 што не слуша свога старијега!
Тиха вода бријег рони.
Трговина неком буде туговина.
Трла баба лан, да јој прође дан.
Трпеж и крпеж по свијета држе.
Туђину се хвали, а својему се пожали.

Ђор-бег сјаши, Мустај-бег узјаши,
 док дорату гриве отпадоше.

Увече триста, (а) ујутру ништа.
Ум за морем, а смрт за вратом.
Уморној лисици и реп досађује.
(Упри) у се и у своје кљусе.
У ратара црне руке, а бијела погача.
У сваком житу има кукоља.
У хвалише свашта више.
У црној земљи бијело жито роди.
Учини добро, не кај се; учини зло, надај се.

Хитар одвише срећу прескаче.
Хранитељ је као и родитељ.

Часна хаљина срамоте не покрива.
Чег' се мудар стиди, тим се луд поноси.
Чести гости целив губе.
Чија сила, тога и правда.
Чија штета, оног и срамота.
Чије није било,
чије л' бити неће?
Чим се коза дичила, тим се овца срамила.

Што је год крајина учинила, мир је платио.
Што један луд замрси, сто мудријех не могу размрсити.
Што ће бити јесенас, нека буде вечерас.
Шут с рогатим не може се бости.

ЗАГОНЕТКЕ (И ОДГОНЕТЉАЈИ)

Бијела мачка уз поље поскакује, ко гођ је срета у нос је целива.
(Бокара кад се из ње пије.)
Бијело мече низ поље тече, за њим се меће јуначко плеће.
(Од пушке зрно.)

Везак везе везиља
златном жицом по гори. (Свилена буба.)
Випоје поји, на копљу стоји; да није випоја, не би било никога.
(Жито у класу.)

Гујиња глава, господско рухо, арапске ноге. (Паун.)
Гурава кобила све поље побила. (Коса.)

Дању клања, а ноћу звијезде броји. (Ђерам.)
Два локвања око пања. (Уши око главе.)
Два ступца у небо ударају. (Очи.)
Дужи ивер од кладе. (Сврака.)

Жуто маче пред богом плаче. (Кандило.)

Залолота лота са висока плота, далеко се чује у незнану земљу.
(Грмљава.)

Зобах грозд од мора до Дунава, нит' га могох позобати ни га
могох прегорети. (Узда коњу у устима.)

Иде поп планином, огрнуо се сланином. (Облак.)
Изиђе вила иза Церовика, и просу сто грана из златног руч-
ника. (Сунце кад излази иза брда.)

Ја изиђох на сребрно гувно, и ударих у златне свирале; сваке
ме чу, а нико ме не виђе. (Вјетар.)

Ја сам црна и црвена,
свакоме сам мужу жена. (Земља која свако сјеме прима
и рађа.)

Ја убих једнога бика, наврх зеленика; меса има, а крви нема.
(Орах.)

Један бик рикну, све село свикну. (Звоно.)

Кад се коси сено? (Нигда, него трава.)

Клања клада насред пира; реп јој мртав, глава жива. (Главња
на огњу.)

Крпа по крпи, типа по типи, ни концем шивено ни иглом бодено.
(Живина с различним перјем.)

Лете небом банови,
као царски градови;
собом торбе не носе,
нити хоће да просе.
(Ждраљеви.)

Летну цура кривоврата,
носи ђердан око врата,
на рилицу марамицу.
(Ђурак кад се наостречи.)

Лијеска па лијеска, у лијесци ватра гори, и у ватри чоек стоји;
сам се бог чуди како чоек не изгори. (Огледало.)

Млада сам и зелена, лијепа а малена; ко ме такне, куне ме.
(Коприва.)

Мотовило-вило по гори се вило, кући долазило, соли не лизало.
(Челе.)

Мркоња на земљу паде, сав свијет не може да га дигне док не
дође брат бијелоња. (Ноћ и сунце.)

На врху је окато,
на средини бокато,
а језиком жерав зобље.
(Ватраљ.)

Нађох тиће брадиће, виш' брадића усточиће, виш' усточића носочиће, виш' носочића гледочиће, виш' гледочића челочиће, виш' челочића Гојко крмке враћа. (Брада, уста, нос, очи, коса и чешаљ.)

Наша тетка кроз ребра сузи. (Кад капље бачва.)

Ни бравом бравито ни сврдлом сврдлито, а све рупа до рупе. (Сат у кошници.)

Ни везено ни решено, свукуд златом нарешено. (Змија шарена.)

Нит' шушну нит' бушну, а у кућу дође. (Мрак.)

Ноћу стеоно, а дању јалово. (Кревет.)

Одох на глави у Цариград. (Клинци у коњском поткову.)

Около нашега зета сједе тридесет и два кмета. (Зуби около језика.)

Отуд иде тихохођа,
и ухвати панципера.
(Мачка и миш.)

Паде голуб без крила на јелу без грана, изједе га царица без зуба. (Снијег и земља и сунце.)

Плавоњица мркоњицу лиже. (Пламен и катао.)

Пових злато, развих злато, кад ли злато незаспато. (Огањ кад се запреће и распреће.)

По води плови, по суху ходи, а из куће се никад не извлачи. (Корњача.)

Посијах сјеме без рала, а пожњех без српа. (Писмо кад се напише и прочита.)

Пружих платно од мора до Дунава, па га савих у орахову љуску. (Вид очињи.)

Растов труп, љесков прут, а у њему огњен јунак лежи. (Вино у бурету.)

Сам лончић у пољу ври. (Мравињак.)

Сваки данак мајка црна
бијелога рађа сина.
(Ноћ и дан.)

Свакоме зло чини, никог се не боји, свему свијету над главом стоји. (Смрт.)

Сивац море прескочи, ни копита не скваси. (Мјесец.)

Сједа сједи у Сједину граду,
цар је проси, окован је не да.
(Овца у тору, и курјак и пас.)

Сједи баба на пећини, ноге распечила, очи обечила, вели баба:
ђиди брек! (Бура кад пува.)

Скочи срна иза трна; ђе се свила, ту и умрла. (Варница.)
Споља тијело, а унутра кошуља. (Желудац кокошињи.)

Тањир до тањира чак до Варадина. (Траг коњски.)
Тањичица, вињичица, у њој поје витикос. (Дијете у колијевци.)

У горици куц-куц, а у води бан-брц. (Клепетуша.)
У горици на једној ножици. (Гљива.)
Утече памрак синоћ у мрак, уз оно брдашце, низ оно брдашце,
крваво ти срдашце ако ми не одгоненеш. (Сунце.)

Цар вечера, буздован му игра. (Јагње и реп му.)
Црвен јарац по кошари скаче. (Језик.)
Црн галоња у небо зја. (Димњак.)

Четири ока, четири бока, а четрдесет ноката. (Трудна жена.)
Чуча чучи, бјега бјежи, скочи чуча те ухвати бјегу. (Мачка и
миш.)

Шетала баба оката,
носила сина рогата.
(Служ.)

Шило-мотовило, испод неба проходило, турски заносило, грчки
не умјело. (Ждраљеви.)

Што говори: „Вај, вај,
ђе је мору крај?“
(Весла кад се вози.)

Што мање веће премеће? (Мрав зрно кукуруза.)

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
ВУКОВИ СПИСИ	
О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ	
Мисли о језику и књижевности	21
Тешан Подруговић	29
Филип Вишњић	29
Старац Милија	30
ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА	
Јаблан	35
Мразовник	35
Стидак	35
Голуб	35
Мравар	36
Око	36
Вучитрн	36
Двориште	37
Дебрц	37
Ђердап	38
Ковиљача	38
Мојанка	39
Мрдуља	39
Мачва	39
Како је постало име Обилић	40
Марко Краљевић	40
Високи Стефан	41
Јањо Кузиновић	42
Вила	43
Вукодлак или вампир	44
Сватови с младом	44
Дружичало, ружичало и побушени понедељник	45
Краљице	46
Моба и прело	47
Додоле	48

Прпоруше	48
Паун пасе, трава расте	49
Халка	49
Подријетло	50
Надимак	52
Бјелопавлићи	53
Пириватра	54
Вук	54
Женидба у Србији	54
Отмица	57
Пустити	59
Паштровско нарицање за мртвима	59
Одијело	60
Тарпош	60
Рисанска ношња	62
Село	62
Задруга	63
Манастир	64
Школа	65
Предговор „Првом српском буквару“	67
Школске књиге	69
Из писма кнезу Милошу од 12. IV 1832.	70
Шегрт	72
Кнез	72
Кмет	74
Спахија	75
Читлук-сахибија	76
Мазија	78
Глоба	78
Главарина	79
Жвакалица	79
Мртвина	79
Одрина	80
Роб	80
Сладун	81
Хајдуци	81
Куле	84
Пециреп	84

ПРВИ И ДРУГИ СРПСКИ УСТАНАК

Прва година српскога војевања на даије	87
Друга година српскога војевања на даије	109
„Правителствујућий совѣтъ сербскій“ за времена Караџорџијева или отимање ондашњијех ве- ликаша око власти	114
Житије Ајдук-Вељка Петровића	125
Милош Стојићевић, војвода поцерски	135
Милош Обреновић	135

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ ИЗ ВУКОВЕ ЗБИРКЕ

ЖЕНСКЕ ПЕСМЕ

На Цвијети на ранилу	155
Дјевојка се тужи ђулу	155
Не узми ми драгу!	155
Дојчин Петар и краљ Матијаш	155
Кад је драга надалеко	156
Јелен и вила	156
Смрт Омера и Мериме	156
Кад полазе сватови по дјевојку	158
Кад путују с дјевојком	158
Младожењи уз чашу	158
По срцу зима	158
Радост у опомињању	158
Брат и сестра и туђинка	158
Највећа је жалост за братом	159
Браћа и сестра	159
Туђа мајка	160
Тужбалица	161

МУШКЕ ПЕСМЕ

Женидба Душанова	165
Зидање Скадра	173
Урош и Мрњавчевићи	175
Марко Краљевић и вила	178
Бановић Страхнића	180
Цар Лазар и царица Милица	189
Кнежева вечера	190
Три добра јунака	191
Косовка дјевојка	192
Смрт мајке Југовића	193
Марко Краљевић укида свадбарину	194
Смрт војводе Пријезде	197
Болани Дојчин	199
Диоба Јакшића	202
Иво Сенковић и ага од Рибника	203
Ропство Јанковића Стојана	208
Стари Вујадин	209
Почетак буне против дахија	210
Бој на Мишару	217

ПРИПОВЕТКЕ

Златна јабука и девет пауница	223
Ђаво и његов шегрт	229
Усуд	231
Међедовић	235
Краљ и чобанин	239
Лаж за опкладу	241
Крепао катао	243
Баволак	243

Еро с онога свијета	244
Еро и кадија	245
Пустио бих ја њега, али неће он мене	245
Тамни вилајет	245

ПОСЛОВИЦЕ И ЗАГОНЕТКЕ

Пословице и изреке	249
Загонетке (и одгонетљаји)	256